

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Krimināltiesisko zinātņu katedra**

PROMOCIJAS DARBS

**Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu
teorētiskie aspekti**

**(Kriminālistikas objekts un metodes kā izzināšanas procesa
struktūras elementi)**

**Elita Nīmande
p.k. 060264-12757**

**Promocijas darba vadītājs: Dr.habil.iur., profesors
Reinhardis Dombrovskis**

Rīga 2006

Saturs

Ievads.....	4
1. Kriminālistikas vieta zināšanu sistēmās.....	10
2. Kriminālistiskās izziņas objekta ģenēze:	
2.1. Noziedzīga nodarījuma izpratne krimināltiesiskajās zinātnēs.....	20
2.2. Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu īss vēsturisks pārskats.....	28
2.3. Kriminālistiskās izziņas objekta jēdziens.....	43
3. Kriminālistiskās izziņas metožu ģenēze:	
3.1. Kriminālistiskās izziņas metožu saturs	55
3.2. Kriminālistiskās izziņas metožu klasifikācija	69
3.2.1. Vispārīgā izziņas metode.....	83
3.2.2. Vispārējās izziņas metodes kriminālistikā:	
A) Empīriskās izziņas metodes.....	89
B) Teorētiskās izziņas metodes.....	114
C) Loģiskās izziņas metodes.....	122
D) Matemātiskās izziņas metodes.....	131
3.2.3. Sevišķās (kriminālistiskās) izziņas metodes:.....	133

A) kriminālistiskā identifikācija.....	135
B) kriminālistiskā diagnostika.....	175
C) kriminālistiskā klasifikācija.....	190
Kopsavilkums.....	197
Anotācijas.....
.....	201
Bibliogrāfija.....

Ievads

Laika posmā no 17.līdz 19.gadsimtam formulētie, uz līdztiesības, taisnīguma, demokrātijas, humānisma un apgaismības principiem balstītie, sabiedrības uzbūves pamati neizbēgami noveduši pie radikālām pārmaiņām ne tikai sabiedriskās attiecības¹ regulējošo tiesību normu radīšanas sfērā, bet arī tiesību piemērošanas sfērā. Tas attiecināms arī uz krimināltiesiskajām attiecībām. Svarīgs posms krimināltiesību piemērošanā ir notikuma, kas būtu vērtējams kā kaitīgs, ar likumu aizsargātām sabiedriskām attiecībām bīstams, īpatnību mērķtiecīga noskaidrošana. Tāda veida notikuma apstākļu noskaidrošanas (izzināšanas) process tiek saukts par noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu.

Jau vairāk kā simts gadu dažādās sabiedrības darbības sfērās lieto terminu “kriminālistika”, ar to apzīmējot specifisku cilvēka zināšanu un praktisko iemaņu jomu. Šī joma vistiešākajā veidā saistīta ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesu. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas jēdziena izmantošana juridiskajā teorijā un praksē raksturīga visām valstīm, tomēr tajā ietvertā jēga dažādās valstīs ir atšķirīga. Līdz ar to arī noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļu noskaidrošana formulēta atšķirīgi. Tas izpaužas arī atšķirīgas terminoloģijas lietošanā. Tā, piemēram, angļu – amerikāņu valstīs terminu “kriminālistika” apzīmē ar terminiem *crime investigation* un *forensic science*, Francijā - *police technique* (policijas tehnika), Itālijā – *police scientifica* (zinātniskā policija) un tml. Līdz 20.gadsimta 40.gadiem arī Latvijā zinātniskajā un speciālajā literatūrā terminu “kriminālistika” nelietoja²; tajā laikā tika lietots termins “krimināltehnikā izmeklēšana”. Šādas atšķirības skaidrojamas ar to, ka katrā sabiedrībā tiesību un tiesību piemērošanas praksei ir savas vēsturiski loģiskās īpatnības.

Visa kriminālistikas vēsture cieši saistīta ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu īstenojošo valsts institūciju vēsturi, kas atspoguļojas arvien efektīvāku noziedzīga nodarījuma notikuma izmeklēšanas metožu un līdzekļu izstrādē un pilnveidošanā. Jaunu metožu un līdzekļu rašanās nereti bija atbilde uz jaunu noziedzīgu nodarījumu veidu rašanos. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas veco metožu un līdzekļu pilnveidošana notikusi ne tikai tiesu prakses apkopošanas rezultātā, bet arī citu zinātņu nozaru izstrādāto līdzekļu un metožu ietekmē.

¹ Sabiedrisko attiecību saturs definēts kā sociāli nozīmīga uzvedība, kas ietver visus sociālās uzvedības veidus – gan aktīvu cilvēka darbību, gan aizliegtu vai sabiedrības pieprasītu bezdarbību.

² Zinātnē pieņemts uzskatīt – ja nav termina, nav arī zinātniska jēdziena. Tas skaidrojams ar to, ka jebkurš jēdziens zinātnisku zināšanu sistēmā tiek ieviests ar speciāla termina starpniecību.

Līdz pat 19.gadsimtam galvenā noziegumu izmeklēšanas metode bija spīdzināšana, un par labāko pierādījumu (“*regina probationum*”) tika uzskatīta vainojamās personas atzīšanās. Atzīšanās iegūšanai izmantoja jebkurus līdzekļus, bet personas, kas veica noziegumu izmeklēšanu, savā darbībā vadījās no sadzīves pieredzes un saprāta apsvērumiem. Vairāk nekā 100 gadus ilgajā kriminālistikas vēsturē daudzu valstu zinātnieki mēģinājuši noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas praksē iegūtās zināšanas apkopot un organizēt tā, lai iegūtā sistēma varētu pretendēt un zinātnisku zināšanu sistēmas statusu. Tomēr līdz pat šodienai šī problēma nav atrisināta. Tam ir vairāki iemesli: pirmkārt, zinātniekiem nav vienprātības par kriminālistikas kā zinātnes dabu³, otrkārt, pietiekami viennozīmīgi nav izstrādāta uz kriminālistiku attiecināmo zinātnisko atzinumu sistematizācija, kas atbilstu objektīvu zināšanu sistematizācijas noteikumiem kā saprāta produktiem (viena no šādas sistematizācijas prasībām – zināšanu sistēmas analīzes iespējas dažādās kategoriālajās sistēmās, piemēram, kategoriālajā sistēmā “vispārējais – sevišķais - singulārais ”), treškārt, daudzi autori nenošķir kriminālistiku kā zinātniskas darbības veidu un kriminālistiku kā noteiktu praktiskās darbības veidu, kurā notiek kriminālistisko zināšanu utilitāra patērēšana.

Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas un šās jomas speciālistu sagatavošanas prakse pierādījusi, ka augstākminētajā veidā uzkrāto pieredzi nav iespējams ne tikai efektīvi pielietot un nodot nākamajām paaudzēm, bet arī analizēt. Šis apstāklis rosinājis zinātniekus veidot zināšanu sistēmu. Pirmais mēģinājums šajā jomā bija 19.gadsimta beigās izdotā H.Grosa “Rokasgrāmata tiesu izmeklētājiem kā kriminālistikas sistēma”, kas uzskatāma par pirmo apjomīgo praktiskās darbības

³ Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков: [В.и.], 1976.; Ackermann R., Koristka C., Leonhardt R., Wirth I. Zum Stellenwert der Kriminalistik. Sonderdruck aus Kriminalistik 9/00, 10/00, 11/00 und 12/00. Kriminalistik Verlag. Hüthig Gmb H&Co, 2001.; Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х томах. Т.1. Москва: Юристъ, 1997.; Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908г., Москва: ЛексЭст, 2002. С.XVI.; Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук. Обзор итогов дискуссии во ВНИИ криминалистики. *Социалистическая законность*. №3. 1952.; Вопросы советской криминалистики. Алма-Ата:[В.и.], 1959; Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. Москва: [В.и.], 1956.; Тарасов-Радионов П.И. Советская криминалистика. *Социалистическая законность*. №7., 1951.; Каминский М.К. Что есть, что может быть и чего быть не может для системы криминалистика. *Вестник криминалистики*. Вып.1(3). Москва: [В.и.], 2002.; Kavalieris A. Par priekšlikumu apstiprināt juridiskās zinātnes nozarē divas jaunas apakšnozares. /Ziņojums LZP Ekonomikas un tiesību nozaru ekspertu komisijas priekšsēdētājam prof. Dr.hab.ek. A.Sproģa kungam/ 2001.gada 25.janvārī/.

rezultātu apkopojumu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas jomā. H.Grosa darba raksturs atspoguļojas tā nosaukumā – tā nav zinātnisku zināšanu sistēma teorijas veidā, bet gan praktiskās darbības rokasgrāmata. H.Grosa ideja par kriminālistiku detalizēta arī, piemēram, A.Bertijona, V.Heršela, H.Fuldsa un viņu sekotāju darbos. Šāda veida pieeja ir pamatā situācijai, ka mūsdienās kriminālistika neietilpst juridisko mācību iestāžu obligāto akadēmisko mācību kursu sistēmā, bet tiek uzskatīta par lietišķu kursu profesionālajās mācību iestādēs. Tas raksturīgs juridiskās izglītības sistēmām vairākās Rietumeiropas valstīs un ASV. Latvijā šī problēma 2001.gadā “atrisināta” savdabīgi – kriminālistika kopā ar t.s. operatīvās darbības teoriju apstiprināta par patstāvīgu juridiskās zinātnes nozari.

Kriminālistika pēc dabas ir lietišķa zinātne. Kriminālistikas zinātnē, līdzīgi kā vēstures zinātnē nevar būt vēlējuma izteiksmes forma. Tas nozīmē, ka šajā zināšanu sistēmā nav un nevar būt iespējama (nevis patiesa) rakstura noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu skaidrojoši un aprakstoši zinātniski atzinumi. Šis apstāklis atvieglo kriminālistikā iegūto zināšanu ticamības un objektivitātes pārbaudi.

Pieņemts uzskatīt, ka zinātne ir vispārīga rakstura teorija. Lai kriminālistika iegūtu zinātnes statusu, sākotnēji būtu jāorganizē zināšanas zinātniskas teorijas formā, t.i., noteiktā veidā loģiski jāorganizē zinātnisku atzinumu sistēma kriminālistisko zināšanu jomā. Teorijas veidošana ir sarežģīts radošs process, un arī kriminālistikas teorijas veidošanā piedalījušās jau vairākas zinātnieku paaudzes. Tomēr līdz pat mūsdienām tas līdz galam nav paveikts: nav atrisināti divi galvenie uzdevumi – viennozīmīgi nav noteikta kriminālistikas vieta zinātnisku teoriju sistēmā un nav formulēta pašas kriminālistikas kā zinātniskas teorijas struktūras ideja. Tāpēc šodien kriminālistiku var uzskatīt tikai par teorētisku veidojumu ar nepietiekami noteiktu struktūru. Abu minēto svarīgo uzdevumu risināšanai sākotnēji būtu jānodala tas specifiskais, kas viennozīmīgi nodalītu kriminālistiku no ”līdzīgām” zinātnisko zināšanu sistēmām. Tikai kriminālistikai specifiskās iezīmes būtu jāmeklē zinātniskās izzināšanas procesa elementos, kad tiek iegūtas un izmantotas kriminālistiskās zināšanas, t.i., zināšanas par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas (apstākļu noskaidrošanas, izzināšanas) zinātnisko pusi.

Jebkura zinātniskās izziņas procesa elementi ir izpētes objekts, izpētes subjekts, izpētes priekšmets, sākotnējo zināšanu sistēma par objektu, izziņas metodes un līdzekļi. Jaunās šajā procesā iegūtās zināšanas būtu jāorganizē teoriju vai citu teorētisku veidojumu veidā, kurus, savukārt, varētu izmantot turpmākā jaunu zināšanu

iegūšanas procesā. Zinātniskajā literatūrā līdz šim pietiekami daudz darbu veltīti kriminālistikas priekšmeta jautājumiem, kriminālistiskās izziņas subjektiem, kriminālistisko zināšanu sistēmai un citiem svarīgiem jautājumiem.⁴ Tomēr līdz pat mūsdienām nepietiekami pētīti jautājumi par kriminālistiskās izziņas (izziņas) objektu un metodēm.

Promocijas darba mērķis ir zinātniskās izziņas korelējošo elementu – objekts un metodes - zinātnisko pamatu formulēšana noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā izziņāšanā (izziņā).

Promocijas darba uzdevums ir atbildēt uz sekojošiem pamatjautājumiem: kriminālistikas vietas noteikšana zinātnisku teoriju sistēmā, kriminālistiskās izziņas objekta īpatnību noteikšana un noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas metožu būtības noteikšana.

Promocijas darba pamathipotēze ir pieņēmums par to, ka noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesā iegūtās zināšanas iedalāmas zinātnisku zināšanu sistēmā.

Izpētes darba hipotēze ir pieņēmums par to, ka noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas metodoloģiskais pamats un tāpat arī priekšstats par izziņas objektu un metodēm ir kriminālistikas teorija, kurai ir kriminālprocesuāla daba.

⁴ Skatīt, piemēram, Ackermann, R., Koristka, C., Leonhardt, R., Nisse, R., Wirth, I. Zum Stellenwert der Kriminalistik. Sonderdruck aus Kriminalistik 9/00, 10/00, 11/00 und 12/00; Schmelz, G., Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, in: *Kriminalistik 8-9/97*; Forker A., Kriminalistik als wissenschaftliche Disziplin. In: *Kriminalistische Kompetenz – Kriminalwissenschaften, Kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis*, Bd. 1, Verlag Schmidt-Römhild, Lübeck 2000.; *Kriminalistik Lexikon*, hrsg. V. W.Burghard u.a., 3. Aufl., Heidelberg, Kriminalistik Verlag, 1996.; Kube, E. /Schreiber, M. Theoretische Kriminalistik, in: *E.Kube, H.U.Störzer u. K.J.Timm (Hrsg.): Kriminalistik – Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Bd. 1, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart u.a. 1992.; Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Москва: Юристь, 1997.; Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: [В.и.], 1984.; Винберг А.И. Криминалистика. Введение в криминалику. Москва: [В.и.], 1962.; Домбровский Р.Г. Предмет криминалистики. Рига: ЛГУ, 1973.; Криминалистика (актуальные проблемы). Москва: [В.и.], 1988.; Курс криминалистики. В 3-х т. /Под ред. О.А.Коршуновой и А.А.Степанова. СПб.: юридический центр Пресс, 2004.; Лаврухин С.В. Предмет, задачи, методы и система криминалистики. Саратов: [В.и.], 1998.; Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков: [В.и.], 1976.; Потапов С.М. Введение в криминалику. Москва: [В.и.], 1946; Предмет и система криминалистики в свете современных исследований: Сб.науч. тр., Москва: [В.и.], 1988.; Эксархопуло А.А. Основы криминалистической теории. СПб., 1992.; Эксархопуло А.А. Предмет и система криминалистики. СПб.: издательство СПб ГУ, 2004. у.с.

Promocijas darba izpētes objekti ir dažādu valstu zinātnieku darbi par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas teorētiskajām un metodoloģiskajām problēmām, zinātnes metodoloģiskām, filozofiskām un loģikas problēmām.

Promocijas darba priekšmets – noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas objekta un metožu ģenēze.

Promocijas darbā izmantotās metodes: vēsturiski loģiskā analīze izmantota, lai izpētītu noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas pamatjēdzienu attīstības loģiku un līmeni; sistēmas strukturālā analīze izmantota, lai noskaidrotu un izvērtētu loģiskās, kvantitatīvās un kvalitatīvās attiecības starp noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā izziņāšanā izmantotajiem jēdzieniem; formalizācija izmantota, apkopojot pētījumā iegūtos datus; vispārināšana izmantota, lai iegūtu augstāka loģiskā līmeņa kategorijas un jēdzienus; idealizācija un abstrahēšana izmantotas teorētisko atzinumu ideālo tēlu veidošanai.

Promocijas darba līdzekļi: ideālie līdzekļi (krimināltiesību un kriminālprocesa teoriju, kriminālistikas teorijas, zinātnes loģikas, metodoloģijas un filozofijas pamatatzinumi un valoda kā izmantoto jēdzienu, terminu jēgas un nozīmes fiksēšanas veids; formālās un dialektiskās loģikas pamatatzinumi), materiālie līdzekļi (datortehnika un programmatūra, kopējamā tehnika).

Promocijas darba novitāte. Promocijas darbs ir Latvijā pirmais zinātniskais darbs par noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas objekta un metožu problemātiku. Darbā veikta dažādu zinātnieku uzskatu analīze jautājumā par kriminālistikas vietu zinātnisku zināšanu sistēmā, formulētas kriminālistiskās izziņas objekta īpatnības, parādīta tā ģenēze, būtība zinātniskās izziņas procesā; formulēta noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas metožu sistēma.

Promocijas darba aprobācija. Izpētes rezultāti prezentēti 7 zinātniskajās konferencēs, no kurām 5 ir starptautiskās; publicēti 12 raksti par dažādiem kriminālistikas teorētiskās uzbūves aspektiem, tai skaitā, tādos izdevumos kā “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki”, “LU Raksti”, “Jurista Vārds”, “Jurisprudencija”. Izpētes gaitā rastās idejas izmantotas studentu apmācību procesā kursā “Kriminālistika” LU Juridiskajā fakultātē.

Promocijas darbs apspriests LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedrā.

Promocijas darba struktūra. Darbs sastāv no ievada, 3 nodaļām, kopsavilkuma, anotācijas, izmantotās literatūras un normatīvo aktu saraksta.

1. Kriminālistikas vieta zināšanu sistēmās.

Vēsturiski izveidojies, ka jēdziena "kriminālistika" saturu iespējams pētīt 4 līmeņos (nozīmēs). Katra līmeņa saturu nosaka izzināšanas uzdevums, kas ne tikai radījis jēdziena nozīmi, bet arī noteicis tā specifisko vietu konkrētā cilvēka domāšanas konceptuālajā sistēmā. Jēdzienu vairāku nozīmju rašanās iespēju formulējis amerikāņu filozofs F.Franks (Filipp Frank, 1884.-1966.). Viņš rakstījis, ka katrs pusaudzis apmācības laikā iegūst kādu ikdienas veselajam saprātam saprotamu pasaules ainu; bērnībā un jaunībā iegūtā pasaules aina pārāk bieži tā arī paliek par ikdienas veselā saprāta uzskatu arī pieaugušam zinātniekam visās jomās, kurās viņš nav "speciālists".⁵

Pirmajā zināšanu līmenī (nozīmē) jēdziens "kriminālistika" tiek lietots tā saucamajā sadzīviskajā izpratnē. Šī izpratne galvenokārt veidojusies cilvēkiem, kam nav speciālas izglītības, cilvēkiem, kas profesionāli nav saistīti ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas problēmām. Savus spriedumus viņi balsta uz personiskiem iespaidiem, būdami vai nu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā cietušie vai liecinieki, vai arī izmeklēšanas procesa liecinieki, vai arī izmanto citu cilvēku dzīves pieredzi šajā jomā.⁶ Bez tam šā priekšstata saturs tiek papildināts arī ar tenkām, izdomājumiem un tml. Nereti šīs kategorijas cilvēku stāsti par zināšanām kriminālistikā sākas ar vārdiem: "Dzirdēju, ka bija šāds gadījums...", "Man stāstīja pazīstams izmeklētājs (kriminālmeklēšanas darbinieks) ..." un tml.

Otrajā zināšanu līmenī jēdziens "kriminālistika" izpaužas tā, kā to savos darbos attēlojuši dažādu mākslas žanru (detektīvliteratūra, dažkārt bijušo tiesībsardzības institūciju darbinieku memuāri, detektīvkino un video un tml.) pārstāvji. Šādu darbu sižetu pamatā parasti ir noziedznieku un tiesībsardzības institūciju vai privātdetektīvu pretnostatījums kā labā cīņa pret ļauno. Būtu jāprecizē, ka detektīvliteratūras, kā arī kino, video darbu varoņu "ievietošana" noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas vidē, pirmkārt, ir līdzeklis kādu māksliniecisku mērķu sasniegšanai, nevis veids, kā atspoguļot noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas zinātniskos pamatus. Minētā žanra detektīvliteratūras pazīstamākie pārstāvji ir A.Konans Doils, Ž.Simenons, J.L.Flemings, brāļi Vaineri, A.Mariņina. A.Bels,

⁵ Черноволенко В.Ф. Мирозрение и научное познание. Киев: [b.i.], 1970, с.76.

⁶ Siegel Larry J. Criminology. 3rd ed. West Publishing Company. 1989., p.4.

A.Kolbergs u.c. Šā izpratnes līmeņa īpatnība ir tāda, ka jēdzienā “kriminālistika” nav robežas starp iespējamo un reālo; izdomājumi ir “iemontēti” objektīvās realitātes atspoguļojumā. Šāds zināšanu līmenis apmierina to cilvēku vēlmes, kuriem ir tieksme uz iluzoru apkārtējās īstenības uztveri.

Trešais zināšanu līmenis par kriminālistiku pamatots ar informāciju, kas ietverta zinātniski populāros izdevumos. Šo zināšanu īpatnība ir to vienkāršotais zinātniskais raksturs, terminoloģija, to pielietošanas efekta uzskatāmība un acīmredzamība. Galvenais šāda veida zinātniski populāro izdevumu mērķis ir popularizēt zinātnisku zināšanu pielietošanu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, veicināt sabiedrībā uzticēšanos rezultātiem, kas iegūti, izmantojot kriminālistikas metodes un līdzekļus, piemēram, kriminālistikas popularizētāja J.Torvalda grāmatas, TV sērijas “Forensic Science”, “Forensic Detectives”, “Crime Night”, “Material Witness” un tml. Šādos avotos cilvēkiem ar dažādu izglītības līmeni saprotamā formā tiek izklāstīta atsevišķu zinātnisku paņēmieni un līdzekļu būtība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā.

Un visbeidzot, ceturtajā līmenī jēdziens “kriminālistika” ir noteiktā veidā loģiski sakārtota zinātnisku atzinumu sistēma, kurā zinātniski aprakstīts un izskaidrots noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas process. Šādu sistēmu parasti sauc par kriminālistikas zinātni.⁷

Kā zināms, kriminālistika radusies kriminālprocesa dzīlēs 19.gadsimta vidū. Tā laika kriminālistikas galvenais uzdevums bija kriminālprocesa nodrošināšana ar datiem, uz kuru pamata būtu iespējams objektīvi spriest par izmeklējamā notikuma apstākļiem. Tas ļāva turpmāk pareizi kvalificēt izmeklējamu notikumu atbilstoši spēkā esošajām krimināltiesību normām.

19.gadsimta beigās noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas pieredze kriminālprocesa ietvaros tika apkopota. Šādas apkopošanas rezultāts bija austriešu kriminālista H.Grosa (Hans Gross, 1847.-1915) darba “Rokasgrāmata tiesu izmeklētājiem kā kriminālistikas sistēma” (Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, 1898.) izdošana⁸. Šī grāmata bija noteiktas austriešu tiesu izmeklētāju pieredzes apkopojums un uzskatāma par kriminālistikas attīstības sākumu. Grāmatas nosaukums tieši norāda uz tajā ievietoto faktu raksturu un

⁷ Šeit termins “zinātne” izmantots, lai apzīmētu droši ticamu, loģiski nepretrunīgu zināšanu sistēmu par objektīvās realitātes noteiktas jomas attīstības likumsakarībām.

⁸ Šeit nosaukts H.Grosa darba 3.izdevums; grāmatas pirmais izdevums ar nosaukumu “Pamācība tiesu izmeklētājiem, policijas ierēdņiem u.c.” iznāca 1892.gadā, bet otrais – 1894.gadā.

izmantošanas īpatnību: H.Grosa darba, tāpat kā citu līdzīgu izdevumu, saturs, galvenokārt, papildīts ar praktiskām zināšanām un rekomendācijām, kas nepieciešamas izmeklētāju un ekspertu darbā noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā.

Turpmāk kriminālistisko zināšanu pielietošanas pieredzes apkopošanas intensificēšanai izpildvaras institūcijās tika izveidotas īpašas apakšvienības (institūti, laboratorijas, metodiskie kabineti un tml.). Šo apakšvienību galvenā funkcija bija noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas praktiskās pieredzes apkopšana un uz noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesa optimizāciju virzītu praktisku rekomendāciju izstrāde. Bijušajā PSRS, tai skaitā, Latvijā Iekšlietu ministrijas un prokuratūras apakšvienību institūtu, laboratoriju, metodisko kabinetu darba rezultāti tika noformēti mācību līdzekļū, biļetenu, rokasgrāmatu, instrukciju, metodiku u.c. veidos.

Šādā veidā kriminālistika ilgu laiku tika izmantota praktiskajā darbībā un profesionālajā izglītībā. Ar šo skaidrojams arī fakts, ka kriminālistika netika ietverta un nav ietverta izglītības programmās daudzās Rietumeiropas un ASV universitātēs. Par galveno iemeslu šādai situācijai būtu uzskatāms fakts, ka līdz pat šim laikam kriminālistika vēl nepietiekami izstrādāta kā zinātniska teorija, bet akadēmisms (kas raksturīgs universitātēm), kā zināms, ietver zināšanu teoretizēšanu. Šo situāciju precīzi jau 1963.gadā raksturojis P.Kirks: “Diemžēl apjomīgās zināšanas, kas atrodamas šajā (kriminālistikas) jomā, ir nekoordinēta rakstura, un tās nav formulētas skaidros un vienkāršos terminos. Zināšanu apjoms pastāvīgi pieaug vairāk tehniskajā nekā teorētiskajā virzienā. Godprātīgi jāatzīmē, ka kriminālistika patreiz ir zinātne pati par sevi, un nav vispāratzīta. ... Tā būtu jāattīsta teorētiski tā, lai tiktu sasniegta tās kā atsevišķas zinātniskas disciplīnas pilnīga atzīšana.... Īsāk sakot, kriminālistikas jomā pastāv nopietns pamatteorijas un principu deficīts, kas kontrastē ar daudzveidīgajām efektīvajām tehniskajām iespējām.”⁹

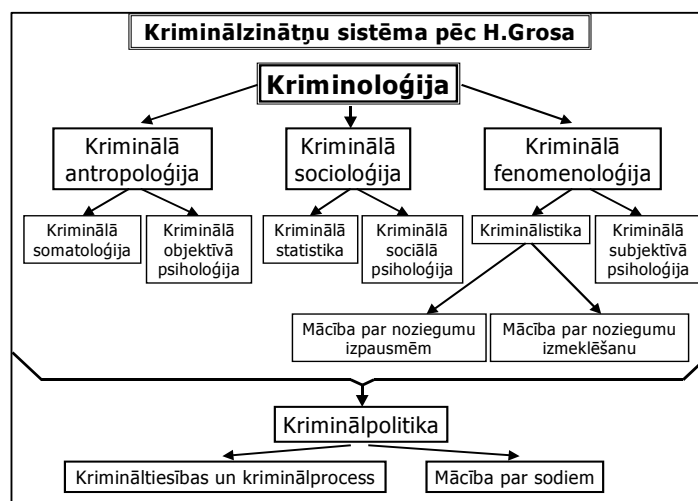
Praktiskai cilvēku attieksmei pret ārpasauli piemīt noteikta vērtība un sistēmiskums, tāpēc arī cilvēka veiktās izzināšanas rezultātiem jābūt zināmai vienotībai un viengabalainībai.¹⁰ Šī atziņa dod arī kriminālistikai virzību uz tās kā sistēmas attīstību. Savukārt, šai sistēmai būtu jāiekļaujas vēl vispārīgākā sistēmā. Šo

⁹ Kirk P.L. The Ontogeny of Criminalistics. *Criminal law, Criminal Police Science*, No.54., 1963., pp. 235 - 238.

¹⁰ Черноволенко В.Ф. Мирозрение и научное познание. Киев: [b.i.], 1970, с.47.

mērķi var sasniegt, absolutizējot teorētiskās zināšanas un izmantojot deduktīvās metodes tā pamatošanai.¹¹

Kriminālistikas vietas noteikšanu zināšanu sistēmā, kā zināms, aizsāka H.Gross, un diskusijas par to turpinās arī mūsdienās. H.Gross iekļāva kriminālistiku kriminoloģijas sistēmā, un pašu kriminālistiku iedomājās kā sistēmu, kas sastāv no divām apakšsistēmām: mācība par noziedzīga nodarījuma izpausmēm un mācība par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu.¹²

Vairāk kā simts gadus ilgajā attīstības gaitā precizēti kriminālistiskā izzināšanas (izziņas) procesa pamatelementi (izzināšanas objekts, izzināšanas priekšmets, izzināšanas subjekti, izzināšanas metodes un tml.). Šis apstāklis atspoguļojas dažādu valstu zinātnieku pārliecībā gan attiecībā uz kriminālistikas sistēmu, gan arī attiecībā uz to zināšanu sistēmu, kurā ietilpst kriminālistika. To veicinājusi arī atziņa, ka “zinātnes vēsturē atrodami daudzi tradicionālu patiesību pārskatīšanas nepieciešamības piemēri saistībā ar jauniem novērojumiem”.¹³

Dažādu apstākļu dēļ (pasaules uzskats, politiskie, sociālie faktori un tml.) mūsdienu priekšstats par kriminālistikas zinātņi daudzās valstīs ir atšķirīgs. Tā pamatā būtu minams apstāklis, ka izzināšanas procesā konstatēta zinātniskās izzināšanas

¹¹ Марков Б.В. Проблемы обоснования и проверяемости теоретического знания. Ленинград: [b.i.], 1984, с.22.

¹² Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г., Москва: ЛексЭст, 2002, с.XVI.

¹³ Ekelöf P.O. Free Evaluation of Evidence. Evidence and Proof. Dartmouth Publishing Company Ltd., 1992, p.139.

atkarība no tās sociālās vides garīgās dzīves, kurā zinātnieks dzīvo un rada.¹⁴ Eiropas vēsturiskās attīstības īpatnības 20.gadsimtā, kā arī optimālākas zināšanu sistematizācijas meklējumi radījušas divus principiāli atšķirīgus uzskatus par to, kādā zināšanu sistēmā iekļaujama kriminālistika.

Pirmais uzskats pamatots ar to, ka kriminālistika iekļaujama zināšanu sistēmā kā zinātniska teorija. Tas nozīmē, ka kriminālistikai jābūt zinātnes sistēmas daļai, t.i., tai jābūt drošticamu, loģiski nepretrunīgu zināšanu kopumam par noteiktu īstenības sfēru.

Bijušajā PSRS teritorijā vairāki mēģinājumi dot kriminālistikai akadēmisku, t.i. stingri zinātnisku raksturu notika 20.gadsimta 50.gados. Pirmais principiālais uzdevums bija kriminālistikas dabas noteikšana nolūkā pamatot kriminālistikas vietu zinātnisku zināšanu sistēmā. Šajā laikā tika izvirzītas trīs pamathipotēzes:

- 1) Kriminālistika ir tehniska zinātne. Krievijas kriminālistu vidū izteiktākie šā uzskata piekritēji bija G.Manns, J.Zicers, M.Strogovičs, M.Čeļcovs u.c. Rietumeiropas zinātnieku vidū šis uzskats par kriminālistikas dabu ir populārs arī mūsdienās. Ar to arī skaidrojams fakts, ka kriminālistika nav ietverta universitāšu mācību programmās, bet ir mācību disciplīna tikai policijas mācību institūcijās.
- 2) Kriminālistika ir duāla (tehniski juridiska) zinātne. Ideju par kriminālistikas divējādo dabu (dabaszinātniski-tehnisko un krimināltiesisko) 20.gadsimta 50.gados sāka attīstīt vairāki zinātnieki, no kuriem vislielāko ieguldījumu devuši P.Tarasovs-Radionovs, N.Poļanskis, N.Vidrja, M.Ļubarskis, N.Džangeldins, A.Šļahovs u.c.¹⁵ Šo domu atbalstījuši arī vairāki Rietumvalstu pētnieki.¹⁶
- 3) Kriminālistika ir juridiska zinātne. Šādu viedokli 20.gadsimta 50.gados sāka izstrādāt vairāki Krievijas zinātnieki. Pateicoties tādu zinātnieku kā S.Mitričevs, A.Vinbergs, G.Karnovičs, V.Tanasevičs u.c. šīs pozīcijas

¹⁴ Черноволенко В.Ф. Мирозрение и научное познание. Киев: [b.i.], 1970., c.127.

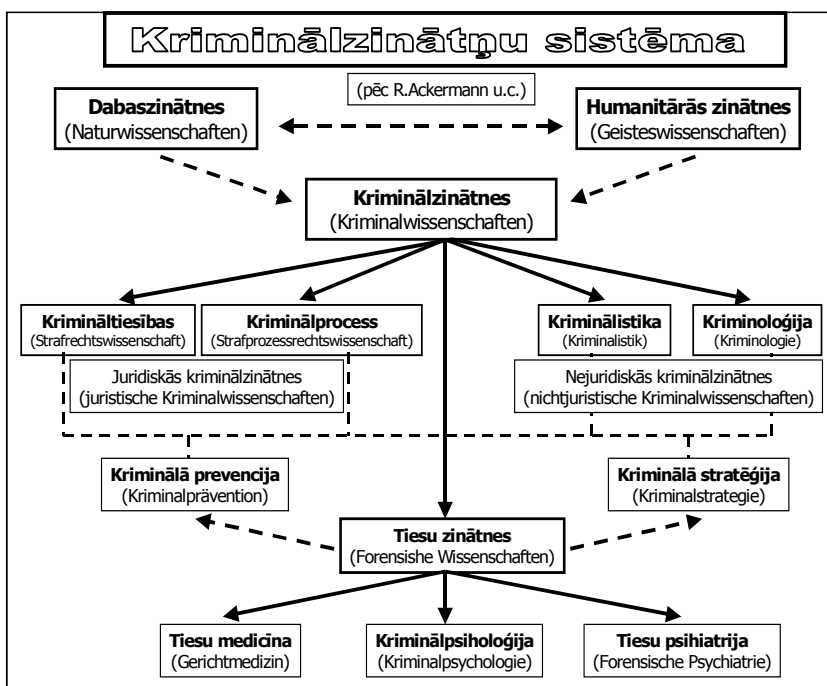
¹⁵ Sīkāk sk.: Вопросы советской криминалистики. Алма-Ата: [b.i.], 1959; Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. Москва. 1956, c.233-234; Тарасов-Радионон П.И. Советская криминалистика. *Социалистическая законность*. 1951., Nr.7, c.10-11. u.c.

¹⁶ Sīkāk sk.: Ceccaldi P.F. From Crime to Evidence. *Int.Police Journal*. 1974; Jones L.V., Gabard C. Scientific Investigation and Physical Evidence. Handbook for Investigators. Charles C Thomas, Springfield, MA, 1959.; Van Heerden T.J. Criminalistics. University of South Africa, Muakleneuk, Pretoria, 1982; Inman K., Rudin N. Principles and Practise of Criminalistics: the Profession of Forensic Science. New York: CRC Press LLC, 2001., p.15.

pamati tika formulēti 1952.gadā.¹⁷ Turpmāk tai lielu vērību veltījuši N.Seļivanovs, V.Koldins, N.Jablokovs, V.Obrazcovs, A.Eksarhopulo, R.Belkins. Mūsdienās to pētnieku uzskatam, kuri savu pārliecību balsta galvenokārt uz R.Belkina¹⁸ formulētās “novērošanas” datiem, stingra teorētiskā pamatojuma nav.

Katram no trim viedokļiem par kriminālistikas dabu bija tiesības uz pastāvēšanu konkrētajā vēsturiskajā laika posmā, un būtībā katrs no tiem atbilda kriminālistikas kā zinātnes attīstības līmenim noteiktā periodā. Nepietiekami pārliecinošie katras norādītās pozīcijas pārstāvju argumenti būtu skaidrojami ar to, ka kriminālistikai netika noteikta precīza vieta vienā vai otrā zinātņu sistēmā.

Otrs, principiāli atšķirīgs risinājums, nosakot kriminālistikas vietu zinātnisku zināšanu sistēmā, saistīts ar būtiskāko kriminālistikas saikņu noteikšanu ar citām zinātnēm, kuru atziņas izmantojamas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā. Šāda veida sistēmas apraksta pamatā likta noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas kā praktiskas darbības “novērošana”. Šās pieejas rezultāts ir vairāki varianti, kā veidot zinātnisku zināšanu sistēmas, kurās kriminālistikai būtu stingri noteikta vieta.

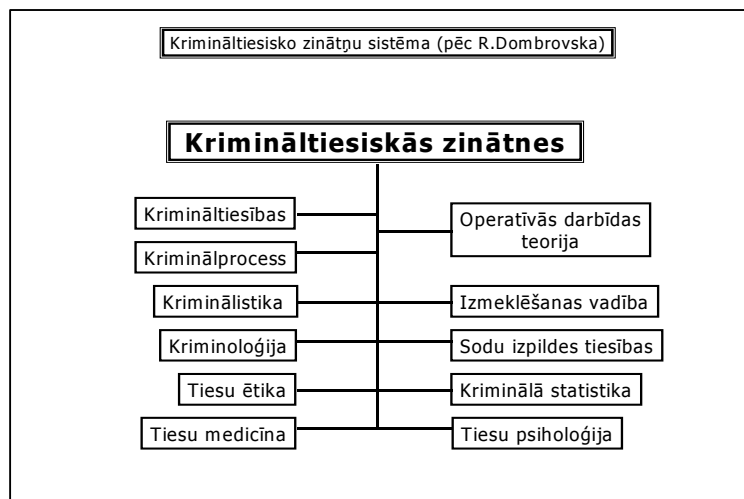
¹⁷ Sīkāk sk.: Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук. Обзор итогов дискуссии во ВНИИ криминалистики. *Социалистическая законность*. 1952., Nr.3.

¹⁸ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х томах. Т.1. Москва: ЛексЭст, 1997, с.161-162.

Vācijas pētnieki R.Akermans (R.Ackermann), K.Koristka (C.Koristka), R.Leonhards (R.Leonhardt), R.Nisse (R.Nisse), I.Virts (I.Wirth) ilgstošas diskusijas rezultātā secinājuši, ka kriminālistika iekļaujama tā saucamajā kriminālo zinātņu blokā.¹⁹

Kā pamatojums šāda bloka pastāvēšanai un tā saistībai ar citām zinātņu nozarēm, izteikts pieņēmums par tādas zinātņu sistēmas pastāvēšanu, kuras zināšanas izmantojamas cīņai ar noziedzību. Tomēr vācu kolēģu piedāvātā dihotomiskā (juridiskās un nejuridiskās) kriminālo zinātņu dalīšana neievieš pietiekamu skaidrību par kriminālistikas zinātnisko dabu.

Latvijas kriminālists R.Dombrovskis, atzīstot kriminālistiku par praktiskās darbības veidu, piedāvā tā saukto krimināltiesisko zinātņu sistēmu. Pēc viņa domām, krimināltiesisko zinātņu sistēmā ietilpst: krimināltiesību zinātne, tiesu ētika, kriminālprocesa zinātne, kriminālistika, operatīvās darbības teorija, kriminoloģija, tiesu statistika, tiesu medicīna, tiesu psiholoģija, tiesu psihiatrija, sodu izpildes tiesību zinātne un izmeklēšanas vadība.²⁰

Šādas zināšanu sistēmas izveides pamats, pēc R.Dombrovskā domām, ir krimināltiesisko attiecību realizācijas forma. Savukārt, pašas krimināltiesiskās attiecības nosaka praktiskās darbības formas, piemēram, kriminālprocesuālās, ētiskās, kriminālistiskās, operatīvās, organizatoriskās, psiholoģiskās un tml.²¹

¹⁹ Ackermann R., Koristka C., Leonhardt R., Wirth I. Zum Stellenwert der Kriminalistik. Sonderdruck aus Kriminalistik 9/00, 10/00, 11/00 und 12/00. Kriminalistik Verlag. Hüthig Gmb H&Co. 2001.

²⁰ Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003., 14.lpp.; Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004, с.73.

²¹ Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004, с.64.

Pastāv arī citi uzskati par kriminālistikas dabu un tās vietu zinātnisku zināšanu sistēmā. Tā, piemēram, Krievijas kriminālists M.Kaminskis šā jautājuma izpētes rezultātā secinājis, ka kriminālistika ir vadības zinātnes juridiskais atzars, un tajā pēta mērķa sasniegšanas (vadības) atspoguļošanas informatīvo procesu likumsakarības mijiedarbojoties noziedzīgai darbībai un noziegumu konstatēšanas un izmeklēšanas darbībai; tādējādi kriminālistikas sistēma pieskaitāma reincidentām sistēmām.²² Šis viedoklis būtu uzskatāms par novatorisku un pagaidām zinātnieku vidū plašu atsaucību nav guvis.

Kriminālistikas vietas noteikšanā zināšanu sistēmā induktīva rakstura pozīciju ieņēmis ukraiņu kriminālists G.Matusovskis. Pēc viņa domām zinātnisku zināšanu sistēmu iespējams attēlot ģeocentriskas sistēmas veidā; tās centrā atrodas kriminālistika. Skaidrojot šādas uzbūves sistēmas būtību un nepieciešamību G.Matusovskis atzīmējis, ka dotā sistēma atspoguļo daudzpusīgo starpzinātnisko mijiedarbību, kuras centrā jāatrodas atsevišķai disciplīnai (attiecībā uz kuru shēma veidota).²³

Sadalot “zinātņu lauku” sektoros, G.Matusovskis katra sektora īpatnības komentējis sekojoši:

- 1) I – krimināltiesiskās zinātnes,
- 2) II – vispārteorētiskās un citas tiesību zinātnes,
- 3) III – VI – tiesību sfēru apkalpojošās zinātnes,
- 4) VII – tiesību zinātne,

²² Каминский М.К. Что есть, что может быть и чего быть не может для системы криминалистика. *Вестник криминалистики*. Вып.1(3). Москва., 2002, с.10., 13.

²³ Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков: [b.i.], 1976, с.68.

5) VIII – zinātnes par politisko un juridisko virsbūvi.²⁴

Kriminālistikas vietas noteikšanu zinātnisko zināšanu sistēmā ietekmē arī spēkā esošā zinātņu klasifikācija konkrētas valsts zinātnieku vidē. Tā, Latvijas Zinātnes Padome ar 2001.gada 13.marta lēmumu Nr.2-3-1 “Par jaunu zinātnes apakšnozaru izveidošanu Juridisko zinātņu nozarē” *de jure* nostiprinājusi juridiskās zinātnes apakšnozari “Kriminālistika un operatīvās darbības teorija”. Šā priekšlikuma iniciators A.Kavaleris pamatojis savu pozīciju sekojoši: “Kriminālistika un operatīvās darbības teorija pēta noziedzniekus atmaskojošo pierādījumu un to atrašanai nepieciešamās informācijas veidošanās likumsakarības un uz to izzināšanas pamata izstrādā jaunas, Eiropas līmenim atbilstošas metodes un līdzekļus šo pierādījumu un informācijas atrašanai, fiksācijai, izpētei, izvērtēšanai un izmantošanai pierādīšanā”.²⁵ Tādējādi likvidēta robeža starp kriminālistiku kā zinātni un operatīvo darbību kā praktiskās darbības veidu, pamatojot to ar it kā Eiropas valstu pieredzi.

Operatīvā darbība ir praktiskā darbība, nevis zinātniska darbība. Te būtu jāņem vērā, ka jebkura zinātniska darbība ir praktiskās darbības veids, tomēr ne katra praktiskā darbība uzskatāma par zinātnisku darbību. Bez tam, operatīvās darbības, t.i., kriminālmeklēšanas, dabu sākotnēji noteikusi politiskā slepenpolīcija (krievu – политический сыск), un, kā, zināms, politiskā slepenpolīcija nekad nav bijusi tradicionālo zinātnisko zināšanu joma. Politiskās slepenpolīcijas rašanās vēsture tieši saistīta ar kāda varas veida rašanos (spēka vara, valdnieka vara, valsts vara un tml.). Nenoliedzot kriminālistu un operatīvo darbinieku sadarbības pozitīvo lomu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas un iztiesāšanas praktiskajā norisē, tomēr būtu secināms, ka zinātnes attīstības virziens, kas nosaukts par “operatīvās darbības teoriju”, pārkāpj vēsturiski veidojušos zinātnes kā sociāla fenomena principus, pirmkārt, humānisma, ētikas, tikumiskuma principus. Diezin vai varētu piekrist, ka operatīvās darbības tradicionālie “izzināšanas” pamatpaņēmienu – viltība, gadījums, nauda²⁶, būtu uzskatāmi par zinātniskiem paņēmienu! Arī viens no Krievijas vadošajiem kriminālistiem R.Belkins, analizējot operatīvās darbības pamatu saturu, atzīmējis: “Kriminālmeklēšanas “tehnizācija” nenozīmē atteikšanos no tās

²⁴ Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков: [b.i.], 1976, с.69-71.

²⁵ Kavaleris A. Par priekšlikumu apstiprināt juridiskās zinātnes nozarē divas jaunas apakšnozares. Ziņojums LZP Ekonomikas un tiesību nozaru ekspertu komisijas priekšsēdētājam prof. Dr.hab.ek. A.Sproģa kungam 2001.gada 25.janvārī.

²⁶ Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений. Санкт-Петербург, 1909, с. IV.

realizēšanas tradicionālajiem līdzekļiem un paņēmieniem – policijas suņu pielietošanas, kriminālpolicijas darbinieku (kriminālmeklēšanas aģentu) veiktās ārējās novērošanas, slepeno ziņotāju no noziedzīgās vides un citu personu izmantošanas”.²⁷ Tādas zinātniskās izziņāšanas metodes zinātnes vēsturē nav izstrādātas un diez vai tiks izstrādātas. Pēc satura un formas tās, pirmkārt, neatbilst tām humānisma vērtībām, kas formulētas demokrātiskas sabiedrības veidošanas pamatprincipos. Arī Rietumvalstu kriminālistikas literatūrā izteikts viedoklis, ka noziedznieku atklāšana un aizturēšana ir tālu ārpus zinātnieku redzesloka.²⁸

Ņemot vērā kriminālistisko zināšanu veidošanās vēsturiskās tendences, varētu formulēt divus kriminālistikas kā zinātnes apakšnozares attīstības pamatvirzienus:

- 1) virziens, kurā tiktu apkopota un sistematizēta noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas pieredze, izmantojot zinātniskas metodes un līdzekļus, ar mērķi izstrādāt efektīvākus līdzekļus un paņēmienus mūsdienu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, t.i., tikai utilitāras (praktiski izmantojamas) attieksmes pret zinātniskām zināšanām virziens. Šajā kriminālistikas attīstības virzienā iespējama dažādu līdzekļu un paņēmienu izmantošanas, kā arī noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas tradīciju un tendenču izpausme kopumā.
- 2) Virziens, kurā ar mērķi aprakstīt un izskaidrot ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu saistīto īstenības sfēru, tiktu veikts mērķtiecīgs darbs kriminālistikas teorijas veidošanā. Šis kriminālistikas attīstības virziens virzīts uz zināšanu pilnveidošanu krimināltiesību piemērošanas jomā.

Tādējādi, formulējot kriminālistikas vietu zinātnisku teoriju sistēmā, pirmkārt, būtu jāņem vērā zinātnisko zināšanu sistēmu deduktīvās saiknes, nevis saikņu “novērojamība” praktiskajā darbībā. Būtībā šī vieta jau patreiz pietiekami precīzi noteikta: “Kriminālistika izveidojusies kriminālprocesuālās zinātnes dzīlēs.”²⁹

²⁷ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х томах. Т.1. Москва: ЛексЭст, 1997, с.188.

²⁸ Inman K., Rudin N. Principles and Practise of Criminalistics: the Profession of Forensic Science. New York: CRC Press LLC, 2001., pp.10-11.

²⁹ Курс криминалистики. В 3-х т., Т.1. под ред. О.Н.Коршуновой и А.А.Степанова. Спб.: Юридический центр Пресс, 2004, с.21.

2. Kriminālistiskās izzināšanas objekta ģenēze.

2.1. Noziedzīga nodarījuma izpratne krimināltiesiskajās zinātnēs.

Noziedzīga nodarījuma izpratne krimināltiesībās.

Lai izprastu noziedzīga nodarījuma kriminālistisko aspektu, būtu jāsāk ar noziedzīga nodarījuma kā krimināltiesību pamatjēdziena izpratni.

Latvijas krimināltiesības, sākot ar 1845.gadu atradušās Krievijas krimināltiesību ietekmē. Līdz 1933.gada 1.augustam Latvijas teritorijā spēkā bija 1903.gada Sodu likumi, kurus bija apstiprinājis Krievijas cars Nikolajs II. Arī Latvijas brīvvalsts pirmais krimināllikums – Sodu likums – tika izstrādāts uz 1903.gada Krievijas Sodu likumu bāzes. Latvijas 1933.gada Sodu likumā bija nosauktas divas noziedzīga nodarījuma pazīmes: prettiesiskums un sodāmība; par noziedzīgu tika atzīts nodarījums, kurš “tā izdarīšanas laikā ir noliegts likumā ar soda piedraudējumu” (1933.gada Sodu likuma 1.pants). Savukārt, Latvijas PSR 1961.gada Krimināllikuma 7.pantā nosauktas četras jēdziena “noziegums” pazīmes: prettiesiskums, sabiedriskā bīstamība, vainīgums, sodāmība. Patreiz spēkā esošā Krimināllikuma 6.pantā nosauktas trīs noziedzīga nodarījuma pazīmes: prettiesiskums, vainīgums, sodāmība.

Kā redzams, Krimināllikuma tekstā izmaiņas skārušas ne tikai terminoloģiju (noziedzīgam nodarījumam patreiz ir divi veidi – kriminālpārkāpums un noziegums), bet arī noziedzīga nodarījuma pazīmju legālo uzskaitījumu. Krimināltiesiskajā literatūrā jautājumā par noziedzīga nodarījuma pazīmēm nav vienota viedokļa: daļa tiesīzbzinātnieku uzskata, ka par Krimināllikuma 6.pantā nenorādīto “kriminālsodāma nodarījuma bīstamību nekādu šaubu nav”,³⁰ un tāpēc tā nav jānorāda Krimināllikumā kriminālatbildības pamata definīcijā. Pie tam Krimināllikuma grozījumu pretinieki šajā jautājumā atzīst, ka “nodarījuma kaitīgums ir svarīgākā kriminālatbildības pamata īpašība”³¹. Termins “kaitīgums” tika izmantots, sākot ar apgaismības laikmetu, kad noziegums (patreiz Latvijā spēkā esošajā likumdošanā – noziedzīgs nodarījums) tika definēts kā darbība, kas nodara sociālu kaitējumu,³² un sabiedrībai radītais kaitējums

³⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. 1.grāmata. Rīga., 1999, 6.lpp.

³¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Rīga:TNA, 2001, 23.lpp.

³² Беквара Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: [b.i.], 2000, с.57.

kļuva par nozieguma kritēriju un mēru. Būtu jāpiekrīt krimināltiesību speciālistu izteiktajam viedoklim, ka “nodarījuma kaitīgums ir reālāk uztverama pazīme, jo balstās uz konkrētām sekām reālajā vidē, ... kaitīgums ir vieglāk materializējams un citādi individualizējams, līdz ar to pastāv mazākas iespējas subjektīvam nodarījuma novērtējumam”.³³

Citi tiesībzinātnieki uzskata, ka Krimināllikums būtu jāgroza, papildinot noziedzīga nodarījuma definīciju ar trūkstošo pazīmi – sabiedrisko bīstamību, tādējādi jau pašā likumā skaidrojot kriminālnodarījuma būtību.³⁴ Būtu jāpiemin, ka sociālā bīstamība kā noziedzīga nodarījuma konstitutīva pazīme parādījās 1926.gadā Padomju Savienības Kriminālkodeksā: saskaņā ar 7.un 43.pantu soda piemērošanai pietika ar to, ka vainīgajai personai konstatēts “sociāli bīstams stāvoklis”.³⁵

Pamatā šis ir jautājums par to, kādā virzienā attīstīsies krimināltiesību doktrīna: vai pieturēsimies pie materiālā noziedzīga nodarījuma jēdziena (noziedzīgs nodarījums ir ne tikai spēkā esošo tiesību normu pārkāpums, bet arī sociāls, sabiedrībai bīstams nodarījums),³⁶ vai Rietumeiropas valstu krimināltiesībām raksturīgā formālā noziedzīga nodarījuma jēdziena (balstīts uz likumdevēja lēmumu un tajā atspoguļoto noziedzīga nodarījuma materiālo saturu, pēc kā tiek noteiktas vadlīnijas turpmākai likumdošanai).³⁷ Būtu jāatzīmē, ka arī Latvijas pirmās brīvvalsts laika krimināltiesību doktrīnā noziedzīgs nodarījums definēts kā pretlikumīga, vainojama, sodāma cilvēka uzvešanās, kas atbilst vienam no tipiskiem sastāviem.³⁸

Vācijas krimināltiesību zinātnē noziedzīgs nodarījums definēts, kā tā sastāvam atbilstoša, prettiesiska un vainojama darbība; krimināllikumā dots formāls noziedzīga nodarījuma definējums.³⁹

Francijas krimināltiesībās noziedzīga nodarījuma legālā definīcija netiek dota. Vairāki Francijas juristi - krimināltiesību zinātnieki – definē noziedzīgu nodarījumu,

³³ Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. *Jurista Vārds*. Nr.34(292) 23.09.2003.

³⁴ Judins A., Loskutovs A. Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams, un cik bīstams. *Latvijas Vēstnesis*. 2001. 31.janvāris, nr.194.; Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003, 32.lpp.

³⁵ Krauss D., Pastile K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 52.lpp.

³⁶ Turpat, 70.lpp.

³⁷ Turpat, 60.lpp.

³⁸ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U.Krastiņa komentāriem. Rīga: TNA, 2005, 71.lpp.

³⁹ Krauss D., Pastile J.K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 86.-87.lpp.

nosaucot tā pazīmes, tomēr tiesību teorijā vienotas izpratnes par noziedzīgu nodarījumu nav.⁴⁰

Angļu amerikāņu krimināltiesībās nozieguma izpratnē ietverti divi elementi *actus reus* (objektīvais kritērijs) un *mens rea* (subjektīvais kritērijs)⁴¹.

Pieejamajos rietumvalstu, kā arī atsevišķos Latvijas krimināltiesiskās literatūras avotos, kuru nosaukums liek domāt par kriminoloģisku, kriminālprocesuālu vai kriminālistisku jēdziena “noziedzīgs nodarījums” skaidrojumu, minētais jēdziens tomēr raksturots no krimināltiesību aspekta.⁴²

Noziedzīgu nodarījumu izpratnes kriminoloģiskais aspekts.

Kriminoloģijas ietvaros tiek pētīta noziedzība kopumā (atšķirībā no noziedzīga nodarījuma kā izpētes objekta krimināltiesībās) kā parādība, kura eksistē sabiedrībā un ir saistīta ar citām sociālajām parādībām. No kriminoloģijas viedokļa noziedzība tiek definēta kā relatīvi masveidīga, vēsturiski mainīga krimināltiesiska rakstura sociāla parādība, kuru veido visu noziegumu kopums, kas izdarīti konkrētā teritorijā noteiktā laika posmā. Šim uzskatam pievienojas arī Rietumvalstu pētnieki.⁴³ Kā noziedzības pamatrādītāji tiek nosaukti noziedzības stāvoklis, līmenis, struktūra, raksturs.⁴⁴ Kriminoloģijas literatūrā nav vienota viedokļa par kriminoloģijas priekšmetu. Tā, piemēram, 1981.gadā latviešu valodā izdotajā kriminoloģijas mācību grāmatā norādīts, ka kriminoloģijas priekšmetā ietilpst noziedzība kā sociāla parādība, noziedznieka personība, noziedzības un atsevišķu noziegumu cēloņu izziņāšana, pasākumi, kas veicami, lai likvidētu noziedzību;⁴⁵ savukārt, 1998.gadā latviešu valodā izdotajā mācību grāmatā norādīts, ka būtiskākais virziens kriminoloģiskās izziņas procesā ir noziedzība un ka “noziedzības izziņas objekti ir dažādu kriminālnodarījumu

⁴⁰ Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия). Москва: [b.i.], 1998., с.62-77.

⁴¹ Sīkāk sk.: Criminal Law. Second edition. Wayne R.LaFave. Austin W.Scott. 2001., p. 8-10.

⁴² Sk. arī: Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. 1999. 171.lpp.; Kriminalistik Lexicon. Kriminalistik Verlag. Heidelberg. 1996; Kriminologie Lexicon. Kriminalistik Verlag. Heidelberg. 1998.

⁴³ Skat., piemēram, Sutherland E., Cressey D. Principles of Criminology. 6th ed., Philadelphia: J.B. Lippincott, 1960., p.3.

⁴⁴ Kriminoloģija. Mācību grāmata juridiskām augstskolām. Autoru kolektīvs A.Vilka vadībā. Rīga., 1998., 133.-142.lpp.

⁴⁵ Stumbina Ē., Birkavs V., Niedre A. Kriminoloģija. Rīga: Zvaigzne, 1981., 6.lpp.

stāvoklis, struktūra un dinamika, to veidošanās apstākļi un mehānisms, kā arī novēršana (prevencija) un noziedzības apzināšana kopumā”.⁴⁶ Tādējādi, pirmajā gadījumā autori vispār nepiemin zinātnes objektu, ietilpinot to priekšmeta formulējumā, savukārt, otrajā gadījumā netiek pieminēts zinātnes priekšmets.

Piekrītot tam, ka kriminoloģijai kā zinātnei ir gan savs objekts, gan priekšmets, būtu jāatzīmē, ka krimināltiesiskās zinātnes, tai skaitā, kriminoloģiju, kā norāda jau to nosaukums, apvieno kopīgs objekts – noziedzīgs nodarījums (vai noziedzība); katrā no krimināltiesiskajām zinātnēm pēta savu noziedzīgu nodarījumu aspektu, kas atkarīgs no konkrētās zinātnes mērķiem, uzdevumiem un subjektiem to praktiskajā darbībā utt. Līdzīgi kā krimināltiesību zinātnes objekts ir noziedzīgi nodarījumi, arī par kriminoloģijas objektu būtu uzskatāma noziedzība kā sociāla parādība (tās rašanās, attīstība, cēloņi utt.), bet par priekšmetu (atbilstoši kriminoloģijas mērķiem) – noziedzīgu nodarījumu prevencija.

Var piekrist prof. R.Dombrovska apgalvojumam, ka kriminoloģijas pamatus veido divas mācības: kriminoloģiskā mācība par noziedzības cēloņiem un mācība par noziedzības novēršanu.⁴⁷ Pie tam, kā jau minēts, arī kriminologi līdzīgi krimināltiesību zinātniekiem, raksturojot izpētes objektu savā aspektā, nosauc tā pazīmes (augstākajā vispārināšanas līmenī – stāvoklis, struktūra, dinamika).

No kriminālistikas atšķirīgs ir arī atsevišķu elementu izpētes kriminoloģiskais aspekts. Tā, piemēram, raksturojot noziedzīgā nodarījumā vainojamo personu, kriminologi min tādas pazīmes kā sociāli demogrāfiskās (dzimums, vecums, izglītība un tml.), morāli tikumiskās īpašības un tml.⁴⁸. Savukārt, no kriminālistikas viedokļa svarīgas tādas vainojamās personas pazīmes kā, piemēram, speciālas profesionālas iemaņas, kāda spilgti izteikta ārējā pazīme, kas atvieglo vainojamā noskaidrošanu, un tml. Bez tam, līdzīgi kā kriminālistikā cietušais atzīstams par noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma elementu (tā izpētes aspekts ir nodarījuma izzināšana), arī kriminoloģijā ir mācība par upuri jeb viktimoloģija, kuras ietvaros cietušais tiek pētīts no nodarījumu prevencijas viedokļa⁴⁹.

Rietumvalstu autori norādījuši, ka kriminologiem ir savs viedoklis par noziedzīgiem nodarījumiem. Trīs izplatītākie viedokļi ir sekojoši: 1)noziedzība

⁴⁶ Kriminoloģija. Mācību grāmata juridiskām augstskolām. Autoru kolektīvs A.Vilka vadībā. Rīga., 1998, 47.-57.lpp.; Kriminoloģija. Mācību grāmata. Rīga: Nordik, 2004.

⁴⁷ Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003, 61.lpp.

⁴⁸ Kriminoloģija. Mācību grāmata juridiskām augstskolām. Autoru kolektīvs A.Vilka vadībā. Rīga., 1998, 219.lpp.

⁴⁹ Turpat, 113. -114.lpp.

atspoguļo tradicionālās vērtības un ētiku, 2)noziedzība atspoguļo sociālās un politiskās varas pārstāvju vajadzības, 3)noziedzība ir prevalējošo morālo uzskatu funkcija.⁵⁰ Kriminoloģijas būtība un metodes ņemtas no dažādām sabiedrības dzīves jomām – zinātnes, medicīnas, tiesībām, reliģijas, socioloģijas, sociālā darba, izglītības, politoloģijas, ekonomikas, publiskās administrēšanas.⁵¹

Noziedzīgu nodarījumu kriminālprocesuālais aspekts

Arī kriminālprocesa zinātnes objekts ir noziedzīgi nodarījumi, tikai pierādāmo apstākļu aspektā. Diskusijas izraisa jautājums par kriminālprocesa priekšmetu, tai skaitā, tā norobežošanu no kriminālistikas kā zinātnes priekšmeta, un tālāk arī nodarījumu kriminālistiskā aspekta norobežošana no kriminālprocesuālā aspekta. Vairums zinātnieku atzīst, ka nodarījuma kriminālprocesuālais aspekts atšķiras no kriminālistiskā aspekta ar savu saturu.

Daži autori norāda, ka kriminālprocesa kā tiesību zinātņu nozares priekšmets ir kriminālprocesuālās tiesības un procesuālā kārtība⁵². Šo apgalvojumu attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu varētu konkretizēt tādējādi, ka kriminālprocesa zinātnes priekšmets ir noziedzīga nodarījuma apstākļu pierādīšana un pierādīšanas robežas. Tomēr kriminālprocesa zinātniskajā literatūrā jautājums par kriminālprocesa objektu un priekšmetu līdz šim nav pienācīgi izstrādāts.

Noziedzīgu nodarījumu izpratne operatīvās darbības jomā.

Noziedzīgus nodarījumus varētu raksturot arī no operatīvās darbības viedokļa. Saskaņā ar Operatīvās darbības likuma (ODL) 1.pantu operatīvā darbība ir “...amatpersonu atklātas vai slepenas tiesiskas darbības”, kuru mērķis ir aizsargāt pret dažādiem apdraudējumiem. Tādējādi par operatīvās darbības teorijas objektiem būtu uzskatāmi ne tikai gatavoti un izdarīti noziedzīgi nodarījumi (kā tas ir, piemēram, krimināltiesībās, kriminālistikā), bet arī vēl tikai nodomāti nodarījumi.

⁵⁰ Sīkāk sk. Shephard I.Sociology. St.paul West Publishing, 1981., p.11; Quinney R. Criminology. Boston. Little, Brown, 1975., pp.37-41; Blumer H. Symbolic Interactionism. Englewood Cliffs. N.I., Prentice-Hall.1969.

⁵¹ Crime: emerging issues. By James A.Inciardi and Harvey A.Siegal. Praeger publishers, New York, 1977., p.16.

⁵² Sīkāk sk.: piemēram, Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. Rīga., 2000., 11.-14.lpp.

Atšķirībā no kriminālprocesuālās un kriminālistiskās darbības, operatīvās darbības pārsvarā tiek veiktas slepeni; daži autori tās nosauc pat par izlūkošanas pasākumiem⁵³.

Speciālajā literatūrā diskusijas izraisījušās arī par termina “noziedzīgu nodarījumu atklāšana” lietošanu un izpratni. Kriminālprocesa kontekstā ar “atklāšanu” būtu jāsaprot brīdis, kad tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā. Savukārt, ar terminu “atklāšana” Latvijas operatīvās darbības teorijā un praksē (atšķirībā no kriminālprocesuālās) parasti apzīmē to personu noskaidrošanu, kas nodarījumu īstenojušas, vai arī slēpti vai latenti izdarīto nodarījumu apzināšanu.⁵⁴ Tādējādi “atklāšana” operatīvās darbības teorijas nozīmē būtu uzskatāma par priekšnosacījumu noziedzīga nodarījuma atklāšanai kriminālprocesuālā nozīmē. Jāpiebilst, ka noziedzīgu nodarījumu atklāšana ietver gan izzināšanu, gan pierādīšanu. Atšķirībā no izzināšanas kriminālistikas nozīmē, kas balstīta uz kriminālprocesuāliem avotiem, operatīvās darbības teorijā aplūkotā operatīvā noziedzīgu nodarījumu izzināšana balstīta uz neprocesuāliem avotiem.

Noziedzīgu nodarījumu tiesu psiholoģiskais aspekts.

Savs noziedzīga nodarījuma izpētes aspekts ir arī tiesu psiholoģijā (noziedznieka, cietušā, liecinieka psiholoģija, procesa virzītāja psiholoģiskais raksturojums un tml.). Tiesu psiholoģijas ietvaros noziedzīgi nodarījumi tiek raksturoti ņemot vērā psiholoģiskos procesus, psihiskos stāvokļus un personības psihisko īpašību izpausmes sagatavojot, izdarot un slēpjot noziedzīgus nodarījumus. Noziedzīgu nodarījumu psiholoģiskais raksturojums palīdz dziļāk analizēt šo nodarījumu subjektīvo pusi, izpētīt nodarījuma motīvus, kā arī izprast liecinieku, cietušo psiholoģiju. Vairāki autori atzīst, ka tiesu psiholoģijā izveidojas divas mācības: noziedzīga nodarījuma un kriminālsoda psiholoģija.⁵⁵

⁵³ Гребельский Д.В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик преступлений. *КХП. Сборник научных трудов*. Москва., 1984, с.70.

⁵⁴ Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga., 1999, 7.lpp.

⁵⁵ Сткāk sk.: piemēram, Антонов Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. Москва [b.i.], 2000.

Noziedzīgus nodarījumus varētu raksturot arī tiesu medicīnas, tiesu ētikas u.c. aspektos.

Pētot Latvijā pieejamo Rietumvalstu kriminālistisko literatūru, secināms, ka teorētiskajām problēmām īpaša uzmanība netiek pievērsta, tomēr atsevišķi kriminālistikas pētīšanas sfēras elementi tiek nosaukti, piemēram, noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas paņēmieni, to pēdas, subjekts, cietušais; arī šo elementu savstarpējiem sakariem pievērsta samērā liela uzmanība.⁵⁶

Tādējādi noziedzīgs nodarījums ir sarežģīta parādība, kurai bez augstākminētajiem aspektiem neapšaubāmi iespējami arī citi, tai skaitā, kriminālistiskais aspekts. Bez tam, kā redzams, noziedzīga nodarījuma krimināltiesību, kriminoloģiskais, kriminālprocesuālais aspekti formulēti, nosaucot noziedzīga nodarījuma pazīmes, un arī kriminālistikā būtu jāmeklē šādas pazīmes.

Noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskais aspekts.

Jautājumā par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko aspektu ir vairāki viedokļi. Literatūrā izteikts viedoklis, ka jēdziens “noziedzīgs nodarījums” ir krimināltiesību pamatjēdziens, un no krimināltiesībām atšķirīgs noziedzīga nodarījuma jēdziens nav iespējams.⁵⁷ Piekrītot apgalvojumam par noziedzīgu nodarījumu kā krimināltiesību pamatjēdzienu, tomēr jāprecizē, ka katras zinātnes izpētes sfērā ietilpst zinātnes objekts un zinātnes priekšmets. Kriminālistisko zinātņu kopīgais objekts ir noziedzīgs nodarījums, bet katrā no tām (krimināltiesībās, kriminoloģijā, kriminālistikā utt.) tiek pētīts savs noziedzīga nodarījuma aspekts. Tādējādi pastāv nevis dažādi noziedzīga nodarījuma jēdzieni, bet gan dažādas – krimināltiesību, kriminoloģiskā, kriminālistiskā u.c.- noziedzīga nodarījuma izpratnes.⁵⁸ Precizējot šo domu, jāatgādina, ka jēdziens ir priekšmeta (loģikā – viss, par ko var domāt) būtisko pazīmju kopums; jo bagātāks un daudzpusīgāks ir definējamā priekšmeta, tai skaitā noziedzīga nodarījuma, saturs, jo dažādākas var būt

⁵⁶ skat., piemēram, www.ict.org.il/articles/articleDET.cfm?articleid=112Y. Schweitzer. Suicide Terrorism: development and characteristics.; www.okri.hu/english/socio_economic_changes.htm. The object of criminalistic analysis, the demonstrability of organization.

⁵⁷ skat., piemēram, Кабанов П.П. О так называемом криминалистическом аспекте понятия преступления. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып.45. Москва., 1987, с.137-139.

⁵⁸ Домбровский Р.Г. Криминалистическое учение о преступлении (методологические аспекты). *Совершенствование форм и методов борьбы с преступностью*. Сборник научных трудов. Рига. 1989, с.85.

tā definīcijas,⁵⁹ pie tam, zinātnes attīstības gaitā tās nemitīgi tiek precizētas. Tādējādi vienam jēdzienam (šajā gadījumā – noziedzīgam nodarījumam) ne tikai iespējamas, bet atkarībā no analīzes aspekta arī nepieciešamas vairākas definīcijas, kas cita citu papildina.

Vairums autoru kriminālistikā līdz šim saistījuši noziedzīgu nodarījumu kriminālistisko raksturojumu ar atsevišķiem noziedzīgu nodarījumu veidiem, norādot, ka kriminālistiskais raksturojums tomēr kļūs par sistematizētu kriminālistisko zināšanu elementu.⁶⁰ Tādējādi izteikts viedoklis – **par** noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izpratnes iespējamību, konkrētāk – par vienu tās daļu – noziedzīga nodarījuma kriminālistisko raksturojumu.

Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma elementu sastāvu un struktūru tiek piedāvāts izskatīt arī no cilvēka darbības teorijas viedokļa.⁶¹ Šī doma tālāk attīstīta un konkretizēta citu kriminālistu darbos, norādot, ka noziegumu sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni ir subjekta darbības paņēmieni.⁶²

Tādējādi dažādi noziedzīga nodarījuma aspekti ir ilgstošas, plašas zinātniskas diskusijas priekšmets. Mācība par noziedzīgu nodarījumu ir krimināltiesību zinātnes vispārīgās daļas svarīgākā sadaļa. Kriminoloģijas ietvaros noziedzīgi nodarījumi tiek pētīti to kopumā, t.i., tiek pētīta noziedzība kā sociāla parādība. Arī mūsdienu kriminālistikā veidojas jauna mācība - kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu. Zinātnieki kriminālisti parasti lieto terminu “noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums”, tomēr, mūsdienu, varētu piekrist literatūrā izteiktajai domai par to, ka precīzāks termins būtu “kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu”;⁶³ tādējādi tiktu panākta terminoloģijas unifikācija: katrā krimināltiesiskajā zinātnē (krimināltiesībās, kriminoloģijā, kriminālistikā utt.) būtu sava mācība par noziedzīgu nodarījumu.

⁵⁹ Vedins I. Loģika. Rīga: LPA, 2000, 120.lpp.

⁶⁰ Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. Криминалистическая характеристика преступлений. Сборник научных трудов. Москва [b.i.], 1984, с.9.

⁶¹ Сікак sk.: Турпат, с.7; Бахин В.П., Карпов Н.С. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения. Лекция. Киев., 1999, с.5-11.

⁶² Домбровский Р.Г. Проблемы криминалистического учения о преступлении. *Повышение эффективности расследования преступлений*. Иркутск: [b.i.], 1986, с.16-17.

⁶³ Густов Г.А. Моделирование - активный метод следственной практики. Грām.: *Актуальные проблемы советской криминалистики*. Москва: [b.i.], 1980, с.80.

2.2. Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu īss vēsturiskās attīstības pārskats

Jebkura objekta vēsturisko attīstību raksturo pēctecība, t.i., secīga pāreja no paaudzes uz paaudzi. Zinātnes vai kādas tās nozares vēsturē neizbēgami rodas un tiek ieviesti jauni jēdzieni. Tas attiecināms arī uz vienu no krimināltiesisko zinātņu pamatjēdzieniem – noziedzīgu nodarījumu, konkrētāk, tā kriminālistisko aspektu – kriminālistisko mācību par noziedzīgu nodarījumu.

2.1.1. Noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā aspekta teorētisko jautājumu attīstība ārvalstīs.

Vēsturiski raugoties, redzams, ka noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskajam aspektam savulaik pievērsušies daudzi zinātnieki. Tā piemēram, Romas universitātes profesors A. Ničeforo rakstījis, ka jaunās nozares uzdevums ir gan noziedznieka personas noskaidrošana, gan viņa piedalīšanās fakta noziedzīga nodarījuma īstenošanā un izmantoto rīku noskaidrošana, izmantojot zinātnisku pieeju.⁶⁴ Savukārt, Lozannas universitātes profesors A.Reiss ietvēris kriminālistikas (viņa terminoloģijā “zinātniskās policijas”) pētīšanas sfērā arī dažādu noziedznieku kategoriju noziedzīgās darbības paņēmienus.⁶⁵

Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu iedīgli saskatāmi kriminālistikas kā zinātnes pamatlicēja H.Grosa darbā “Pamācība tiesu izmeklētājiem kā kriminālistikas sistēma” (Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, 1898.),⁶⁶ kura nosaukumā pirmo reizi lietots vārds “kriminālistika”. Minētajā darbā H.Gross rakstījis, ka kriminālistikas pētīšanas sfērā ir noziedzīga nodarījuma izdarīšanas paņēmieni, kā arī šo paņēmienu izpēte un atklāšana, un neviena cita zinātne ar šiem jautājumiem nenodarbojas.⁶⁷ H.Gross terminu “izdarīšanas paņēmieni” lietojis plašākā nozīmē, t.i., ietverot tajā arī nodarījuma

⁶⁴ Sīkāk sk.: Niceforo A. La police et l'enquete judiciaire scientifique. Paris., 1907.

⁶⁵ Sīkāk sk.: Reiss A. Manuel de police scientifique. Lausanne., 1911.

⁶⁶ Šeit nosaukts H.Grosa darba 3.izdevums; grāmatas pirmais izdevums ar nosaukumu “Pamācība tiesu izmeklētājiem, policijas ierēdņiem u.c.” iznāca 1892.gadā, bet otrais – 1894.gadā.

⁶⁷ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Москва: ЛексЭст, 2002. с.VII.

sagatavošanas paņēmienus. Kā zināms, noziedzīga nodarījuma sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni arī mūsdienās tiek uzskatīti par noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma elementiem.

No mūsdienu viedokļa raugoties, H.Grosa uzskati daļēji uzskatāmi par kļūdainiem, jo pēc viņa domām, noziedzīgi nodarījumi ir kriminālistikas priekšmets. Bez tam H.Gross apgalvoja, ka kriminālistika ir vienīgā zinātne, kas pētī noziegumus; kriminālistiku viņš definēja, kā mācību par nozieguma reālījām. Šī definīcija kriminālistiskajā literatūrā citēta samērā bieži, tomēr tās satura analīze atrodama ne vienmēr. Varētu piekrist prof. R.Dombrovskā disertācijā⁶⁸ izteiktajam skaidrojumam, ka H.Gross bija sava laika ideālisma pārstāvis. Viens no krimināltiesību zinātnes slavenākajiem pārstāvjiem 19.gadsimta 2.pusē bija austriešu jurists Francs Lists (Liszt, 1851. - 1919.), Starptautiskās Kriminālistu savienības dibinātājs (1888.g.), krimināltiesību socioloģiskās skolas pārstāvis. Viņš, būdams ideālists, apgalvojis, ka krimināltiesību zinātnes priekšmetu veido krimināltiesiskie jēdzieni.⁶⁹ Ideālistiskā izpratnē sākotnēji eksistē krimināltiesību jēdzieni, kas sevi izpauž noziegumos, piemēram, jēdziens “slepavība” izpaužas nodoma realizācijā. H.Gross bija F.Lista viedokļa piekritējs un apgalvoja, ka krimināltiesību zinātnes priekšmets ir krimināltiesību jēdzieni, bet kriminālistikas priekšmetu veido krimināltiesību jēdzieni to realizācijas gaitā, t.i., reālie noziegumi. Tāpēc arī H.Grosa izpratnē kriminālistikas priekšmets ir noziegumu reālījas (reālie noziegumi). No mūsdienu viedokļa raugoties, būtu jāredz starpība starp zinātnes objektu un zinātnes priekšmetu, un faktiski zinātnes objekts ir tikai viena zinātnes puse. Noziedzīgi nodarījumi ir krimināltiesisko zinātņu kopīgais objekts, un katrā krimināltiesiskajā zinātnē noziedzīgus nodarījumus kā objektu pētī savā aspektā, izmantojot savas metodes. Tādējādi, piemēram, krimināltiesiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu atšķiras no kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu ar savu saturu, jo tajā tiek pētīts specifisks noziedzīga nodarījuma aspekts.

H.Grosa nopelni izpaužas tajā apstākļī, ka kriminālistikas pētīšanas sfērā viņš ietvēra ne tikai noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu, bet arī pašu noziedzīgo nodarījumu: tā aizsākumu, sastāvdaļas, tālāko virzību un mērķus.⁷⁰

⁶⁸ Домбровский Р.Г. Предмет криминалистики. Дисс. на соискание степени кандидата юридических наук. Ленинград: [b.i.], 1974, с.87.

⁶⁹ Лист Ф. Задачи уголовной политики. Санкт-Петербург: [b.i.], 1908, с.3.

⁷⁰ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Москва: ЛексЭст, 2002, с.VIII.

Bez tam H.Gross pirmo reizi vēsturē mēģinājis izveidot sistēmu no visai apjomīgās informācijas kriminālistikas jomā. Viņš piedāvājis šo informācijas apjomu iedalīt divās daļās: pirmā daļa ietvertu objektīvās ziņas par nozieguma izpausmēm, iedalot tās vispārējās izpausmēs (noziedznieku būtība, noziedznieku paņēmieni, valoda, zīmes utt.) un atsevišķu noziegumu sevišķajās izpausmēs; savukārt, otrā daļa ietvertu tikai praktiska rakstura ziņas (par izmeklētāja darbībām, sagatavošanu, par pratināšanu, pēdām utt.).⁷¹ Šis iedalījums būtu uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu un to izmeklēšanas kriminālistiskā aspekta pirmo formulējumu.

Tādējādi pēc H.Grosa domām noziedzīgi nodarījumi ietilpst kriminālistikas pētīšanas sfērā, un šis apgalvojums uzskatāms par pareizu. No mūsdienu viedokļa raugoties, nevar piekrist H.Grosa apgalvojumam, ka noziedzīgi nodarījumi ir kriminālistikas priekšmets; 19.gadsimtā nebija zināmi divi jēdzieni “zinātnes priekšmets” un “zinātnes objekts”. Tikai vēlāk, kad parādījās zinātne par zinātņi jeb scientoloģija, zinātnieki atzinuši, ka katrai zinātnei ir gan pētīšanas objekts, gan pētīšanas priekšmets, kaut pilnīgas vienotības šajā jautājumā nav.⁷²

Vēlākajos gados H.Grosa atziņas par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko aspektu radīja pozitīvu atbalsi krievu kriminālistiskajā literatūrā. Tā, piemēram, jau pirms vairāk kā simts gadiem A.Ļubļinskis atzīmējis, ka kriminālistikā pētī visizplatītākos noziedznieku paņēmienus, kā arī noziedznieku sadzīvi (žargons, māņticība, dzīves veids un tml.); šīs zināšanas palīdz izprast atsevišķu noziegumu, tā cēloņus, nozīmi, kā arī pētīt tos salīdzinot. Noziegumu izdarīšanas tehnikas izpētei ir teorētiska nozīme likumdevējam definējot nozieguma sastāvu un sodu, kā arī praktiska nozīme meklējot patiesību lietā.⁷³ Tādējādi A.Ļubļinskis minējis divus noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma elementus – noziedzīga nodarījuma izdarīšanas paņēmienus un subjektu (vainojamo personu). Savukārt, I.Gans norādījis, ka kriminālistikā pēta noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas paņēmienus un to atklāšanas veidus; tā nerisina jautājumus par noziedzīgu nodarījumu

⁷¹ Ibid., c.XVI.

⁷² Stārk sk.: Грязнов Б.С. Логический анализ понятия “объект научного исследования”. Grām.: *Проблемы исследования структуры науки*. Новосибирск: [b.i.], 1967, c.35; Юдин Э. Как понимать объект и предмет научного познания. *Политическое самообразование*. 1967, Nr.3., c.96; Трубицин Ю.Н. О предмете и объекте знания. *Философские проблемы естествознания. Материалы конференции 20 октября 1971г.* Москва., 1971, c.79.

⁷³ А.Л. Что такое криминалистика? *Журнал министерства юстиции*. Санкт-Петербург. 1900, Nr.9. c.115-122.

sastāvu un to juridiskajām sekām, bet mēģina izveidot mācību par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas tehniku un izmeklēšanu.⁷⁴

Pagājušā gadsimta 20.gados kriminālisti uzsvēra arī nozieguma lietisko pierādījumu lielo nozīmi. Tā, piemēram, V.Natansons norādījis, ka, lai cik spilgtas arī nebūtu liecinieku liecības, tomēr atrastām un prasmīgi fiksētām noziedznieka pēdām, noslēptiem un vēlāk atrastiem nozieguma rīkiem var būt svarīga loma kriminālietu izmeklēšanā.⁷⁵ Vēlākajos gados vairāki zinātnieki pēdas (noziedzīgu nodarījumu rīku, cietušā, vainojamās personas atstātās un tml.) nosaukuši kā patstāvīgu noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma elementu.

Savukārt, H.Manns 1921.gadā norādījis, ka noziegumus pēta gan krimināltiesību zinātnē, gan kriminālajā socioloģijā (mūsdienu – kriminoloģijā), gan kriminālajā tiesvedībā (mūsdienu – kriminālprocesā), gan kriminālistikā. Kriminālistikas pētīšanas sfēra ietver, pirmkārt, noziedzīgus nodarījumus, to īstenošanas paņēmienus, un, otrkārt, to atklāšanas paņēmienus,⁷⁶ jo citās zināšanu sfērās nav norādīts “kādus līdzekļus un paņēmienus izmanto noziedznieks un kā šos paņēmienus atklāt”⁷⁷. Vēlāk H.Manns norādījis, ka kriminālistikas pētīšanas sfēra ietver arī noziegumu izmeklēšanas paņēmienus (kriminālā taktika un kriminālā tehnika)⁷⁸. Šīs domas apstiprina arī I.Jakimovs, norādot, ka kriminālistikā tiek pētīta noziegumu faktiskā puse – noziegumu izdarīšanas paņēmieni un šo paņēmienu atklāšanas metodes, kā arī noziegumu izmeklēšana,⁷⁹ bet I.Ļubarskis pavisam konkrēti norādījis, ka kriminālistika “pēta noziedznieka tehniskās metodes”⁸⁰. Uzskats par kriminālistikas pētīšanas sfēras divām pusēm – noziegumu izdarīšanas paņēmieniem (plašākā nozīmē) un noziegumu izmeklēšanu - 20.gadsimta pirmajā pusē bija dominējošs.

⁷⁴ Ган И.И. Понятие, значение и задача новейшей уголовной дисциплины криминалистика. *Судебная газета*. 1903. 13 апреля. №.15. с.2-5.

⁷⁵ Натансон В.М. Основы техники расследования преступлений в конспективном изложении. Вып.1. Харьков., 1925, с.7.

⁷⁶ Маннс Г. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Сборник трудов профессоров и преподавателей государственного Иркутского университета*. Иркутск., 1921, Отд.1. вып.2., с.147.

⁷⁷ Маннс Г. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Сборник трудов профессоров и преподавателей государственного Иркутского университета*. Иркутск. 1921, Отд.1. вып.2., с. 141.

⁷⁸ Маннс Г. Криминалистика, ее значение и место в системе юридического образования. *Советское право*. 1927, №.6(24), с.71.

⁷⁹ Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика. Изд.2-ое. Москва: Издательство НКВД РСФСР, 1929, с.7.

⁸⁰ Любарский И. Объем и методы криминалистики. *Административный вестник*. НКВД. 1929, №.4., с.68.

Bez tam 1938.gadā B.Šavers rakstīja, ka noziegumu izmeklēšanas metodikā vienmēr jāņem vērā šo noziegumu izdarīšanas metodes un paņēmieni; tādējādi, izstrādājot atsevišķu noziegumu kategoriju izmeklēšanas metodikas, vienmēr jāiet no nozieguma izdarīšanas metodes uz tā atklāšanas metodi.⁸¹ Te izteikts svarīgs noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas princips: no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas paņēmiena uz tā atklāšanas metodi. Tādējādi kriminālistikā pēta “noziegumu izdarīšanas paņēmienus un metodes, noziedzīgo darbību rezultātā radušās vai noziedznieka atstātās pēdas”.⁸² Tomēr, rezumējot B.Šavers norāda, ka “kriminālistikas saturs ir nozieguma atklāšanai un noziedznieka atrašanai nepieciešamo pierādījumu atrašanas un izpētes paņēmieni un veidu izpēte, citiem vārdiem – kriminālistika ir zinātne par noziegumu atklāšanai un noziedznieka atrašanai nepieciešamo datu atrašanas un izpētes paņēmieniem un metodēm”.⁸³ Kā redzams, kriminālistikas definīcijā palikusi tikai viena puse: noziedzīga nodarījuma pēdu atrašana un izpēte, bet otra puse, t.i., noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas paņēmieni, “pazaudēta”.

Tādējādi var secināt, ka līdz pagājušā gadsimta 30.gadu beigām kriminālisti galvenokārt aprakstījuši atsevišķus nozieguma kriminālistiskā aspekta elementus, neapkopojot tos vienotā sistēmā.

Tālākajā kriminālistikas attīstības posmā, t.i., no pagājušā gadsimta 40.gadu vidus līdz 60.gadu beigām, kriminālistikas teorētiķi īpašu uzmanību noziedzīgu nodarījumu izpētei nepievērsa. Tā, 20.gadsimta 50.un 60.gados kriminālistikas teorētiķu uzmanības centrā bija tikai jautājums par kriminālistikas priekšmetu, precīzāk par tā vienu pusi – noziegumu izmeklēšanas metodēm. Kriminālistiskajā literatūrā, raksturojot atsevišķus noziegumu veidus tika dots nevis to kriminālistiskais raksturojums (izdarīšanas paņēmieni, to atstātās pēdas un tml.), bet gan krimināltiesiskais raksturojums, noziegumu kvalifikācijas jautājumi.

Pagājušā gadsimta 60.gadu beigās kriminālistiskajā literatūrā krievu valodā atkal parādījās publikācijas par noziedzīgu nodarījumu kā kriminālistikas objektu un tā raksturojumu. Tā, G.Zuikovs norādījis, ka pagājušā gadsimta 60.gadu otrajā pusē kriminālistiskajā literatūrā nebija vienota viedokļa par to, vai noziegumu īstenošanas veidi iekļaujas

⁸¹ Шавер Б. Об основных принципах частных методик расследования преступлений. *Соц.законность*. 1938, Nr.1., с.46.

⁸² Шавер Б. Предмет и метод советской криминалистики. *Соц.законность*. 1938, Nr.6., с.66.

⁸³ *Ibid.*, с.70.

kriminālistikas kā zinātnes priekšmetā.⁸⁴ Pirmais no kriminālistiem, kas literatūrā atjaunoja domu par noziegumu kriminālistisko raksturojumu, bija A.Koļesņičenko, kurš cita starpā norādījis, ka kopīgs visām atsevišķa veida noziegumu izmeklēšanas metodikām ir aplūkojamā nozieguma kriminālistiskais aspekts un ka noziegumiem ir kopīgas kriminālistiska rakstura iezīmes⁸⁵. Savukārt, pašu jēdzienu “kriminālistiskais raksturojums” mēģinājis formulēt un ieviest zinātniskajā aprītē L.Sergejevs 1966.gadā⁸⁶. Viņš atzīmējis, ka tajā ietilpst:

- 1) noziegumu izdarīšanas paņēmieni;
- 2) nosacījumi, pie kuriem noziegums izdarīts un izdarīšanas apstākļu īpatnības;
- 3) apstākļi, kas saistīti ar apdraudējuma priekšmetu, ar subjektiem un nozieguma subjektīvo pusi;
- 4) konkrēta noziegumu veida saikne ar citiem noziegumiem un atsevišķiem nodarījumiem, kuri nav atzīti par noziedzīgiem, bet kuriem ir līdzība ar dotā nozieguma dažām objektīvām pazīmēm;
- 5) abpusēji sakari starp minētajām apstākļu grupām. Kā redzams, šis formulējums ir samērā apjomīgs, un tajā no citu raksturojumu pazīmēm netiek norobežotas kriminālistiskā raksturojuma pazīmes.

Rīgā 1971.gadā notika zinātniska konference “Noziegumu atklāšanas iespējas pēc to izdarīšanas veida”, tādējādi pievēršot uzmanību vienam no aktuālākajiem noziegumu kriminālistiskā aspekta elementiem – nozieguma izdarīšanas veidam. Konferencē materiālos īpaši uzsvērtā tiesību zinātņu doktora G.Zuikova pētījumu loma. G.Zuikovs aizstāvējis doktora disertāciju par tēmu “Kriminālistiskā mācība par nozieguma izdarīšanas veidu”⁸⁷ un konferencē nolasīja referātu par šīs mācības saturu. Viņš uzskatīja, ka nozieguma izdarīšanas veids ir savstarpēji saistīta darbību sistēma sagatavojot, izdarot un slēpjot noziegumu; šīs darbības atkarīgas no ārējās vides apstākļiem, personības psihofizioloģiskajām īpašībām; tās var būt saistītas arī ar atbilstošu rīku un līdzekļu izmantošanu, kā arī vietas un laika apstākļiem.⁸⁸ Nozieguma izdarīšanas veidu par patstāvīgu kriminālistiskā raksturojuma elementu atzīst visi zinātnieki kriminālisti, tomēr atšķirīga ir tā izpratne.

Daļa zinātnieku izdarīšanas paņēmienus izprot to krimināltiesību nozīmē, t.i., tikai kā noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas paņēmieni, un šā elementa

⁸⁴ Зуйков Г.Г. Криминалистическое понятие и значение способа совершения преступления. Труды ВШ МВД СССР. №.15. Москва., 1967, с.56.

⁸⁵ Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков: [b.i.], 1965, с.16-26.

⁸⁶ Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений совершаемых при производстве строительных работ. Автореферат дисс. канд.юрид.наук. Москва:[b.i.], 1966, с.4 -5.

⁸⁷ Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления. Автореферат дисс. ...доктора юрид наук. Москва:[b.i.], 1970.

⁸⁸ Зуйков Г.Г. Содержание криминалистического учения о способе совершения преступления. *Возможности раскрытия преступлений по способу их совершения*. Материалы 2-й научно-теоретической конференции. Рига: [b.i.], 1972, с.18.

pilnam apzīmējumam lieto “sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni”. Citi zinātnieki, tai skaitā arī G.Zuikovs, uzskata, ka kriminālistikā nevajadzētu ierobežoties tikai ar krimināltiesībās pieņemto nodarījuma izdarīšanas paņēmieni izpratni, ietverot tajā gan sagatavošanas, gan izdarīšanas, gan slēpšanas paņēmienus. Tomēr būtu jāpiekrīt viedoklim, ka specifiskas, raksturīgas pēdas atstāj ne tikai noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, bet arī sagatavošanas un slēpšanas paņēmieni,⁸⁹ tāpēc tie būtu nodalāmi arī terminoloģiski.

Pagājušā gadsimta 70.gadu sākumā vairāku kriminālistu darbi tika veltīti noziegumu kriminālistiskās klasifikācijas jautājumiem. Daļa no tiem bija veltīta noziegumu klasifikācijas vispārīgajiem jautājumiem⁹⁰. Vissavienības augstskolu Kriminālistikas katedru vadītāju seminārā 1974.gadā rekomendēts iekļaut augstskolu kriminālistikas kursa programmā jautājumu par atsevišķu noziegumu veidu kriminālistisko raksturojumu. Noziegumu kriminālistiskās klasifikācijas problemātiku atzina tādi pazīstami kriminālisti kā N.Jablokovs un A.Vasiljevs. Bez tam 1979.gadā šos jautājumus apsprieda arī zinātniskajā konferencē Ļeņingradā.

Turpmākajā noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma teorētiskās attīstības gaitā Odesā 1976.gadā notika zinātniska konference “Noziegumu izmeklēšanas metodika”, kas pamatā bija veltīta noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajam raksturojumam. Klajā tika laistas vairākas atsevišķas monogrāfijas un citi darbi par minēto tēmu. Arī Maskavā 1984.gadā tika publicēts zinātnisku rakstu krājums “Noziegumu kriminālistiskais raksturojums”, kurā dažādi autori izteikuši savas domas par kriminālistiskā raksturojuma izpratni, elementiem un tml.⁹¹

Tādējādi redzams, ka, pieaugot informācijas apjomam par kriminālistikas izpētes objektu – noziedzīgu nodarījumu, teorētiskās vispārīnāšanas virzienā mainās arī izmantotā terminoloģija: no atsevišķa elementa – noziegumu izdarīšanas paņēmieni - izpētes uz noziegumu kriminālistisko aspektu un raksturojumu, kas ietver vairākus elementus un to savstarpējos sakarus, un tālāk uz ideju par kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu izstrādi.

Tā, 1986.gadā Irkutskā izdotajā zinātnisko rakstu krājumā vairāki raksti veltīti kriminālistiskai mācībai par noziegumu. Autoru kolektīvs – V.Obrazcovs, A.Protasevičs, V.Šikanovs savā rakstā “Kriminālistiskās mācības par noziegumu veidošanās pamati un dažas perspektīvas” norāda, ka katrā zinātnē pētī tās objekta īpašības, sakarus, likumsakarības un nozīmes, kādas ir būtiskas no zinātnes

⁸⁹ Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003, 70.lpp.

⁹⁰ Stikā sk.: Виденин В.И. Некоторые черты понятия классификации как средства познания в советской криминалистике. Сборник статей адъюнктов и соискателей. Москва. ВШ МВД СССР., 1973, с.67.

⁹¹ Stikā sk.: Криминалистическая характеристика преступлений. Сборник научных трудов. Москва [b.i.], 1984.

priekšmeta un uzdevumu viedokļa; noziegums kā speciālais objekts būtu jāpētī arī no kriminālistikas viedokļa. Tomēr raksta nobeigumā definējot noziegumu no it kā kriminālistikas viedokļa, autori min kriminoloģiskas, krimināltiesiskas pazīmes⁹². Šī ir izplatīta kļūda līdz pat mūsdienām: kriminālistisko pazīmju vietā tiek nosauktas krimināltiesību, kriminoloģiskās un citas pazīmes.

Bez tam, šajā laika posmā tiek iezīmētas noziegumu kriminālistiskā aspekta teorētiskās problēmas: noziegumu izpētes kriminālistiskā aspekta norobežošana no krimināltiesību aspekta, noziegumu kriminālistiskā raksturojuma saturs, kriminālistiskā mācība par noziegumu un tās vieta kriminālistikas sistēmā un tml.⁹³ Tā, piemēram, tiek atzīta iespēja raksturot noziegumu dažādos aspektos⁹⁴, notiek diskusijas par materiālajām pēdām kā patstāvīgu kriminālistiskā raksturojuma elementu,⁹⁵ A.Filipovs apkopojis un analizējis dažādus viedokļus par kriminālistiskā raksturojuma saturu⁹⁶, G.Zuikovs papildus mācībai par nozieguma izdarīšanas veidu pievērsies noziegumu slēpšanas veida problemātikai;⁹⁷ J.Torbins un G.Orlovs pievērsušies inscenēšanai kā noziegumu slēpšanas veidam,⁹⁸ savukārt, G.Gustovs izteicies par nepieciešamību veidot nozieguma kriminālistisko teoriju⁹⁹.

Liels skaits publikāciju par kriminālistiskā raksturojuma tematiku pievērsa triju slavenāko tā laika padomju kriminālistu uzmanību, un tika publicēts raksts ar retorisku jautājumu nosaukumā: “Moderna aizraušanās vai jauns vārds zinātnē?”¹⁰⁰. Raksta autori pareizi norāda, ka noziegumu kriminālistiskais raksturojums ir

⁹² Образцов В.А., Протасевич А.А., Шиканов В.И. Основания и некоторые перспективы формирования криминалистического учения о преступлении. *Повышение эффективности расследования преступлений*. Иркутск: [b.i.], 1986, с. 3-12.

⁹³ Сīkāk sk.: Домбровский Р.Г. Проблемы криминалистического учения о преступлении. *Повышение эффективности расследования преступлений*. Иркутск: [b.i.], 1986, с. 13-20.

⁹⁴ Шиканов В.И. Междисциплинарная характеристика отдельных видов преступлений - информационная модель расследуемого события. *Вопросы теории и методов следственной работы*. Иркутск:[b.i.], 1988, с.25-28.

⁹⁵ Турчин Д.А. О понятии криминалистической характеристики. *Вопросы теории и методов следственной работы*. Иркутск: [b.i.], 1988, с.28-32.

⁹⁶ Филиппов А.Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент: [b.i.], 1984, с. 3-14.

⁹⁷ Зуйков Г.Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент: [b.i.], 1984, с.46-60.

⁹⁸ Сīkāk sk.: Повышение эффективности расследования преступлений. Иркутск: [b.i.], 1986, с. 81-92.

⁹⁹ Густов Г.А. К разработке криминалистической теории преступления. *Правоведение*. 1983., №.3.; Густов Г.А. Моделирование - эффективный метод следственной практики и криминалистики. *Актуальные проблемы советской криминалистики*. Москва: [b.i.], 1980, с.77.

¹⁰⁰ Белкин Р., Быховский И., Дулов А. Модное увлечение или новое слово в науке (еще раз о криминалистической характеристике преступлений). *Соц.законность*. 1987, №.9.

zinātniska abstrakcija noteikta noziegumu veida raksturošanai; šādā zinātniskā izpratnē nav iespējams konkrēta nozieguma kriminālistiskais raksturojums. Tādējādi raksta autori dod ievirzi noziegumu kriminālistisko pazīmju sistematizēšanā. Kriminālistiskā raksturojuma praktiskā nozīmība parādīsies tikai tad, ja tiks noskaidrotas korelatīvās saiknes starp raksturojuma elementiem. Tādējādi būtu jāsecina, ka kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu tiešām ir jaunvārds, bet ne jauns virziens kriminālistikā.

Neskatoties uz atsevišķu autoru skeptisko nostāju, publikācijas par noziegumu kriminālistiskā raksturojuma tematiku tomēr turpinājās. Tā, 1989.gadā L. Samigins savā darbā “Noziegumu izmeklēšana kā darbību sistēma” veltījis nozieguma kriminālistiskajam raksturojumam vienu apakšnodaļu. Tomēr, neskatoties uz apakšnodaļas virsrakstu, tajā lielākoties tiek runāts par noziegumu izmeklēšanas kriminālistisko raksturojumu nevis paša nozieguma kriminālistisko raksturojumu¹⁰¹. Pie tam pati apakšnodaļa ievietota nodaļā par izmeklēšanas priekšmetu. Šāda veida kļūdas, konkrētāk, kriminālistikas priekšmeta divu izpētes pušu – nozieguma un izmeklēšanas nenorobežošana, vērojamas arī J. Gerasimova, A.Koļesņičenko, J.Vozgrina darbos. Jāpiekrīt viedoklim, ka kriminālistikas teorijā būtu jāizšķir divas mācības – kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu un kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu¹⁰².

Kriminālistikas mācību literatūrā parasti tiek dots konkrēta noziedzīgu nodarījumu veida (slepkavību, zādzību utt.) kriminālistiskais raksturojums kā kriminālistiskās metodikas sastāvdaļa. Tikai pēdējos gados Krievijā izdotajās mācību grāmatās nodaļa par noziegumu kriminālistiskā raksturojuma izpratni un elementiem ievietota kriminālistikas vispārīgajā sadaļā, bet atsevišķu noziegumu veidu kriminālistiskais raksturojums – kriminālistiskās metodikas sadaļā, aprakstot atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas metodiku.¹⁰³ Diskusijas varētu izraisīt jautājums par mācību grāmatu nodaļu nosaukumu formulējumu un atbilstošu izvietošanu grāmatas struktūrā. Tā, Sanktpēterburgā izdotajā mācību grāmatā nodaļa, kuras autors ir I.Vozgrins, un kas veltīta nozieguma kriminālistiskā raksturojuma

¹⁰¹ Самыгин Л.Д. Расследование преступлений как система деятельности. Москва: [b.i.], 1989, с.93-99.

¹⁰² Домбровский Р. Криминалистическое учение о преступлении (методологические аспекты). *Совершенствование форм и методов борьбы с преступностью*. Сборник научных трудов. Рига: [b.i.], 1989, с.79-89.

¹⁰³ Сīkāk sk.: Криминалистика. Учебник. Под ред.Т.А.Седовой. А.А.Эксархопуло. Санкт-Петербург., 2001; Яблоков Н.П. Криминалистика. Краткий учебный курс. Москва., 2001.

teorētiskajiem jautājumiem, nosaukta “Mācības par nozieguma kriminālistisko raksturojumu pamatnostādnes”, ievietota grāmatas 1.sadaļā “Ievads kriminālistikā un tās teorētiskie pamati”. Tajā autors mēģina dot mācības aprises, norādot, ka patreiz zinātnieki samērā aktīvi pievērsušies šai problemātikai. Par šī apgalvojuma pareizību liecina arī 2004.gadā Sanktpēterburgā izdotās kriminālistikas mācību grāmatas 1.sējuma saturs. Minētajā grāmatā atsevišķas, visai apjomīgas sadaļas veltītas gan nozieguma kriminālistiskajai teorijai, gan mācībai par noziedznieka personību, gan kriminālistiskajai viktimoloģijai.¹⁰⁴ Jāpiebilst, ka I.Vozgrins arī iepriekš pievērsies kriminālistiskās metodikas jautājumiem.¹⁰⁵ Savukārt, N.Jablokovs nodaļu ar nosaukumu “Noziegumu kriminālistiskais raksturojums” ievietojis 1.sadaļā “Kriminālistikas teorija un metodoloģija”, pie tam pat nepieminot iespēju izveidot kriminālistisko mācību par noziegumu, kuras vieta tad arī būtu šajā sadaļā. A. Fiļipovs nozieguma kriminālistiskā raksturojuma izpratnes jautājumiem ļoti īsi pievērsies, aprakstot tikai kriminālistiskās metodikas vispārīgās nostādnes¹⁰⁶. Tādējādi mācību grāmatu autoru vidū vērojama viedokļu daudzveidība gan par kriminālistiskā raksturojuma izpratni, gan vietu kriminālistikas kā zinātnes sistēmā.

Kriminālistiskajā literatūrā krievu valodā izteikti vairāki viedokļi par noziedzīgu nodarījumu kriminālistisko izpratni. Līdz pat šim laikam zinātnieki kriminālisti nav spējuši nonākt pie vienota viedokļa, un, iespējams, tieši šis apstāklis bijis pamatā atsevišķu autoru izteiktajai domai, ka kriminālistikā šāda mācība neesot vajadzīga. Tā, piemēram, Baltkrievijas profesors A.Dulovs uzskata, ka mācība par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko raksturojumu nevar pretendēt uz kriminālistikas atsevišķas teorijas lomu.¹⁰⁷ Šai domai tomēr nevarētu piekrist.

Rietumvalstu kriminālisti pagaidām ar šīm problēmām teorētiskās izpētes līmenī nenodarbojas, kaut gan pētot Latvijā pieejamo ārvalstu kriminālistisko literatūru varētu secināt, ka atsevišķiem noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma elementiem, piemēram, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas paņēmienam, tā atstātajām pēdām, subjektam, cietušajam, un to sakariem ārvalstīs pievērsta samērā liela uzmanība, īpaši tas attiecas uz aktuālajiem noziedzīgu nodarījumu veidiem – pašnāvnieku terorismu, sērijveida slepkavībām,

¹⁰⁴ Курс криминалистики. В 3-х томах. Т.1. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с. 46-112.

¹⁰⁵ Возгрин И.А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск: [b.i.], 1983.

¹⁰⁶ Криминалистика. /Под ред. А.Г. Филиппова. Москва., 2000.

¹⁰⁷ Стāk sk.: Криминалистика. /Под ред. А.В.Дулова. Минск., 1998, с.73.

dzimumnoziedzumiem.¹⁰⁸ Īpašs virziens šajā jomā ir, t.s., kriminālā profila izstrāde (angļu – *criminal profiling*), kas tiek uzskatīta par multidisciplināru (nepieciešamas zināšanas un prakse vismaz kriminālistikā, tiesu medicīnā un psiholoģijā) praktisku darbību, kas sakņojas personas uzvedības izpētē (kriminoloģija), garīgo slimību izpētēs (psiholoģija un psihiatrija) un materiālas dabas pierādījumu izpētē. Līdzīgi kā kriminālistiskajā mācībā par noziedzīgu nodarījumu, arī kriminālā profila izstrādes teorijā norādītas vairākas problēmas: 1) atbilstošu terminu un definīciju vienveidīga lietošana, 2) vienošanās par pamatinformāciju, kāda ietilpināma “profilā”, 3) kompetents vairākkārtīgi pielietojamas metodoloģijas apraksts, 4) “profila” izmantošanas nosacījumi izmeklēšanā un tiesā, 5) “profila” veidotāja kompetences standarti un tml.¹⁰⁹

2.1.2. Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu attīstība Latvijā.

Latvijā 1888.gadā izdots krājums “Īsas pamācības Vidzemes guberņas apriņķa un pagasta policijas amata personām likuma lietošanas ziņā pie noziegumu un pārkāpumu izmeklēšanas”; to sastādījis Vidzemes guberņas prokurors M.Klugens. Pamācībās galvenā uzmanība pievērsta nozieguma vietas apskates kārtībai un darbībām ar t.s. lietīgajiem pierādījumiem – lietām, kas tieši norāda uz nodarījuma izdarītāju, nozieguma izdarīšanas rīku, viltotiem dokumentiem, asinīm apraiptām lietām, precīzāk visam, kas var derēt nozieguma atklāšanai un noziedznieka noskaidrošanai. Tādējādi apraksta veidā pieminētas noziegumu kriminālistiskā raksturojuma atsevišķu elementu sastāvdaļas (pēdas, izdarīšanas rīki u.c.).

Pirmais populārzinātniskais raksts, kas latviešu valodā veltīts kriminālistikas jautājumiem, konkrētāk fotogrāfijas iespējām, publicēts 1891.gadā.¹¹⁰ Tomēr gan tajā laikā, gan arī pagājušā gadsimta 20. - 30.gados terminu “kriminālistika” Latvijā vēl nelietoja, kaut atsevišķi noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma elementi tā laika autoru darbos ir minēti. Tā, piemēram, J.Šķērstiņš norāda, ka jānoskaidro vainojamās personas interese nodarīt noziegumu, kādā ceļā vai veidā padarīts

¹⁰⁸ Sīkāk sk.: piemēram, Kriminālistik Lexikon. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1996; Saferstein R. Criminalistics: an introduction to forensic science. New Jersey, 2001; Suicide Terrorism: Development and Characteristics. <http://www.ict.org.il/articles>.

¹⁰⁹ Skat., piemēram, Turvey Brent E. Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. Academic Press, London, 2001, pp. xxviii-xxx.

¹¹⁰ Zauers A. Kriminālistiskā ekspertīze Latvijā laikmetu griežos. Rīga: LPA, 2001, 22.lpp.

noziegums, vai vainojamā persona iepriekš sagatavojusies un tml.,¹¹¹ tādējādi nosaucot mūsdienās jau vispāratzītus kriminālistiskā raksturojuma struktūras elementus – delikventa personība un nodarījuma izdarīšanas, sagatavošanas veidi. Rakstot par atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu, piemēram, zādzību izmeklēšanu J.Šķērstiņš norāda, ka jākonstatē, iekļūšanas veids telpās, pazīmes, kas liecinātu, ar kādu rīku izdarīta ielaušanās, kā arī, vai zagļi nozieguma vietā nav atstājuši kādas pēdas vai priekšmetus, kas varētu norādīt uz noziedzniekiem.¹¹² Šī atziņa sasaucas arī ar svarīgo izmeklēšanas principu – no nodarījuma izdarīšanas paņēmiena (un pēdām, kā šī paņēmiena sekām) uz tā atklāšanas paņēmieni. Līdzīgi J.Šķērstiņš apraksta arī citu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu – līdztekus veicamo darbību aprakstam nosaucot arī kriminālistikas noziedzīga nodarījuma pazīmes un elementus. Iedalot savu darbu nodaļās, J.Šķērstiņš par pamatu nodarījumu klasifikācijai ņēmis to izplatību (tātad kriminoloģisku pazīmi) un procesuālo lietas virzību (“biežāk atkārtoto noziedzīgu nodarījumi”, “izņēmumi no vispārējās kārtības”, “privātsūdību kārtība”). Savukārt, definējot noziedzīgu nodarījumu, J.Šķērstiņš izmanto tā izpratni krimināltiesībās,¹¹³ nenorādot, ka iespējami arī citi noziedzīga nodarījuma aspekti.

Noziedzīgā nodarījuma kriminālistiskais aspekts Latvijā līdz šim nepelnīti atstāts novārtā, kaut arī pati ideja par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko aspektu nav jauna. Krievu valodā Latvijas kriminālisti publicējuši rakstus par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko raksturojumu: LU profesors R.Dombrovskis - divus rakstus, un bijušais LU docētājs V.Smilgainis - vienu rakstu. Bez tam V.Smilgainis publicējis arī rakstu latviešu valodā par ekoloģisko noziegumu kriminālistisko raksturojumu.¹¹⁴ Minēto rakstu saturam pievērsīšos analizējot atsevišķus jautājumus turpmākajās sadaļās par kriminālistiskā raksturojuma izpratni un struktūru.

Pirmajā latviešu valodā izdotajā kriminālistikas mācību grāmatā 1978.gadā tās autors I.Indulēns nemin kriminālistikas kā zinātnes objektu, vien norādot, ka “pētījumu objekti kriminālistikā ir nozieguma izdarīšanas vietas apstākļi, kratīšanas vietas apstākļi, pierādījumi, liecinieku, cietušo, aizdomās turēto liecības un uzvešanās

¹¹¹ Šķērstiņš J. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana un atklāšana. Rīga: [b.i.], 1929., 11-12.lpp.

¹¹² Turpat, 64.-65.lpp.

¹¹³ Šķērstiņš J. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana un atklāšana. Rīga: [b.i.], 1929., 8.lpp.

¹¹⁴ Smilgainis V. Ekoloģisko noziegumu kriminālistiskais raksturojums. *Ekoloģiskie noziegumi. Izmeklēšanas metodika un iztiesāšanas problēmas*. Rīga:[b.i.], 1990. 59.- 81.lpp.

utt..”¹¹⁵ Tāpat netiek minēts arī jēdziens “kriminālistiskais raksturojums”, tomēr sadaļā “Atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas metodika”, aprakstot atsevišķu noziegumu veidu, piemēram, slepkavību, zādzību izmeklēšanu, tiek minēti to īstenošanas paņēmieni, raksturīgākās pēdas, slēpšanas paņēmieni un tml.¹¹⁶ Tas arī saprotams, jo grāmatas tapšanas laikā visvairāk izstrādātas bija tās kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu teorētiskās nostādnes, kas saistītas ar nozieguma īstenošanas paņēmieniem.

Latvijas Policijas akadēmijas izdotajā kriminālistikas mācību grāmatā¹¹⁷ kriminālistikas kā zinātnes objekts vispār nav pieminēts, bet noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā aspekta jautājumiem atvēlētas tikai dažas rindkopas. Apakšnodaļa ar nosaukumu “Kriminālistikā izzināmie noziegumu sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni” ievietota nodaļā “Kriminālistikas būtība un saturs”, kas, savukārt, ievietota grāmatas 1.daļā “Kriminālistiskā tehnika”. Šāds mācību grāmatas daļu, nodaļu un apakšnodaļu izkārtojums nedod objektīvu priekšstatu par kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu (grāmatā šī mācība nav pat pieminēta) vietu kriminālistikas kā zinātnes sistēmā, kā arī par citiem šīs mācības elementiem.

Dažos Latvijas Policijas akadēmijā izdotajos mācību līdzekļos noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums vispār netiek minēts, vai arī tam nepiemīt sakārtotība un teorētisko pamatu ievērošana. Tā, piemēram, mācību līdzeklī “Narkotiku noziedzības izmeklēšana” 1.nodaļā “Narkotiku noziedzības kriminālistiskais raksturojums” iekļautas apakšnodaļas par narkotiku noziedzības tendencēm pasaulē un Latvijā, narkomānijas un narkotiku raksturojumu, narkotiku noziedzības struktūru un krimināltiesisko novērtējumu, pierādāmajiem apstākļiem.¹¹⁸ Tādējādi šī pieeja ir pretrunā ar kriminālistikas teorijā izstrādāto atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskā raksturojuma izpratni.

Maz uzmanības (tikai 5 lpp.) noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma jautājumu analīzei veltīts arī J.Laiviņa un V.Jenzenas brošūrā “Kriminālistiskās metodikas teorētiskie pamati”. Autori, galvenokārt, vienkārši informē par uzskatiem noziegumu kriminālistiskā raksturojuma jomā, nenorādot uz teorētiskām kļūdām un neprecizitātēm atsevišķu kriminālistu darbos.

¹¹⁵ I.Indulēns. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978., 12.lpp.

¹¹⁶ I.Indulēns. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978, 244.-279.lpp.

¹¹⁷ Kriminālistiskā tehnika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 1999.

¹¹⁸ J.Konvalovs, J.Ivančiks, U.Miķelsons. Narkotiku noziedzības izmeklēšana. Rīga: LPA, 1995.

No Latvijas kriminālistiem padziļināti kriminālistiskai mācībai par noziedzīgu nodarījumu un ar to saistītajām problēmām pievērsies R. Dombrovskis: 1986.gadā publicēts viņa raksts “Kriminālistiskās mācības par noziegumu problēma” un 1989.gadā raksts “Kriminālistiskā mācība par noziegumu (metodoloģiskie aspekti)”, bet 2003.gadā iznākušajā darbā “Kriminālistikas teorētiskie pamati” viņš vēl detalizētāk mēģina precizēt kriminālistiskā raksturojuma vietu kriminālistikas sistēmā, nošķirot to no citiem noziedzīgu nodarījumu raksturojumiem, kā arī sīkāk apraksta kriminālistiskā raksturojuma struktūras elementus, akcentējot ar šiem jautājumiem saistītās teorētiskās problēmas. Bez tam 2000.gadā LU maģistrants A.Vilks aizstāvējis maģistra darbu ar nosaukumu “Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums” (zinātniskais konsultants R.Dombrovskis).

Patreiz kriminālistikā attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu ir vairākas neatrisinātas problēmas: pirmkārt, nav izstrādāta noziedzīgā nodarījuma kā kriminālistikas izpētes objekta izpratne. Otrkārt, līdz šim nav izstrādāta arī vienvēidīga kriminālistikas objekta izziņāšanas metožu izpratne un klasifikācija kriminālistikā kā zinātnē. Zinātnieku vidū nav vienprātības arī par to, kādu vietu mācība par noziedzīgu nodarījumu ieņem kriminālistikas kā zinātnes sistēmā.

Jaunākajos apkopojošos pētījumos minētajās jomās izteikts viedoklis, ka noziedzīgu nodarījumu kriminālistisko raksturojumu var iedalīt 5 līmeņos (vispārīgais, grupas, veida, paveida, atsevišķa noziedzīga nodarījuma raksturojums), tas dod procesa virzītājam orientējošu informāciju par nodarījuma pēdu rašanos, izvietojumu un tml.; savukārt uz tā bāzes veidotās informācijas sistēmas (datu bāzes) varētu palīdzēt procesa virzītājam ātrāk izziņāt noziedzīgus nodarījumus. Bez tam S.Matuliene apstiprinājusi jau iepriekš izteikto viedokli, ka vispārēja rakstura jautājumus par noziedzīga nodarījuma kriminālistisko aspektu būtu jāievieto kriminālistikas vispārējā sadaļā, bet pārējos – kriminālistiskās metodikas sadaļā.¹¹⁹

Tādējādi vēsturiski izveidojusies situācija, ka noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais aspekts, galvenokārt, tiek pētīts noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma veidā, un tikai atsevišķos gadījumos, īpaši pēdējos gados, tiek minēta kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu, kā arī noziedzīgs nodarījums kā kriminālistikas zinātnes objekts, tomēr neizvēršot tā aprakstu.

¹¹⁹ Sīkāk sk., piemēram, Matuliene S. Kriminalistinė Nusikaltimų Charakteristika Nusikaltimų Tyrimo Metodikoje: Teorinių Ir Praktinių Problemų Šiuolaikine Interpretacija. Vilnius, 2004; Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск, 2001.

2.3. Kriminālistiskās izzināšanas objekta jēdziens.

Jautājumā par kriminālistikas izzināšanas objektu izteikti vairāki viedokļi. Tā neviennozīmīgā definēšana zinātniskajā literatūrā skaidrojama ar vairākiem faktoriem. Viens no tiem ir tas, ka daudzi pētnieki savos spriedumos nesaskata stingru robežu starp izzināšanas objektu un objektu, uz kuru vērsta praktiskā darbība.

Objekts (latīņu *objectum* – priekšmets; no latīņu *objicio* – metu uz priekšu, pretnostatu) ir filozofijas kategorija, ar kuru apzīmē to, uz kuru vērsta darbība; kas pretnostatīts subjektam viņa priekšmetiski praktiskajā un izzināšanas darbībā.¹²⁰ Pēc filozofu domām, objekts nav tāpatīgs objektīvajai realitātei; tā objektīvās realitātes daļa, kas nav attiecībās ar subjektu, nav uzskatāma par objektu. Par objektu var būt fiziska lieta, kas eksistē telpā un laikā. Pēc filozofu domām, par objektu var būt arī objektīva reāla situācija, paša subjekta ķermenis, subjekta apziņas stāvoklis, citi cilvēki, viņu apziņas, kultūras priekšmeti un tiem piemītošā jēga, t.i., par objektu var būt viss tas, kas eksistē. Objekta pastāvēšanas dialektika ir apstākļi, ka subjekta

¹²⁰ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003, 528.lpp.; Советский Энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.911.

aktivitātei nepieciešami vajadzīgs ārpus tās esošs objekts. Pretējā gadījumā tā nav iespējama, tāpat kā neiespējams kļūst arī pats subjekts.¹²¹

Ikdienas un zinātniskajā valodā terminu “objekts” bieži izmanto konkrēta priekšmeta (lietas) apzīmēšanai, t.i., ārpus filozofiskā konteksta (kā pretnostatījumu subjektam). Šādā nozīmē objekts (priekšmets) ir materiālas dabas lieta vai parādība, kas atrodas kādā attiecībā ar citiem objektiem un kam piemīt kādas īpašības.

Zinātnē objektus (priekšmetus) pieņemts iedalīt empīriskos un teorētiskos; savukārt, teorētiskie objekti ir dažādi interpretējami. Pirmkārt, no instrumentālisma viedokļa, teorētiskie objekti ir tikai nosacīti pieņemti spriešanas veidi par empīriskajiem objektiem. Otrkārt, no reālisma viedokļa, daži objekti, kuriem piedēvētas vietas un laika lokalizācijas īpašības (atomi, elektroni, kvarki un tml.), reāli eksistē. Teorētiskie objekti, kurus sauc arī par ideālajiem (materiāls punkts, ideāli ciets ķermenis un tml.), reāli neeksistē, bet tiek iekļauti teorijā kā atsevišķu parādību (tīrā veidā) izpētes paņēmieni. Abstraktie objekti nav tāpatīgi teorētiskajiem, jo faktu zināšanu teorētiskie objekti parasti ir konkrēti.¹²²

Termins “priekšmets” tiek lietots arī citā nozīmē. Zinātniskās izzināšanas teorijā konstatēts, ka izzināšanas darbības subjekts nefiksē savā apziņā jebkurus, tai skaitā, gadījuma rakstura, objekta raksturojumus. Subjekta apziņā pastāv noteikta pieejas shēma objekta izpētei; to nosaka izpētes mērķi un līdzekļi. Pateicoties šim apstāklim, objektos tiek izšķirti vairāk vai mazāk noturīgi raksturojumi, kuru kopumu pieņemts saukt par izpētes priekšmetu.¹²³ Subjekta izzināšanas darbības priekšmets var būt ne tikai noteiktu raksturlielumu esamības vai neesamības noskaidrošana objektam, bet arī kvalitatīvu, kvantitatīvu un loģisku sakaru un attiecību noskaidrošana gan izpētes objekta ietvaros, gan ar citu korelējošu objektu raksturlielumiem.¹²⁴

Zinātniskās izzināšanas loģikā ar izzināšanas objektu saprot noteiktu objektīvās realitātes sfēru (t.i., objekts ir viena tās puse), bet izzināšanas priekšmets ir viena no (izzināšanas subjektu interesējoša) objekta pusēm. Pie tam šādas izzināšanas objekta un izzināšanas priekšmeta attiecības ir objektīvas tikai konkrētā izzināšanas akta (procesa) kontekstā. Tas skaidrojams tādējādi, ka citā izzināšanas aktā dotā

¹²¹ Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. Москва:УРСС, 2001, с.157.

¹²² Ibid, с.158.

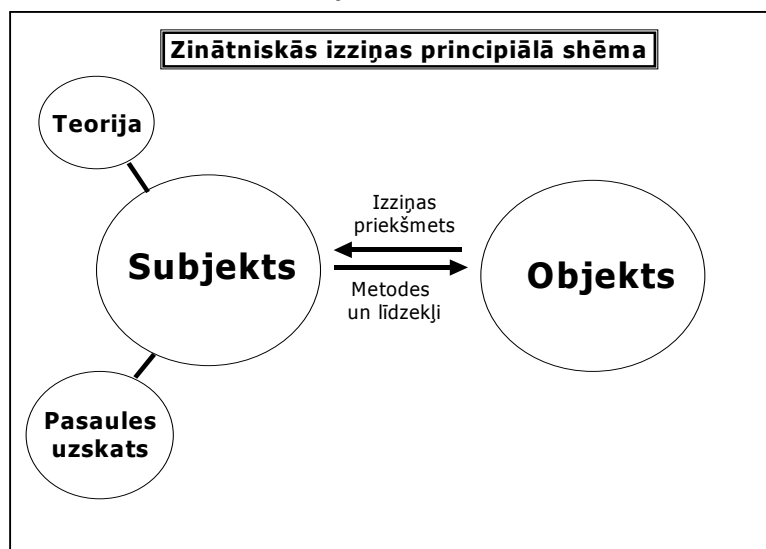
¹²³ Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва: [b.i.], 1973, с.18.

¹²⁴ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ. ЛЮУ., 2004, с.124.

izzināšanas akta izzināšanas priekšmets var kļūt par izzināšanas objektu utt. Šādu “pārveidošanos” zinātnē pieņemts dēvēt par *mutatis mutandis* (pārveidošanās pārveidošanās). Šajā sakarā Krievijas filozofs D.Gorskis atzīmējis sekojošo: “Novērojamajām lietām, materiāliem priekšmetiem, kas apvienoti dzimtēs un veidos, tikai rupjas, virspusējas analīzes līmenī ir kaut kas kopējs, jo katra, tāpatības noteikšanai pakļautā priekšmeta, ar citiem kopējās pazīmes tikai izskatās kopējas: patiesībā katras kopējās pazīmes iemiesošanās atsevišķā priekšmetā ir unikāla un individuāla. “Kopējā” īpašība, iemiesojoties atsevišķos priekšmetos, sadrumstalojas daudzās individuālās īpašībās. To pašu ar atbilstošām izmaiņām var teikt arī par īpašību īpašībām, par īpašību īpašību īpašībām utt. līdz bezgalībai.”¹²⁵

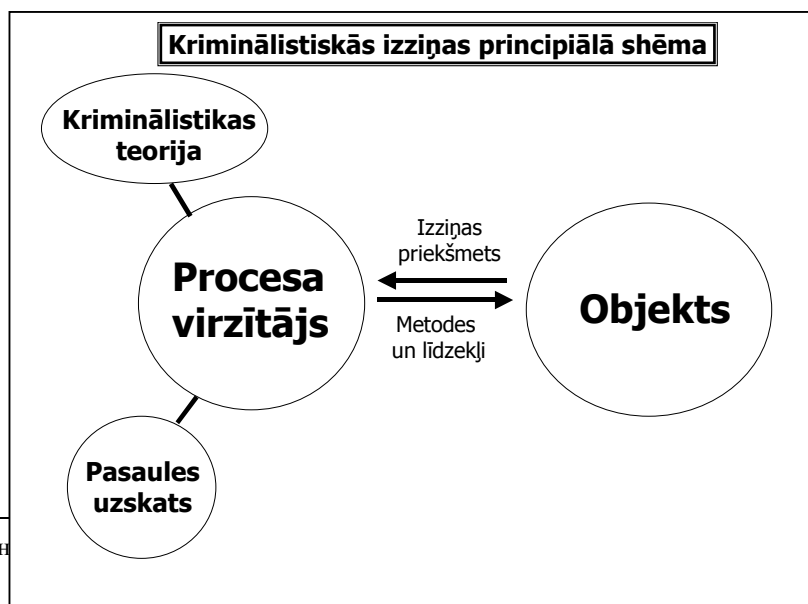
Minētais izskaidro to daudzu pētnieku darbos redzamo terminoloģijas sajukumu, kas apgrūtina viņu iegūto rezultātu objektīvu vērtējumu. R.Belkina pieļautā un pēcāk arī citiem zinātniekiem uzspiestā “tēzes nomaiņa” spriedumos par kriminālistikas izzināšanas objektu atvirzījusi kriminālistikas izzināšanas objekta būtības izpēti. To apstiprina arī fakts, ka nevienā kriminālistikas mācību grāmatā nav iekļauta nodaļa par kriminālistikas izzināšanas objekta būtības izpratni; kriminālistikas pamati izklāstīti tikai kriminālistikas uzdevumu, izzināšanas priekšmeta un izzināšanas metodes veidā.

Šās situācijas analīzē būtu izmantojama zinātniskās izzināšanas procesa shēma, ko varētu attēlot sekojoši:

¹²⁵ Горский Д.П. Обобщение и познание. Москва: [b.i.], 1985, с.24.

Izzināšanas subjekts kā šīs shēmas aktīvais dalībnieks ar noteiktu virzību nošķir objektīvās realitātes fragmentu, t.i., izzināšanas objektu. Subjekta virzību raksturo ne tikai skaidra izzināšanas objekta noteikšana, bet arī gaidāmais izzināšanas rezultāts – izzināšanas priekšmets, t.i., jautājumu loks, kuri raksturo izzināšanas objektu no subjektu interesējošās puses. Lai sasniegtu mērķi, subjekts izmanto izzināšanas metodes un līdzekļus. Šāda zinātniskās izzināšanas cikla loģika veidojusies kā stihiski empīriskā izzināšanas procesā atklāto izzināšanas likumsakarību apkopošanas vēsturisks rezultāts. Zinātnē jebkuri izzināšanas rezultāti ir sagaidāmi (izņemot euristisko). Tas nozīmē, ka zinātniskās izzināšanas process vienmēr sākas ar pietiekami skaidri formulētu pieņēmumu ne tikai par izzināšanas objekta īpatnībām, ko izzinājušas iepriekšējās zinātnieku paaudzes, bet arī par tām īpatnībām, kuras iespējams konstatēt konkrētā izzināšanas procesā. Šādu izzināšanas rezultātu “sagaidāmību” nodrošina zināšanu kopums, kas parasti noformēts teorijas veidā. Zinātnisku zināšanu attīstības vēsture parādījusi, ka liela loma sagaidāmā rezultāta uztverē ir arī pētnieka pasaules uzskatam – noteiktai pasaules izpratnei, kas ietver visu cilvēka uzskatu un priekšstatu kopumu par apkārtējo un sociālo īstenību.¹²⁶ Izzināšanas subjekts atkarībā no noteiktas objekta puses izzināšanas dziļuma, iegūtos rezultātus var izskatīt kā jauna izzināšanas cikla objektu un, formulējot izzināšanas priekšmetu, noteikt arī citas izzināšanas metodes un līdzekļus. Šāds ciklisks process var turpināties līdz tādai izzināšanas dziļuma pakāpei, kādu nosaka objekta izzināšanas uzdevumi. Ekstrapolējot šo izzināšanas procesa realizācijas ideju uz noziedzīga nodarījuma notikuma apstākļu noskaidrošanu, iegūstam sekojošu noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas shēmu:

¹²⁶ Черноволен

Izzināšanas objekts ir obligāts elements izzināšanas shēmā. Kriminālistikā izzināšanas objekts līdz pat šim laikam nav pietiekami skaidri definēts, kaut arī daudzi zinātnieki pievērsušies šai tēmai. Jautājumā par kriminālistikas objektu izteikti dažādi viedokļi. Pagājušā gadsimta 60.-70.gados Krievijas kriminālistiskajā literatūrā parādījās pirmās publikācijas par kriminālistikas objektu un priekšmetu, to savstarpējām attiecībām. Zinātnieku uzskatus šajā jautājumā varētu iedalīt trīs grupās. Pirmās grupas pārstāvji, piemēram, I.Artamonovs, I.Gerasimovs, V.Kolmakovs, apgalvo, ka kriminālistikas objekts ir noziedzīgi nodarījumi.¹²⁷ Otrās grupas pārstāvji, piemēram, O.Bajevs, V.Koldins, apgalvo, ka kriminālistikas objekts ir noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana.¹²⁸ Savukārt, trešās grupas zinātnieki, piemēram, R.Belkins, N.Jablokovs sintezējuši abus iepriekšminētos viedokļus, un viņu izpratnē kriminālistikas objekts ir gan noziedzīgi nodarījumi, gan to izmeklēšana;¹²⁹ viņi nesaskata atšķirības starp kriminālistikas objektu un priekšmetu. Šo metodoloģiski kļūdaino viedokli līdz pat šodienai pauž arī Latvijas Policijas akadēmijas pasniedzēji.¹³⁰ Mūsuprāt, kriminālistikas objekts ir tikai noziedzīgi nodarījumi, un kriminālistiskā mācība par noziedzīgu nodarījumu ir mācība par kriminālistikas objektu.

¹²⁷ Skat.arī: piemēram, Артамонов И.И. Методологические аспекты криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Москва, 1984, с.106; Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск. 1975, с.155; Колмаков В.П. Введение в курс советской криминалистики. Одесса., 1973, с.4; Якубович Н.А. Теоретические основы предварительного следствия. Москва., 1971, с.63; Домбровский Р.Г. Объект и предмет криминалистики. *Вопросы борьбы с преступностью*. Уч.зап. ЛГУ. Т.212. Рига. 1974, с.148-163.

¹²⁸ Баев О.Я. Предмет криминалистики и теория судебных доказательств. *Правоведение*. 1983, №.3. с.97; Бердичевский Ю. О предмете и понятийном аппарате криминалистики. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва. 1976, Вып.24., с.138; Васильев А.Н. О задачах криминалистики в деле усиления борьбы с преступностью и повышения раскрываемости преступлений. *Ленинский принцип неотвратимости наказаний и задачи советской криминалистики: тезисы докладов*. Москва. 1970, с.11; Колдин В.Я. Предмет криминалистики. *Сов.государство и право*. 1979, №.4., с.83; Медведев Н.Н. Теоретические основы расследования. Краснодар. 1977, с.43.

¹²⁹ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т.1: общая теория советской криминалистики. Москва: [b.i.], 1977, с.92.; Эйсман А.А. Предмет криминалистики. *Советская криминалистика: теоретические проблемы*. Москва. 1978, с.6-7; Ключков В.В. Объект, предмет и система советской криминалистики. *Предмет и система криминалистики в свете современных исследований*. Москва. 1988, с.16; Густов Г.А. Моделирование – эффективный метод следственной практики и криминалистики. *Актуальные проблемы советской криминалистики*. 1980, с.80.

¹³⁰ Sīkāk sk.: Kavalieris A., Konovalovs J. Kriminālistikas būtība un saturs. Grām.: *Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA, 1999, 2003.

Literatūrā krievu valodā arī patreiz jautājumā par kriminālistikas objektu nav vienotības; vairākās kriminālistikas mācību grāmatās šī problēma vispār netiek apskatīta, un kriminālistikas objekts nav nosaukts, piemēram, fundamentālajā mācību grāmatā 3.sējumos¹³¹ vai citos darbos, kas izdoti pēdējā laikā.¹³²

Krievu zinātnieki kriminālisti visbiežāk kā kriminālistikas objektu min noziedzīgus nodarījumus un to izmeklēšanu.¹³³ Savukārt visai pretrunīgi šo problēmu mēģinājis risināt prof. V.Obrazcovs, kurš dažos no saviem darbiem lietojis jēdzienu “kriminālistikas objekta-priekšmetiskā joma” (krievu val. – *объектно-предметная область криминалистики*).¹³⁴ Citā grāmatā viņš raksta, ka “kriminālistikas objekta problēma kļūst par vitāli svarīgu kriminālistikas zinātniskajā un mācību pedagoģiskajā darbībā”, un turpat tālāk apgalvo, ka “kriminālistikas objekts ir kriminālvajāšanas subjektu kriminālprocesuālā darbība”.¹³⁵ V.Obrazcovs pamatoti kritizējis kriminālistikā visizplatītāko viedokli par to, ka kriminālistikai ir divi objekti: noziedzīgs nodarījums un to izmeklēšana, un apgalvojis, ka kriminālistikai ir tikai viens objekts, tomēr savas domas nobeigumā viņš negaidīti secina, ka kriminālistikas objekts ir kriminālprocesuālā darbība.¹³⁶ Šai domai nevar piekrist, jo kriminālprocesuālā darbība ir kriminālprocesa zinātnes (nevis kriminālistikas) priekšmets, un nevis tās objekts.

J.Barabanščikovs apgalvojis, ka kriminālistikas izpētes objekti ir noziedzīgā (kriminālā) darbība un darbība noziegumu iepriekšējā izmeklēšanā, t.i., kriminālistiskā darbība. Pēc viņa domām, īpašs kriminālistiskās izpētes objekts ir tiesas izmeklēšana krimināllietās. Tālāk J.Barabanščikovs raksta: “Noziedzīgā (kriminālā) darbība iezīmēta ar krimināltiesību likumu un ietver vairākas prettiesiskas uzvedības dzimtes, grupas, veidus. Tādi tiesību pārkāpumi var tikt izdarīti individuāli, grupās un tiem var būt pārdomāts un organizēts raksturs. Darbības struktūra sastāv no tādiem elementiem kā subjekts (pamatdalībnieki un otršķirīgie dalībnieki), nozieguma mērķis, priekšmets, pati noziedzīgā uzvedība, nodarījuma izdarīšanas apstākļi un rezultāts.”¹³⁷

¹³¹ Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1. Под ред. О.Н.Коршуновой и А.А.Степанова. Санкт-Петербург: юридический центр Пресс, 2004.

¹³² Шурухнов Н.Г. Криминалистика. Москва., 2002; Криминалистика. /Под. ред. И.Ф.Крылова и А.И.Бастрыкина. Москва., 2001.

¹³³ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика. Москва. 2003, с.20.

¹³⁴ Криминалистика. /Под ред. В.А.Образцова. Москва., 2001, с.26-27.

¹³⁵ Образцов В.А. Криминалистика. Москва., 2004, с.9.

¹³⁶ Образцов В.А. Криминалистика. Москва., 2004, с.9.

¹³⁷ Барабанщиков Ю.Ю. Криминалистика. Москва-Ростов-на-Дону., 2003, с.23.

Līdzīgu viedokli, definējot kriminālistikas izzināšanas objekta būtību, izteikuši arī V.Bahins un N.Karpovs savā darbā “Noziedzīga darbība kā kriminālistiskās izpētes objekts”.¹³⁸ Būtu jāatzīmē, ka šāds skatījums uz kriminālistikas objektu nav jauns. Vēl kriminālistikas veidošanās sākumposmā G.Manns, I.Jakimovs, S.Golunskis, G.Roginskis un citi pētnieki norādījuši uz diviem poliem kriminālistikas izpētes objektā – noziedzīgo darbību un darbību noziegumu izmeklēšanā.

Vairāki autori būtiski sašaurinājuši noziedzīgas darbības jēdzienu, saprotot ar to atsevišķu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Tā, piemēram, V.Koldins rakstījis,¹³⁹ ka noziedzīga darbība veido izmeklējamā notikuma pamatsaturu; A.Lubins uzskata, ka noziegums ir reālu cilvēku dažādas reālas kustības, darbības un operācijas, t.i., noteikts cilvēka darbības tips ar tās līdzekļiem un procedūrām, kuras no krimināltiesību pozīcijām atzīstamas par pretlikumīgām.¹⁴⁰ Savā nākamajā darbā A.Lubins norādījis, ka noziedzīgā darbība saprotama kā process, kurā subjekts mērķtiecīgi apgūst darbību izdarīšanas veidus, lai risinātu nozieguma sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas, kā arī nosprausto mērķu atražošanas rezultātu uzdevumus.¹⁴¹ Savukārt, A.Dulovs, atzīstot, ka nozieguma izpēte nav tāpatīga noziedzīgas darbības izpētei, rakstījis: “Izteikti priekšlikumi likt nozieguma kriminālistiskās izpētes pamatā vispārīgo darbības teoriju un pētīt šo objektu, izšķirot tajā: 1) motīvu, mērķi, nostādni, 2) darbības veidus, 3) darbības rīkus un līdzekļus, 4) darbības rezultātus..... Lai izpētītu noziedzīgu darbību, sākotnēji jākonstatē un jāizpēta materiālo pēdu, objektu (elementu) kopumu, kas raksturo noziegumu kā parādību, notikumu. Tikai uz tāda pamata ... var veidot priekšlikumus par noziedzīgas darbības būtību.”¹⁴² Analizējot šo pieeju, R.Belkins izteicies sekojoši: “Ja jau definīcijā nosaukta noziedzīga darbība kā (kriminālistikas) izzināšanas priekšmets, tad jārunā ne tik daudz par nozieguma izdarīšanas veidu, kā par nozieguma mehānismu, t.i., par noziedzīgas darbības sistēmu, kurā nozieguma izdarīšanas veids ir tikai viens no posmiem.”¹⁴³ Tomēr tālāk R.Belkins jau apgalvo, ka kriminālistikas objekts ir uz kriminālprocesa likumu

¹³⁸ Бахин В.П., Карпов Н.С. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения. Киев., 1999.

¹³⁹ Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности функция моделирования. *Сов.государство и право*. 1987. nr.2., с.66.

¹⁴⁰ Лубин А.Ф. Криминалистическая характеристика преступной деятельности в сфере экономики понятие, формирование, использование. Н.Новгород., 1991, с.10.

¹⁴¹ Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности. Автореф. дисс. д-ра юрид.наук. Н.Новгород., 1997, с.8.

¹⁴² Дулов А.В. Задачи, функции и предмет криминалистики. *Криминалистика*. Минск., 1996, с.73.

¹⁴³ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1. Москва., 1997, с.103.

pamatota izziņas, izmeklēšanas, prokuratūras un tiesas orgānu darbība.¹⁴⁴ Mūsaprāt, šāda R.Belkina priekšstatu par kriminālistikas izzināšanas objektu diferencēšanās būtu pamatojama ar nepareizu izzināšanas objekta un priekšmeta attiecību interpretāciju. Filozofs V.Ļektorskijs jau 1967.gadā rakstījis: “Vienam un tam pašam objektam var atbilst vairāki dažādi priekšmeti, jo izpētes priekšmeta raksturs atkarīgs ne tikai no tā, kādu objektu tas atspoguļo, bet arī no tā, kāpēc šis priekšmets veidots, kāda uzdevuma risināšanai. Par priekšmetu var runāt kā par reāla objekta īpašu pusi, kas nošķirama ar likumu sistēmas palīdzību un kas “aizvieto” objektu izpētes procesā; tādējādi zināšanas tieši attiecas tikai uz priekšmetu, un tikai ar īpašu procedūru palīdzību var tikt netiešā veidā interpretētas uz objektu.”¹⁴⁵ Interpretējot šo spriedumu, R.Belkins kļūdaini secinājis, ka “zinātnes priekšmets ir tās būtiskās attiecības, tās objektīvās likumsakarības, kuras izzina dotajā zinātnē; izpētes objekts ir “priekšmetiskotas” attiecības, šo likumsakarību izpausmes formas”.¹⁴⁶ Tādējādi R.Belkins vienādojis izzināšanas objektu un izzināšanas priekšmetu, un turpmāk, formulējot kriminālistikas izzināšanas objektu, norādījis tikai uz kriminālistikas priekšmetu, un līdz ar to pieļāvis metodoloģisku kļūdu – vienu no objekta pusēm iztēlojis kā visu objektu. Šis maldīgais viedoklis kļuva par dogmu un aktīvi tika uzspiests citiem šīs problēmas pētniekiem. Ar to skaidrojams fakts, ka nevienā padomju laikā izdotā kriminālistikas mācību grāmatā nav aprakstīts kriminālistiskās izzināšanas procesa elements – kriminālistikas izzināšanas objekts. Šāda situācija izrādījās samērā noturīga un ilga līdz pat 20.gadsimta beigām. Tikai pēc 2000.gada parādījušās publikācijas, kurās vērojama novirzīšanās no R.Belkina uzspiestā viedokļa.

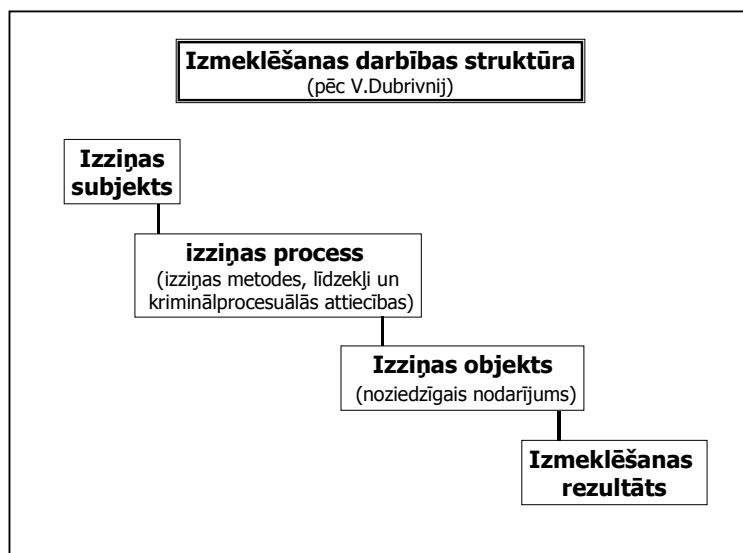
Skaidrojot kriminālistikas izzināšanas objekta īpatnības, pētnieki pamatoti vērsušies pie kriminālistikas rašanās pirmsākumiem. Tā, piemēram, V.Kornouhovs atzīmējis, ka “atteikšanās no formālo pierādījumu teorijas un pāreja uz sacīkstes procesu noteikusi divu fundamentālu problēmu risināšanu: jāizstrādā tiesiskie pamati krimināllietu izmeklēšanas un iztiesāšanas darbībai; jānosaka līdzekļi un metodes informācijas par noziegumu iegūšanai; tā rezultātā radās kriminālprocesa un kriminālprocesuālās likumdošanas zinātne. Tāpēc arī pirmie rekomendācijas darbam ar pierādījumiem (precīzāk – ar nozieguma pēdām) sāka izstrādāt kriminālprocesa

¹⁴⁴ Ibid., c.184.

¹⁴⁵ Лекторский В.А. Принципы воспроизведения объекта в познании. *Вопросы философии*. nr.4., 1967, c.49.

¹⁴⁶ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1. Москва., 1997, с.183.

zinātnes pārstāvji”¹⁴⁷. Jāatzīmē, ka kriminālprocesuālā darbība apskatāma kā darbība, kas virzīta uz krimināllietas izmeklēšanu un lietas izskatīšanu tiesā. Uz krimināllietas izmeklēšanu virzītai darbībai, pēc V.Dubrivnija domām¹⁴⁸, ir sekojoša struktūra:

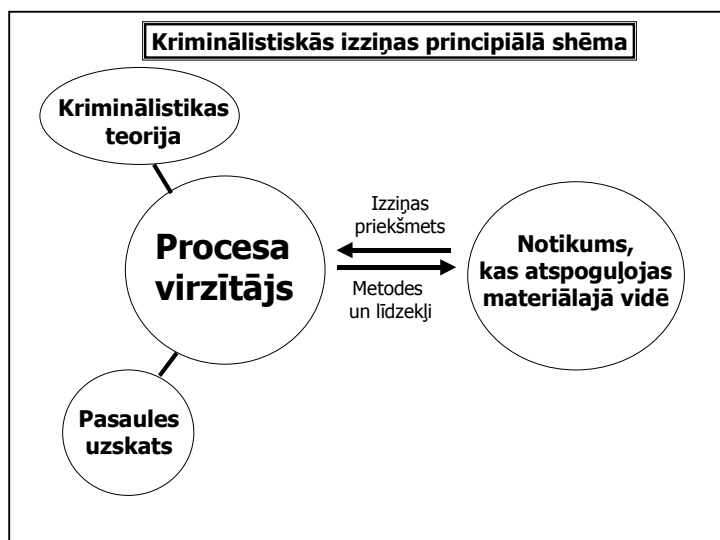
Tādējādi no krimināllietas izmeklēšanas procesa būtības viedokļa, skaidri redzams izzināšanas objekts – noziedzīgs nodarījums. Šajā aspektā noziedzīgs nodarījums apskatāms kā fakts, konkrēts notikums, pie tam retrospektīvs notikums; notikums, kuram ir materiāla daba; notikums, kas izpaužas pēdu kopuma (noziedzīga nodarījuma pēdu) veidā. Šī notikuma izzināšana notiek pastarpināti, t.i., caur noziedzīga nodarījuma pēdu izzināšanu. Tikai ar kriminālprocesa līdzekļiem šo uzdevumu atrisināt nav iespējams; šis apstāklis arī liekams pamatā jaunas zināšanu sistēmas veidošanai kriminālprocesa ietvaros. H.Gross šo zināšanu sistēmu nosauca par kriminālistiku. Tādējādi **kriminālistikas objekts ir noziedzīgs nodarījums kā notikums, kas atspoguļojas materiālā vidē**. Noziedzīga nodarījuma spēja atspoguļoties apkārtējā vidē materiālo un ideālo pēdu veidā, kā arī tā izdarīšanas apstākļu izzināšanas iespēja pēc atstātajām pēdām būtu uzskatāma par pietiekamu, lai formulētu noziedzīga nodarījuma kriminālistisko izpratni. Šī atziņa sasauca arī ar krimināltiesību piemērošanas sfēru. Tā, kvalificējot noziedzīgu nodarījumu, konstatējama pilnīga atbilstība starp noziedzīga nodarījuma faktiskajiem apstākļiem un Krimināllikuma normā paredzētā konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva

¹⁴⁷ Корноухов В.Е. Исторический подход к определению предмета криминалистической науки. Курс криминалистики. Общая часть. Москва., 2000, с.7.

¹⁴⁸ Дубривный В.А. Деятельность следователя по расследованию преступлений. Саратов., 1987, с.36-50.

pazīmēm.¹⁴⁹ Savukārt, nodarījuma faktiskie apstākļi konstatējami ar nodarījuma atstāto pēdu starpniecību. Arī krimināltiesību zinātnieki norādījuši, ka katrs noziedzīgs nodarījums ārējā pasaulē rada zināmas izmaiņas.¹⁵⁰ Tās liecina gan par nodarījuma objektīvajām, gan subjektīvajām pazīmēm. Tā, piemēram, noskaidrojot vainojamās personas nodoma saturu lietās par tīšām slepkavībām vai tīšu miesas bojājumu nodarīšanu, jāņem vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas veids un rīki, brūču un citu miesas bojājumu daudzums, raksturs, lokalizācija,¹⁵¹ t.i., izmaiņas apkārtējā vidē - nodarījuma pēdas.

Kriminālistikas zināšanu sistēmas izmantošana ir mērķtiecīga konkrēta notikuma (tā atspoguļošanās rezultāta materiālajā vidē) izzināšana. Šādas izzināšanas rezultātu izmantošanas mērķis ir dotā notikuma kā noziedzīga nodarījuma iespējamā kvalifikācija atbilstoši krimināllikuma normām. Tādējādi kriminālistiskās izzināšanas procesu varētu attēlot sekojoši:

¹⁴⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: firma "AFS", 2003., 30.lpp.

¹⁵⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: firma "AFS", 2003., 45.lpp.

¹⁵¹ Par Krimināllikuma piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām. LR Augstākās tiesas Plēnuma 1992.gada 24.februāra lēmums Nr.1. *Latvijas Vēstnesis*. 1997.gada 12.februāris.; Par Krimināllikuma piemērošanu lietās par tīšu miesas bojājumu nodarīšanu. LR Augstākās tiesas Plēnuma 1993.gada 1.marta lēmums Nr.1.Grām. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. *Sevišķā daļa*. Rīga: firma "AFS", 2003., 366.lpp.

Neskatoties uz kriminālistiskās izzināšanas acīmredzamo virzību, daži autori turpina apgalvot, ka “kriminālistika ir tiesību zinātnes apakšnozare, kura pēta cilvēka noziedzīgās darbības”.¹⁵² Šim viedoklim varētu būt vairāki izskaidrojumi:

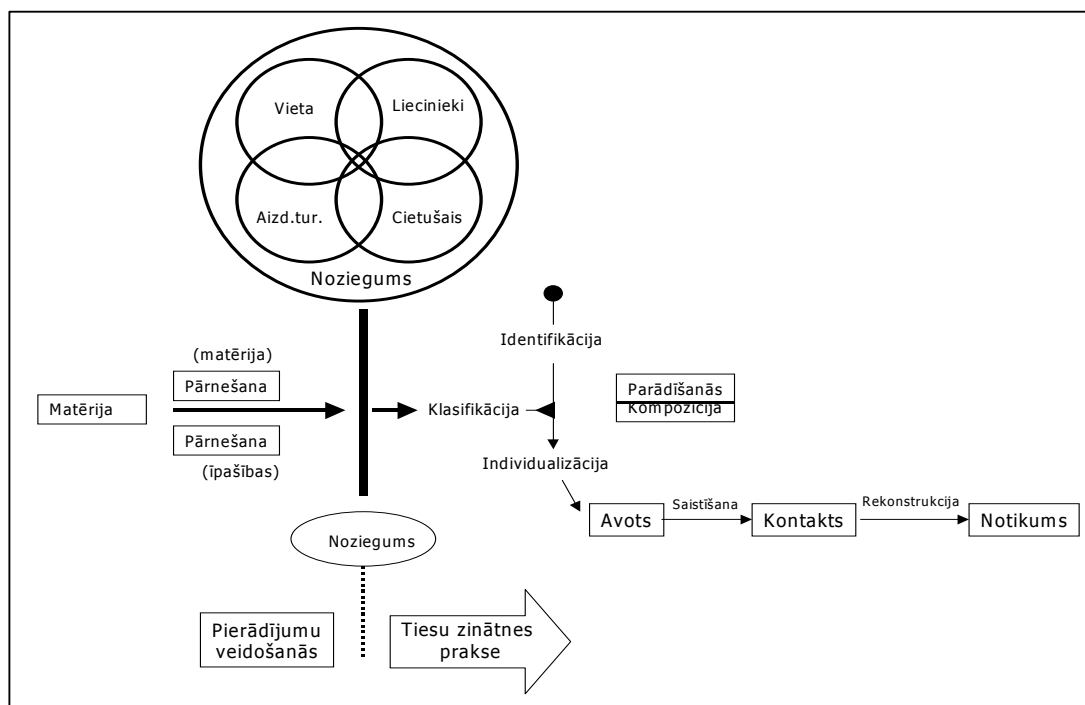
- 1) Pastāv samērā izplatīts viedoklis, ka atklāt noziegumu var tikai labi zinot, kā noziegumi tiek izdarīti. Šis noziedzīga nodarījuma notikuma izzināšanas ceļš jau pazīstams Krievijas, Francijas un Anglijas krimināltiesisko zinātņu vēsturē, kur arī secināts par tā nepieņemamību. Tā, 18.gadsimtā Krievijas Kriminālmeklēšanas Prikazā noziedznieku “meklēšanai un noķeršanai” tika iesaistīts zaglis recidīvists Vaņka Kains. Arī Francijā 18.gadsimtā noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai Parīzē tika izveidota noziedznieku brigāde E.F. Vidoka virsvadībā; viņš bija zaglis recidīvists, izbēdzis katorznieks, kurš darbā vadījās no principa: “Tikai noziedznieks var apkarot noziegumus”. Arī Anglijā 18.gadsimtā kriminālpoliciju sākotnēji vadīja noziedznieks Džonatans Vailds –zagļu grupas vadonis un zagtu mantu uzpircejs. Turpmākie notikumi parādīja, ka šā noziedzīgu nodarījumu izzināšanas līdzekļu un metožu izvēles ideja ir aplama, jo šīs kategorijas personas vienmēr atrada iespēju apvienot noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu ar vienlaicīgu to izdarīšanu. No tiem laikiem tiesībsardzības institūciju darba organizācijā ieviests princips, saskaņā ar kuru personas, kas sauktas pie kriminālatbildības, netiek pieņemtas darbā kriminālmeklēšanā.¹⁵³
- 2) Vairāki autori nenoskaidro noziedzīgu darbību un noziedzīgas darbības rezultātu. Noziedzīga darbība (noziedzība izpaužas noziedzīgās darbībās) ir kriminoloģijas izzināšanas objekts, kaut mūsdienās tiesību filozofijā izteikts arī viedoklis, ka noziedzība ir sabiedrības īpašība radīt noziegumus. Savukārt, kriminālistikas izzināšanas objekts ir šādas darbības rezultāts – notikums, kas atspoguļojies materiālā vidē. Noziedzīgas darbības un noziedzīgas darbības rezultāta nenoskaidrošanas iemesls varētu būt dogmatiskā pieeja, kas veidojusies laikā, kad padomju ideoloģijā neatzina tādu zināšanu jomu kā kriminoloģija; tā tika uzskatīta par buržuāziskās zinātnes produktu, un tāpēc par nepieņemamu padomju zinātnei. Līdz ar to viss, ko noziedzības izzināšanas procesā noskaidroja, tika iekļauts kriminālistikas sistēmā.

¹⁵² Kavalieris A., Konovalovs J. Kriminālistikas būtība un saturs. Grām.: *Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA, 1999., 15.lpp.

¹⁵³ Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений. I. Дактилоскопия. Санкт-Петербург., 1909., с.IX.

Augstākminētā dažu autoru pozīcija diez vai sekmēs kriminālistikas kā zinātniskas teorijas veidošanos un attīstību.

Pētot pieejamo literatūru, secināms, ka Rietumvalstu (īpaši ASV) pētnieki pievērsušies kriminālistikas teorētiskajām problēmām tikai 20.-21.gs.mijā. Tā, piemēram, uzskatot kriminālistiku par vienu no jomām, kas pēta noziedzīgus

nodarījumus, kriminālistikas paradigma (modelis) attēlota sekojoši:¹⁵⁴

Apzīmējot atsevišķus posmus, shēmas autores izmantojušas piecus pamatjēdzienus, kas formulēti iepriekš citu autoru darbos: pārņemšana (angļu *transfer*, Lokāra apmaiņas princips, Locard, 1928., 1930.g.), identifikācija (Saferstein, 1998.g.), klasifikācijaindividualizācija (Kirk, 1963.g., De Forest, 1983.g.), saistīšana (angļu *association*, Osterburg, 1968.g.), rekonstrukcija (DeForest u.c., 1983.g.). Tādējādi noziedzīga nodarījuma notikums ir kā robeža starp pierādījumu (objektu, kas var kļūt par pierādījumiem) rašanās procesu un nodarījuma izmeklēšanas procesu.

¹⁵⁴ Inman K., Rudin N. Principles and Practise of Criminalistics: the Profession of Forensic Science. New York: CRC Press LLC, 2001., p.74.

3. Kriminālistiskās izziņas (izziņas) metožu ģenēze.

3.1. Kriminālistiskās izziņas (izziņas) metožu saturs.

Zinātniska izpēte ir sistemātiska un mērķtiecīga objektu izpēte, kurā izmantoti zinātnes līdzekļi un metodes un kura beidzas ar zināšanu formulēšanu par pētāmo objektu.¹⁵⁵ Tā virzīta uz apzināti formulētu problēmu risināšanu. Atšķirībā no citiem izziņas darbības veidiem (piemēram, stihiski empīriskās), zinātniskai izpētei raksturīgi, ka tās procesā pastāvīgi tiek kontrolēta sakarība starp izziņas darbību raksturu un iegūto rezultātu. Zinātnisku metožu izmantošana ir tas, kas nošķir profesionālu pētnieku no personām, kas vienkārši interesējas par noziegumu izpēti.¹⁵⁶

Visi zinātniskas izziņas darbībā iegūtie rezultāti pamatojas uz pētnieka māku sasaistīt apzināti formulētos mērķus un problēmas, izziņas uzdevumu kopumu, izziņas operācijas un darbības, izziņas metodes un līdzekļus, zinātniskās izpētes gaitas plānošanu un kontroli; parasti konkrētas zinātniskās izpētes metožu meklēšana un izvēle pamatota arī uz iepriekšējo pētnieku paaudžu pieredzi. Zinātnes attīstības sākuma posmos daudzām izziņas metodēm bija stihiski empīrisks raksturs. Savukārt, mūsdienās zinātniskās izziņas sfērā ieviestās zinātniskās metodes pamatotas mērķtiecīgi. Parasti šādām metodēm ir sarežģīta struktūra un saturs. Pēc filozofu - zinātniskās izziņas metodoloģijas problēmu speciālistu – atzinumiem, patreiz ārpus zinātniskās izziņas robežām iespējams radīt tikai primitīvus darba līdzekļus.¹⁵⁷ Zinātniskai izziņas darbībai izvirzītās prasības izstrādātas un apzinātas zinātnes vēsturē.

Kriminālistikas kā zinātnes vēsturiskajā attīstībā pietiekami skaidri formulēti kriminālistisko zināšanu pielietošanas mērķi. Šie mērķi atspoguļojas arī kriminālprocesa, krimināltiesību un tiesību teorijas pamatos. Kā zināms, noziedzīgu nodarījumu iespējams kvalificēt tikai, noskaidrojot noziedzīga nodarījuma objektu, subjektu, objektīvās un subjektīvās pušu definīcijas, klasifikācijas un atšķirības.¹⁵⁸ Tas

¹⁵⁵ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва: [b.i.], 1972, с.59.

¹⁵⁶ Siegel Larry J. Criminology. 3rd ed. West Publishing Company. 1989, pp. 4 - 6.

¹⁵⁷ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва: [b.i.], 1972, с.13.

¹⁵⁸ Сандеуар П. Введение в право. Москва: [b.i.], 1994, с.178.

nozīmē, ka kāda notikuma, tai skaitā noziedzīga nodarījuma, juridiskās kvalifikācijas¹⁵⁹

nepieciešams nosacījums ir dotā notikuma izdarīšanas apstākļu noskaidrošana; konkrētāk: lai personas darbību vai bezdarbību pareizi kvalificētu, pilnīgi un atbilstoši īstenībai jānoskaidro izdarītā nodarījuma faktiskie apstākļi, kas atbilst Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm.¹⁶⁰ Ņemot vērā prasību par noziedzīga nodarījuma notikuma objektīvu izzināšanu, kriminālistikā izstrādāti specifiski metožu un līdzekļu kompleksi, kuru izmantošana nodrošina nepieciešamo izzināšanas pilnīgumu un dziļumu. Kriminālista mērķis pirmkārt un pāri visam ir patiesība.¹⁶¹

Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas procesā pielietojamo metožu pamatu formulēšanai uzmanību veltījuši daudzi zinātnieki kriminālisti. Gandrīz katrā kriminālistikas mācību grāmatā šis kriminālistikas satura aspekts iedalīts atsevišķā apakšnodaļā. Tomēr, neskatoties uz vispārpieņemto viedokli par nepieciešamību kriminālistikas teorijā izdalīt atsevišķu izzināšanas procesa elementu – kriminālistikas metodes, vērojamas dažādas pieejas šim aspektam, kā arī atšķirīgs šā aspekta izklāsta pilnīgums.

Priekšstati par kriminālistikas izzināšanas metožu sistēmu mainījušies atbilstoši noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesa idejas formulējumam un pasaules uzskatam izzināšanas procesā. Tā, piemēram, pirmajā mācību grāmatā “Kriminālistika”, kas izdota 1935.gadā Maskavā, nav norādīta kriminālistikas vispārējo un speciālo metožu būtība, tomēr minēts, ka noziegumu reģistrācijai pēc to izdarīšanas veida ir svarīga nozīme, bet reģistrācijas kartē tiek atzīmētas pazīmes, kas raksturo noziegumu no noziedznieka profesijas puses – kādu īpašumu vai kādas personas apdraud, kādus rīkus vai līdzekļus pielieto, kādu vietu, laiku, paņēmienus un viltības izmanto, kādas zināšanas un iemaņas izpauž, kādas ir viņa izdarītā nozieguma

¹⁵⁹ tiesībās ar kvalifikāciju saprot domāšanas operāciju, kas virzīta uz kāda fakta, juridiskas situācijas attiecināšanu uz juridiski noteiktu jēdzienu. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija ir pilnīgas atbilstības konstatēšana starp noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem (pazīmēm) un Krimināllikuma normā paredzētā konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm. (Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2003., 30.lpp.)

¹⁶⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2003., 31.lpp.

¹⁶¹ Ross M.Gardner. Practical Crime Scene Processing and Investigation. CBC Press. Boca Raton, London, New York, Washington D.C., 2005., p.3.

īpatnības un kādas ir noziedznieka pazīmes.¹⁶² Tādējādi par kriminālistikas metodēm pagājušā gadsimta 30.gados tika uzskatītas tādas metodes, kuras bija nepieciešamas augstākminēto faktu iegūšanai.

Turpmāk, attīstoties priekšstatiem par kriminālistikas metodēm, Krievijas zinātnieki tās vienmēr saistījuši ar izzināšanas metodoloģiju (traktējot to kā empīriskā izzināšanas līmeņa metožu kopumu) un ideoloģiju. Tā, piemēram, Maskavā 1950.gadā izdota mācību grāmata “Kriminālistika” (Krievijas kriminālistu A.Vinberga un S.Mitričeva redakcijā), kurā autori savu viedokli izklāstījuši sekojoši: “Padomju kriminālistika ir zinātne par tiesu pierādījumu atrašanas, savākšanas, fiksēšanas un izpētes tehniskajiem un taktiskajiem paņēmieniem un līdzekļiem, ko pielieto tādu noziegumu atklāšanā, kas vērsti pret padomju iekārtu un tiesisko kārtību, kā arī vainīgo noskaidrošanā un noziegumu novēršanas veidu meklēšanā...Mērķis – nozieguma atklāšana, noziedznieka atmaskošana, viņa meklēšana un atpazīšana....Padomju kriminālistikas metode ir marksistiski dialektiskā metode. Pielietojot dialektiskā materiālisma metodi, padomju kriminālistika vispirms vadās no izmeklēšanas izpētes, jo izmeklēšana ir dialektisks process jau pēc savas dabas. Pētot un apkopojot izmeklēšanas darbu, kriminālistika izzina noziegumu izdarīšanas veidus, atklāj apstākļus, kādos veidojas nozieguma pēdas, noskaidrojas to īpatnības.”¹⁶³ Šī pozīcija, traktējot kriminālistikas izzināšanas metodes, būtu uzskatāma par kļūdainu, jo par tās pamatu ņemts tikai marksistiskās filozofijas pasaules uzskats, bet citas izzināšanas metodes uzskatītas tikai par “galvenās izzināšanas metodes” atsevišķiem gadījumiem. Bez tam, kā zināms, marksisms bija tikai viena no politiskajām ideoloģijām līdz ar liberālismu un konservatīvismu.¹⁶⁴

Attīstot šo ideju, Krievijas kriminālists A.Vasiļjevs 1963.gadā rakstījis: “Visi kriminālistikas izstrādātie atzinumi virzīti uz to, lai izmeklējamā faktā izzinātu objektīvo patiesību. Šī izzināšana notiek pēc vispārējiem dialektiskā materiālisma likumiem saskaņā ar ļeņinisko atzinumu – no dzīvās vērošanas uz abstrakto domāšanu un no tās uz praksi. Noziegumu izmeklēšanā jāizmanto arī atsevišķās izzināšanas metodes, kas palīdzētu materiālistiskās dialektikas pielietošanā specifisko izmeklēšanas uzdevumu risināšanā. Tādas atsevišķās metodes kriminālistikā ir

¹⁶² Криминалистика. Книга 1. Техника и тактика расследования преступлений./под ред. А.Я.Вишинского. Москва: [b.i.], 1935, с.57.

¹⁶³ Криминалистика.ч.1. под ред. А.И.Винберга и С.П.Митричева. Москва: [b.i.], 1950, с.4.,9-11.

¹⁶⁴ Sīkāk skat.: Аннерс Э. История европейского права (пер.со шведского). Москва: Наука, 1996, с. 279 – 292.

izmeklēšanas prakses apkopošana, izmeklēšanas versiju izmantošana, dabaszinātņu un tehnisko zinātņu datu aktīva pielāgošana izmeklēšanas uzdevumiem.”¹⁶⁵ Precizējot A.Vasiļjeva viedokli, Krievijas kriminālists R.Belkins izteicis sekojošu piezīmi: “Atsevišķo metožu specifika ir atkarīga no izzināšanas procesa veida un nosacīta ar tādiem faktoriem kā izzināšanas objekts, apstākļi, kādos norit izzināšanas process, pētnieka izmantotie tehniskie līdzekļi.”¹⁶⁶

Pagājušā gadsimta 70.gadu sākumā zinātnieku kriminālistu vidū populārs bija viedoklis, ka kriminālistikas metodes dalāmas divās grupās – izzināšanas darbības metodes un praktiskās darbības metodes. Tā, piemēram, S.Mitričevs savā darbā “Padomju kriminālistikas priekšmets, uzdevumi, sistēma un metode” secinājis, ka kriminālistikā tiek izmantotas divas izpētes metožu grupas – viena grupa tiek izmantota kriminālistikas zinātnes attīstības izpētei, bet otra ir zinātniskā darba rezultāts, turklāt pēdējās ir šīs zinātnes atsevišķās metodes (novērošana, apraksts, salīdzināšana, eksperiments), kas adresētas personām, kuras cīnās ar noziedzību.¹⁶⁷ Zinātniskās darbības metodes kriminālistiskajā izzināšanā, savukārt, bija pieņemts iedalīt vispārīgā (sekojot izzināšanas ideoloģiskās nostādnes tradīcijām), atsevišķās un speciālās metodēs.¹⁶⁸ Turpmāk šo uzskatu par kriminālistikas izzināšanas metodēm pauduši daudzi kriminālistikas problēmu pētnieki, taču piepildot šīs metodes (vispārīgo, vispārējās un speciālās) katrs ar savu saturu. Tā, piemēram, R.Belkins un I.Luzgins norādījuši, ka vispārīgā izzināšanas metode, vispārējās un vispārzinātniskās metodes pielietojamas visās zinātnēs un visās praktiskās darbības sfērās, bet speciālās metodes ir metodes, kas nodrošina konkrētu objektu izpēti noteiktā zināšanu vai praktiskās darbības jomā.¹⁶⁹ Mācību grāmatā “Kriminālistika” autori 1984.gadā vispārīgo metodi, vispārzinātniskās metodes un speciālās kriminālistikas metodes aprakstījuši sekojoši:

- 1) kriminālistikas metodoloģijas pamats – marksistiski dialektiskā metode¹⁷⁰;
- 2) vispārzinātniskās metodes – tiek pielietotas vairākās zinātnisku zināšanu jomās (mērīšana, novērošana, apraksts, salīdzināšana, modelēšana, identifikācija, matemātiskās metodes u.c.)¹⁷¹;

¹⁶⁵ Криминалистика. Москва: МГУ, 1963, с.15.

¹⁶⁶ Криминалистика. под ред.Р.С.Белкина, Г.Г.Зуйкова. Москва:[b.i.], 1968, с.5.

¹⁶⁷ Криминалистика. 2-е изд. Москва: [b.i.], 1973, с.13-14.

¹⁶⁸ Криминалистика. под ред.Б.А.Виноградова, Р.С.Белкина. Москва: [b.i.], 1976, с.15-22.

¹⁶⁹ Криминалистика. Т.1. под ред.Р.С.Белкина, И.М.Лузгина. Москва: [b.i.], 1978, с.37-38.

¹⁷⁰ Криминалистика. под ред.И.Ф.Пантелеева, Н.А.Селиванова. Москва: [b.i.],1984, с.21.

¹⁷¹ Ibid., с.24.

3) kriminālistikas speciālās metodes – kriminālistiskās metodes (trasoloģijā – dažādas pēdu kopēšanas, uzlaušanas rīku mikroreljefa mikroskopiskās izpētes, daktiloskopiskās identifikācijas metodes, tiesu ballistikā - šāvienu pēdu atrašanas un fiksēšanas, šaujamieroča identifikācijas pēc izšautām lodēm un čaulītēm metodes un tml.).¹⁷²

Krievijas kriminālists R.Belkins piedāvājis speciālās metodes daļīt kriminālistikas metodēs, t.i., kriminālistiskajās metodēs, piemēram, tehniski kriminālistiskās (fotografēšana, trasoloģisko pētījumu un tml.), struktūras kriminālistiskajās metodēs un citu zinātņu speciālās metodes, kuras, izmantojot kriminālistikā, kļūst par tās speciālajām metodēm (fizikālās un ķīmiskās metodes, antropoloģiskās un antropometriskās metodes u.c.). Pie tam R.Belkins norādījis, ka nedrīkst jaukt kriminālistikas zinātnes metodes un praktiskās darbības kriminālistiskās metodes, t.i., to kriminālistikas produktu, ko tā izstrādā praksei.¹⁷³

Krievijas kriminālistam A.Vasiļevam ir cits viedoklis par kriminālistikas speciālajām metodēm. Savā darbā “Kriminālistikas metodes” A.Vasiļevs rakstījis, ka “kriminālistika pamatojas uz no speciālajām zinātnēm aizgūtajiem datiem, un tāpēc ir dabīgi, ka tiešajā šo datu pielietošanā kriminālistikas mērķiem darbojas pašu norādīto zinātņu metodes. Speciālo zinātņu dati kļūst par kriminālistiskajām metodēm pateicoties tam, ka šie dati pielāgoti, bet dažos gadījumos arī pārveidoti ņemot vērā objekta, subjekta, apstākļu, mērķu un pielietošanas procesuālās formas specifiku. Tā, piemēram, dažādas ierīces un ķīmiskie līdzekļi, kas izmantojami nozieguma materiālo pēdu atrašanai, savākšanai un izpētei, iekļauti kriminālistiskās tehnikas arsenālā tāpēc, ka to pielietošanai svarīgas ne tikai pašu īpašības, bet arī tas, kur un kā meklēt, kādas tieši pēdas, kādus apstākļus jāņem vērā fiksēšanai, izņemšanai, izpētei, kādu procesuālo kārtību ievērot, kādus secinājumus izdarīt, kas arī ietilpst speciāli izstrādāto metodiku saturā. Pielāgošanas metode attiecas arī uz izmeklēšanas taktikas paņēmieni formēšanu, piemēram, izmeklēšanas versijas (taktiskais paņēmieni) pārveidošanās no versijas (formālās loģikas paņēmieni). Speciālās metodes kriminālistikā ir, piemēram, grupas piederības noteikšana un individuālā identifikācija, t.i., tāpatības noteikšana, pēdu fiksēšanas un izņemšanas,

¹⁷² Криминалистика. под ред. И.Ф.Пантелеева, Н.А.Селиванова. Москва: [b.i.], 1984, с.29.

¹⁷³ Криминалистика. под ред. Р.С.Белкина. Москва: [b.i.], 1986, с.12-16.

fotografēšanas metodes un tml. kriminālistikas darba metodes ir arī novērošana, apraksts, mērīšana, izskaitļošana, salīdzināšana un eksperiments.”¹⁷⁴

Iepriekš aprakstītie viedokļi par kriminālistikas izzināšanas metožu struktūru, kas izveidojās 20.gadsimta 80.gados, kā redzams, balstījušies uz šo viedokļu autoru veiktu intuitīvu metožu uzskaitījumu; tās bija “novērojamas” galvenokārt ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu saistītajā praktiskajā darbībā. Neviens no minētajiem kriminālistiem nav devis pietiekamu teorētisku pamatojumu tieši šādam kriminālistikas metožu iedalījumam.

Minētais radījis, mūsaprāt, pamatotus iebildumus no zinātnieku puses. Tā, piemēram, I.Kučerovs 1986.gadā rakstījis: “Kriminālistikas un tiesu ekspertīzes metodoloģisko problēmu produktīvās izpētēs vērojamas negatīvas tendences:

- 1) neattaisnota zinātnes specifiskuma pārspīlēšana, kas draud tai ar pašizolāciju un pārdzimšanu par vienkāršotu amatnieciskumu;
- 2) robežu likvidēšana starp izzināšanas metodēm un citiem darbības veidiem, kas ved uz metožu devalvāciju;
- 3) zinātnes metodoloģiju piesārņojošu, mākslīgu metožu sistēmu būvēšana.”¹⁷⁵

Neskatoties uz šo pamatoto kriminālistikas metožu sistēmas kritiku, kas izteikta jau 1986.gadā, atsevišķi Latvijas kriminālisti līdz pat mūsdienām turpina kā patiesus piedāvāt sekojošus apgalvojumus:

- 1) kriminālistikā izmanto arī speciālās objektīvās īstenības izzināšanas metodes, kuras var pielietot konkrētā, bet ne visās zinātņu nozarēs. Daļa šo metožu pārņemtas no citām zinātnēm, bet citas speciāli izstrādātas noteiktam mērķim, un tās izmanto tikai kriminālistikā.
- 2) dažas kriminālistikas izstrādātās metodes izmanto citas zinātnes. Šīs grupas metodēm pieskaitāmas kriminālistikas metodes. Tās ir metodes, kas radušās kriminālistikā, tiek izmantotas tikai tajā vai vēl dažās citās zinātnēs. Pirmām kārtām tās ir tehniskās kriminālistikas metodes, kuras galvenokārt izmanto kriminālistikas tehnikā (dažādas fotogrāfijas un ķīmijas metodes), pie tam dažas no tām izmanto jau sen, piemēram, luminiscences analīze un difūzās kopēšanas

¹⁷⁴ Криминалистика. под ред. А.Н.Васильева. Москва. 1980, с.17-18.

¹⁷⁵ Кучеров И.Д. Методы познания и методы решения познавательных задач в криминалистике. Крāj.: *Вन्दрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью. (Тезисы республиканской научной конференции)*. Вильнюс., 1986, с.30.

metode, citas – rentgena struktūras analīzi, hromogrāfiju, lāzera mikrospektrālo analīzi – tikai pēdējā laikā.¹⁷⁶

Savukārt, Latvijas kriminālists R.Dombrovskis kritizējis šāda veida uzskatus par kriminālistikas metožu sistēmu. Viņš rakstūjis: “Nav pieļaujami sajaukt praktiskās un teorētiskās darbības metodes. Dažas vienāda nosaukuma metodes, piemēram, analīze un sintēze tiek piemērotas gan praktiskā, gan zinātniskā (teorētiskā) darbībā. Profesors R.Belkins pieļāvis šādu kļūdu, apgalvojot, ka, piemēram, spektrālanalīze un dažas līdzīgas metodes ir kriminālistikas kā zinātnes metodes. Mikroskopija, spektra neredzamo staru izmantošana, hromatogrāfija un tml. – tās ir tikai praktiskās kriminālistiskās darbības metodes, ko eksperts-kriminālists pielieto savā praktiskajā darbībā. Latvijas Policijas akadēmijas autoru kolektīva sagatavotās kriminālistikas mācību grāmatas autori apgalvo, ka dažādas kriminālistiskās un ķīmiskās metodes ir kriminālistikas kā zinātnes metodes. Tomēr norādītās metodes nav teorētiskās kriminālistiskās darbības metodes, šīs metodes pielieto vai nu izziņas izdarītājs, vai speciālists kriminālists, meklējot un pētot noziedzīga nodarījuma materiālās pēdas. Zinātnieks kriminālists, pētot kriminālistikas objektu un priekšmetu, nelieto ne fotoaparātu, ne mikroskopu, un viņa vienīgais instruments ir paša prāts.”¹⁷⁷

Pētot literatūru, varētu secināt, ka kriminālistikā 20.- 21.gadsimtu mijā aizsākusies 20.gadsimta beigās populāro kriminālistikas teorētisko pamatu “revīzija”. Tā skārusi ne tikai kriminālistikas izziņāšanas priekšmeta apjomu, bet arī tās struktūru, elementu īpatnības. Šī situācija būtu skaidrojama ar to, ka padomju laika uzskatos atspoguļojās valdošā filozofiskā koncepcija, saskaņā ar kuru marksistiski dialektiskā metode tika pasludināta par vienīgo zinātnisko izziņāšanas metodi. Tā, piemēram, B.Šavers apgalvojis, ka vienīgā patiesi zinātniskā izziņāšanas metode ir dialektiskā metode, jo pastāv viena filozofiska zinātne – dialektika, kas vienlaicīgi ir arī vienota zinātniska izziņāšanas teorija.¹⁷⁸ Šis uzskats tika pieņemts par pamatu un līdz 20.gadsimta 70.gadiem dominēja gandrīz visā kriminālistiskajā mācību, zinātniskajā un metodiskajā literatūrā. Šo viedokli ievērojuši arī tā laika kriminālistikas mācību grāmatas autori Vācijā.¹⁷⁹ Tika izdotas daudzas kriminālistikas

¹⁷⁶ Kavalieris A., Konovalovs J. Kriminālistikas izziņāšanas metodes. Grām. *Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA, 1999., 2003., 30.lpp.

¹⁷⁷ Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003., 44.lpp.; Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004, с.46.

¹⁷⁸ Шавер Б.М. Предмет и метод советской криминалистики. *Соц.законность*. 1938, nr.6., с.76.

¹⁷⁹ Gertig B., Schädlich R. Lehrbuch für Kriminalisten. Die allgemeinen Verfahren und Arbeitsmethoden der Kriminalistik. Verlag für Fachliteratur der Volkspolizei. Berlin. 1955., S.10.

mācību grāmatas, kurās autori lielu uzmanību veltījuši tieši kriminālistikas metodoloģijai, tai skaitā, kriminālistikas metožu definēšanai un klasifikācijai.

Tādējādi jau kriminālistikas kā zinātnes rašanās sākumposmā zinātnes metodes tika "samainītas" ar praktiskās darbības metodēm, kas izstrādātas zinātnē, t.i., rezultāta sasniegšanas līdzekļi tika sajaukti ar zinātnes funkcionēšanas rezultātu. Šī kļūda iesakņojās zinātnieku kriminālistu apziņā un līdz pat mūsdienām tiek pieļauta, pētot jautājumu par kriminālistikas kā zinātnes metodēm.

Krievijas kriminālistu grupa 2000.gadā izdevusi apjomīgu darbu "Kriminālistikas kurss. Vispārējā daļa". Šajā darbā V.Kornouhovs kritizē R.Belkina un viņa sekotāju viedokli par to, ka kriminālistikas metožu sistēmai ir trīs līmeņi – kriminālistikas vispārīgā metode – dialektiskā metode; otrs līmenis apvieno atsevišķo metožu sistēmu – novērošana, mērīšana, apraksts, salīdzināšana, eksperiments; trešais līmenis – speciālās metodes: pašas kriminālistikas (tehniski kriminālistiskās) metodes: fotogrāfiskās (gaismas dalīšana, kontrasta pastiprināšana u.c.); trasoloģiskās (eksperimentālo objektu iegūšana salīdzināšanai u.c.) un struktūras kriminālistiskās (noziegumu izmeklēšanas plānošanas pamatelementu, izmeklēšanas darbību veikšanas taktisko paņēmieni sistēmas u.c.), kā arī citu zinātņu metodes (modelēšana, matemātiskās metodes, fizikālās metodes, ķīmiskās metodes u.c.). V.Kornouhova izteiktā kritika pamatā formulēta sekojošās tēzēs:

- 1) diez vai ir pamatoti uzskatīt dialektisko metodi par kriminālistikas vispārīgo metodi, jo tās saikne ar atsevišķas zinātnes metožu sistēmu ir sarežģītāka. Sakarā ar savu vispārīgumu un universālo izzināšanas principu apvienošanu tajā, tā (dialektiskā metode) ir pamats, uz kuru tiek izstrādāta atsevišķu zinātņu atsevišķo metožu sistēma. Tādējādi dialektiskā metode realizējas atsevišķu zinātņu metožu sistēmā, tāpēc par vienas vai otras zinātnes metodoloģijas attīstību spriež pēc tās metožu sistēmas atbilstību dialektiskās metodes pamatatzinumiem, prasībām;
- 2) diez vai ir lietderīgi atsevišķā grupā izdalīt atsevišķo metožu sistēmu, jo tās (atsevišķās metodes) konkrētā zinātnē ir speciālo metožu izzināšanas vieninieki un tās ir pamatā izzināšanas empīriskā līmeņa metožu kopumam.¹⁸⁰

Krievijas kriminālists N.Jablokovs grāmatā "Kriminālistika", rakstot par kriminālistiskās izpētes metožu īpatnībām, kriminālistikas metožu būtību formulējis sekojoši: "Kriminālistiskās zinātniskās izpētes metožu uzdevums ir atklāt un izpētīt noziedzīgās un kriminālistiskās darbības likumsakarības un izstrādāt atbilstošas teorijas un mācības un uz to pamata arī zinātniski metodiskas rekomendācijas

¹⁸⁰ Корноухов В.Е. Методы науки криминалистики. Грām.: Курс криминалистики. Общая часть. Автор. колл. Москва: [b.i.], 2000, с.24.

praktiskai darbībai.”¹⁸¹ Kā argumentus sava viedokļa patiesumam N.Jablokovs atzīmējis, ka noziedzīgā un kriminālistiskā darbība (kā kriminālistikas izzināšanas objekti) tiek pētīti divos - teorētiskās un praktiskās izzināšanas līmeņos; savukārt kriminālistikas metožu kompleksā izšķir zinātniskās izpētes metodes un praktiskās izzināšanas darbības (izmeklēšanas, ekspertu kriminālistu, operatīvās meklēšanas darbības) metodes. Tādējādi kriminālistikas metožu komplekss, pēc N.Jablokova domām, veido sistēmu, kurā ietvertas – vispārīgā metode, vispārzinātniskās metodes, atsevišķu zinātņu metodes un speciālās metodes. Pie tam, visas metodes nesaraunami saistītas viena ar otru un tiek pielietotas zinātniskajā un praktiskajā izzināšanā dialektiskā vienībā, mijiedarbībā un vienā vai otrā kombinācijā, bet katras norādītās izzināšanas darbības specifika nosaka dažas šo metožu atšķirības.¹⁸²

Savdabīgi N.Jablokovs traktējis kriminālistikas speciālo metožu grupu: “Zinātniskā izpētē izmantotās metodes zināmā mērā transformējušās praktiskajā izzināšanā, kļūst par kriminālistikas speciālajām metodēm.”¹⁸³ Tāda brīvdomīga robežu nojaukšana starp zinātnisko darbību, kuras galvenais mērķis ir jaunu zinātnisku zināšanu iegūšana, un praktisko darbību, kuras galvenā īpatnība ir zinātnisko zināšanu utilitārs (praktiski derīgs, izmantojams) patēriņš, diez vai novedīs pie kriminālistikas kā zinātnes izzināšanas metožu viennozīmīga definējuma. Pie tam uzskats par metožu speciālumu kā metodes transformācijas iespēju atkarībā no darbības veida nav apstiprināms arī ar zinātnes attīstības laikā izstrādāto zinātniskās izzināšanas metožu klasifikācijas loģiku.

Krievijas kriminālists V.Obrazcovs 2004.gadā samērā polemiski izteicis savu pozīciju jautājumā par izzināšanas metodēm kriminālistikā. Viņš, norobežojot zinātnes metodes un prakses metodes, pareizi atzīmējis, ka pēc nosaukuma un dažām citām pazīmēm kriminālistikas metodes nereti sakrīt ar tām metodēm, kuras praksē izmanto tiesību piemērošanas institūcijas. Zinātnes metodes nedrīkst jaukt ar prakses metodēm, jo tās atšķiras pēc mērķiem, uzdevumiem, formas, pielietošanas subjektiem, izzināmo objektu loka un rakstura, apstākļiem, kādos iegūstamas un izmantojamas zināšanas par tiem. No tā izriet, ka, pēc V.Obrazcova domām, kriminālistiskajās izpētēs tiek pielietotas:

¹⁸¹ Яблоков Н.П.Криминалистика. Москва: Норма, 2001, с.26.

¹⁸² Ibid., с.25.

¹⁸³ Ibid., с.27.

- 1) vispārzinātniskās izziņāšanas metodes, kas teorētiski apzinātas filozofijā un dažās citās zinātnēs (pie tām pieskaitāmas novērošana, mērīšana, apraksts, salīdzināšana, eksperiments, modelēšana, matemātiskās metodes u.c.);
- 2) nozares metodes, kuru teorija izstrādāta fizikā, ķīmijā, socioloģijā un citās konkrētās zinātnes nozarēs (tās iedalāmas dabaszinātņu un humanitāro zinātņu metodēs;
- 3) specifiskās kriminālistikas metodes (kriminālistikas speciālās metodes). Šīs metodes nav tīri kriminālistiskas, bet ir kādu vairāk vispārēju metožu specifiskas modifikācijas, kas atbilstošā veidā adaptētas, pielāgotas kriminālistisko izpēšu mērķiem, ņemot vērā to specifiku.¹⁸⁴

Pēc V.Obrazcova domām, kriminālistikas metožu būtība definējama sekojoši: “Kriminālistikas metodes ir zinātnisku uzdevumu risināšanas veidi teorētiska un praktiska rakstura kriminālistisko izpēšu procesā.”¹⁸⁵

Pētot pieejamo Rietumvalstu literatūru jautājumā par kriminālistikas metodēm, secināms, ka lielākā vērība pievērsta praktiskās darbības metodēm, īpaši kriminālistiskās tehnikas jomā,¹⁸⁶ tomēr arvien biežāk pieminēta arī zinātniskā metode, īpaši pēdējos gados, tādējādi pat izraisot apjukumu praktiskajos darbiniekos¹⁸⁷. Vispirms būtu jāatzīmē, ka Rietumvalstu autori neuzsver kriminālistikas (forensic science, crime investigation, Kriminalistik) saistību ar kādu vienu ideoloģiju, kā tas bija vērojams padomju kriminālistikā, par kuras pamatu tika pasludināts vienīgi marksistiskais pasaules uzskats. Rietumvalstu kriminālistiskajā literatūrā zinātne tiek aprakstīta kā specifiskas zināšanas, kas iegūtas apkopojot faktus, kas iegūti izmantojot zinātnisko metodi, t.i., zināšanu iegūšana caur informācijas ieguves un pārbaudes (eksperimentēšanas) dinamisku procesu; zinātnisku metodi raksturo sekojoši pamatposmi: novērošana, datu savākšana, pieņēmuma izvirzīšana, hipotēzes pārbaude, teorijas attīstīšana. Zinātniskā metode ļauj risināt komplicētus jautājumus,

¹⁸⁴ Образцов В.А. Криминалистика. Курс лекций. Москва: [b.i.], 2004, с.15.

¹⁸⁵ Ibid., с.15.

¹⁸⁶ skat., piemēram, Saferstein R. Criminalistics: an Introduction to Forensic Science. New Jersey, 1987., 1995., 1998., 2001., Ashbaugh David R. Quantitative-Qualitative Friction Ridge Analysis. CRC Press LLC, 1999., u.c.

¹⁸⁷ Avato S.J. Scientific Methodology. Krāj.: *Fire and Arson Investigator*, July 2000., pp.35-36.; DeHaan John D. Kirk's Fire Investigation. 5th ed. Pearson Education Inc., 2002., p.6.

nodrošinot pētījuma formu un virzienu.¹⁸⁸ Bez tam atsevišķos literatūras avotos nosaukta *ex post facto* metode, kā atbilstoša situācijai, kad pētāmā parādība jau notikusi un to nevar atkārtot; ar šīs metodes palīdzību iespējams noskaidrot, piemēram, kādi notikumi vai personu raksturojoši dati varētu būt izskaidrojums tam, ka persona izdarījusi slepkavību.¹⁸⁹

Augstākminētais ļauj spriest par mūsdienās pastāvošajām zināšanu attīstības pamata tendencēm jautājumā par izzināšanas zinātniskajām metodēm kriminālistikā.

Termins “metode” ir zinātnes attīstības un bagātināšanās produkts. Kā zinātniskās izzināšanas procesa elements metode (grieķu *methodos* – ceļš, izzināšanas darbība) zinātnē parasti tiek saprasta kā kāds darbības paņēmieni, norādot uz veicamās darbības specifiskumu. Latvijas filozofi M.Kūle un R.Kūlis zinātniskas metodes būtību skaidrojuši sekojoši: “Ar metodi saprot “pētīšanas ceļu”, priekšrakstu sistēmu, zināšanas. Metodei ir ciešs sakars ar pētāmo objektu – ne jau visas metodes un pētīšanas palīglīdzekļi ir derīgi visur, piemēram, sabiedrības struktūru nepētīsiet ar astronomijas metodēm. Parasti dabaszinātnisko metožu pārņemšana uz garīgo sfēru nav attaisnojusi. Zinātnē pastāv dažas vispārīgas metodes, kuras lieto daudzās nozarēs. Viena no tām ir eksperiments. Vispārējās izziņas metodes ir analīze un sintēze.”¹⁹⁰

Dabiskās valodas attīstības procesā notiek atsevišķu zinātnisku terminu asimilācija, tāpēc sadzīvē mēs bieži izmantojam terminus, par kuru rašanos jāpateicas zinātnei. Notiek arī pretējs process - termina atgriešanās zinātnē, bet jau ar citu saturu. To apstiprina vairāku filozofu pētījumu rezultāti. Tā Latvijas filozofs, zinātniskās izzināšanas metodoloģijas jautājumu speciālists I.Vedins, rakstot par metodes jēdziena būtību, norādījis, ka visu veidu darbības metodes iedalāmas trīs grupās:

- 1) praktiskās darbības metodes;
- 2) zinātniskās izzināšanas metodes;
- 3) citas metodes.¹⁹¹

Tomēr nedrīkst aizmirst, ka ar zinātnisku terminu (latīņu *terminus* – robeža, gals, beigas) apzīmē leksikas vienību, kuru raksturo sekojošas īpatnības: pirmkārt, tā ir

¹⁸⁸ Turvey Brent E. *Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Academic Press. 2001., pp.25-40.; Ross M.Gardner. *Practical Crime Scene Processing and Investigation*. CBC Press. Boca Raton, London, New York, Washington D.C., 2005., p. 352.; Among Joseph. *Forensic Science Does not Start in the Lab: the Concept of Diagnostic Field Tests*. Grām: *Justice Through Science*, IAFS Meeting, Hong Kong, 21-26 August, 2005. u.c.

¹⁸⁹ Reid Sue Titus. *Crime and Criminology*. 10th ed., 2003, p.50.

¹⁹⁰ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga, [b.i.], [b.g.], 544.-545.lpp.

¹⁹¹ Vedins I. *Metode un metodoloģija*. LPA Raksti. Nr.10., 2002., 10.lpp.

pastāvīgs vārds vai vārdu savienojums konkrētās zinātnes valodā; otrkārt, vārds vai vārdu savienojums, kas apzīmē zinātnisku faktu; treškārt, vārds vai vārdu savienojums, kas skaidri izsaka zinātniskā jēdziena autonomo jēgu, t.i., būtu uzskatāms par jēdziena reprezentantu. Zinātniska termina komunikatīvā funkcija izpaužas tajā apstākļī, ka ar tā palīdzību adresants nodod laikā un telpā noteiktu speciālu informāciju.¹⁹² Zinātniski termini neeksistē paši par sevi. Tiem jābūt zinātnisku terminu sistēmas elementiem. Noteiktas zinātnes jomas terminoloģiskās sistēmas veidošana notiek paralēli zinātnisko jēdzienu sistēmas izveidei.

Zinātnē ne jau katru paņēmienu, darbību pieņemts saukt par metodi; metode ir tikai tāds paņēmiens, darbība, kuru, pielietojot izzināšanas mērķiem, vienos un tajos pašos apstākļos iegūstam vienu un to pašu rezultātu. Šī prasība ir metodoloģiska attiecībā uz zinātnisku rezultātu iegūšanu. Visi zinātnē iegūti rezultāti ir prognozējami. Izņēmums ir tikai evristiskie virzieni zinātnē. Tādējādi zinātniskās izzināšanas metodi varētu definēt kā izzinošu darbību paņēmienu, kura atkārtota pielietošana adekvātos apstākļos dod vienu un to pašu rezultātu.

Katra metode ir darbības veids, bet ne katrs darbības veids ir metode. Pēc satura jēdziens “metode” atšķiras no jēdziena “veids” ar divām pazīmēm: 1) metodes divējāda nosacītība un 2) metodes pārvaldīšanas apzināti normatīvā puse. Zinātniskas izzināšanas tiešais mērķis ir jaunu sistematizētu zināšanu iegūšana. Zinātniskās darbības noteikumi, principi un standarti nepastāv paši par sevi, bet darbības struktūrā saplūst vienā veselā ar darbības veida paņēmieniem, organizācijas formām, caur tiem realizējot savu regulatīvo funkciju. Metode ir darbības veida īpaša kvalitāte, kura veidojas darbības veida un šī veida pārvaldīšanas normatīvo formu vienotībā.¹⁹³

Zinātnē vēsturiski izstrādātas zinātniskās izzināšanas metodi raksturojošas prasības:

- 1) metodes determinētība – tā ir metodes nosacītība ar paša objekta un izzināšanas darbības likumsakarībām, kā arī teorētiskā nosacītība, kas tieši izpaužas teorētisko zināšanu pārejas dialektikā metodes pārvaldīšanas normatīvajos līdzekļos. Determinētība izslēdz anarhismu, bet neizslēdz subjekta aktivitāti metodes konstruēšanā un izmantošanā.

¹⁹² Лейчик В.М. О языковом субстрате термина. *Вопросы языкознания*. Nr..5. Москва:[b.i.], 1986, с.91.

¹⁹³ Бражников Ю.М. Сущность и структура метода. Grām.: *Роль методологии в развитии науки*. Новосибирск: [b.i.], 1985, с.63.

- 2) metodes pakārtotība izpētes mērķim, kas izriet no metodes nosacītības ar pašas darbības likumsakarībām. Šī prasība paredz visu metodes komponentu atbilstību izpētes mērķim un uzsver izziņāšanas subjekta aktivitāti.
- 3) metodes rezultativitāte un drošums, t.i., tai pēc izšķiršanas spējām jābūt tādai, lai tā viennozīmīgi varētu dot rezultātu ar augstu varbūtības pakāpi, bet tas ir atkarīgs gan no katra metodes komponenta, gan no to vispārīgās struktūras metodes sistēmā kopumā.
- 4) metodes ekonomiskums, t.i., izdevumi tās izveidei un izmantošanai jābūt mazākiem par lielumiem, kas atmaksājas ar izpētes rezultātiem, kas norāda uz metodes nosacītību ar kadru, ekonomiskajiem un sociāli organizatoriskajiem faktoriem.
- 5) metodes skaidrība un efektīva atpazīstamība. Metodei jābūt tādai, lai to varētu izmantot jebkurš atbilstoši sagatavots cilvēks. Metodei nevajadzētu saturēt neko tādu, kas nevar tikt apzināts, izteikts zināšanās un fiksēts vispārīgas nozīmes terminos.
- 6) Metodes atražošana, t.i., iespēja to izmantot neierobežotu reižu skaitu, bet tas atkarīgs no visu dotās metodes komponentu atražošanas iespējām.
- 7) Apmācības iespēja, kuras pamatā ir metodes atražošana, skaidrība un atpazīstamība. Šī prasība ļauj ietvert metodē tikai to, ko var iemācīt. Pētnieka personiskās spējas, pieredze nevar tikt iekļautas metodes struktūrā.¹⁹⁴

Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņāšanas metodes jēdziena saturs atklājams to definējot (definīcijā). Definīcija ir metodoloģiski nepieciešama, jo definīcijas neesamība, kā arī neskaidra un netieša jēdziena definīcija var novest pie terminoloģiskām neskaidrībām un patvaļīgu apiešanos ar pētāmo objektu.¹⁹⁵ Lai skaidri un tieši definētu zinātniskās izziņāšanas metodi kriminālistikā, nepieciešama zinātnisko metožu klasifikācija. Praktiski nozīmīga zinātnisko metožu klasifikācija risina ne tikai informatīvus, prognozes, evristiskus jautājumus, bet arī tieši saistīta ar noziedzīga nodarījuma zinātniskās izziņāšanas metožu jēdziena definīciju, t.i., klasifikācijas pamats ir klasifikācijas pazīme, pēc kuras objekts, kam ir šī pazīme, atdalāms no objektiem, kuriem tās nav.¹⁹⁶ Zinātniskās izziņāšanas metodes klasifikācijas pazīmi var uzreiz pieņemt par noteicošo pazīmi un izmantot to

¹⁹⁴ Бражников Ю.М. Сущность и структура метода. Грām.: *Роль методологии в развитии науки*. Новосибирск: [b.i.], 1985, с.64-66.

¹⁹⁵ Лукьянов И.Ф. Сущность категории "свойство". Москва: Мысль, 1982, с.5.

¹⁹⁶ Петров Ю.А. Культура мышления. Москва: МГУ, 1990, с.41.

noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metožu definīcijā. Tomēr šis uzdevums līdz šim viennozīmīgi nav atrisināts. Šo situāciju veicinājis fakts, ka turpinās diskusija par jēdziena “zinātniska metode” definīciju.

Par jēdziena definēšanu pieņemts uzskatīt procesu, kura gaitā ar vārdiem tiek fiksētas vai nu specifiskas atspoguļojamā objekta pazīmes, vai arī paši objekti ar uzskatāmu vai domāšanas priekšstatu palīdzību.¹⁹⁷ Jēdzienam (gnozeoloģiskajā aspektā) tieši jānorāda uz tām darbībām (praktiskajām vai teorētiskajām), kuras jāveic, lai “atpazītu” jēdzienā atspoguļoto priekšmetu, t.i., noteiktu tā piederību noteiktai priekšmetu grupai.¹⁹⁸

Šādā situācijā, risinot sarežģītu praktiskas nozīmes uzdevumu noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metožu jēdziena definēšanā, būtu iespējamas sekojošas pielāides: pirmkārt, no formālās loģikas pozīcijas jēdziena definīcijā parasti norādāma jēdzienu klase, kurā ietilpst dotais jēdziens un uzskaitāmas pazīmes, pēc kurām doto jēdzienu var izdalīt no citiem šīs klases jēdzieniem; otrkārt, noteikta veida zinātniskās izzināšanas darbības teorētiskais pamatojums ir noteikta teorija, kuras elementi ir izpētes objekts(objekti), izpētes priekšmets, izpētes metodes un līdzekļi.

Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā, izmantojot kriminālistiskās zināšanas, izzināšanas objekts ir materiālā vidē atspoguļojies notikums. Šī izzināšanas objekta īpatnība ir tāda, ka tas vienmēr ir retrospektīvā pozīcijā attiecībā pret pētnieku, bet šā objekta izpēte notiek pēc tā atspoguļojumiem, t.i., pēc noziedzīga nodarījuma pēdām. Šis apstāklis maldinājis daudzus kriminālistus par to, ka kriminālistikā no izzināšanas metodēm pastāv tikai empīriskā izzināšanas līmeņa metodes. Tas, savukārt, liek šaubīties par iegūto rezultātu zinātniskumu noziedzīga nodarījuma notikuma izmeklēšanas (izzināšanas) procesā. Tomēr vispārzināms, ka empīrisks fakts iegūst zinātniska fakta statusu tikai teorētiskā kontekstā. Tādējādi ir pamats uzskatīt, ka daudzi zinātnieki kriminālisti maldījušies attiecībā uz izzināšanas metožu būtību un apjomu kriminālistikā kā zinātnē.

¹⁹⁷ Ibid., c.10.

¹⁹⁸ Бычко И.В. Познание и свобода. Москва: [b.i.], 1969, c.36.

3.2. Kriminālistiskās izzināšanas metožu klasifikācija.

Vispārzināms, ka zinātniskas zināšanas pēc dabas ir sistēmiskas. Zinātniskas zināšanas var eksistēt un funkcionēt kā zināšanas tikai noteiktu teorētisku sistēmu (konceptiju, hipotēžu, teoriju, teoriju sistēmu, zinātņu) veidā; katra no tām savukārt ir vispārīgākas un sarežģītākas teorētiskas sistēmas elements. Izpētes procesa loģiskā likumsakarība prasa, lai subjekta zināšanu sistēma tiktu izskatīta kā veselums.¹⁹⁹

Zinātnieku pūles visā kriminālistikas kā zinātnes attīstības posmā virzītas ne tikai uz zināšanu uzkrāšanu par noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metodēm, bet arī uz šo zināšanu sistematizāciju. Kriminālistikas vēsturē atrodami daudzi mēģinājumi atrast optimālāko kriminālistikas metožu sistematizācijas risinājumu. Tā, piemēram, teorētisko pamatu formulēšanas sākumposmā kriminālistikas izzināšanas metožu sistematizācijai bija induktīvs raksturs, un tai nebija teorētiskā pamatojuma, piemēram, I.Jakimovs un viņa sekotāji kriminālistikas metožu sistēmu apskatījuši kā zinātnes un praktiskās darbības metožu sajaukumu.²⁰⁰ Šis fakts izskaidro dažādu kriminālistikas metožu sistēmu variantu rašanos, kuru pamatā bija zinātniskās un praktiskās darbības sajaukšana.

V.Kolmakovs, raksturojot kriminālistikas metodes, norādījis uz tādām pazīmēm kā likumība, lietderīgums, operativitāte. Viņa skatījumā kriminālistikas metodēm pieskaitāmas “kriminālistiskā versiju izvirzīšana”, izmeklēšanas, operatīvās meklēšanas, eksperta darba, tiesas izmeklēšanas kriminālistiskā plānošana, faktisko datu un konkrētās situācijas psiholoģiskā analīze.²⁰¹

M.Saltevskis kriminālistikas metodēm pieskaitījis izmeklēšanas un noziegumu novēršanas, tiesu izskatīšanas un operatīvā meklēšanas darba, lietisko pierādījumu eksperta izpētes metodes.²⁰²

Latvijas kriminālists I.Indulēns vispār nav apskatījis kriminālistikas metožu sistēmas pastāvēšanas iespēju; 1978.gadā viņš apgalvojis, ka kriminālistiskajā

¹⁹⁹ Черноволенко В.Ф. Мирозрение и научное познание. Киев: [b.i.], 1970, с.4.

²⁰⁰ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3т. Т.1. Общая теория криминалистики. Москва: Юристь, 1997, с.332.

²⁰¹ Колмаков В.П. Введение в курс науки советской криминалистики. Одесса: [b.i.], 1973, с.8-9.; Колмаков В.П. Преодолеть отставание в разработке вопросов советской криминалистики. *Соц.законность*. Москва., 1952, пр.2.

²⁰² Салтевский М.В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики. Кгāj.: *Труды Киевской высшей школы МВД СССР*. Киев. 1972, Вып.6., с.210-211.; Салтевский В.П. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе. Автореферат дисс.д-ра юрид.наук. Харьков: [b.i.], 1969, с.10.

izzināšanā pastāv tikai kriminālistiskās tehnikas metodes. Šo atzinumu I.Indulēns formulējis sekojošā veidā: “Kriminālistiskā tehnikas metodes saprot kā kriminālistiskās tehnikas līdzekļu²⁰³ pielietošanas paņēmienus un kārtību, kā arī atsevišķu darbību veikšanas paņēmienus, neizmantojot tehniskos līdzekļus. Kriminālistiskās tehnikas metodes ir darbības veidi un paņēmieni, ar kādiem izmeklētājs, speciālists, operatīvais darbinieks izmanto kriminālistikas tehnikas līdzekļus vai veic tehniska rakstura darbības, lai atrastu, izņemtu, fiksētu un izpētītu materiālās pēdas.”²⁰⁴

Visi šāda veida meklējumi līdz šim nav devuši pienācīgu rezultātu, jo, risinot kriminālistikas metožu definēšanas un sistematizācijas problēmas, nepieciešama sistēmiska pieeja, kas pamatota uz filozofijā un zinātnes teorijā iegūtajiem priekšstatiem par izzināšanas metodēm. Pagājušā gadsimta 60.gados padomju filozofiskajā literatūrā atrodami darbi, kuros rakstīts par izzināšanas metožu daudzveidību, par to, ka dialektiskā metode ir vienīgā vispārīgā izzināšanas metode, bet nav vienīgā zinātniskā metode, par to, ka uz vispārīgās metodes pamata rodas un tiek pielietotas zemākas vispārinātības pakāpes metodes. Tā, piemēram, filozofs G.Podkoritovs savā darbā “Par zinātniskas metodes jēdzienu”, kritizējot iepriekšminētajiem viedokļiem analogiskus viedokļus, atzīmējis, ka tas ir neizpratnes rezultāts par to, ka katras zinātnes metode ir specifiska pētniecības paņēmieni sistēma.²⁰⁵ Šis atzinums bija stimuls jaunai pieejai zināšanu sistematizācijas problēmas risināšanā kriminālistikā.

Ukrainas kriminālists M.Segajs savā darbā “Tiesu identifikācijas metodoloģija” kriminālistikas metodes apskata kā sekojošu sistēmu:

- 1) pierādījumu atrašanas(savākšanas) metodes;
- 2) pierādījumu noskaidrošanas (izpētes) metodes;
- 3) pierādījumu pārbaudes (novērtēšanas) metodes.²⁰⁶

Cits šīs problēmas pētnieks V.Ļisičenko (Ukraina) piedāvājis sekojošu kriminālistikas kā zinātnes metožu klasifikāciju:

- 1) vispārīgā kriminālistiskās izzināšanas metode – materiālistiskā dialektika;

²⁰³ kriminālistiskās tehnikas līdzekļi ir ierīces, aparāti, piederumi, instrumenti, materiāli un to komplekti (piemēram, operatīvā soma, izmeklēšanas portfelis, prokurora kriminālista čemodāns, speciālā automašīna). Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978., 29.lpp.

²⁰⁴ Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978., 29., 35.lpp.

²⁰⁵ Подкорытов Г.А. О понимании научного метода. *Вестн ЛГУ. Сер.экономики, философии и права*. Вып.2. пр..11. Ленинград: [b.i.], 1962, с.80.

²⁰⁶ Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Киев: [b.i.], 1970, с.15.

- 2) vispārējās (vispārzinātniskās) metodes: novērošana, mērīšana, salīdzināšana, apraksts, eksperiments, analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, analogija, modelēšana u.c.;
- 3) speciālās kriminālistiskās metodes: izmeklēšanas taktikas metodes; atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas un novēršanas metodes, kriminālistiskās tehnikas metodes.²⁰⁷

Pagājušā gadsimta 60.gados Krievijas kriminālists R.Belkins arī mēģinājis risināt kriminālistikas metožu sistematizācijas problēmu. Viņš uzskatīja, ka dialektiskais materiālisms, kam ir vispārmetodoloģiska nozīme, neaizvieto citas zinātnisku zināšanu metodes, kas ir materiālistiskas pēc dabas un dialektiskas pēc būtības. Minētās idejas pamati un kriminālistikas izziņāšanas metožu klasifikācijas iespējas atspoguļotas virknē viņa darbu.²⁰⁸

Pēc R.Belkina domām kriminālistikas kā zinātnes metožu sistēmas pamatā ir dialektiskā metode kā vienīgā vispārīgā izziņāšanas metode. Uz šīs metodes bāzes veidojas vēl divas metožu grupas: zinātnes atsevišķās un speciālās metodes. Uz izziņāšanas vispārīgās (dialektiskās) metodes pamatoto atsevišķo un speciālo metožu kopums veido kriminālistikas metožu jēdzienu. Jebkurā atsevišķā metodē viegli izšķiramas dialektikas likumu un kategoriju izpausmes; jebkura speciālā metode savā pirmsākumā ir specifiska visu vai dažu atsevišķo metožu kombinācija. Ar atsevišķajām metodēm R.Belkins saprata noteiktu paņēmieni, noteikumu, rekomendāciju sistēmu konkrētu objektu, parādību, priekšmetu un faktu izpētei. Attīstot šo ideju R.Belkins apgalvojis, ka pastāv sekojošas atsevišķās izziņāšanas metodes:

- 1) novērošana,
- 2) mērīšana,
- 3) apraksts,
- 4) salīdzināšana,
- 5) eksperiments.

²⁰⁷ Лисиченко В.К.Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. Киев: [b.i.], 1979, с.65-66.

²⁰⁸ Белкин Р.С. Сущность экспериментального метода исследования в советском уголовном процессе и криминалистике. Москва., 1961, Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва: [b.i.], 1964, Белкин Р.С.Собирание, исследование и оценка доказательств. Москва. 1966, Белкин Р.С. Методы криминалистики. Grām.: *Криминалистика*. Москва: [b.i.], 1967., Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. Москва: [b.i.], 1970.

Skaidrojot atsevišķo metožu īpatnības, R.Belkins apgalvojis, ka metodi sauc par atsevišķo tāpēc, ka tā ir ne visu, bet tikai daļas izzināšanas paņēmieni apvienojums, noteikta to kombinācija, kas atšķir šo metodi no citām atsevišķajām metodēm, savukārt, atsevišķo metožu pielietošanai ir vispārīgs raksturs; tās tikai tiek modificētas atkarībā no izzināšanas procesa objekta un apstākļiem, iegūst specifiskas īpatnības, saglabājot savu būtību.²⁰⁹ Šo pozīciju R.Belkins pamatojis ar sekojošām tēzēm:

- 1) ar izpēti saprotama gan sajūtu, gan racionālā izzināšana, bet ar objektu – izpētes priekšmets;
- 2) atkarībā no izzināšanas procesa veida specifiskām īpatnībām atsevišķās metodes iegūst vienas vai otras raksturīgas iezīmes. Tā radušās vēsturiskās, matemātiskās, astrofizikālās un citas izpētes metodes, tai skaitā, arī kriminālistikas metodes;
- 3) atsevišķo metožu specifiskums atkarībā no izzināšanas procesa veida nosacīts ar tādiem faktoriem kā izzināšanas objekts un mērķi, apstākļi, kādos notiek izzināšanas process, pētnieka izmantotie tehniskie līdzekļi;
- 4) kriminālistikas atsevišķām metodēm, pēc būtības neatšķiroties no citu zinātņu atsevišķajām metodēm, ir dažas īpatnības, kas atkarīgas no likumsakarībām, kuras ir dotās zinātnes priekšmets, no tās mērķa, no cilvēka darbības paveida satura.²¹⁰

Nepieciešamību izdalīt no noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metodēm speciālās metodes R.Belkins pamatojis ar to, ka ar zinātnes speciālajām metodēm saprotamas tādas metodes, kuras pielietojamas vai nu dotajā konkrētajā zinātnisko zināšanu nozarē vai vairākās zinātnēs (t.i., to pielietošanas sfēra ir ierobežota). Tādējādi, pēc R.Belkina domām, kriminālistikas speciālās metodes iedalāmas:

- 1) pašas kriminālistikas metodēs, t.i., tādas metodes, kas radušās kriminālistikā un tiek pielietotas tikai tajā vai dažās zinātnisku zināšanu jomās (tehniski kriminālistiskās metodes un struktūras kriminālistiskās metodes);
- 2) citu zinātņu speciālās metodēs, ko izmanto kriminālistikā, bet kas no tā nekļūstot par kriminālistiskajām metodēm.²¹¹

No metodoloģijas viedokļa raugoties, R.Belkins savos pētījumos izdarījis svarīgu secinājumu: viņš norādījis uz atšķirību starp kriminālistikas metodēm un

²⁰⁹ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т.1. Общая теория криминалистики. Москва: Юристъ, 1997, с.335.

²¹⁰ Ibid., с. 335-336.

²¹¹ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т.1. Общая теория криминалистики. Москва: Юристъ, 1997, с. 336.

kriminālistiskajām metodēm;²¹² kriminālistikas metodes ietver citu zinātņu metodes un kriminālistiskās metodes; kriminālistikas metodes ir cīņas ar noziedzību prakses apkopošana, noziegumu izdarīšanas veidu izpēte un citu zinātņu sasniegumu izmantošana.²¹³ Citu zinātņu metodes to pielietošanas procesā kriminālistikā nezaudē savu dabu un paliek atbilstoši – matemātiskās, fizikālās, ķīmiskās u.c.

Galīgā variantā savu izpratni par kriminālistikas kā zinātnes metodēm R.Belkins formulējis 1997.gadā. Pēc viņa domām, tā ir sistēma, kas sastāv no trīs posmiem. Sistēmas pamata posms ir vispārīgā izziņāšanas metode (dialektiskā metode), kuras “lejas daļu” veido formālās loģikas kategorijas un procedūras. Otrs sistēmas posms ir kriminālistikas vispārējās (jeb vispārzinātniskās) metodes, kurās ietilpst gan empīriskās metodes, gan teorētiskā līmeņa metodes, izņemot tās, kas attiecas uz zinātnes vispārīgo metodi. Trešais klasifikācijas posms ir dažādas vispārīnātības pakāpes speciālās metodes. Visi posmi raksturīgi ar ierobežotu pielietošanas sfēru. Robeža starp sistēmas otro un trešo posmu ir kustīga, jo atšķirība starp vispārējām un speciālajām metodēm nav kvalitatīva, bet kvantitatīva, pēc pielietošanas sfēras. Visdinamiskākais ir trešais posms: tieši uz speciālo metožu paplašināšanas rēķina notiekot izpētes ”instrumentārija”, jebkuras zinātnes, tai skaitā kriminālistikas, izziņāšanas līdzekļu arsenāla papildināšana.²¹⁴

R.Belkina sekotājs jautājumā par kriminālistikas metožu sistematizāciju patreiz ir Krievijas kriminālists V.Pleskačevskis, kurš savā darbā “Kriminālistikas metodes” kriminālistikas metožu sistēmu aprakstījis kā trīs līmeņu sistēmu:

- 1) pamata līmenis ir kriminālistiskās zinātnes vispārīgā metode – materiālistiskā dialektika;
- 2) vispārējās (vispārzinātniskās) kriminālistikas metodes;
- 3) kriminālistikas speciālās metodes.²¹⁵

Neskatoties uz R.Belkina pētījumu pamatīgumu jautājumā par kriminālistikas metožu sistematizāciju, zinātnieki turpinājuši izpēti šajā jomā. Tā, piemēram, A.Eismana piedāvātā kriminālistikas metožu sistēma ir sekojoša:

- 1) vispārizzinošās metodes, kuru teorija izstrādāta filozofijas zinātnēs (dialektiskais materiālisms, loģika, zinātnes teorija), daļēji psiholoģijā un matemātikā;

²¹² Ibid.

²¹³ Криминалистика. Москва: Юрид.лит., 1973, с.13-14.

²¹⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3т.Т.1. Общая теория криминалистики. Москва: Юристъ, 1997, с.340.

²¹⁵ Плескачевский В.М. Методы криминалистики. Grām.: *Криминалистика*. Под ред. А.Г.Филиппова. Москва., 2000, с.8-10.

- 2) nozaru metodes, kuru teorija izstrādāta nozaru zinātnēs (fizika, ķīmija, socioloģija, psiholoģija un tml.); šīs metodes iedalāmas dabaszinātniskajās un humanitāro zinātņu metodēs;
- 3) reģionālās metodes, t.i., konkretizētas nozaru metodes, kuru nosaukumos atspoguļotas atsevišķas parādības, procesi (spektrālanalīze, anketēšana, korelācijas analīze un tml.); šo metožu teorija izstrādāta atbilstošajās zinātnēs;
- 4) konkrētā metode, kas ir nozares vai reģionālā metode, kura konkretizēta ar izpēti uzdevumu un objektu (izkodinātu līniju luminiscences analīze ar mērķi tās atrast).

Vispārizzinošās metodes A.Eismans iedala empīriskā līmeņa metodēs (novērošana, eksperiments un novērošanas un eksperimenta datu fiksēšanas metodes – apraksts un mērīšana) un teorētiskā līmeņa metodēs (formalizācija un idealizācija, aksiomatizācija, modelēšana, matemātiskās metodes u.c.). Reģionālās metodes ir pēdējais pakāpiens nozaru metožu klasifikācijā. Konkrētā metode pēc A.Eismana domām, var tikt iekļauta jebkurā sistēmas posmā.²¹⁶

Cits Krievijas kriminālists J.Zujevs piedāvājis sekojošu kriminālistikas metožu klasifikāciju:

- 1) vispārīgā dialektiskā metode;
- 2) vispārzinātniskās metodes – formālās loģikas metodes, novērošana, mērīšana, apraksts, salīdzināšana, eksperiments, identifikācija, modelēšana, matemātiskās metodes;
- 3) atsevišķās metodes – kriminālistikā izmantotās citu zināšanu nozaru metodes (ķīmiskās, fizikālās, antropoloģiskās u.c.);
- 4) speciālās metodes, specifiskās kriminālistikai.²¹⁷

Šim viedoklim piekritis arī Krievijas kriminālists N.Seļivanovs.²¹⁸

V.Obrazcovs aprobežojies ar trim metožu kategorijām:

- 1) vispārzinātniskās metodes;
- 2) nozaru metodes (citu zinātņu metodes);
- 3) specifiski kriminālistiskās metodes.²¹⁹

N.Poļevojs nosaucis vispārīgo izzināšanas metodi – materiālistisko dialektiku; vispārzinātniskās metodes: novērošana, dedukcija un indukcija, analogiju,

²¹⁶ Советская криминалистика. Теоретические проблемы. М.: [b.i.], 1978, с.12-25.

²¹⁷ Криминалистика (актуальные проблемы). Москва: [b.i.], 1988, с.13-14.

²¹⁸ Криминалистика. под ред.И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. Москва: [b.i.], 1994, с.14-15.

²¹⁹ Криминалистика. под ред.В.А.Образцова. Москва: [b.i.], 2004, с.9.

abstrahēšanu, aprakstu, salīdzināšanu, eksperimentu; atsevišķo zinātņu metodes: matemātiskās, fizikālās, ķīmiskās u.c.; speciālās kriminālistikas metodes.²²⁰

Kritizējot dažu zinātnieku viedokli par to, ka kriminālistikas speciālās metodes – identifikācija, klasifikācija, tipizācija, nav metodes, R.Belkins apgalvojis, ka tie ir izzināšanas darbības procesi vai procedūras, kuru īstenošanā izmanto visdažādākās izzināšanas metodes – gan vispārzinātniskās, gan speciālās.²²¹

Krievijas kriminālists N.Jablokovs arī pieturējies pie viedokļa, ka kriminālistikas metožu komplekss veido sistēmu, kas sevī ietver – vispārīgo metodi, vispārzinātniskās, atsevišķo zinātņu un speciālās metodes. Skaidrojot šo kopumu, N.Jablokovs paskaidrojis: “Tās visas (metodes) nesaraucjami saistītas viena ar otru un tiek pielietotas zinātniskajā un praktiskajā izzināšanā dialektiskā vienībā, sakarībā un vienā vai otrā kombinācijā. Papildus tam katras norādītās izzināšanas darbības specifika nosaka dažas šo metožu atšķirības.”²²²

Pēc N.Jablokova domām, noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas procesā tiek pētīti nevis atsevišķi noziegumi, bet liels izmeklēto dažādu veidu noziedzīgo nodarījumu masīvs, to izmeklēšanas prakse un cita uzkrātā kriminālistiskā un statistiskā informācija. Atbilstoši tam, visplašāk tiek pielietotas vispārīgā metode, vispārējās un atsevišķās metodes (un īpaši analīzes, apkopošanas un hipotētiskās domāšanas paņēmieni). Mazākā mērā tiek izmantotas speciālās metodes.²²³

N.Jablokovs lielāku akcentu izzināšanas metožu sistematizācijā kriminālistikā līcis uz to metožu sistematizāciju, kuras izmanto tiesībsardzības institūciju darbinieki praktiskajā darbībā. Pēc viņa domām, praktiskās izzināšanas metodes jāsauc ar kriminālprocesuālā likuma prasībām, tādējādi praktiskās kriminālistiskās izpētes virzītas uz konkrētajā izmeklējamā lietā savākto faktisko datu pētīšanu, tāpēc izmeklētāji pamatojas uz dialektisko metodi un izmanto atsevišķas vispārzinātniskās un atsevišķu zinātņu metodes, bet galvenokārt pielieto kriminālistikas speciālās metodes. Praktiskās izzināšanas metodēm jābūt saskaņotām arī ar to izmeklēšanas darbību uzdevumiem, kuru ietvaros tās piemērojamas. Vispārzinātniskās un atsevišķo

²²⁰ Криминалистика. под ред. Н.П.Яблокова. Москва: Норма, 2001, с.58-70.

²²¹ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3т.Т.1. Общая теория криминалистики. Москва: Юристъ, 1997, с.340.

²²² Яблоков Н.П.Криминалистика. Москва: Норма, 2001, с.25.

²²³ Яблоков Н.П. Криминалистика. Москва: НОРМА, 2001, с.26.

zinātņu metodes praktiskajā kriminālistiskajā darbībā izmantojamas, lai pētītu dažāda veida parādības un objektus, kas attiecas tikai uz izmeklējamo noziegumu.²²⁴

Savos spriedumos par kriminālistikas speciālo metožu grupas izdalīšanu N.Jablokovs ieņēmis, kā jau iepriekš minēts, samērā strīdīgu pozīciju. Tā, piemēram, viņš apgalvojis, ka hipotētiskās domāšanas metode (zinātnisku hipotēžu izvirzīšana) praktiskajā izziņāšanā pārveidota par izmeklēšanas versiju metodi, kas saskaņojas ar izmeklēšanas plānošanas un organizācijas metodēm; savukārt, matemātiskās metodes pielāgotas, lai aprēķinātu kvantitatīvos un kvalitatīvos dažādu analītisko metožu raksturlielumus, t.i., zinātniskajos pētījumos izmantotās metodes, noteiktā veidā transformējoties praktiskajā izziņāšanā, kļūst par kriminālistikas speciālajām metodēm.²²⁵ Tomēr šīs idejas autors arī atrunā, ka ne visas kriminālistikas speciālās metodes, ko izmanto zinātniskajā izpētē, var pielietot praktiskajā darbībā, jo tās pilnībā neatbilst kriminālprocesuālā likuma prasībām. Pie šīm metodēm varētu attiecināt metodes, kur nepieciešama ilgstoša kriminālistiska izpēte, kas neiekļaujas izmeklēšanas termiņos.

Turpinot noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņāšanas metožu sistematizāciju, pamatojoties uz tēzi, ka jebkurš kriminālistiskās izziņāšanas process, neatkarīgi no tā, kādā sfērā un kādā līmenī tas notiek, pakļaujas dialektiskās metodes pamatatzinumiem, kas ir principiāls pamats visu norādītajā izziņāšanā pielietojamo metožu līmeņu izstrādei, N.Jablokovs atsevišķi iedala sekojošas metožu grupas:

1. Vispārzinātniskās metodes, kuras pielieto kriminālistikā:

- 1) formāli loģiskās metodes (analīze, sintēze, abstrahēšana, indukcija, dedukcija, analogija, hipotēze, formalizācija);
- 2) sajūtu racionālās metodes (novērošana, apraksts, salīdzināšana, eksperiments, modelēšana);
- 3) matemātiskās metodes;
- 4) sistēmas struktūras pieeja – izziņāšanas veids, kura pamatā ir objektu kā sistēmu, kas sastāv no savstarpēji saistītu un savstarpēji iedarbīgu elementu kompleksa, izpēte;
- 5) evristiskā metode (apvieno induktīvo metožu grupu dažādu domāšanas uzdevumu netradicionālai radošai risināšanai).²²⁶

²²⁴ Ibid., c.26-27.

²²⁵ Ibid., c.27.

²²⁶ Яблоков Н.П.Криминалистика. Москва: НОРМА, 2001, с.28-30.

2. Atsevišķu zinātņu un speciālās metodes kriminālistikā:

- 1) ar atsevišķu zinātņu metodēm saprot metodes, kuras kriminālistika pārņēmusi un kuras tiek izmantotas tikai dažās zinātnēs. Šīs metodes pārņemtas kriminālistikā un tiek izmantotas bez nopietnas transformācijas, galvenokārt, zinātniskās un ekspertu kriminālistiskajās izpētēs. Pie atsevišķu zinātņu metodēm patreiz pieskaitāmas fizikālās, ķīmiskās, fizikāli ķīmiskās, socioloģiskās, antropoloģiskās un antropometriskās, bioloģiskās, botāniskās u.c. metodes;
- 2) speciālo metožu grupā, pirmkārt, ietilpst tādas metodes, kam ir nozīme visu veidu kriminālistiskajā darbībā veiktajās izpētēs un visās tās struktūrdaļās (kriminālistiskā identifikācija, kriminālistiskā versija, kriminālistiskā prognozēšana un diagnostika, izmeklēšanas plānošana un organizācija). Nozīmīga speciālo metožu daļa veidojas, lai risinātu atsevišķus kriminālistikas tehniski kriminālistiskos, taktiskos un metodiskos uzdevumus. Visas speciālās metodes izstrādātas, ņemot vērā kriminālistiskās izziņas objektu specifiku un tās konkrētos mērķus.²²⁷

Pēc N.Jablokova domām, kopīga visu šo metožu grupu īpatnība ir tāda, ka visas kriminālistikas metodes (vispārējās, atsevišķu zinātņu, speciālās) var tikt izmantotas kriminālistiskajā darbībā tikai ar nosacījumu, ka tās atbilst kriminālprocesa likuma prasībām un ētikas normām, tās ir teorētiski pamatotas, praksē pārbaudītas, vienkāršas un drošas, kā arī pietiekami efektīvas.

Zinātnieku kriminālistu vidū ir vairāki speciālisti, kas kriminālistikas metodes apskata tikai kā kriminālistiskās darbības metodes. Tā, 2000.gadā tika publicēts pazīstamā Baltkrievijas kriminālista G.Zorina darbs "Kriminālistiskā metodoloģija". Tajā autors apgalvo, ka noteiktā darbībā pielietoto metožu sistēma ir metodoloģija; tāpēc kriminālistisko metožu sistēma attiecībā uz kriminālistisko darbību var tikt apskatīta dažādos aspektos:

- 1) kriminālistikas kā mācību disciplīnas metodoloģija;
- 2) zinātnes metodoloģija;
- 3) kriminālistikas kā noziegumu izmeklēšanas praktiskās darbības metodoloģija.²²⁸

²²⁷ Ibid., c.31-34.

²²⁸ Зорин Г.А. Криминалистическая методология. Минск: [b.i.], 2000, с.5.

G.Zorina izpratnē praktiskās kriminālistikas metodoloģija ir izmeklēšanas metožu sistēma, kuras var pielietot:

- 1) dažādās izmeklēšanas darbībās un operācijās;
- 2) dažādos pirmstiesas un tiesas izmeklēšanas posmos;
- 3) dažādās eksperta izpētēs;
- 4) dažādās atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas metodikās.²²⁹

Pieejamās ārvalstu literatūras pētījumi ļauj secināt, ka Rietumvalstu pētnieki krimināltiesisko zinātņu, tai skaitā kriminālistikas, metožu teorijas jautājumiem lielu uzmanību nepievērš, vien norādot, ka ‘‘metodes ir daudz un dažādas, un tās tiek dažādi kombinētas izpētes gaitā’’²³⁰. Pie tam, zinātnisko metožu izmantošanai ir vairākas priekšrocības: tā ir saprotama un pieņemama zinātnieku aprindās, tā palīdz vienoti izmantot praktisko pieredzi, tā uzlabo pierādījumu ticamību.²³¹

Zinātniskās izziņāšanas metodoloģijā noteikts, ka jebkura zinātniska termina analīze uzsākama ar jēdziena definēšanu un tā klasifikāciju. Klasifikācija (latīņu *classis* – grupa, sadaļa; *facere* –darīt) ir priekšmetu, jēdzienu iedalīšana grupās pēc kopīgām pazīmēm. Pareizi veikta klasifikācija ļauj noteikt kvalitatīvās, kvantitatīvās un loģiskās saiknes un attiecības starp priekšmetu, jēdzienu iedalījuma grupām.²³²

Loģikā jēdziena apjoma noteikšanai izmanto speciālu loģisku operāciju, kuru sauc par jēdziena iedalīšanu. Jēdziena klasifikācija atšķiras no vienkāršas jēdziena iedalīšanas ar relatīvi pastāvīgu raksturu. Veicot zinātniski nozīmīgu kriminālistikas metožu klasifikāciju, būtu nepieciešams ievērot sekojošas prasības:

- 1) ievērot visas jēdziena loģiskā iedalījuma noteikumus;
- 2) precizēt uzdevumus, kuru risināšanai klasifikācija pielietota;
- 3) izvēlēties klasifikācijas pamatu, kas būtisks tieši nospraustā uzdevuma risināšanai;
- 4) pēc šī pamata veikt klasifikāciju.²³³

Speciālisti zinātniskās izziņāšanas metodoloģijas jomā piedāvājuši sekojošu zinātniskās izziņāšanas metožu sistēmu: ‘‘Zinātniskās izziņāšanas metodēm svarīgākās

²²⁹ Ibid., c.6.

²³⁰ Quinney R., Wildeman J. The Problem of Crime. 3rd ed., Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, 1991, pp.31-32.

²³¹ Icove David, DeHaan John D. Forensic Fire Scene Reconstruction. Pearson Education, 2004., p.9-10.

²³² Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Докюдисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, ЛЮУ., 2004, с.71.

²³³ Петров Ю.А. Культура мышления. Москва: МГУ., 1990, с.39.

ir divas klasifikācijas – pēc zinātniskās izziņas līmeņa un pēc izplatības pakāpes. Pēc zinātniskās izziņas līmeņa metodes iedalāmas trīs grupās:

- 1) empīriskās izziņas metodes,
- 2) teorētiskās izziņas metodes,
- 3) jaukta tipa metodes.

Empīriskās (gr. *empeiria* – pieredze, eksperiments) izziņas mērķis ir zinātnisko faktu iegūšana ar novērošanu, eksperimentu un citām empīriskām metodēm. Teorētiskās izziņas gala mērķis ir noteiktas esamības sfēras būtisko sakarību atklāšana. Teorētiskās izziņas pakāpe visai bieži balstās empīriskā līmenī, jo zinātniskiem faktiem nepieciešama vispārināšana un interpretācija. Jaukta tipa metodes ir tādas, kam ir gan empīrisko, gan teorētisko metožu pazīmes. Tā, piemēram, tiesekspertīzes metodēs ir visai grūti atdalīt empīrisko no teorētiskā.²³⁴ Šajā gadījumā jauktas zinātniskās izziņas metožu grupas izdalīšana ir mākslīga un tai nav stingrs pamatojums. Dotās izziņas metožu grupas saturs I.Vedina traktējumā atspoguļo noteiktas izziņas formas praktiskās darbības pazīmes, bet ne izziņas ceļu, veidu.

Pēc I.Vedina domām, pēc izplatības pakāpes zinātniskās izziņas metodes iedalāmas trīs grupās:

- 1) vispārējās metodes,
- 2) sevišķās metodes,
- 3) speciālās metodes.

Vispārējās izziņas metodes darbojas visās zinātņu nozarēs, piemēram, sistēmanalīzes metode. Sevišķās izziņas metodes darbojas vairākās zinātņu nozarēs, piemēram, matemātiskās loģikas metodes, novērošanas, eksperimenta vai modelēšanas metodes. Speciālās izziņas metodes darbojas atsevišķās zinātņu nozarēs un apakšnozarēs.²³⁵ Te redzams, ka neveiksmīgi izmantots izziņas metožu iedalījums speciālajās un sevišķajās, jo, kā zināms, sevišķais, speciālais, specifiskais ir vienas sinonīmu rindas kategorijas.

Zinātnē jebkura zināšanu sistēma tiek būvēta pēc noteiktiem loģikas noteikumiem. To izpilde nodrošina seku izsecināšanu no pamata jēdzieniem, kas likti dotās sistēmas pamatā, un uzbūvētās zināšanu sistēmas analīzes iespēju. Uzkrājot

²³⁴ Vedins I. Metode un metodoloģija. LPA Raksti. 2002., Nr.10, 11.-12.lpp.

²³⁵ Vedins I. Metode un metodoloģija. LPA Raksti. 2002., Nr.10, 11.-12.lpp.

zinātniskas zināšanas, izmantojamas induktīvās metodes, bet uzkrāto un noteiktā veidā savietoto zināšanu analīzē izmantojamas deduktīvās metodes. Tas nozīmē, ka izveidotajai zināšanu sistēmai jāatbilst dedukcijas pazīmēm tās uzbūvē. Šiem nosacījumiem būtu jāatbilst arī izziņas metožu sistēmai kriminālistikā.

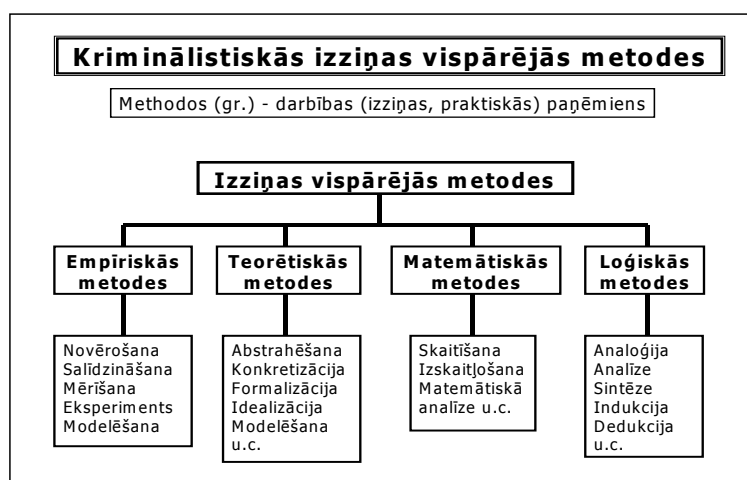
Kriminālistikā izziņas (izziņas) metožu sistematizācijas pamatā, tāpat kā jebkurā zinātnē, ir kategoriālā sistēma vispārējais-sevišķais-singulārais, kā arī kopējā un atsevišķā attiecības. Šādā izpratnē kriminālistikas kā zinātnes metožu sistematizācija būtu sekojoša:

Vispirms apskatīsim vispārējo izziņas metožu grupu kriminālistikā. Vispārējais kriminālistikas metodēs norāda uz līdzību ar citu zinātņu metodēm, bet sevišķais norāda uz atšķirībām no citu zinātņu metodēm. Te būtu jāpiezīmē, ka tādējādi redzama kriminālistikas metožu sistēmas dialektika. Sevišķais un vispārējais ir atsevišķu veidojumu puses, īpašības un patstāvīgi, neatkarīgi no dotajiem veidojumiem, nepastāv. Tas nozīmē, ka runājot par kriminālistikas metodēm, tās noteikti jāizskata kā iepriekšnorādīto vispārējā un sevišķā kopums.

Kriminālistikas vispārējās metodes tiek sauktas par vispārējām tikai tāpēc, ka tās pielietojamas visās zinātnēs. Šādu zinātniskās izziņas metožu apjoms arī būtu jāsystematizē. No gnozeoloģijas viedokļa par praktiski nozīmīgu zinātniskas izziņas metožu klasifikāciju būtu uzskatāma klasifikācija pēc zinātniskās

izzināšanas līmeņa un zināšanu organizācijas formas. Dotajā gadījumā vispārējo metožu sistēma sastāvētu no empīriskajām, teorētiskajām, matemātiskajām un loģiskajām izzināšanas metodēm. Savukārt šo metožu grupas ir vispārējas attiecībā pret atsevišķo, kas veido vispārējo.

Šāda zinātniskās izzināšanas vispārējo metožu organizācija pamatota ar to, ka vienas vai otras izzināšanas metodes izvēle ir imanenta (raksturīga kaut kam, iekšēja) pašām zināšanām, to pašattīstības veids, kas konstruē pats sevi izzināšanas ceļā.²³⁶

²³⁶ Ведин Ю.П. Познание и знание. Рига: [b.i.], 1986, с.171.

3.2.1. Vispārīgā izzināšanas metode.

Zinātniskās izzināšanas metodes vispārīgums izpaužas vispārējā īpašībā – tā nespēj būt par sevišķo. Metodes vispārīgā īpašība ir tāda īpašība, kas piemīt visām zinātniskās izzināšanas metodēm. Vienas vai otras izzināšanas metodes izvēle par vispārīgo metodi uzskatāma par obligātu, jo domāšanas metode attiecībā pret zināšanām ir nevis tās ārējs veidošanas rīks, bet pats sev imanents (tāds, kas piemīt lietai un ir nedalāmi saistīts ar tās būtību) izzināšanas ceļš.²³⁷ Padomju ideoloģijas un dogmatisma periodā zinātniskajā izziņā kā izzināšanas vispārīgā metode tika atzīta vienīgi dialektiskā materiālisma metode, kas tika absolutizēta kā “ļeņiniskā atspoguļošanas teorija”. Šāda situācija skaidrojama ar to, ka izzināšanas darbībā realizējamai zinātnieka direktīvai pamatā tika likta viņa pārlicības sistēma, kas, kā zināms, iedarbojas uz vadošo metodoloģisko koncepciju raksturu un stilu, nosakot to saikni ar cilvēka eksistēšanas mērķiem, viņa vajadzībām un interesēm.²³⁸

Ideoloģiskās spriedzes izžušana 20. un 21. gadsimtu mijā zinātniekiem ļāvusi pārdomāt vispārīgās izzināšanas metodes būtību un apskatīt to kā metodi, kas reprezentē izzināšanas pieeju sistēmu. Šīs sistēmas pamatus veido trīs pieejas: dialektiskā, vēsturiski loģiskā un sistēmiskā pieeja.

Dialektiskā pieeja.

Par zinātnisku izzināšanu uzskatāma sistematizēta un mērķtiecīga objektu izpēte, kurā izmantotas zinātnes metodes un līdzekļi un kura beidzas ar zināšanu formulēšanu par pētāmo objektu.²³⁹ Prasības šāda veida izzināšanas darbībai izstrādātas un apzinātas zinātnes vēsturiskās attīstības gaitā. Zinātniskās izzināšanas objekta izzināšanā grūtības rada tā sarežģītība. Šīs grūtības izpaužas, piemēram, izzināšanas subjekta izmantoto pieeju daudzveidībā. Viena no tādām metodoloģiski svarīgām zinātniskās izziņas pieejām ir dialektiskā pieeja.

Dialektika (grieķu *dialektikē (téchnē)* – māksla sarunāties, strīdēties) ir īstenības parādību (to attīstībā un paškustībā) izzināšanas teorija un metode, ar kuru pēta lietas, parādības un procesus to kopsakarībā un attīstībā; zinātne par dabas,

²³⁷ Ведин Ю.П. Познание и знание. Рига [b.i.], 1983, с.171.

²³⁸ Бурбулис Г.Э. Роль методологии в системе человеческой деятельности. Grām.: *Роль методологии в развитии науки*. Новосибирск:[b.i.], 1985, с.157.

²³⁹ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва:[b.i.], 1972, с.59.

sabiedrības un domāšanas attīstības pašiem vispārīgākajiem likumiem.²⁴⁰ Dialektiskās pieejas izzināšanā idejas un principi pārdomāti un izstrādāti kā īpašas prasības izzināšanas darbībai zinātnē. Šīs prasības attiecināmas arī uz izzināšanas subjekta pasaules uzskatu. Filozofijā zināmi divi principiāli atšķirīgi pasaules uzskati izzināšanas procesā: metafiziskais un dialektiskais. Pēc filozofu²⁴¹ domām šīs pozīcijas atšķiras ar domāšanas kategoriju struktūru pielietošanas paņēmieniem izzināšanas tēlu veidošanā un attīstībā.

Pēc J.Vedina domām izzināšanas metafiziskajā pieejā tiek pārspīlēta vai nu noturības, vai mainības, vai parādību kustības nozīme to izzināšanā. Šo situāciju varētu skaidrot ar to, ka filozofijā un dabas zinātnēs domāšanas metafiziskā metode saistīta ar lietu relatīvā miera, noturības un nemainības absolutizēšanu. Dialektiskajā metodē, pētot lietu kustību un izmaiņas, nenotiek novēršanās no pašām lietām kā no tā, kas kustas un attīstās, saglabā kustību un neizzūd, dodot aizsākumu jaunām lietām.²⁴²

Zinātnes attīstības gaitā formulēti galvenie atzinumi par dialektisko pieeju zinātniskajā izziņā, un tie ir sekojoši:

- 1) objektivitāte prasa precīzu faktu izcelšanu un izpēti par pētāmo priekšmetu; tas savukārt saistīts ar daudzveidīgām empīriskām un loģiskām izzināšanas darbībām, ar izzināšanas līdzekļu izmantošanu, ar sākotnēju zināšanu sistēmu analīzi, loģiski iespējamo secinājumu par pārbaudāmajām sekām norobežošanu;
- 2) izzināšanas procesu nevar izskaidrot tikai balstoties uz atsevišķiem tā elementiem: izzināšanas darbībām, izzināšanas objektiem vai priekšmetiem, izzināšanas līdzekļiem, zināšanām;
- 3) visas mūsu zināšanas par apkārtējo pasauli ir relatīvas;
- 4) nepieciešams ievērot konkrēti vēsturiskās izpētes principu, pētot izmaiņas un pretrunas zinātniskā izzināšanas procesa attīstībā u.c.²⁴³

²⁴⁰ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003, 157.lpp.; Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.387.

²⁴¹ Ведин Ю.П. Познание и знание. Рига: [b.i.], 1983, с.170.

²⁴² Sīkāk sk.: Ведин Ю.П. Познание и знание. Рига: [b.i.], 1983, с.170.

²⁴³ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва: [b.i.], 1972, с.213-223.

Vēsturiski loģiskā pieeja.

Vēsturiski loģiskā izzināšanas pieeja pamatota uz organisku divu reālās īstenības izzināšanas pieeju savienošanu. Kā zināms, vēsture (grieķu *historia* – stāsts par pagājušo, uzzināto) ir sabiedrības un dabas attīstības process,²⁴⁴ bet loģika (grieķu – *logikē*) ir iekšējā likumsakarība, nosacītība. No dialektiskā materiālisma viedokļa organiskais starp loģisko un vēsturisko izpaužas tajā apstākļi, ka loģiskais ir vēsturiskais tikai saīsināts, apkopots, atbrīvots no gadījuma rakstura, nebūtiskā; loģiskajā saglabājas tikai galvenais, būtiskais, likumsakarīgais.²⁴⁵

Noteiktu objektu izzināšanas procesā jāņem vērā to attīstība, t.i., objekti jāpētī tā, lai tiktu ņemti vērā visi to attīstības pamatposmi. Tas nozīmē ieskatīties objekta pagātnē. Tagadnes izzināšanas dialektika meklējama apstākļi, ka tai nepieciešams izzināt pagātni. Šim mērķim izmanto vēsturisko izzināšanas metodi. Vēsturiskā metode ir tāda dabas un sabiedrības priekšmetu, parādību, procesu izziņas un vērtēšanas metode, kas dod iespēju izzināt objektu tā rašanās, attīstības un izmaiņu laikā savstarpējās attiecībās ar apkārtējo vidi, kā arī ar apkārtējiem objektiem. Tās būtība – pētījuma objekta vēsture tiek izzināta visā tās daudzveidībā, pievēršoties visām tās detaļām – “sīkumiem”, “nejaušībām”, “līkločiem” utt.²⁴⁶

Savukārt, izzināšanas loģikai jāparāda objektu attīstības objektīvo loģiku, jo izzināt objektu nozīmē atklāt tā rašanās un attīstības vēsturi. Tādējādi mūsu domas attīstības loģikai izzināšanas procesā kopumā jāsakrīt ar objekta attīstības vēsturi. Loģiskā izzināšanas pieeja dod iespēju atveidot komplicētu attīstošos (vai agrāk attīstījušos) objektu vēsturiskās teorijas formā.²⁴⁷

Organiski veselas loģiski vēsturiskās pieejas pielietošanas procesā kriminālistikā rodas iespēja abstrahēties no tā saucamajām “vēsturiskajām nejaušībām”, “maznozīmīgiem atsevišķiem faktiem” un tml. Šo iespēju nodrošina vēsturiskā un loģiskā vienības princips, kuru ievērojot cilvēka domāšanas procesā izceļams galvenais, būtiskais, iekšēji slēptais.

Izzināšana kriminālistikā var pareizi atspoguļot noziedzīga nodarījuma notikuma iekšējo saturu un attīstības likumsakarības tikai tad, kad tas apskatīts no

²⁴⁴ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.511.

²⁴⁵ Дialeктический материализм. Гр.авторов под рук.К.П.Шептулина. Москва: Высшая школа, 1975, с.328.

²⁴⁶ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, 2000., 56.lpp.

²⁴⁷ Turpat.

rašanās un vēsturiskās attīstības viedokļa. Tomēr pētot šaurākas zinātniskas problēmas, nereti nākas atkāpties no noziedzīga nodarījuma “vēstures”, jo bieži ir grūti izprast vēsturiski agrākas noziedzīga nodarījuma attīstības pakāpes būtību, neizpētot to vēlākā, pilnīgākas attīstības posmā, piemēram, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas pēdas ir noziedzīga nodarījuma kā izziņāšanas objekta vēlāka attīstības forma.

Vēsturiski loģiskās pieejas nozīme kriminālistikā nosaka tās vispārīgumu specifisku rezultātu iegūšanā. Noziedzīgs nodarījums ir sarežģīts process ar savdabīgu iekšējo struktūru. Tāpēc vēsturiski loģiskās pieejas pielietošanas rezultātiem piemīt, t.s., prognozes funkcija. Uzzināt pagātnei iespējams, ekstrapolējot uz pagātnei tagadnē iegūtās zināšanas, savukārt, uzzināt nākotnei iespējams, ekstrapolējot ne tikai pagātnē, bet arī tagadnē iegūtās zināšanas.

Sistēmiskā pieeja.

Zinātniskas zināšanas pēc dabas ir sistēmiskas. Šis atzinums ir nepieciešams nosacījums zinātnisku zināšanu veidošanai. Arī zinātnes definīcijā šis aksiomātiskais atzinums parasti ir ietverts. Tā, piemēram, Krievijas pētnieks M.Karpovs formulējis zinātnes jēdzienu sekojoši: “Zinātne ir vēsturiskā attīstībā esoša drošticamu, loģiski nepretrunīgu zināšanu **sistēma** par dabas, sabiedrības un domāšanas likumiem.”²⁴⁸ (autore izcēlums). No zinātniskās izziņāšanas metodoloģijas viedokļa apkārtējā pasaule iedomājama kā organizēts izziņāšanas objekts; un šī organizācija notiek sistēmas veidā.²⁴⁹ Zinātnisku zināšanu sistēmiskuma pamatā ir nepieciešamība izziņāšanas procesā adekvāti atspoguļot apkārtējo pasauli. Ja objekts iedomāts sistēmas veidā, tad arī tā adekvātam atspoguļojumam būtu jābūt sistēmas veidā.

Runājot par sistēmu, parasti iztēlojas elementu²⁵⁰ kopumu, kuru mijiedarbība rada jaunas kvalitātes, kas nepiemīt tās sastāvdaļām. Sakars starp sistēmas elementiem ir būtisks, organisks. Viena elementa izmaiņas nepieciešami rada izmaiņas citos elementos un nereti arī visā sistēmā. Tik cieša mijiedarbība, elementu organiska

²⁴⁸ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва: [b.i.], 1972, c.38.

²⁴⁹ Ar sistēmu pieņemts apzīmēt noteiktā veidā organizētu tās sastāvdaļu (elementu) kopumu, kas raksturo tās veselumu.

²⁵⁰ Ar elementu pieņemts saprast nedalāmu sistēmas daļu; pie tam šī daļa pieņemama kā nedalāma tikai noteiktā dotās sistēmas izziņāšanas aspektā.

saikne izraisa to, ka dažādos procesos, mijiedarbībā ar citām sistēmām dotā sistēma izpaužas kā viens vesels, kam ir vairākas īpatnības:

- 1) tai piemīt integratīvas (apvienojošas savstarpēji papildinoties), sistēmas kvalitātes, kas nav vienkārša veidojošo komponentu īpašību summa;
- 2) konkrētai sistēmai piemītošs, atbilstošs, noteikts elementu, daļu sastāvs;
- 3) iekšēja organizācija, t.i., sistēmas struktūra²⁵¹, kas ir to veidojošo elementu specifisks savstarpējo sakaru, mijiedarbības veids.

Sistēmu dialektika izpaužas veselā un daļu attiecībās, kā arī sistēmas daļu attiecībās. Sistēmas reducēšana līdz tās elementiem nepieciešama, lai labāk izprastu sarežģītas un kompleksas sistēmas caur atsevišķām sistēmām vai elementiem.²⁵²

Lai zinātniska izziņāšana izpaustos iegūto rezultātu objektivitātē, zinātnē kā metodoloģisku atzinumu izmanto sistēmisko pieeju izziņāšanā. Sistēmiskā (grieķu *σύστημα* – veselais, kas sastāv no daļām, savienojums) pieeja ir zinātniskas izziņāšanas metodoloģijas un sociālās prakses virziens, kura pamatā ir objektu kā sistēmu izskatīšana; tas orientēts uz objekta veseluma atklāšanu, uz daudzveidīgu sakaru tipu atklāšanu objektā un to apkopošanu vienotā teorētiskā skatījumā.²⁵³ Tā kā objektā veidojas un pastāv dažādi sakaru, attiecību tipi, tad sistēmiskā pieeja paredz vairākas šī objekta sadalīšanas, veicot analīzi vairākos aspektos. Par sistēmas pieejas sinonīmu bieži uzskata “sistēmisko analīzi”. Sistēmiskā analīze notiek trijos virzienos: priekšmetiskais virziens izpaužas substrāta vai strukturālā sistēmas izpētē; funkcionālais virziens izpaužas sistēmas iekšējo un ārējo funkciju izpētē; attīstības virziens izpaužas sistēmas ģenēzes izpētē vai perspektīvu prognozēšanā.²⁵⁴

Sistēmiskā pieeja ir metodoloģisks virziens, kura pamatā ir tas, ka objekti tiek pētīti kā sistēmas. Izmantojot sistēmisko pieeju izziņāšanā, jāņem vērā specifiskas sistēmu attiecības: koordināciju un subordināciju. Koordinācija ir noteikta saskaņotība starp veselā komponentiem, īpašs to savstarpējās atkarības raksturs, kas nodrošina

²⁵¹ Struktūra – objekta noturīgu sakaru kopums, kas nodrošina tā viengabalainību un identitāti sev, t.i., pamatīpašību saglabāšanu, neskatoties uz dažādām ārējām un iekšējām izmaiņām. (Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, 2000., 61.lpp.)

²⁵² Герц Г.(Hörz H.) Соотношение между экспериментом, моделью и теорией в процессе естественнонаучного познания.Грām.: *Эксперимент. Модель. Теория*. Берлин: Наука.М, 1982, с.13.

²⁵³ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.1209.

²⁵⁴ Vedins I. Sistēmiskās izziņas metodoloģija. *Administratīvā un kriminālā justīcija*. Nr.1(30). Rīga: LPA, 2005., 53.lpp.

sistēmas dinamisko līdzsvaru.²⁵⁵ Subordinācija ir daļu pakļautība un savstarpējā pakļautība, kas norāda uz katras daļas īpašo vietu un nevienādo nozīmību sistēmā.²⁵⁶

Filozofa V.Jakubaņeca pētījumi pierādījuši, ka izzinot, veidojot sistēmas un regulējot to darbību, jāņem vērā (jābalstās) sekojoši sistēmu principi: viengabalainības (sistēmas īpašību principiāla nereducējamība uz to veidojošo elementu īpašību summu; nedrīkst arī no elementu īpašību kopuma atvasināt veselā (sistēmas) īpašības; katra sistēmas elementa, īpašības un attiecības atkarība no tā vietas, funkcijas utt.veselajā), strukturizācijas (sistēmas apraksta iespējas tās struktūras, t.i., sistēmas sakaru un attiecību tīkla noskaidrošanas ceļā; sistēmas uzvedības nosacītība ne tik daudz ar tās atsevišķu elementu uzvedību, cik – ar tās struktūras īpašībām), sistēmas un vides savstarpējās atkarības (sistēma veido un atklāj savas īpašības mijiedarbībā ar vidi), hierarhiskuma (katru sistēmas elementu var uzskatīt par sistēmu, bet dotajā gadījumā aplūkojamā sistēma ir viens no kādas plašākas sistēmas elementiem), katras sistēmas apraksta daudzējādības (katras sistēmas principiālās komplicētības dēļ tās adekvāta izziņa prasa daudzu dažādu modeļu izveidošanu, un katrs no tiem apraksta tikai noteiktu sistēmas aspektu) u.c.²⁵⁷

²⁵⁵ Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. Опыт системного исследования. Москва: [b.i.], 1973, c.12.

²⁵⁶ Ibid., c.13.

²⁵⁷ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, 2000., 64.lpp.

3.2.2. Vispārējās izziņāšanas metodes kriminālistikā.

A) Empīriskās izziņāšanas metodes.

Zinātniskās izpētes pieņemts iedalīt divos izziņāšanas līmeņos – empīriskajā un teorētiskajā. Tie atspoguļo izziņāšanas darbības un zinātnisku zināšanu sistēmas iekšējās struktūras norobežojumu. Empīriskā un teorētiskā izziņāšanas līmeņu pretnostatīšana ir relatīva, tā ir abstrakcijas produkts, metodoloģiskas konstruktīvas darbības rezultāts, kuras rezultātā, savukārt, rodas iespēja strukturēt darbības veidus un iegūto zināšanu formas.

Atšķirībā no sadzīves līmeņa, empīriskajam zinātniskās izziņāšanas līmenim raksturīga mērķtiecīga, sistematizēta darbība, kuras pamatā ir speciālas metodes un kurā izmantojama noteiktu jēdzienu sistēma. Empīriskajam izziņāšanas līmenim raksturīgi, ka tā pamatā ir priekšmetiska, zinātniski praktiska darbība, pateicoties kurai tiek nodrošināta sākotnējā izziņāšanas materiāla uzkrāšana un sākotnēja apkopošana. Par empīriskā līmeņa zinātniskās izziņāšanas metodēm pieņemts uzskatīt novērošanu, salīdzināšanu, mērīšanu, eksperimentu un modelēšanu. Šīm metodēm raksturīgi, ka tās ir zinātniskās izziņāšanas, tādu zināšanu formulēšanas un nostiprināšanas paņēmieni, veidi, kuras ir praktiskās darbības saturs un tiešs rezultāts.

Novērošana.

Vārdu “novērot” var lietot dažādās nozīmēs²⁵⁸: pirmkārt – uzmanīgi ar acīm sekot kaut kam, piemēram, vērot saullēktu, vērot huligānu kautiņu un tml.; otrkārt, novērot – tas ir uzmanīt kaut ko, piemēram, novērot futbolistu treniņu, novērot kārtību cietuma kamerā un tml.; treškārt, novērot nozīmē kaut ko izpētīt, piemēram, novērot psihiski slimas personas uzvedību, novērot sāļu kristalizācijas procesu un tml.

Savukārt, zinātniskās izziņas teorijā ar novērošanu saprot mērķtiecīgu, organizētu, sistemātisku ārējās pasaules priekšmetu un parādību uztveri, kuras rezultātā veidojas novērojamā objekta atveids. Būtu jāatšķir novērošana kā uztveršana un novērošana kā vērošana, apcerēšana. Zinātniskās izziņas teorijā apzinātas novērošanas un neapzinātas novērošanas (vērošanai, apcerei) apzīmēšanai tiek izmantoti speciāli termini. Skaidru un apzinātu novērošanu zinātnē pieņemts apzīmēt

²⁵⁸ Tildes latviešu sinonīmu datorvārdnīca.

ar terminu apersepcija (latīņu ad – pie, perceptio – uztvere)²⁵⁹. Šo terminu 18.gadsimtā ieviesis vācu zinātnieks G.Leibnics (Leibniz). Vācu filozofs un psihologs V.Vunds (Wundt) 20.gadsimta sākumā piedāvājis par apersepciju saukt uztveri, kurai nepieciešama gribas sasprindzināšana. Neapzinātu novērošanu zinātnē pieņemts apzīmēt ar terminu “persepcija” (latīņu perceptio – uztvere)²⁶⁰. Atšķirībā no persepcijas, apersepcija saistīta ar novērotāja zināšanām, pieredzi, interesēm un attieksmi pret dažādām īstenības sfērām.

Novērošanu pieņemts uzskatīt par zinātniskās izziņas empīriskā līmeņa elementāro izzināšanas procesu. Novērošanas būtību ļoti precīzi formulējis vācu fiziķis V.Heizenbergs (Heisenberg); pēc viņa domām novērošana nozīmē nepastarpinātu saikni starp parādību un mūsu izpratni par to (parādību). Tomēr, neskatoties uz tā saucamo elementāro, novērošanai kā zinātniskās izziņas metodei, ir vairākas būtiskas īpatnības:

- 1) Novērošana vienmēr saistīta ar iepriekš precīzi un detalizēti formulēta, noteikta teorētiska uzdevuma risināšanu. Tas ļauj izvirzīt skaidrojošas un prognozējošas darba hipotēzes, un nepieciešamības gadījumā arī precizēt novērošanas objektu aprakstošo jēdzienu jēgu. Teorētiskās nostādnes neesamība var novest pie tā, ka reāli un novērojami objekti, parādības vai īpašības paliek ārpus novērošanas.
- 2) Novērošana vienmēr ir plānveidīga un organizēta, t.i., novērošana vienmēr veicama atbilstoši izpētes plānam.
- 3) Novērošana ir mērķtiecīga darbība, t.i., novērošana saistīta ar mērķa izvirzīšanu un tā sasniegšanu; tas ļauj virzīt pētnieku interesējošo objekta īpašību novērošanas procesu.
- 4) Novērošanu raksturo sistemātiskums, kas izslēdz nejaušas kļūdas rašanos.
- 5) Novērošana ir aktīva izzināšanas darbība. Tas nozīmē, ka pētnieks novērošanas procesā, izmantojot savas zināšanas un pieredzi, atklāj interesējošos objektus, parādības, īpašības. Tomēr pētnieka aktivitāte pirmkārt saistīta ar objekta novērošanu dabiskos

²⁵⁹ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 57.lpp.

²⁶⁰ Turpat, 569.lpp.

apstākļos, jo neparastos, nedabiskos apstākļos arī objekts izpaudīsies neparasti.

- 6) Zinātniskas novērošanas īpatnība ir tāda, ka savāktai informācijai nav personisks, subjektīvs raksturs; tādos pašos nosacījumos to var iegūt arī citi pētnieki.

No vienas puses novērošana, ievērojot minētās īpatnības, ļauj iegūt sākotnējo informāciju par pētāmo objektu; parasti šāda informācija tiek formulēta empīrisko spriedumu veidā, kurus turpmāk var izmantot par tālākās zinātniskās izziņas pamatu. No otras puses, uzsākot novērošanu, pētniekam jābūt sākotnējam teorētiskam priekšstatam par novērojamajām parādībām, tāpēc “tīras” novērošanas zinātnē nav.²⁶¹

Atkarībā no novērotāja dalības pakāpes novērošanas procesā pieņemts nošķirt tiešo un pastarpināto novērošanu. Tiešās novērošanas daba balstīta uz novērotāja maņu orgānu (redze, dzirde, tauste, garša, oža) darbību un novērotāja organisma refleksivajām reakcijām (reakcija uz elektrības lādiņu, reakcija uz temperatūru un tml.). Pastarpinātā novērošana tiek veikta, izmantojot atbilstošas reģistrējošas ierīces un iekārtas vai arī pieaicinot otru novērotāju. Tiešās novērošanas būtisks trūkums ir ierobežotās maņu orgānu iespējas, ko raksturo tā saucamie jūtīguma sliekšņi, piemēram, dzirdamības sliekšnis, acs izšķiršanas spējas sliekšnis, taustes orgānu jūtības sliekšnis un tml. Šā trūkuma novēršanai novērošanas procesā izmantojami dažādi tehniskie līdzekļi, kuri pastiprina, “uzlabo” ienākošo informāciju; novērojot vizuālo informāciju, var pielietot dažādus optiskos un apgaismošanas līdzekļus, novērojot skaņas informāciju, var pielietot reflektorus, pastiprinātājus, filtrus un tml.

Izšķir sekojošus novērošanas veidus: 1) periodiskā (kas atkārtojas ar vienādām laika atstarpēm) un neperiodiskās (ko izmanto neregulāri, pēc vajadzības); 2) pārtrauktā (kad pētāmo parādību reģistrācija notiek ar laika atstarpēm, ko vai nu paredz vai neparedz iepriekš) un nepārtrauktā (ko veic bez jebkādiem pārtraukumiem, kad ir nepieciešama pētāmo parādību pastāvīga uzskaitē, faktu pastāvīga reģistrācija līdz ar to rašanos); 3) vienlaidus (kad tiek pētītas izziņāmās kopības visas vienības) un nevienlaidus (kad tiek pētīta tikai izziņāmās kopības vienību daļa) u.c.²⁶²

Kriminālistikā parasti novērošanas objekti ir priekšmeti, dokumenti, noziedznieka un noziedzīga nodarījuma pēdas, pēdu kopijas, to īpašības, stāvoklis, mijiedarbība; noziedzīga nodarījuma izmeklēšanā iesaistītās personas, viņu ārējās

²⁶¹ Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва: [b.i.], 1973, с.43-44.

²⁶² Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 36.lpp.

īpašības, emocionālais stāvoklis, raksturs un tml.; parādības un procesi, kas ietekmē noziedzīgu nodarījumu sagatavošanas, izdarīšanas un slēpšanas pēdu rašanos utt. Procesa virzītājs veicot izmeklēšanas darbības novēro kriminālistiskās izzināšanas objektus vai nu tieši vai arī izmanto speciālistu (ekspertu, kriminālmeklēšanas darbinieku, aizturēto turēšanas vietu darbinieki), notikumu aculiecinieku u.c.palīdzību. Šādas novērošanas rezultāti ļauj procesa virzītājam saskaņā ar iegūto informāciju koriģēt ne tikai izmeklēšanas plānu, bet arī pareizi izvēlēties atsevišķu izmeklēšanas darbību taktiku.

Novērošanas kā zinātniskās izzināšanas metodes izmantošanas efektivitāte noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas procesā ir saistīta arī ar subjektīvo faktoru. Novērošanas pielietošanas rezultāts atkarīgs ne tikai no novērotāja tehniskā nodrošinājuma, no novērošanas līdzekļu attīstības līmeņa²⁶³, bet arī no novērotāja zināšanu līmeņa, viņa atbilstošajām iemaņām un zinātniskā izzināšanas pieredzes. Šajā sakarā būtu jāpiebilst, ka noziedzīga nodarījuma pēdu novērošana, kas “apbruņota” ar kriminālistikas teoriju, parasti ir pietiekami tendencioza, un tas nodrošina meklēšanas rezultātu iegūšanas efektivitāti. Tieši kriminālistikas teorija ļauj mērķtiecīgi novērot un konstatēt to, kas bez kriminālistikas orientieriem paliek nepamanīts.

Kriminālistiskajā literatūrā sastopami priekšlikumi ieviest kriminālistikā jēdzienu “kriminālistiskā novērošana”. Tā, piemēram, V.Obrazcovs apgalvo, ka kriminālistiskā novērošana ir īpašs novērošanas objekta īpašību un pazīmju vizuālās vai cita veida uztveres process, lai iegūtu un izmantotu informāciju (zināšanas) par to organizatoriskiem, vadības, meklēšanas, izzināšanas, tiesību mērķiem.²⁶⁴ Mūsdiāt, tāds “kriminālistiskās novērošanas” satura formulējums neatklāj specifiskās šās izzināšanas darbības pazīmes, t.i., neparāda būtiskās atšķirības starp “kriminālistisko novērošanu” un citiem “speciālajiem” novērošanas veidiem. Tādējādi jauna termina “kriminālistiskā novērošana” rašanās kriminālistikā nepilnveidos jēdzienu sistēmu, bet tikai piesārņos kriminālistikas zinātnes terminoloģiju.

²⁶³ Sīkāk sk.: Hess Karen M., Wroblecki Henry M. Introduction to Private Security. 2nd ed., West Publishing Company, 1988., p.104 -107.

²⁶⁴ Образцов В.А. Криминалистика модели средств и технологий раскрытия преступлений. Курс лекций. Москва: [b.i], 2004, с.101.

Salīdzināšana.

Salīdzināt – noliekot līdzās, pielīdzināt, lai noteiktu līdzību vai atšķirību.²⁶⁵ Salīdzināšana uzskatāma par vienu no izzināšanas pamatoperācijām, kuru cilvēks izmanto izzināšanas mērķiem. Šie mērķi var būt saistīti ne tikai ar kādu zinātnisku uzdevumu, bet arī ar cilvēka ikdienas uzdevumu risināšanu. Tā, piemēram, tirgū vai veikalā, izvēloties precī, cilvēks to vienmēr salīdzina ar kādu etalonu, standartu, bet tā cenu – ar savām materiālajām iespējām un tml. Pat pērkot apģērbu, cilvēks salīdzina tā parametrus ar sava ķermeņa parametriem. Salīdzināšanas īpatnība ir tāda, ka salīdzināšanas procesā priekšmets tiek izcelts kā atšķirīgs no citām lietām un vienlaicīgi tiek noteikta tā līdzību ar noteiktām radniecīgām priekšmetu vai parādību grupām.

Atšķirībā no ikdienas dzīves, zinātnē salīdzināšana apskatāma kā īpašs izzināšanas ceļš, veids, paņēmiens. Par šīs zinātniskās izziņas metodes izplatību un svarīgumu liecina fakts, ka salīdzināšana kā izpētes pamatmetode tiek izmantota tādās zinātnēs kā, piemēram, salīdzinošā gramatika²⁶⁶, salīdzinošā psiholoģija²⁶⁷, salīdzinošās tiesības²⁶⁸, salīdzinoši vēsturiskā literatūrzinātne²⁶⁹, salīdzinoši vēsturiskā valodniecība²⁷⁰ un tml.

Salīdzināšanas kā zinātniskās izziņas metodes izmantošanā ievērojamas vairākas prasības. Šo prasību izpilde nodrošina iegūto rezultātu objektivitāti un viennozīmību; pie tam, tiek sasniegta ļoti svarīga izzināšanas procesa puse – izzināšanas rezultāti kļūst prognozējami. Minētās prasības izstrādātas zinātnes vēsturiskās attīstības gaitā, un tās varētu formulēt sekojoši:

1) salīdzina salīdzināmus objektus, t.i., objektus, kuriem ir vienāda daba.

Nesalīdzina nesalīdzināmo, jo tas nekad nenoved pie pozitīva rezultāta,

²⁶⁵ Tildes latviešu sinonīmu datorvārdnīca.; Ожегов.С.И. Словарь русского языка. Москва, 1982, с.675.

²⁶⁶ Salīdzinošajā gramatikā tiek pētīta radniecīgu valodu saimes vai grupas fonētika, morfoloģija, vārdu veidošana, vārdu izmaiņas un dažkārt sintakse; pētniecība notiek salīdzinot un nosakot likumsakarīgas atbilstības radniecīgajās valodās.

²⁶⁷ Salīdzinošā psiholoģija ir psiholoģijas nozare, kas pēta kopīgo un atšķirīgo cilvēka un dzīvnieka psihi izcelsmē un attīstībā.

²⁶⁸ Salīdzinošās tiesības ir juridisko zinātņu nozare, kuras izpētes priekšmets ir dažādu valstu tiesību sistēmu izpēte, salīdzinot viena nosaukuma valsts un tiesību institūtus, tiesību sistēmas, to pamatprincipus utt.

²⁶⁹ Salīdzinoši vēsturiskā literatūrzinātne ir literatūras vēstures sadaļa, kurā pēta literatūras starptautiskās saites un attiecības, dažādu valstu literatūras parādību līdzības un atšķirības.

²⁷⁰ Salīdzinoši vēsturiskā valodniecība – valodniecības nozare, kuras izpētes priekšmets ir atsevišķu valodu ar rakstību neapstiprinātu sinhrono stāvokļu rekonstrukcija, atsevišķu valodu vēstures diahroniskie procesi, radniecīgu valodu grupas vēsture.

piemēram, nav pieņemts salīdzināt sāļo ar garo, redzi ar dzirdi, sajūtas ar saprātu un tml.

- 2) nosakot objektu atšķirību vai līdzību, salīdzina to būtiskās pazīmes. Būtisko pazīmju loku nosaka objekta īpatnības un uzdevumi, kādi risināmi konkrētās salīdzināšanas procesā.

Skaidrojot salīdzināšanas būtību, atsevišķi kriminālisti apgalvo, ka salīdzināmajiem objektiem jābūt kopējām pazīmēm, bet to skaits nedrīkst būt mazāks par divām.²⁷¹ Šim apgalvojumam nevarētu piekrist. Salīdzināšanā izmantojamo pazīmju skaits nav būtisks salīdzināšanas rezultāta iegūšanai. Salīdzināšanas rezultāts ir tieši atkarīgs no objektu salīdzināšanā izmantojamo pazīmju būtiskuma. Tā, piemēram, nosakot ieroču kopu, izmanto tikai vienu būtisku pazīmi; ieroču kopīga būtiska pazīme ir to paredzētība cilvēka kā šķēršļa iznīcināšanai; pēc šādas pazīmes apvienoti sekojoši ieroču veidi: ķīmiskie ieroči, bioloģiskie ieroči, aukstie ieroči, šaujamo ieroči, kodolieroči un tml. Tai pat laikā šo ieroču veidu atšķirība tiek noteikta tikai pēc vienas būtiskas pazīmes – pēc enerģijas veida, kas izmantots konkrētā ieroča kaujas īpašību realizēšanai, piemēram, pulvera vai tamlīdzīgu vielu degšanas enerģija (šaujamo ieročiem), cilvēka muskuļu spēks (aukstiem ieročiem), kodolreakcijas enerģija (kodolieročiem) utt.

Salīdzināšanas metodei kā izpētes ceļam, izzināšanas uzdevumu risināšanas veidam piemīt vairākas būtiskas pazīmes:

- 1) regulatīvo (virzošo) pamatprincipu secīga pielietošana, kas nodrošina izpētes plānveidību;
- 2) virzība vai pakļaušanās noteiktam uzdevumam, kāds izvirzīts pētniekam;
- 3) rezultativitāte, t.i., spēja nodrošināt izpētes mērķa sasniegšanu;
- 4) drošums vai spēja ar lielāku varbūtību nodrošināt meklējamā rezultāta iegūšanu;
- 5) ekonomiskums, t.i., pētniekam izvirzītā uzdevuma sasniegšana ar mazāko līdzekļu un laika patēriņu.²⁷²

Salīdzināšanas metodes īpatnība ir tāda, ka šo metodi izmanto pēc tam, kad izpētes objekti savākti un precizēti. Tālāk sākas nākamais to loģiskās apstrādes posms – salīdzināšana un apkopošana. Salīdzināšanas funkcija šajā izzināšanas posmā

²⁷¹ Kriminālistika. 1.daļa. Kriminālistiskā tehnika. Rīga: LPA, 1997., 26.lpp.; 1999., 28.lpp.

²⁷² Философская энциклопедия. Т.3., Москва: [b.i.], 1985, с.411.

izpaužas tādējādi, ka pēc salīdzināšanas cilvēka doma virzās no atsevišķā uz sevišķo un vispārīgo, notiek gan sākotnējo empīrisku datu uzkrāšana, gan to tālākā loģiskā apstrāde ar mērķi iegūt vispārinātākus secinājumus un atzinumus.²⁷³ R.Belkins šajā sakarā nesaskata minēto atšķirību starp salīdzināšanu un citām izziņāšanas metodēm. Viņš apgalvo, ka “salīdzināšana ir loģiska operācija, kurā tiek izmantoti tādi loģiskās domāšanas paņēmieni kā analīze un sintēze, abstrakcija, apkopošana un analogija”.²⁷⁴ Tomēr tāda salīdzināšanas būtības izpratne un skaidrojums nerada vajadzīgo viennozīmību un noteiktību salīdzināšanas kā specifiskas zinātniskās izziņas metodes būtības izziņāšanā.

Šī jautājuma pētnieki filozofi V.Vorobjovs un A. Jelsukovs izteikuši viedokli, ka salīdzinātas tiek sekojošas empīrisku datu grupas:

- 1) dati, kas iegūti dažādās izmēģinājumu sērijās, pētot vienu un to pašu objektu, ņemot vērā tā statiskos, dinamiskos vai ģenētiskos raksturojumus;
- 2) dati, kas savākti, pētot eksperimentālo un kontroles objektu;
- 3) tradicionālie dati un dati, kas iegūti jaunās izmēģinājuma un novērošanas sistēmās.²⁷⁵

Savukārt, Krievijas kriminālists R.Belkins būtiski paplašina salīdzināmo objektu loku. Viņš raksta: “Salīdzināšanas metode prasa ne mazāk kā divus izpētes objektus. Tie var būt:

- 1) faktiskie dati un to avoti, tai skaitā, materiāli veidojumi, lietas, apstākļi, darbības sekas;
- 2) domāšanas tēli, priekšstati un jēdzieni;
- 3) secinājumi un priekšlikumi;
- 4) darbības rezultāti.”²⁷⁶

Pamatojoties uz objektu salīdzināmo raksturojumu tipiem un izvēlētajiem salīdzināmajiem lielumiem, veicama empīrisku datu sākotnējā analīze, izdarāma to kvalitatīvā diferencēšana, t.i., atdalāmas būtiskās pazīmes no nebūtiskajām, nepieciešamās no gadījuma pazīmēm, objektīvās no subjektīvajām, atrodami kļūdainie elementi un tie atdalāmi no objektīvajām pazīmēm. Tāpat izziņāšanas

²⁷³ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа. 1989, с.86.

²⁷⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1., Москва: Юристъ, 1997, с.349.

²⁷⁵ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа. 1989, с.87.

²⁷⁶ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1., Москва: Юристъ, 1997, с.349.

objektu salīdzināšana dod iespēju iegūt kvalitatīvus (piemēram, sarkans, zaļš(par fizisku ķermeņu krāsu), skābs vai bāzisks (par ķīmiskām vielām)) vai kvantitatīvus (piemēram, vairāk, mazāk, smagāk, ātrāk) rezultātus. Objektīvas salīdzinošās izpētes rezultāti ir pamats zinātnisku faktu veidošanai un formulēšanai.

Ideālu objektu (tēlu) salīdzināšanas mehānisms zinātnē vēl nav pietiekami izpētīts. Materiālu objektu salīdzināšana pamatojas uz sajūtu orgānu veikto salīdzināšanas rezultātu fiksēšanu. Pie tam, informācijai par pazīmēm iespējama dažāda daba, piemēram, vizuālā informācija, dzirdes informācija, garšas informācija un tml.

Salīdzināšana var būt tieša vai pastarpināta, t.i., netieša. Tiešajā salīdzināšanā informācija līdz sajūtu orgāniem nonāk tieši no novērojamā objekta. Netiešajā salīdzināšanā informācija no salīdzināmajiem objektiem nāk vai nu caur ierīcēm vai kā objektu mērīšanas rezultāts.

Salīdzinot materiālus objektus, izmantojamas divas principiāli atšķirīgas salīdzināšanas metodes – objektu salīdzināšanas metode un objektu savietošanas metode; savietošanas metodes paveids ir objektu uzlikšanas metode.

Pielietojot objektu salīdzināšanas metodi, salīdzināšana notiek gan tiešā, gan atpakaļejošā virzienos, secīgi salīdzinot ar mērķi atrast salīdzināmo objektu sakritības vai atšķirības, atsevišķas pazīmes. Šī salīdzināšanas metode tiek bieži izmantota tādos kriminālistiskās izpētes veidos kā daktiloskopiskā ekspertīze, transporta līdzekļu un apavu pēdu ekspertīze, portreta ekspertīze, rokraksta ekspertīze un tml.

Pielietojot savietošanas metodi, salīdzināmie objekti izvietojami tā, lai pēc iespējas viena objekta pazīmes varētu apskatīt kā otra objekta pazīmju turpinājumu. Gadījumā, ja šāds turpinājums tiek konstatēts, var runāt par objektu līdzību, bet pretējā gadījumā – par objektu atšķirību. Parasti šī salīdzināšanas metode tiek izmantota identifikācijas izpētēs, izmantojot dinamiskas izcelsmes atspoguļojumus (pēdas). Savietošanas metodi biežāk izmanto tādos kriminālistiskās izpētes veidos kā ballistiskā ekspertīze, trasoloģiskā ekspertīze.

Pielietojot savietošanas metodes paveidu – uzlikšanas metodi, salīdzinošās izpētes gaitā objekti tiek izvietoti tā, lai viena objekta pazīmes pēc iespējas savietotos, t.i., tiktu uzliktas uz otra objekta pazīmēm. Gadījumā, ja konstatēts pazīmju savietošanās(uzlikšanās) fakts, var runāt par objektu līdzību, pretējā gadījumā – par salīdzināmo objektu atšķirību. Šis salīdzināšanas veids izmantojams tādās kriminālistiskajās izpētēs kā dokumentu kriminālistiskā ekspertīze, personas

identifikācija pēc fotoattēliem un cilvēka galvaskausa kaulu paliekām, fonoskopiskā ekspertīze un tml.

Mērīšana.

Vārds mērīšana cēlies no vārda “mērs”, t.i., robežas, kurās kaut kas notiek, izpaužas. Izmērīt nozīmē ar kādu mēru noteikt kaut kā lielumu.²⁷⁷ Lai izzinātu priekšmetu, parādību vai procesu būtību, ar noziedzīgu nodarījumu notikumu saistītās izmaiņas, atklātu galvenās izmaiņas uz otršķirīgo izmaiņu fona, lai pareizi klasificētu priekšmetus, parādības, lai iegūtu pierādījumu informāciju, nepieciešams fiksēt un novērtēt, gan kvalitatīvo, gan kvantitatīvo informāciju. Materiālās pasaules priekšmetu, parādību, procesu kvalitatīvai un kvantitatīvai savdabībai ir liela nozīme zinātnē un praktiskajā darbībā, tajā skaitā, noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā.

Zinātniskajā izziņā mērīšana pēc būtības ir empīriskā operācija, kuras rezultātā mēs uzzinām, cik reizes mērīšanas objektam raksturīgais mērāmais lielums (laiks, ātrums, garums, svars un tml.) ir lielāks vai mazāks par citu lielumu, kas pieņemts kā paraugs (etalons). Tādējādi mērīšana saistīta ar kvantitatīvas attiecības izzināšanu starp objektiem. Mērīšana ir obligāta novērošanas un eksperimenta sastāvdaļa. Filozofiskajā un dabaszinātņu literatūrā kā pētāmo objektu kvalitatīvās noteikšanas pamatmetodes tiek minētas skaitīšana un mērīšana. Ar skaitīšanas problēmām nodarbojas matemātikā. Ar mērīšanas problēmām nodarbojas metroloģija (metron grieķu mērs, logos grieķu – zinātne, mācība).

Mērīšana ir darbību kopums, kas veicamas ar mērīšanas līdzekļu palīdzību; to mērķis ir atrast mērāmā lieluma skaitlisko nozīmi pieņemtajās mērvienībās (etalonos).²⁷⁸ Pirmās mērvienības bija antropoloģiskas (*antropos* grieķu - cilvēks) vienības, kas izteiktas ar cilvēka ķermeņa izmēriem – elkonis, pirksts un tml. Metriskās sistēmas izveide 18.gadsimta beigās bija pagrieziena metroloģijas attīstībā. Tās ieviešana novērsa atsevišķās valstīs nošķirtību un sajukumu starp nacionālajiem un vietējiem mēriem, kā arī pārvietoja metroloģijas smaguma centru virzienā uz fizisku eksperimentu, jo metriskā sistēma nav atdalāma no fiziskas izpētes. Pēc zinātnieku B.Jakobi, G.Vilda un G.Struve iniciatīvas tika izstrādāta un 1875.gadā 17 valstu parakstīta metriskā konvencija, kā arī apstiprināts Starptautiskais mēru un svaru

²⁷⁷ Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca; Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва., 1982, с.216.

²⁷⁸ Советский Энциклопедический словарь. Москва: [b.i.], 1985, с.478.

birojs, kas izveidoja jaunus metrisko mēru etalonus. Patreiz metroloģijas attīstība ļauj veikt mērījumus attiecībā uz jebkuriem fiziskiem lielumiem gandrīz neatkarīgi no intervāla, kādā tie izmainās, piemēram, salīdzināmo ķermeņu (elektroni un galaktikas) izmēri un masas, laika atstarpes ilgums (mikrosekundes un simtgades) un tml.

Izmērīt lielumu (t.i., noskaidrot tā skaitlisko vērtību) nozīmē atrast mērāmā lieluma attiecību pret citu tā paša veida lielumu, kas pieņemts par mērvienību. Mērīšana notiek vai nu tieši ar sajūtu orgānu palīdzību (ar acīm, dzirdi utt.), t.i., organoleptiskā mērīšana, vai arī ar mērierīču vai mērinstrumentu palīdzību. Zinātniskās izziņāšanas procesā mērīšana parasti notiek ar ierīču un instrumentu palīdzību. Mērīšanas procesam ir sekojoši elementi:

- 1) mērīšanas objekts (mērāmais lielums);
- 2) mērvienība (lielums, ar kuru salīdzina mērāmo lielumu);
- 3) novērojumi un mērierīces;
- 4) mērīšanas metode;
- 5) lieluma mērīšanas rezultāts (nominālskaitlis).

Šie pieci elementi raksturo mērīšanu un atrodas tādā savstarpējā saistībā, ka jebkura elementa izkrišana no šī kopuma izjauc mērīšanas procesu kā veselumu.

Krievu kriminālists R.Belkins piedāvājis kriminālistikas praksē izmantot sekojošu mērījumu sistēmu:

- 1) priekšmetu dažādu īpašību mērīšana (to skaits vai to sastāvdaļu skaits, izmēri, svars, temperatūra, siltuma absorbcijas vai izstarošanas intensitāte, apjoms un tml.),
- 2) telpisko attiecību kvantitatīvās puses mērīšana (attālums starp priekšmetiem, punktiem, robežām telpā),
- 3) laika attiecību kvantitatīvās puses mērīšana (to vai citu procesu, parādību biežums un ilgums),
- 4) objektu kustības ātruma mērīšana vispār vai dotajos apstākļos.²⁷⁹

Mērīšanas kvalitatīvo raksturojumu nodrošina:

- 1) jaunu etalonu ieviešana,
- 2) mūsdienīgāku mērierīču izmantošana,
- 3) mērīšanas rūpīgums,

²⁷⁹ Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). Москва: [b.i.], 1966, с.165-178.

- 4) visu uz pētāmo parādību attiecošos lielumu ņemšana vērā,
- 5) tiešās un netiešās mērīšanas procedūru apvienojums.²⁸⁰

Noziedzīga nodarījuma zinātniskās izziņāšanas procesā, atkarībā no mērāmā lieluma skaitliskās nozīmes piemērošanas formas, izšķir tiešos, netiešos, kopīgos mērījumus.

Tiešajā mērīšanā tiešo mērījumu rezultāti iegūstami tieši mērīšanas aktā, piemēram, pēdu lineāro parametru mērīšana ar gradācijas lineālu. Veicot šāda veida mērījumus, tā vai cita lieluma meklējamā nozīme nosakāma, salīdzinot to ar noteiktu mēru vai skaitot noteiktās vienībās graduētas mērierīces rādītājus, piemēram, garuma mērīšana, izmantojot gradācijas lineālu, masas mērīšana izmantojot atsvaru, laika mērīšana izmantojot pulksteni, temperatūras mērīšana, izmantojot termometru. Jāatzīmē, ka mērus un lielumus ietekmē dažādi faktori:

- 1) sasilšana;
- 2) atdzišana;
- 3) svēršanas vieta attiecībā pret jūras līmeni un ģeogrāfisko platumu;
- 4) atmosfēras spiediens un tml.

Lai novērstu pretrunas mērījumu precizitātē, pieņemtas reglamentētas nozīmes, tā sauktie normālie apstākļi:

- 1) temperatūra 20grādi pēc Celsija skalas;
- 2) atmosfēras spiediens 760 mm;
- 3) vietas platuma grādi 45 grādi utt.

Veicot netiešos mērījumus, mērījumu rezultāti iegūstami, pamatojoties uz tiešiem vairāku lielumu mērījumiem, kas saistīti ar meklējamo lielumu ar dažiem vienādojumiem, kuri dod iespēju izskaitļot meklējamo lielumu ar eksperimentālu datu palīdzību, un netiešajiem mērījumiem, kas pamatoti ar zināmu atkarību starp meklējamo lielumu un tieši mērāmajiem lielumiem, piemēram, šāviena attāluma mērīšana vai lodes lidošanas ātruma mērīšana izmantojot aprēķinus pēc formulām. Netiešos mērījumus var attēlot ar formulu:

$$I=F(x_1,x_2, x_3,...) ,$$

kur I - mērāmā lieluma meklējamā nozīme,

F – funkcionālās atkarības zīme

²⁸⁰ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989, с.66.

X1, x2, x3 – tiešos mērījumos iegūto lielumu nozīme.

Galvenā atšķirība starp netiešo un tiešo mērīšanu ir tāda, ka veicot netiešos mērījumus, nepieciešami ne tikai vairāku tiešu lielumu mērījumi, bet arī izskaitļošana. Tādējādi netiešo mērījumu precizitāti ietekmē arī izskaitļošanas kļūda.

Par kopīgiem mērījumiem sauc mērījumus, kuros vairāki meklējamie lielumi tiek noteikti no tiešo mērījumu un izskaitļošanas kopuma, kura mērķis ir risināt pēc formas viendabīgus vienādojumus, kuros saistīti meklējamie un tiešie mērāmie lielumi. Šos mērījumus nepieciešams veikt vairākkārtīgi, mainot apstākļus un mērāmo lielumu kombinācijas, lai iegūtu tādu vienādojumu skaitu, kas būtu ne mazāks par meklējamo lielumu skaitu, piemēram, sīko atsvariņu kalibrēšana, t.i., atsvariņu komplekts, no kuriem zināma tikai viena atsvariņa masa, bet citu nozīme tiek noteikta dažādās kombinācijās sverot atsvarus, ieskaitot arī atsvaru, kura masa ir zināma.

Neskatoties uz vienkāršību, tiešie mērījumi zinātniskās izziņāšanas procesā netiek plaši pielietoti. Tomēr kriminālistikā tiešos mērījumus pielieto samērā bieži. Kriminālistikas tehnisko līdzekļu komplektos ietilpst tiešajiem mērījumiem domātās ierīces: lineāli, mērļentes, hronometrs, transportieris, bīdmērs u.c.; laboratorijas apstākļos biežāk izmanto netiešos mērījumus, jo tie ir ērtāki un nereti arī vienīgie iespējamie, piemēram, augstu temperatūru nosaka pēc liesmas krāsas, intensitātes un citiem parametriem.

Mērījumi klasificējami arī pēc mērāmo lielumu kategorijām:

- 1) lineārie mērījumi (garums, laukumi, apjomi);
- 2) mehāniskie (spēks, spiediens u.c.);
- 3) siltuma mērījumi;
- 4) elektriskie mērījumi (strāvas stiprums, spriegums, pretestība u.c.);
- 5) gaismas mērījumi (gaismas plūsmas spēks, apgaismojums);
- 6) citi mērījumi atbilstoši fizikas pamatsadaļām.

Mērīšanas procesa objektivitāti ietekmē mērīšanas tehnikas attīstības līmenis. Mērīšanas tehnika ir zinātnes un tehnikas nozare, kuras priekšmets ir metožu izpēte, līdzekļu izstrāde un radīšana, lai izmēģinājumu ceļā iegūtu informāciju par lielumiem, kas raksturo pētāmo objektu īpašības un stāvokli.²⁸¹

²⁸¹ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.478.

Mērīšanas pamatmetodes ir sekojošas:

- 1) Tiešās noteikšanas metode. Šī metode izpaužas mērāmā lieluma tiešā salīdzināšanā ar mēru vai arī tā noskaidrošanā ar mērierīces palīdzību, piemēram, garuma mērīšana ar lineālu, temperatūras – ar termometru, ķermeņa masas – ar svariem utt. Šādas metodes precizitāte atkarīga no mēra vai mērierīces precizitātes;
- 2) Diferenciālā metode. Šī metode izpaužas tādējādi, ka tieši tiek noteikta tādu lielumu starpība, no kuriem viens ir zināms; tālāk meklējamais lielums tiek atrasts vienkārši saskaitot vai atņemot. Jo mazāka nosakāmā starpība attiecībā pret meklējamo lielumu, jo pēdējā mērīšanas precizitāte lielāka. Šo metodi pielieto augstas precizitātes mērījumos. Kriminālistikā identifikācijas pētījumu procesā bieži pielieto mērīšanas diferenciālo metodi, piemēram, matu resnuma vai rakstāmpapīra lapu biezuma salīdzinošajā izpētē un tml.;
- 3) Nulles metode. Šajā metodē divi lielumi tiek vienādoti savā iedarbībā viens uz otru tā, ka to kopīgā iedarbība uz mērierīces rādītāju vai cilvēka uztveres orgānu ir nulle, piemēram, svara noteikšana uz vienādplecu svariem, krāsas noteikšana, izmantojot kriminālistisko krāsu atlantu un tml. No tā cēlies arī metodes nosaukums. Līdzsvara sasniegšanas rezultātā jāklūst zināmām viena lieluma sastāvdaļām. Meklējamā lieluma veiktais mērījums vienāds ar to līdzsvarojošo zināmo lielumu.
- 4) Aizvietošanas metode. Ar šo metodi mērāmā lieluma nezināmā nozīme tiek noteikta nevis tieši, bet samainot to ar jau zināmu vienādu lielumu.

Atkarībā no mērāmā lieluma nozīmes noteikšanas paņēmienu, mērierīces iedalāmas:

- 1) komparējošās;
- 2) uzrādošās.

Komparējošās ierīces – mērierīces, ar kurām mēri tiek salīdzināti viens ar otru, vai arī mērāmais lielums tiek salīdzināts ar mērvienībām (mēriem) vai paraugiem (paraugvielām). Pašas par sevi, t.i., bez mēriem vai paraugiem, komparējošās ierīces nespēj veikt mērījumu. Mērāmā lieluma nozīme, izmantojot šīs ierīces, tiek iegūta nevis tieši, bet tikai salīdzināšanas procesā ar noteiktiem mēriem, piemēram, cirkulis, mikroskops un tml.

Uzrādošās ierīces ir mērierīces, kas uzrāda mērāmā lieluma skaitlisko nozīmi pēc palīgierīcēm (skalām, ciparnīcām) bez īpašiem mēriem. Mērierīces izvēle atbilstošam mērījumam atkarīga no konkrētās mērīšanas mērķiem un uzdevumiem.

Ir zināma arī iekārtu grupa, kas nosauktas par mērīšanas palīgierīcēm. Šajā grupā ietilpst palīgierīces, kuru pielietošana rada atbilstošus apstākļus novērošanai vai arī atvieglo mērīšanu; tie ir dažāda veida pastiprinātāji (optiskie, elektroniskie un tml.)

Mērīšanas procesā iegūto rezultātu patiesumu ietekmē mērīšanas kļūda. Paviršība mērījumu precizitātē var negatīvi ietekmēt patiesības noskaidrošanu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā. Jau H.Gross rakstījis, ka jācenšas izvairīties no izteicieniem, kas nedod noteiktu priekšstatu par priekšmetu izmēriem un attālumiem starp priekšmetiem. Tādi izteikumi kā “netālu no”, “samērā tālu”, “nedaudz tālāk”, “pavisam apakšā” un tml. protokolos nav lietojami.²⁸² Mērījuma kļūda ir mērāmā lieluma nozīmes novirze no patiesās. Mērījumu kļūdas iemesls var būt nepilnības mēru un mērierīču izgatavošanā, mērīšanas metožu nepilnības, apkārtējās vides ietekme un tml. Atkārtoti viena un tā paša pastāvīga lieluma mērījumi parasti dod dažādus rezultātus, jo katrā mērījumā ir neliela kļūda. Iespējamās trīs veidu kļūdas:

- 1) sistemātiskas;
- 2) rupjas;
- 3) gadījuma.

Sistemātiskas kļūdas pastāvīgi vai nu pārsniedz vai samazina mērījumu rezultātus un rodas noteiktu iemeslu dēļ (nepareizi mērierīču uzstādījumi, apkārtējās vides ietekme un tml.), kuri sistemātiski ietekmē mērījumus. Sistemātisku kļūdu novērtēšana notiek izmantojot metodes, kas neietilpst matemātiskajā statistikā.

Rupjas kļūdas rodas pārrēķinoties, nepareizi nolasot mērierīces rādītājus un tml. Rupjas kļūdas saturošus mērījumu rezultātus bieži ir viegli pamanīt, jo tie atšķiras no citiem mērījumu rezultātiem.

Gadījuma kļūdas rodas dažādu iemeslu dēļ gan mērījumu rezultātu palielināšanās, gan samazināšanās virzienā neparedzamā veidā. Iespējamo kļūdas lielumu iespējams noteikt vadoties no varbūtības teorijas pēc atsevišķu mērījumu novirzes no vidējā rādītāja.

Noziedzīga nodarījuma notikuma satura atklāšanas procesā visu nevar izteikt tikai attiecību kvantitatīvā izteiksmē, piemēram, kā objektīvi izmērīt cilvēka vainas pakāpi viena vai otra noziedzīga nodarījuma izdarīšanā?; šis un citi kvantitatīvo

²⁸² Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминлистики. Москва: Лексест, 2002, с.164.

attiecību noskaidrošanas apstākļi ir tieši saistīti ar personas, kas izmeklē vai iztiesā noziedzīgu nodarījumu, kvalifikāciju, godīgumu un citām subjektīvām īpašībām.

Eksperiments.

Terminu eksperiments (experimentum lat.-mēģinājums, pieredze) zinātnē izmanto, ar to saprotot kādu zinātnisku izmēģinājumu vai mēģinājumu paveikt, izdarīt kaut ko. Eksperimentēt – tas nozīmē izdarīt eksperimentu.²⁸³

Eksperiments ir empīriskās izziņāšanas pamatmetode dabaszinātnēs. Analizējot izziņāšanas empīrisko līmeni, sākumpunkts ir tā izpratne kā par procesu, kurā tiek radīti mākslīgi materiālie apstākļi, kādos tiek pētītas objektīvās realitātes lietas, priekšmeti, fragmenti. Par izziņāšanas materiālo bāzi kļūstošo mākslīgo apstākļu radīšana, mākslīgu materiālo sistēmu izveide pēc saviem mērķiem un uzdevumiem ir eksperimenta iezīme, kas to atšķir no parastas cilvēka praktiskās darbības. Eksperiments, atšķirtībā no prakses, izpaužas kā izziņāšanas sastāvdaļa. Zinātniskās izziņāšanas procesā eksperiments vispirms ir pētnieka sajūtu priekšmetiskā darbība. Šaurākā nozīmē eksperiments ir izmēģinājums, izziņāšanas objekta atveidošana, hipotēzes pārbaude utt.²⁸⁴

Eksperiments nepieciešams kā tādu faktu uzkrāšanas un izpētes līdzeklis, kuri veido katras teorijas empīrisko pamatu; eksperiments ir arī teorētisko atzinumu un hipotēžu patiesuma kritērijs. Tas nozīmē, ka zinātnisku eksperimentu neveic stihiski, bet gan saistībā ar noteiktu izziņāšanas uzdevumu risināšanu. Zinātniska eksperimenta loģisko būtību veido teorētiskā jēdziena priekšmetiska objektivizēšana domātā vai materiālā eksperimentos. Eksperiments virzīts uz to, lai objekts atklātā veidā parādītu vispārīgās un nepieciešamās īpašības telpā, kurā operē izziņošā domāšana, un kura bez eksperimenta būtu subjektīva, patvaļīga domāšanas aktivitāte.²⁸⁵ Eksperimenta priekšrocības ir sekojošas:

- 1) tā izmantošana dod iespēju izziņāt tādas parādību īpašības, kas tīrā veidā dabā nav sastopamas;
- 2) tas dod iespēju izziņāt objektu īpašības ekstremālos apstākļos; tās ir tādas īpašības, kas parastos apstākļos neparādās;

²⁸³ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 192.lpp.

²⁸⁴ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 192.lpp.; Советский энциклопедический словарь. Москва., 1985, с.1532.

²⁸⁵ Лиепинь Э.К.Категориальные ориентации познания.Рига: Зинатне, 1986, с.45-46.

- 3) ar eksperimenta palīdzību parādību, kas mūs interesē, var atkārtot gandrīz jebkurā laikā un tik reizes, cik nepieciešams, lai iegūtu patiesas zināšanas;
- 4) eksperimentā pētnieks noliek izziņas objektu tādos apstākļos, kas viņam ir labi zināmi; tas dod iespēju izolēt objektu no dažādiem traucējošiem apstākļiem; eksperimenta gaitā pētnieks var iejaukties objekta darbībā, ievadot jaunus faktorus, kas vienkāršo vai sarežģī izziņamo procesu.²⁸⁶

Atšķirībā no domātiem eksperimentiem, materiālo eksperimentu raksturo tas, ka pētnieks, aktīvi iedarbojoties uz izpētes objektu ar dažādu ierīču, rīku un citu eksperimentālu līdzekļu palīdzību, iejaucas pētāmo materiālo objektu stāvoklī. Veicot zinātniskus eksperimentus, objekti apzināti tiek ievietoti noteiktos apstākļos, kuri ļauj atklāt pētāmo objektu būtību, par kuras esamību pētnieks nojautis. Parasti eksperiments tiek uztverts nevis kā atsevišķa izziņāšanas operācija, bet gan kā eksperimentālu procedūru sistēma, kuras izvēle atkarīga pētāmā objekta izstrādes un kopuma. Pāreja no hipotēzes uz eksperimentu realizējama ar pārdomātu shēmu un darbības programmu palīdzību. Programmā precīzi fiksējama eksperimentā pētāmā problēma, formulējami tā mērķi un uzdevumi, izvirzāmas skaidrojoša un prognozējoša rakstura darba hipotēzes; nepieciešamības gadījumā precizējama izpētes objektu aprakstošo jēdzienu jēga, nosakāma eksperimenta shēma un tehnisko līdzekļu kopums. Eksperimentālās izpētes sagatavošanas stadijā ietilpst sekojošas operācijas:

- 1) problēmas formulējums un tās risinājumu izvirzīšana hipotēžu veidā;
- 2) eksperimentālās izpētes programmas un plāna izstrāde;
- 3) eksperimentālās iekārtas izgudrošana un praktiska izgatavošana;
- 4) eksperimenta pārdomāšana, atbilstoši korigējot gan izpētes programmu, gan ierīces.²⁸⁷

Eksperiments ir izziņāšanas metode, kurā pētnieks apzināti iejaucas pētāmā objekta “uzvedībā”, ar materiālo izziņāšanas līdzekļu palīdzību radot jaunus apstākļus vai arī tos mainot, lai atklātu objektu īpašības, raksturojumus, atkarības un citas īpatnības.²⁸⁸ Eksperimenta laikā zinātnieks var mērķtiecīgi mainīt pētāmos objektus vai arī radīt jaunus. Eksperimentam nepieciešamās prasības – vairākkārtēja atkārtojamība neatkarīgi no tā, kādā telpas un laika punktā tas tiek

²⁸⁶ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 45.lpp.

²⁸⁷ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989, с.50.

²⁸⁸ Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва: [b.i.], 1972, с.85.

veikts. Ar šo metodi iespējams noskaidrot, kādā veidā viena lieluma izmaiņas rada citu lielumu izmaiņas. Eksperimenta procesā var iegūt sekojošus efektus:

- 1) pētāmo objektu izdodas izolēt no blakus parādībām, kas aizēno tā būtību; iespējams to pētīt "tīrā veidā";
- 2) vairākkārtīgi atkārtot procesa gaitu stingri fiksētos, kontrolējamos un uzskaitāmos apstākļos;
- 3) plānveidīgi mainīt, kombinēt dažādus apstākļus ar mērķi iegūt meklējamo rezultātu.

Atšķirībā no dabas un tehniskajām zinātnēm, sabiedriskajās zinātnēs eksperimenta nozīmi ierobežo sekojoši iemesli:

- 1) sociālais eksperiments pieļaujams ar nosacījumu, ka tā gaitā netiek pazemota dalībnieku cieņa un gods, netiek apdraudēta veselība un labklājība, t.i., sociālā eksperimenta veikšanu ierobežo morāles principi, humānisma principi utt.;
- 2) laboratorijas apstākļos nav iespējams atveidot sociālo parādību lielāko daļu un pakļaut to dažādu ierīču un instrumentu iedarbībai;
- 3) nav iespējams neierobežoti atkārtot vairākas sabiedriskas parādības, mākslīgi izolēt parādības, atdalīt vienus apstākļus no citiem, piemēram, politiskos no ekonomiskajiem, politiskos no ideoloģiskajiem utt.

Zinātniskās izziņāšanas teorijā ir atšķirība starp eksperimentu, eksperimentālo metodi un eksperimentālo darbību. Eksperimentālā metode ietver eksperimenta teorētisku un praktisku sagatavošanu, kurā ietilpst hipotēzes formulēšanu, eksperimentālo iekārtu radīšanu, veikšanu, kā arī eksperimentā iegūto datu fiksēšanu un analīzi.

Eksperimenta metodi izmanto, galvenokārt, lai:

- 1) varētu izziņāt agrāk nezināmas objekta īpašības (kuras var arī izpausties agrāk nezināmā darbībā); tādu eksperimentu sauc par pētījuma eksperimentu;
- 2) pārbaudītu kaut kādus apgalvojumus vai teorētiskas atziņas (to sauc par pārbaudes eksperimentu);
- 3) apmācības nolūkos demonstrētu kaut kādu parādību (to sauc par demonstrācijas eksperimentu).²⁸⁹

Eksperimentālā darbība ir eksperimentālās metodes izmantošana, lai sagatavotu, veiktu un protokolēti analizētu konkrēto eksperimentu. Šādas eksperimentālās

²⁸⁹ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 45.lpp.

darbības mērķu noteikšana pakārtota adekvātu izzināšanas tēlu veidošanai. Eksperimentālā darbība vienmēr ietver teorētisko darbību, tajā pašā laikā teorētiskajā darbībā jāņem vērā eksperimentu un novērojumu rezultāti. Datu teorētiskā analīze, to skaidrojums ar teoriju palīdzību var novest pie tālāk sekojošiem mērķtiecīgiem eksperimentiem.²⁹⁰

Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas laikā iespējams veikt izmeklēšanas eksperimentu (arī speciālo), eksperta un operatīvo eksperimentus. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 171.pantu, izmeklēšanas eksperiments ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir speciālu mēģinājumu veikšana, lai noskaidrotu, vai zināmos apstākļos un zināmā veidā varēja norisināties kāds notikums vai darbība, kā arī lai iegūtu jaunas vai pārbaudīti agrāk iegūtās ziņas par apstākļiem, kuriem ir vai var būt nozīme lietā. Izmeklēšanas eksperimentu parasti veic, lai pārbaudītu un precizētu lietai nozīmīgus datus, iegūtu jaunas ziņas par faktiem, kas varētu kļūt par pierādījumiem, pārbaudītu izmeklēšanas versijas utt. Šim nolūkam atveido konkrēto notikumu vai darbību pēc iespējas tāds un tādos apstākļos, kas maksimāli tuvināti tiem, kādos bija noticis procesa virzītāju interesējošais fakts. Vajadzības gadījumā izmeklēšanas eksperimentu izdara vairākkārt; tas palielina iegūto datu patiesību.

Eksperta eksperiments ir eksperta pētījuma procesa fakultatīvā stadija, kurā tiek veikti izmēģinājumi konkrētā fakta vai faktu cēloņsakarīgo attiecību izdibināšanai – pēdu veidošanās mehānisma noskaidrošanai, paraugu iegūšanai salīdzinošam pētījumam, tehniska rakstura cēloņu un apstākļu noskaidrošanai, kas sekmējuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, utt. Eksperta eksperimenta rezultāti iegūst pierādījuma raksturu tikai tad, kad tie atspoguļoti eksperta atzinumā.²⁹¹

Saskaņā ar LR Operatīvās darbības likuma 15.pantu operatīvais eksperiments ir operatīvās darbības subjektu amatpersonu rīcība, kuras mērķis ir radīt noteiktus apstākļus (situāciju), lai noskaidrotu interesējošās personas un lietas vai arī noteiktu šajos apstākļos to personu, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde, rīcību vai lietu kustību un noskaidrotu personu rīcību motivāciju (subjektīvo pusi). Operatīvo eksperimentu izdara arī, lai konstatētu:

- 1) personu rīcības iespējamību un tās mērķus;
- 2) modelētu personu iespējamo rīcību un pārbaudītu lietu esamību vai to kustību;
- 3) radītu operatīvās darbības subjektam labvēlīgu situāciju operatīvo uzdevumu risināšanai.

²⁹⁰ Герц Г.(Нōгз Н.) Соотношение между экспериментом, моделью и теорией в процессе естественнонаучного познания. Грām.: *Эксперимент. Модель. Теория.*, Берлин: Наука. М., 1982, с.8-11.

²⁹¹ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa.. Rīga: P&K. [b.g.], 46.lpp.

Operatīvais eksperiments, kura mērķis ir fiksēt, kā noziedzīgu vai citādu prettiesisku rīcību izraisošā situācijā rīkojas personas, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde, izdarāms tikai ar prokurora akceptu.²⁹²

Kriminālprocesa likuma 225.pantā paredzēts arī speciālais izmeklēšanas eksperiments, kurā tiek radīta personas ikdienas darbībai raksturīgu situāciju vai apstākļi, kas veicina noziedzīga nodoma atklāšanos, un fiksēta personas rīcība šajos apstākļos; tas veicams ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu.

Modelēšana.

Vārds modelis cēlies no latīņu modulus – mērs, paraugs, norma.²⁹³ Zinātniskajā izziņāšanā par modeli pieņemts saukt mākslīgi radītu sistēmu, kura pēc šajā sistēmā ietilpstošo objektu īpašībām un attiecībām atbilst citai sistēmai. Citiem vārdiem sakot, modelis ir noteikta sistēma, kura pārstāv (reprezentē) citas sistēmas īpašības un attiecības.²⁹⁴ Modeļa būtība ir tajā apstākļi, ka tas ir kāda reāli pastāvoša vai iedomāta sistēma, kas izziņāšanas procesos aizvietojo citu sistēmu – oriģinālu, atrodas ar to līdzības (līdzīguma) attiecībā, un, pateicoties tam, modeļa izpēte ļauj iegūt informāciju par oriģinālu. Tādējādi pamatprasība modelim attiecībā pret oriģinālu ir atbilstība pēc analogijas. Modeļu izmantošanu jaunu objektu raksturojumu precizēšanai un izgatavošanas veidu racionalizācijai pieņemts saukt par modelēšanu.

Modelēšana ir viena no zinātniskās izziņāšanas teorijas pamatkategorijām. Zinātniskās izziņas procesā modelēšana ir izziņas objektu pētīšana ar modeļu palīdzību; reāli esošu priekšmetu un parādību (organisko un neorganisko sistēmu, tehnisko iekārtu u.c.) un konstruējamo objektu veidošana un pētīšana, lai noskaidrotu vai uzlabotu to raksturojumu, racionalizētu to veidošanas paņēmienus, uzlabotu to pārvaldi utt.²⁹⁵ Būtībā uz modelēšanas idejas balstās jebkura zinātniskās izpētes metode – gan teorētiskā (kurā izmanto dažāda veida zīmju, abstraktos modeļus), gan eksperimentālā (izmantojot priekšmetu modeļus).

Modelēšana ir eksperimenta teorētiskās izpētes pamats. Modelēšana sastāv no modeļa izveides (tiek atveidotas oriģināla struktūras, uzvedības īpatnības, kā arī citas

²⁹² Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga: LPA, 1999., 32.lpp.

²⁹³ Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca; Большой энциклопедический словарь. Политехнический. Москва., 1998, с.310.

²⁹⁴ Vedins I. Loģika. Rīga: LPA, 2000., 430.lpp.

²⁹⁵ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 55.lpp.

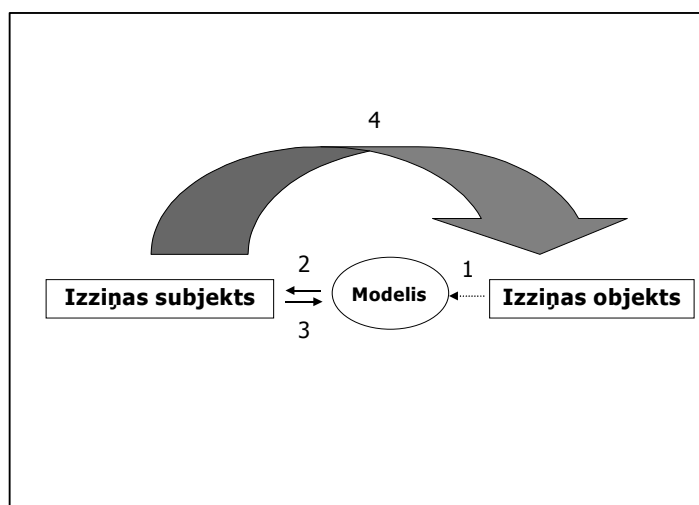
īpašības) un izmantošanas tālākā eksperimentālā vai domāšanas izpētē. Šis apstāklis nosaka modelēšanas procesa īpatnības. Modelēšanas procesam ir sekojoša struktūra:

- 1) uzdevuma formulēšana;
- 2) modeļa izvēle un izveide;
- 3) modeļa izpēte;
- 4) zināšanu pārņemšana (ekstrapolēšana) no modeļa uz oriģinālu.

Modelēšana kā zinātniskās izziņas metode iedalāma trīs grupās:

- 1) priekšmetiskā (fiziskā) modelēšana – izzināšana notiek ar modeļa palīdzību, kurā atspoguļoti oriģināla ģeometriskie, fiziskie, dinamiskie, funkcionālie raksturojumi, t.i., modelim un oriģinālam ir līdzīga daba. Atšķirība starp modeli un oriģinālu izpaužas izmēros, pētāmo procesu ātrumā un tml.;
- 2) lietišķi matemātiskā modelēšana – izmantojamā modeļa fiziskā daba atšķiras no oriģināla, bet iespējama matemātiska aprakstīšana;
- 3) loģiski matemātiskā modelēšana – izmantotie modeļi konstruēti ar attēlu palīdzību. Parasti šādi modeļi ir abstrakti.

Augstāk norādītās modelēšanas grupas apvieno to struktūra, kuru shematiski var attēlot sekojoši:

kur, 1 – modeļa radīšana,

2,3, - modeļa izpēte,

4 – modeļa izpētes rezultātā iegūtās informācijas ekstrapolācija uz pētāmo objektu.²⁹⁶

²⁹⁶ Vedins I. Loģika. Rīga: LPA, 2000., 430.lpp

Svarīgākie modelēšanas kā izzināšanas metodes struktūras elementi ir oriģināls (izpētes objekts) un modelis. Oriģināls ir izzināšanas objekts, kura modelis izzināšanas nolūkos radīts. Modelis ir sistēma, ar kuras palīdzību aizvieto izzināšanas objektu un kuru izmanto kā informācijas avotu par objektu. Modeļi ir iespējami un reālu procesu, attiecību un funkciju materiālas vai ideālas atražošanas produkti; šo atražošanu citās materiālās un ideālās sistēmās veic izzināšanas subjekts ar analogiju (homoloģiju) palīdzību²⁹⁷.

Ar modelēšanu saistītās eksperimentālās izpētes parasti pamatotas uz abstrahēšanu un idealizāciju, bet šāda veida izpētes nepieciešamību nosaka sekojoši apstākļi:

- 1) gadījums, kad tieša objekta izpēte nav iespējama, piemēram, noziedzīga nodarījuma apstākļu noskaidrošana notiek pēc tā atstātajām pēdām, jo noziedzīgam nodarījumam kā notikumam ir tikai retrospektīva daba;
- 2) gadījums, kad izpētes objekts pētniekam nav pieejams, piemēram, nenoskaidrota noziedznieka noskaidrošana pēc psiholoģiskā portreta;
- 3) gadījums, kad objekta eksperimentāla izpēte nav iespējama morālu, ekonomisku un citu apstākļu dēļ, piemēram, eksperimenti ar cilvēku uzskatāmi par nehumāniem, veikt eksperimentālus šāvienus pa objektiem ar lielu materiālo vērtību ir ekonomiski neizdevīgi un tml.).

Atkarībā no to dabas modeļus pieņemts iedalīt materiālos un ideālos (domāšanas) modeļos. Jebkura modeļa svarīgākā īpatnība ir tā analogija ar oriģinālu kādā stingri fiksētā un pamatotā attiecībā. Šī analogija var būt telpiska vai fiziska līdzība, tikai strukturāla vai fiziska analogija, bet tai noteikti jābūt formulētai skaidrā formā speciālu līdzības kritēriju veidā. Tieši šī analogija ļauj pārnest modeļa izpētes gaitā iegūtos datus un rezultātus uz oriģinālu.

Materiālie modeļi tiek veidoti no materiāliem elementiem un funkcionē pēc objektīviem dabas likumiem. Eksperimentālās izpētes ar materiālu modeli parasti notiek laboratorijas apstākļos, un šīs izpētes rezultāti pēc tam, ievērojot noteiktus noteikumus, tiek pārnesti uz "īsto objektu".

Ideālie (domāšanas) modeļi tiek konstruēti pētnieka apziņā. Eksperimentālās izpētes ar domāšanas modeļiem notiek iedomāta eksperimenta veidā pētnieka galvā.

²⁹⁷ Герц Г.(Норз Н.) Соотношение между экспериментом, моделью и теорией в процессе естественнонаучного познания. Grām.: *Эксперимент. Модель. Теория*. М.- Берлин: Наука, 1982, с.9.

Domāšanas eksperiments pieskaitāms domāšanas formām zinātniskās izziņāšanas teorētiskajā līmenī.

Apraksts.

Apraksts (zinātn.) – zinātniskas izpētes funkcija, kas sastāv no mēģinājuma (eksperimenta vai novērošanas) rezultātu fiksēšanas ar noteiktu zinātnē pieņemtu apzīmējumu sistēmu palīdzību.²⁹⁸ Būtībā apraksts ir mēģinājumu rezultātā iegūtu datu fiksēšanas līdzeklis. Tomēr jebkurā aprakstā vienmēr atrodami teorētiska pieņēmuma iedīgļi. Tai pat laikā izziņāšanas objektu apraksta uztveri, to apdomāšanu nevar sasniegt bez atbilstošas teorētiskās sagatavošanās. Tas skaidrojams ar to, ka apraksta objektivitātes pakāpe lielā mērā atkarīga no jebkuras empīriskas izziņāšanas (novērošana, eksperiments, mērīšana) pamatā esoša teorētiskā pieņēmuma patiesuma.

Sakarā ar darba dalīšanu mūsdienās zinātnē pētnieks bieži nevis pats mēra un novēro, bet izmanto citu pētnieku iegūtos novērošanas, eksperimentu un mērīšanas rezultātus. Tas novedis pie tā, ka zinātniskajā izpētē vienmēr rodas pasaules zinātniskas uztveres un zinātnieku kopējas darbības “intersubjektivitātes” problēmas, kuras iespējams risināt tikai ar informācijas apmaiņas starpniecību.²⁹⁹ Šajā sakarā krievu kriminālists R.Belkins minējis tiešo un pastarpināto aprakstu. Par tiešo aprakstu viņš uzskata tādu aprakstu, kuru veicis pētnieks, lai izteiktu tiešas novērošanas un mērīšanas rezultātus; tādā aprakstā pētnieks fiksē objekta pazīmes, ko uztver vai uztvēris viņš pats, veicot zinātniskus pētījumus. Tiešo aprakstu var veikt gan novērošanas un mērīšanas procesā, gan pēc šo darbību veikšanas, pēc pētnieka atmiņā fiksētiem rezultātiem. Skaidrojot pastarpināta apraksta nozīmi, R.Belkins norādījis, ka tā saturā ir nostādnes par objekta pazīmēm, kuras uztvērušas citas personas. Skaidrojot šo apraksta formu, R.Belkins apgalvojis, ka tajā tiek fiksēti pastarpinātu, ārpus zinātniskas novērošanas procesa veiktu novērojumu un mērīšanas rezultāti.³⁰⁰ Pēdējā R.Belkina tēze, mūsdiā, ir samērā diskutējama – vai tiešām citu zinātnieku iegūtie un aprakstītie rezultāti atrodas ārpus zinātniskās izpētes procesa robežām?.

Apraksts ir datu par novērojamajiem objektiem fiksēšana ar dabīgās vai mākslīgās valodas līdzekļiem. Ar valodas palīdzību sajūtu-taustes informācija tiek

²⁹⁸ Советский Энциклопедический словарь. Москва: [b.i.], 1985, с.928.

²⁹⁹ Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва: [b.i.], 1973, с.50.

³⁰⁰ Белкин Р.С. Курс криминалистики. в 3-х т. Т.1. Москва: Юристъ, 1997, с.347-348.

pārveidota jēdzienu, zīmju, shēmu, zīmējumu, grafiku, ciparu un tml. līmenī. Tādējādi iegūstamā informācija iegūst formu, kas ērta tālākai apstrādei domās. Ja aprakstot izmanto dabīgo valodu, tad tas (apraksts) parādās parasta stāstījuma formā. Ja aprakstā izmanto mākslīgās valodas (zīmju, simbolu, formulu u.c. valodu), tad jāievēro sekojošs apstākļi: mākslīgās valodas speciāli tiek veidotas atsevišķi katrā zinātnē, lai fiksētu un analizētu izmēģinājumu datus. Veicot sistemātisku un daudzparametru aprakstu, par apraksta formu izmanto protokolus, matricas, grafikus, tabulas un tml. Par īpašu apraksta formu uzskatāmi izpētes objektu paraugi zīmējumu, shēmu, grafiku, foto-, kino-, videodokumentu veidā.

Konkrētas apraksta formas katrā zinātnē veidojas vēsturiski un iegūst tradicionālās valodas iezīmes. Šis apstākļi ietekmē arī to, ka līdz ar jebkurām fundamentālām izmaiņām zinātnisku zināšanu pamatos konkrētas zinātnes ietvaros, notiek arī apraksta līdzekļu pārveidošana, konkrētās zinātnes jaunajam attīstības līmenim adekvātas terminoloģijas veidošana. Šo zinātnes attīstības līmeni filozofs A.Zotovs skaidro sekojoši: “Pāreja uz jauno teorētisko izpratni vispirms izpaužas terminoloģijas nepastāvīgumā. Šajā laikā aprakstā it kā sastopas vecā un jaunā teorētiskā domāšana. Kā tikai jaunā teorētiskā izpratne nostiprinās, terminoloģiskie strīdi paši par sevi apdzīest.”³⁰¹

Apraksts ir līdzeklis, forma, kuru nepieciešamības gadījumā pieņem jebkurš zinātniskās izzināšanas materiāls. Apraksta dialektika ir tajā apstākļi, ka noteiktā attīstības posmā apraksts ir teorētiskās izpētes sākuma punkts, kas nepieciešams, lai sakārtotu mūsu zināšanas par priekšmetisko pasauli. Šajā izpētes stadijā apraksts ir kā izskaidrošanas avots. Vēlāk mēs atkal atgriezīamies pie apraksta, lai sistematizētu mūsu zināšanas, kas iegūtas tādas skaidrošanas rezultātā. Bet tas būs jau cits zinātniskā apraksta līmenis mūsu zināšanu attīstības kvalitatīvi jaunā pakāpē, tālākas sistematizācijas un formalizācijas stadijā.³⁰²

Pozitīvajā zinātnes koncepcijā tiek izmantota tēze par to, ka zinātnes vienīgais mērķis ir apraksts. Tādējādi pasaules zinātniskās izpratnes teorētiskā daļa šajā koncepcijā tiek apskatīta kā vienkāršs apraksts. Filozofi, kas aizstāv šo uzskatu, apgalvo, ka teorētisko nostādņu būtība ir novērošanas faktu saīsināta fiksēšana. Tādā gadījumā tiek noliegta teorijas skaidrojošā funkcija, un tam nevar piekrist. Šajā sakarā

³⁰¹ Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва. [b.i.], 1973., с.54.

³⁰² Орлов В.Н. Роль научного описания в историческом исследовании. *Философские науки*. nr.1., Москва., 1966, с.53.

par pareizu būtu uzskatāms filozofa A.Zotova viedoklis, kurš apgalvojis, ka “nevar izskaidrot novērojamos faktus tikai ar to “konspekta” palīdzību”.³⁰³

Zinātnes dialektiski materiālistiskajā koncepcijā teorētiskie atzinumi ir objekta būtisko sakarību apraksts; to skaidrojums ir konkrētās teorijas būtisks uzdevums, jo izskaidrot parādību nozīmē “izņemt” to no objekta būtiskajām sakarībām. Empīriski aprakstīti tiek tikai izzināšanas objekti, bet teorētiskais apraksts “iekļūst” iekšējās sakarībās, atklāj to būtību.

Aprakstot, neizbēgami izpaužas teorētisko zināšanu ietekme uz eksperimentālajiem pētījumiem, un šī ietekme izpaužas caur konkrētajā zinātnē pieņemto apraksta veidu, principu un līdzekļiem. Katrā zinātnē veidojas savi apraksta principi un veidi, tomēr nedrīkstētu aizmirst par klasiskiem atzītos apraksta principus (Ī.Ņūtona principus). Tos varētu formulēt sekojoši:

- 1) objektīvās realitātes pastāvēšanas atzīšana neatkarīgi no cilvēka apziņas;
- 2) atzinums par atomu kā matērijas ķieģelīšu pastāvēšanu;
- 3) atzinums par to, ka vadoties no cēloniskās sakarības, iespējama viennozīmīga materiālās sistēmas uzvedības pareģošana pēc jebkura laika perioda;
- 4) atzinums par to, ka visas pētāmā objekta īpašības var noteikt vienlaicīgi ar vienu eksperimentālo iekārtu.³⁰⁴

Apraksts ir sava veida specifisks starpmateriāls starp pētāmo objektu un pētnieka apziņu. Tādējādi mūsdienās, vadoties no apraksta mūsdienu principiem, jāņem vērā, ka mēs nenovērojam objektu “pašu par sevi”, bet gan objekta mijiedarbības gala rezultātu ar novērošanas ierīci, mērīšanas iekārtu, eksperimentālo iekārtu un tml., tāpēc izpētes objektu aprakstā nepieciešama norāde par iekārtu, ierīču tipu, ar kuru starpniecību mēs iegūstam empīriskos datus.

Daži autori apgalvo, ka apraksts ir izzināšanas metode. Šis apgalvojums būtu uzskatāms par kļūdainu. Izzināšanas metode ir jaunu zinātnisku zināšanu iegūšanas veids. Ar apraksta palīdzību jaunas zināšanas netiek iegūtas; ar tā palīdzību tikai fiksē zinātniskās izzināšanas līdzekļu un metožu pielietošanas rezultātā iegūtos faktus. Apraksts kalpo nevis jaunu zinātnisku zināšanu iegūšanai, bet gan to izpaušanai un apzīmēšanai. Vēl viena svarīga zinātniska apraksta atšķirība no zinātniskās izzināšanas līdzekļiem un metodēm ir tā, ka aprakstam piemīt ļoti svarīga funkcija – komunikatīvā funkcija.

³⁰³ Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва. [b.i.], 1973, с.51.

³⁰⁴ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989, с.75.

Īstenības kriminālistiskās izziņāšanas metodes dod zināšanas faktu veidā; tajās fiksētas konkrētas, tiešas īstenības izpausmes. Tas skaidrojams ar to, ka pats fakts pēc būtības ir diskrets (nošķirts), līdz zināmai pakāpei lokalizēts telpā un laikā. Tādējādi iegūtās zināšanas atšķiras ar augstu patiesīguma pakāpi, jo tajās fiksēts “tieši dotais” par noziedzīga nodarījuma notikumu; tās apraksta, nevis skaidro, interpretē pašu noziedzīga nodarījuma notikumu.

B) Teorētiskās izziņāšanas metodes.

Noziedzīga nodarījuma notikuma kriminālistiskās izziņāšanas uzdevums ir ne tikai empīrisku (notikuma būtību atspoguļojošo) atkarību konstatēšana, bet arī to pamatu un iemeslu izskaidrošana. Šim mērķis nepieciešams veidot un pētīt tā saucamos idealizētos objektus. Zinātnē izstrādātas vairākas speciālās metodes šī mērķa realizēšanai; tās nosauktas par zinātniskās izziņāšanas teorētiskajām metodēm. Izziņāšanas teorētiskā līmeņa metodes dod iespēju veidot ideālu zīmju modeli un nomainīt reālu objektu un procesu izpēti ar abstrakta objekta izpēti.³⁰⁵

Zinātniskās izziņas teorētiskajām metodēm raksturīgi, ka tās paredzētas abstraktai teorētiskai darbībai ideālu modeļu veidošanā un dažādu zināšanu sistēmu (teoriju, hipotēžu, likumu utt.) veidošanai. Šādās zināšanu sistēmās noteiktā veidā loģiski organizētā formā atspoguļojas izpētes objektu būtiskās īpatnības un to likumsakarības.

Teorētiskās zināšanas nav iespējams izsecināt no pieredzes tikai ar induktīvās apkopošanas palīdzību. Teorētiskās izziņāšanas metožu gnozeoloģiskais pamats ir korekta izziņāšanas virzības izpratne no sajūtu konkrētā uz abstrakto un augšupeja no abstraktā uz konkrēto. Tas arī nosaka teorētisko zināšanu specifiku – tās vienmēr ir pastarpināta īstenības izziņāšanas forma. Īstenības kriminālistiskās izziņāšanas procesā neviens empīriskās izpētes veids nav iespējams bez teorētiskiem priekšnoteikumiem, kuri vienmēr veido tā saucamo konceptuālo karkasu, jēdzienu un principu sistēmu, kuri reproducē noteiktus priekšstatus par izpētes objektu un priekšmetu. No izziņas teorētiskajām metodēm būtu jāizdala augšupeja no abstraktā

³⁰⁵ Микешина Л.А. Методы и формы познания теоретического уровня. Грām.: *Философия науки*. Москва, 2005, с.209.

uz konkrēto, abstrahēšana, idealizācija, interpretācija, modelēšana, formalizācija, aksiomatizācija u.c.

Augšupeja no abstraktā uz konkrēto.

Teorētiskā izzināšana notiek pastarpināti ar augšupeju no abstraktā uz konkrēto. Augšupeja no abstraktā uz konkrēto ir objekta izpētes metode, kurā notiek pāreja no abstraktām un vienpusīgām zināšanām par objektu uz arvien konkrētāku tā, kā zinātnisku definīciju sistēmas, atveidošanu teorētiskajā domāšanā.³⁰⁶ Ceļš uz patiesību, kā zināms, ietver trīs pamatstadijas:

- 1) īstenības un tās konkrēto priekšmetu, parādību vai procesu nepastarpinātu novērošanu;
- 2) konkrētā izziņa abstrakto un vispārējo jēdzienu formā un konkrētā kā garīgi konkrētā atveidošana;
- 3) abstrakto, vispārīgo jēdzienu, garīgi konkrētā izmantošana praktiskajā darbībā.

Atspoguļojot šo procesu, cilvēki atklāja izziņas metodi, kuru vienlaicīgi interpretē arī kā izziņas likumu: veicot izziņu, domāšana virzās no konkrētā īstenībā pie abstraktā domāšanā un no tā – pie konkrētā domāšanā. Konkrētam gadījumam – konkrētām reālām attiecībām, tā jākonkretizē arī domāšanā.³⁰⁷

Abstrahēšana.

Abstraktais (lat.*abstraktus* – atrauts, novirzīts) ir abstrahēšanas, t.i., novirzīšanās, atrašanās ar domāšanas palīdzību no kādām izzināšanas objekta pusēm, sakariem, attiecībām, atdalot tikai dotajam izzināšanas aktam būtiskās puses, rezultāts.³⁰⁸ Abstraktais vienmēr rodas tikai tādā domāšanas procesā, kura mērķis ir patiesības sasniegšana. Abstrakcija rodas cilvēka radošas darbības procesā, izzināšanas procesā. Abstraktā īpatnība ir tāda, ka abstraktais nav zināšanas par izzināšanas objektu, bet zināšanas tikai par atsevišķām tā īpašībām, sakariem, attiecībām. Tādējādi abstrahēšanas metodi var definēt kā metodi, ar kuras palīdzību notiek konkrētā priekšmeta vai parādības interesējošo pazīmju, īpašību, sakaru

³⁰⁶ Советский Энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.250.

³⁰⁷ Jakubaņecs V. Tiesiskā arziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 58.- 59.lpp.

³⁰⁸ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 12.lpp.

izdalīšana, atdalīšana, fiksācija un vienlaicīgi daudzu citu pazīmju, īpašību, sakaru un attiecību neievērošana, vērā neņemšana.³⁰⁹

Abstrakcija kā abstrahēšanas rezultāts var pastāvēt sekojošās formās:

- 1) abstrakcija kā jēdziens izpaužas gadījumā, kad abstrahētas kāda objekta vai objektu grupas pazīmes, sakari, attiecības; pie tam šādas abstrakcijas pamatu veido tikai būtiskās pazīmes, sakari vai attiecības;
- 2) abstrakcija kā kategorija izpaužas gadījumā, kad jēdziens iegūst vispārīgu raksturu, piemēram, īpašība, sakars, matērija, kustība, tiesību norma un tml.;
- 3) abstrakcija kā zinātnisks likums, t.i., objektīvās realitātes modelis, kas formulēts uz pagātnes pieredzes un zināšanu bāzes, izmantojot esošo jēdzienisko aparātu;
- 4) abstrakcija kā spriedums, t.i., domāšanas forma, kurā apgalvots par kādu objektu.

Zinātniskās izzināšanas vēsturē izstrādāti dažādi abstrahēšanas veidi. Identificējošā abstrahēšana ir abstrahēšanas veids, kuru izmanto gadījumā, ja nepieciešams noskaidrot kādu vienas grupas objektu identitāti un šo objektu atšķirību no citas grupas objektiem. Identificēšanas abstrakcija ir līdzīga izolējošai abstrakcijai, jo abos gadījumos notiek objektu noteiktu pazīmju īpašību “atraušana” no objekta un no citām īpašībām. Tikai pirmajā gadījumā tiek “izolētas” vairākas īpašības, pazīmes, bet otrajā – parasti viena. Izolējošai vai analītiskai abstrakcijai raksturīgs arī tas, ka “izolējamai” īpašībai, pazīmei piešķir noteiktu nosaukumu, vārdu, kas piešķir tam pastāvīga priekšmeta, parādības statusu (piemēram, nekompetence, piekritība u.c.).³¹⁰ savukārt, apkopojošās abstrakcijas būtība ir tāda, ka tā palīdz veidot apkopotu parādību ainu.

Nākamais abstrahēšanas veids raksturīgs ar to, ka šādas abstrahēšanas rezultāts ir tādu jēdzienu rašanās, kuri atspoguļo īstenībā neesošas izzināšanas objekta īpašības. Šo abstrahēšanas veidu galvenokārt pielieto izzināšanas objektu idealizācijas mērķiem. Šādas abstrahēšanas piemēri ir jēdzieni punkts, taisne, bezgalība un tml.

Matemātikā izmanto abstrakcijas veidu, ko pieņemts saukt par potenciālās izpildes abstrakciju. Tas nozīmē, ka domāšanas procesā veidojas spriedumi, kas

³⁰⁹ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 47.lpp.

³¹⁰ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 48.lpp.

ierobežoti ar cilvēka spējām, laiku, telpu. Spilgts šā abstrakcijas veida izmantošanas piemērs ir bezgalības abstrakcija. Bezgalības abstrakcija pamatojas uz pieļāvumu, kurā atzīts fakts par neiespējamību veikt bezgalīgu skaitu pārbaudes un kā sekas tam – operēšana ar bezgalīgu daudzumu notiek, izmantojot galīgus lielumus.

Abstrahēšanas metodes izmantošanai ir divas pamatstadijas:

- 1) pirmās stadijas būtība ir tāda, ka šajā izzināšanas posmā notiek izzināšanas objekta pazīmju novērtēšana, to iedalīšana būtiskās un nebūtiskās. Pie tam jāievēro, ka sākotnēji tiek noteikts tas, kas ir kopīgs noteiktai objektu klasei, un pētāmā objekta atkarība no dažādu faktoru iedarbības;
- 2) otras stadijas būtība ir tāda, ka ar pirmajā abstrahēšanas stadijā iegūto abstrakciju aizvieto reālu izzināšanas objektu, un turpmākā objekta izzināšana notiek ar tādā veidā iegūta “modeļa” starpniecību.

Abstrahēšanas metodi pielieto ne tikai pētot reālus objektus, bet arī objektus (reālus modeļus), kas iegūti iepriekšējās abstrahēšanas rezultātā. Tas nozīmē, ka pats process, kurā tiek izmantota abstrahēšanas metode, var būt daudzpakāpju. Šāda procesa virsotne ir visaugstākās pakāpes abstrakciju rašanās, piemēram, noziedzīgs nodarījums. Abstrahēšanas starposmu rezultāti veido vairākas zemākas pakāpes abstrakcijas, piemēram, noziedzīga nodarījuma veids, paveids un tml.

Savukārt, abstraktā nozīmību nosaka tas, cik lielā mērā tajā atspoguļots izzināšanas objekta būtiskais. Abstraktais kā kategorija ir pretstats konkrētajam. Konkrētais (lat.*concretus* – sabiezināts, sablīvēts, saaudzis) ir filozofiska kategorija, kas pauž objekta vienotību, veselumu visā tā sakaru un attiecību daudzveidībā.³¹¹ Dialektiskajā materiālismā konkrēto lieto divās nozīmēs:

- 1) konkrētais kā tieši dotais, jutekliski uztveramais veselais;
- 2) konkrētais kā zinātnisku definējumu sistēma, kas atklāj lietu būtības sakarus un attiecības, parādību attīstības likumsakarības un tendences.

Aksiomātiskā metode.

³¹¹ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 395.lpp.; Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.618.

Vārds aksioma cēlies no grieķu *axiō* ; tas nozīmēja pozitīvu novērtējumu vai precīzāk – kāda apgalvojuma patiesuma pozitīvu novērtējumu.³¹² Spriedums, kurā konstatēta kāda īpašība, ir pierādījums. Pierādāmā īpašība tiek saukta par teorēmu. Īpašības, ko pieņem bez pierādījumiem, sauc par aksiomām.

Aksiomas radušās no pieredzes, un pieredze arī pārbauda aksiomu patiesumu kopumā. Aksioma (grieķu – “axiōma”) ir atzinums, ko pieņem bez loģiska pierādījuma³¹³ sakarā ar tiešu pārliecināšanas spēku; patieses teorijas sākuma stāvoklis. Senie filozofi un zinātnieki (Aristotelis, Eiklīds) par aksiomām sauca pamatprincipus vai premisas, no kurām deduktīvi izsecināmi visi pārējie teorētiskās sistēmas apgalvojumi.

Aksiomātiskā metode ir zinātnisku teoriju konstruēšanas veids aksiomu (postulātu) un secinājuma noteikumu (aksiomātikas), kas ļauj loģiskās dedukcijas ceļā iegūt dotās teorijas apgalvojumus (teorēmas), sistēmas veidā.³¹⁴ Aksiomātiskā metode ir viena no deduktīvās metodes (vienīgās stingras teorijas izveides metodes) formām. No racionālisma un ideālisma gnozeoloģiskajām pozīcijām aksiomu patiesums ir acīmredzams, tāpēc apgalvojums, kura patiesums ir acīmredzams, nav jāpierāda un sakarā ar šo acīmredzamību var tikt uzskatīts par aksiomu. Dialektiski materiālistiskajā pieejā patiesības kritērijs ir sabiedriski vēsturiskā prakse.

Aksiomu sistēmu var izvēlēties dažādi, tikai nepieciešams, lai izmantotās aksiomas būtu pietiekamas visu pārējo īpašību izsecināšanai. Aksiomu skaitu parasti cenšas samazināt, lai skaidrotu (precizētu) loģiskos sakarus starp atsevišķām īpašībām.

No formālās puses, pielietojot aksiomātisko metodi, deduktīvā sistēma dalāma divās apgalvojumu grupās: 1) aksiomu grupa, 2) ar loģikas noteikumu palīdzību izsecināto apgalvojumu grupa. Agrāk dedukcijas saturiskā puse tika pieskaņots tai vai citai deduktīvai sistēmai (piemēram, Eiklīda ģeometrijas teorijai, Ņūtona klasiskai mehānikai) un noteiktu izzināšanas uzdevumu risināšanai, kā arī dotās konkrētās priekšmetiskās jomas apraktīšanai. Mūsdienu izpratne par deduktīvo metodi tās modificētajā aksiomātiskajā formā pamatota ar sekojošiem atziniem:

1) aksiomātiskā sistēma tiek veidota formāli, t.i., tiek izsecināta kāda zīmju sistēma, kuru interpretācija nav šīs sistēmas daļa;

³¹² Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca.

³¹³ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 29.lpp.

³¹⁴ Советский Энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.32.

2) aksiomas atšķiras no citiem apgalvojumiem tikai ar to, ka tās nav izsecinātas, bet tiek ņemtas kā pirmējās, šajā sistēmā nepierādāmās;

3) aksiomas atšķiras no izsecināšanas noteikumiem, kuru analīze ir speciālas to piemērošanu pamatojošas loģikas teorijas priekšmets,

4) aksiomātisku uzbūvi raksturo noteikti uzbūves noteikumi, izmantojot sākotnējās zīmes, sarežģītas zīmju izteiksmes un secības,

5) aksiomātisko metodi izmanto, izsecinot no aksiomām tās vai citas teorēmas noteiktā loģiskā sistēmā.³¹⁵

Aksiomātiskas uzbūves sistēmas apraksta ne tikai vienu priekšmetisko jomu, bet veselu priekšmetisko jomu klasi, t.i., teorijas aksiomātiska uzbūve liecina par to, ka šāda teorija var realizēties ne tikai vienā, bet daudzos modeļos. Aksiomātiskās sistēmas pielietošana kādā konkrētā modelī tiek veikta ar interpretācijas palīdzību. Interpretācija ir aksiomātisko sistēmu izskaidrošana atklājot to objektīvo saturu, norādot uz to priekšmetisko jomu, kuru tās aprakstāmas, t.i., jomu, attiecībā uz kuru dotās aksiomātiskās sistēmas aksiomas un teorēmas ir patiesas. Interpretācija var notikt divos veidos: 1) sākotnējo terminu saturiskā definējuma veidā, 2) aprakstot kādu modeli, kurā dotā teorija realizējas.³¹⁶

Interpretācijas nepieciešamība nosacīta ar to, ka zinātnisku zināšanu attīstības procesā tā vai cita nozīme, simbols, zīme laika gaitā var izmainīties. Filozofs V.Karpovičs savos pētījumos secinājis sekojošo:

- 1) gadījumā, ja viens no teorijas sintakses struktūras elementiem ir bez nozīmes veida, tad tādas teorijas sauc par neinterpretētām;
- 2) gadījumā, ja tikai daļai no teorijas zīmēm ir nozīme, bet daži simboli netiek nekādā veidā interpretēti, tad tādu teoriju sauc par daļēji interpretētu;
- 3) ja katrai teorijas zīmei ir kāds no nozīmes veidiem, tad teoriju sauc par pilnībā interpretētu;
- 4) ja neinterpretētas teorijas sākotnējie simboli interpretācijas procedūrā attiecas uz jēdzieniem, kuru apjomā nav reāli pastāvošu priekšmetu, tad runā par formālu vai konceptuālu teorijas interpretāciju.³¹⁷

³¹⁵ Диалектический материализм. Москва: Высшая школа, 1975, с.363.

³¹⁶ Ibid., с.364.

³¹⁷ Карпович В.Н. Системность теоретического знания. Логический аспект. Новосибирск: [b.i.], 1984, с.108.

Dažādu teorijas interpretācijas veidu vidū izšķir arī objektīvo interpretāciju. Par objektīvo interpretāciju sauc interpretāciju, kad empīriskā un priekšmetiskā nozīmes saista teorijas konceptuālo saturu ar objektīvās īstenības pētāmo fragmentu, piemēram, dažādi objektu izmērīšanas paņēmieni. Objektīvā interpretācija nevar būt vienīgā, un tai vienmēr ir nelielas modifikācijas.³¹⁸

Formalizācija.

Formalizācija (lat. – forma) ir kādas zināšanu saturiskās jomas reproducēšana un izpēte formālas sistēmas vai izskaitļošanas veidā.³¹⁹ Formalizācija kā zinātniskas izzināšanas metode saistīta ar formālās loģikas un matemātisko metožu lomas paplašināšanos zinātniskajos pētījumos.

Formalizācija ir kategorija, ko saprot dažādi: 1) kā domāšanas rezultātu atspoguļošanu precīzos jēdzienos un apgalvojumos; 2) kā dažādu objektu izziņas metodi, atspoguļojot to saturu un struktūru zīmju formā ar dažādu ‘‘mākslīgo valodu’’ palīdzību; 3) kā tādu objektu pētīšanas veidu, kad to saturu izzina ar tā formas izdibināto sastāvdaļu palīdzību.³²⁰

Formalizācijā notiek pāreja no operēšanas ar jēdzieniem uz operēšanu ar simboliem; tas iespējams, izmantojot speciālu simbolu valodu. Formalizācijas kā kriminālistiskās izzināšanas teorētiskā līmeņa metodes specifika ir tāda, ka satura līmenī spriedumi tiek novesti līdz darbībām ar zīmēm, un loģiskā secība tiek aizstāta ar vienu zīmju sistēmu izsecināšanu no citām.³²¹

Viena no negatīvajām zināšanu formalizācijas īpatnībām ir tāda, ka zinātnisku zināšanu, ar speciālas noteiktas zinātnes jomas valodas, simbolu, zīmju starpniecību veiktas formalizācijas rezultātā speciālistiem no citām zināšanu nozarēm rodas šo zināšanu saprašanas barjeras. Dažādās juridiskās darbībās apzināti vai stihiski, pietiekami kompetenti vai neprofesionāli (tas ir cits jautājums) tiek lietota juridiskā tehnika. Tā kopā ar šo īpatnējo valodu un speciālajām procedūrām dod iespēju lielā mērā formalizēt regulējamās sabiedriskās attiecības un fiksēt rezultātus lielā mērā formalizētās sistēmās utt. Bet atdalīt šo formalizēto elementu no visām juridiskajām darbībām ir ļoti grūti. Tam nepieciešami īpaši pētījumi.³²²

³¹⁸ Ibid., c.111.

³¹⁹ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.1417.

³²⁰ Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca.; Jakubaņecs V. Tiesiskā arziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 60.lpp.

³²¹ Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. Москва: [b.i.], 1979, с.144.

³²² Jakubaņecs V. Tiesiskā arziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 61.lpp.

Idealizācija.

Izzināšanas darbības procesā izzināšanas subjekta apziņā notiek ārējās pasaules atspoguļošana. Tā rezultātā veidojas ideālais izzināšanas tēls. Īstenības atveidošana apziņā izzināšanas sākumposmā notiek vienkāršu, bet vēlāk – sarežģītāku izzināšanas tēlu veidā. Šo procesu zinātnē pieņemts saukt par idealizāciju. Idealizācija (*idēa* grieķu – ideja) ir jēdzienu konstruēšanas process domās par objektiem, procesiem un parādībām; šie objekti, procesi vai parādības ir īstenībā neesoši, bet tādi, kuriem reālajā pasaulē ir pirmtēls (prototips), piemēram, punkts, absolūti ciets ķermenis, ideālā gāze³²³.

Idealizācijas process saistīts ar materiālā pāreju ideālajā. Šis process ir īpašs ar to, ka tam ir trīs specifiski posmi:

- 1) “kopiju” noņemšana objektam, tā modelēšana priekšmetiski praktisko operāciju sistēmā, vadoties no noteiktiem uzdevumiem, mērķiem, vajadzībām;
- 2) ārēji priekšmetiskās darbības pārvēršas par iekšējām (interiorizācija) (pāreja no iekšējā uz ārējo – eksteriorizācija). Informācijas par darbības objektu pārņemšanas (satveršanas) process, ko veic subjekts; materiālā pārvēršana ideālā tēlā, atspoguļojošā objektā. Būtiska loma šajā procesā ir attīstībā esoša zīmju sistēma, valoda. Valodas zīmes fiksē materiālajā darbībā pārņemto informāciju un kļūst par ideālo tēlu nesējiem.
- 3) Objektīvā satura pārveidošana, kas ir materiālā atspoguļojums, notiek bez paša materiālā objekta tiešām izmaiņām.³²⁴

Tādā veidā cilvēkam noformētie tēli kalpo par izejmateriālu jaunu tēlu, ideālu konstrukciju veidošanai. Te ietilpst arī darbība nākotnes un pagātnes tēlu izveidei. Idealizācija ļauj formulēt likumus, veidot reālu procesu abstraktas shēmas; to izmanto modelēšanā.

Idealizācijas loma zinātniskajā izzināšanā ir ļoti liela. Tas skaidrojams ar to, ka katra zinātniska teorija jau pašā sākumā tiek veidota kā reālu objektu un situāciju idealizācija, jo zinātniskas teorijas izveidē reālā īstenība vienmēr jāvienkāršo.³²⁵

Pastāv pieņēmums, ka idealizācija ir abstrahēšanas paveids.³²⁶

³²³ Советский Энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.475.

³²⁴ Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. Москва: [b.i.], 1979, с.51-52.

³²⁵ Карпович В.Н. Системность теоретического знания. Логический аспект. Новосибирск., 1984, с.27.

³²⁶ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 59.lpp.

C) Loģiskās izzināšanas metodes.

Izzināšanas loģisko metožu teorētiskais pamatojums ir loģika. Loģika ir zinātne par pareizas domāšanas likumiem un formām, kas var novest pie patiesām zināšanām. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas procesā loģikas metodes ir ne tikai pārliecināšanas līdzekļi apstākļos, kad katrs noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas dalībnieks ir tiesīgs šaubīties, pieprasīt pierādījumus, uzdot jautājumus un iebilst, bet arī jaunu ticamu zināšanu ieguves veids par izmeklējamo noziedzīgā nodarījuma notikumu. Pie tam būtu jāuzsver, ka loģikas noteikumi mūsdienās ir ne tikai pareizas domāšanas noteikumi, bet arī komunikācijas norma.

Par noziedzīga nodarījuma notikuma kriminālistisko izzināšanu būtu uzskatāms noteikta zināšanu apjoma sasniegšanas process; uz šo zināšanu bāzes, ar mērķi kvalificēt notikumu atbilstoši krimināltiesību normām, būtu iespējams pietiekami objektīvi spriest par izmeklējamā nodarījuma raksturu. Procesa virzītājs zināšanu lielāko daļu iegūst nevis tieši izzinot noziedzīga nodarījuma notikumu, bet gan apgūstot citu pieredzi. Šajā situācijā nepieciešamās noziedzīga nodarījuma izzināšanas metodes ir formāli loģiskās izzināšanas metodes.

Formālās loģikas pamatā ir Aristoteļa formulēta ideja par to, ka jaunas patiesas domas var iegūt no citām patiesām domām tikai gadījumā, ja pēdējās savā starpā noteiktā veidā saistītas.

Lai pareizi pielietotu izzināšanas loģiskās metodes, nepieciešams ievērot četrus loģikas pamatlikumus. Pirmais loģikas likums ir tāpatības likums: dotā sprieduma procesā katrai domai ir viens un tas pats saturs neatkarīgi no tā, cik reizes doma atkārtojas. Otrais loģikas likums - pretrunu likums: divi spriedumi, vienā no kuriem kaut kas tiek apgalvots par domas priekšmetu, bet otrā tas pats tiek noliegts par to pašu domas priekšmetu, nevar būt vienlaicīgi patiesi, ja šie apgalvojumi izteikti vienlaicīgi un vienā attiecībā. Trešajā loģikas likumā – trešā izslēgtā likumā – apgalvots, ka divas pretrunīgas domas par vienu un to pašu priekšmetu vienā un tajā pašā laikā un vienā un tajā pašā attiecībā, nevar vienlaicīgi būt patiesas un aplamas (viena no tām noteikti ir patiesa). Ceturtais formālās loģikas likums ir Leibnica likums – pietiekamā pamata likums: katra pabeigta doma uzskatāma par patiesu, ja tam ir pietiekams pamats.

No noziedzīga nodarījuma notikuma kriminālistiskās izzināšanas formāli loģiskajām metodēm biežāk tiek pielietotas analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, kā arī analogija.

Analīze un sintēze.

Analīze (gr.*análysis* – sadalīšana) ir izpētes metode, kas izpaužas vesela, sarežģīta izpētes objekta sadalīšanā vienkāršākās, elementārās daļās un atsevišķu pušu, īpašību vai sakaru izcelšanā.³²⁷ Objekta izzināšanas procesā, izceļot tā elementus, analīzi pieņemts veikt sekojošos virzienos: komponentu (elementu) analīze, izzināšanas objekta struktūras analīze, objekta ārējo funkciju analīze, objekta iekšējo funkciju analīze, objekta ģenētiskā analīze, objekta prognozes analīze. Objekta izpēte vienmēr sākas ar tā analīzi, tomēr analīze nav zinātniskās izpētes galamērķis.

Sintēze (gr.*synthesis* – savienošana) ir izpētes metode, kas izpaužas sarežģīta izpētes objekta atsevišķu daļu, elementu, pušu, komponentu sakaru savienošanā, atveidošanā un veselā aptveršanā tā vienotībā.³²⁸ Informācija par katru izzināšanas objekta elementu, kas iegūta analīzes rezultātā, apvienojama ar sintēzes palīdzību. Sintēze ir zinātniskās izpētes galamērķis; tajā cenšas atveidot veselo, saprast tā iekšējo struktūru, funkcionēšanu, attīstības likumu. Tomēr jāņem vērā, ka tāda veselā iegūšana iespējama tikai tad, kad zināmi sakari, attiecības starp veidojošajiem elementiem; tikai šis nosacījums ļauj veikt sintēzi. Pretējā gadījumā informatīvi vienotu objektu nav iespējams iegūt.

Analīzei un sintēzei ir savi objektīvie pamati materiālās pasaules uzbūvē un likumsakarībās. Analīze un sintēze ir cieši saistītas. To apstiprina tas, ka objektīvajā īstenībā pastāv veselais un tā daļas, vienotība un atšķirība, nepārtrauktība un diskretums, sabrukums un radīšana. Pamatojoties uz šiem objektīvajiem procesiem saskaņā ar dabas likumiem, cilvēki savā praktiskajā darbībā realizē šos procesus, virzot tos saskaņā ar saviem mērķiem.³²⁹

Bez daļu izpētes ar analīzes palīdzību, nevar izprast veselo. Bez veselā izpētes ar sintēzes palīdzību, nevar līdz galam izprast daļas, jo neskaidras paliek to funkcijas veselā sastāvā. Dialektiskajā materiālismā tiek izmantota analīzes un sintēzes

³²⁷ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 46.lpp.

³²⁸ Turpat, 693.lpp.

³²⁹ Дialeктический материализм. Москва., 1975, с.348.

organiskā vienotība. Tomēr tas neizslēdz to, ka vienā vai otrā objekta izpētes stadijā atkarībā no mūsu zināšanām par to, lielāka nozīme var būt analīzei vai sintēzei.

Apskatot izzināšanas procesa īpatnības no informācijas analīzes un sintēzes puses, filozofs V. Jakubaņecs secinājis sekojošo: pirmkārt, jau analīzes sākumā izziņas subjektam ir kaut kāds apkopots priekšstats par izziņas objektu, no kā viņš vadās; otrkārt, izpētot dažas dotā objekta sastāvdaļas (analīze), pētnieks veic pirmo iegūto rezultātu apkopojumus (sintēze); treškārt, nākamā izziņas pakāpē šos apkopojumus ņem vērā turpmākā sastāvdaļu izpētē utt. Pakāpeniskums ir vērojams arī izziņas virzībā no vienkāršākās analīzes uz sarežģītāku analīzi, no izziņas objekta ārējo pušu analīzes uz to iekšējā satura analīzi. Turklāt iekšējā sastāva elementi bieži tiek aplūkoti kā pretrunu puses. Analizējot tās, paveras iespējas atklāt attīstības avotu, kas ir ļoti svarīgi.³³⁰

Dabaszinātnēs analīze un sintēze veicama gan teorētiski, gan praktiski. Sabiedriskajās zinātnēs izpētes objekta analīze un sintēze notiek tikai domās ar izpētes objekta dažādu pušu, sakaru, attiecību abstrahēšanas palīdzību.

Zinātniskajā izzināšanā, ņemot vērā analīzes un sintēzes dažādas stadijas, zināmi sekojoši to veidi:

- 1) objekta izzināšanas sākumstadijā notiek empīriskā analīze un sintēze. Tas dod iespēju izcelt objekta sastāvdaļas un fiksēt tajās to kopējo, kas ir tikai virspusējs;
- 2) lai izzinātu objekta būtību, izmanto elementāro teorētisko analīzi. Elementārā teorētiskā analīze pamatota uz jau zināmiem pieņēmumiem, piemēram, par pētāmo parādību likumsakarībām, likumsakarīgām attiecībām. Šajā gadījumā analīzei un sintēzei ir izlases (izvēles) raksturs, t.i., izceltas un savienotas parādības, kas apzīmētas kā būtiskas, otršķirīgas, netiek ņemtas vērā;
- 3) lai izzināšanas objekta būtību izzinātu dziļāk, izmanto strukturāli ģenētisko analīzi un sintēzi. Šajā analīzes un sintēzes veidā izceļami tādi objekta elementi, kas sekmē jaunu parādību rašanos un virza objekta attīstību uz jaunu līmeni.

Indukcija un dedukcija.

³³⁰ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 50.lpp.

Indukcija (latīņu *inducio* – pavēršana) – spriedums no faktiem uz kādu hipotēzi (vispārīgu apgalvojumu)³³¹. Indukcija ir atsevišķu spriedumu sintēze, uz kuru pamata tiek izstrādāti vispārīgi atzinumi. Indukcija kā izzināšanas metode ir procedūru kopums, ar kuru palīdzību var pāriet no konkrētām zināšanām uz vispārīgām zināšanām, t.i., pāreja no zināšanām par konkrētiem objektiem uz zināšanām par klasi, kurā ietilpst dotie objekti.³³² To varētu ilustrēt ar sekojošu piemēru: lai gūtu zināšanas par noziedzīgu nodarījumu veidu, nepieciešams gūt zināšanas par noteiktu skaitu vienveidīgiem konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem. Šim mērķim pietiekami izcelt no jēdziena par katru konkrētu noziedzīgu nodarījumu kopējās pazīmes, kas būs būtiskas noziedzīga nodarījuma veidam. Tas sasniedzams ar zināšanu induktīvu pāreju uz jaunu līmeni.

Ar zinātniskās indukcijas palīdzību var izdibināt arī parādību cēloņsakarīgās attiecības. Cēloņsakarīgo attiecību izdibināšanas vai zinātniskās metodes izmantošanas gaitā ir jāizmanto sekojošas tai pakārtotas metodes:

- 1) vienīgās līdzības metode: ja diviem vai vairākiem izzināmās parādības gadījumiem kopējs ir tikai viens apstāklis, bet visi pārējie apstākļi ir atšķirīgi, tad šis vienīgais līdzīgais apstāklis arī ir dotās parādības cēlonis;
- 2) vienīgās atšķirības metode: ja gadījums, kurā izzināmā parādība notiek, un gadījums, kurā tā nenotiek, visumā ir līdzīgi un atšķiras tikai vienā apstākļī, tad šis apstāklis, kas ir pirmajā gadījumā un nav otrā – arī ir izzināmās parādības cēlonis;
- 3) līdzības un atšķirības apvienotā metode – divu iepriekšējo metožu kombinācija;
- 4) līdztekus notiekošo izmaiņu metode: ja vienas parādības rašanās vai izmaiņas katru reizi ar nepieciešamību izsauc citā parādībā noteiktas izmaiņas, tad abas parādības atrodas cēloņsakarīgās attiecībās viena ar otru;
- 5) atlikuma metode: ja komplicētu parādību rod komplicēts cēlonis, kas sastāv no noteiktu apstākļu kopuma, un ir zināms, ka daži no šiem apstākļiem ir parādības daļas cēlonis, tad šis parādības atlikumu rada pārējie apstākļi.³³³

³³¹ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.491.

³³² Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 314.lpp.

³³³ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 53.lpp.

Izmantojot induktīvo izzināšanas metodi, jāņem vērā, ka induktīvā sprieduma patiesīgums ir tieši atkarīgs no to premisu patiesīguma, kas ņemtas par sprieduma pamatu, kā arī no sprieduma un secinājuma veidošanas noteikumu patiesīguma. Tipiska induktīvā slēdziena kļūda ir pārsteidzīga apkopšana. Šī kļūda ir kā sekas pietiekama pamata likuma ignorēšanai un izpaužas tādējādi, ka tiek ņemti ne visi iespējamie apstākļi, kas veido zināmu parādību sekas. Otra tipiska indukcijas izmantošanas kļūda ir pietiekama pamata likuma ignorēšana, un turklāt, attiecību starp parādībām likumsakarību aizstāšana ar parādību vienkāršu secību.

Izšķir pilnu indukciju, kad apkopšana attiecas uz galīgi pārskatāmu faktu jomu, un nepilnu indukciju, kad apkopšana attiecas uz bezgalīgi- vai galīgi- nepārskatāmu faktu jomu. Pilna indukcija ir slēdziens (secinājums) par priekšmetu klasi, balstoties uz visu dotās klases priekšmetu izpēti. Ja šī izziņa ir bijusi objektīva, tad pilnā indukcija dod iespēju nonākt (veidot) pie drošiem secinājumiem. Tāpēc šos secinājumus ļoti bieži izmanto kā pierādījumus. Nepilna indukcija ir tāds slēdziens, kas balstās uz zināšanām par (tikai) daļu no dotās klases objektiem. Ir trīs nepilnas indukcijas paveidi:

- 1) Indukcija, vienkārši uzskaitot, vai populārā indukcija – slēdziens uz tāda pamata, ka novērojamo faktu starpā netika konstatēts neviens, kas būtu pretrunā ar apkopjošu secinājumu;
- 2) Indukcija, atlasot faktus, - tiek veikta, nevis balstoties uz faktiem, kas (un kā) pagadās, bet, atlasot tos no kopējās masas pēc noteiktiem principiem, tādā veidā samazinot gadījuma sakritību varbūtību;
- 3) Zinātniskā indukcija – slēdziens par visiem dotās klases objektiem tiek izdarīts, balstoties uz zināšanām par daļas no šīs klases objektu cēloņsakarīgām, likumsakarīgām attiecībām, par to nepieciešamām pazīmēm.³³⁴

Zinātnē induktīvā ceļā iegūtām zināšanām var būt gan iespējamības, gan drošticams raksturs.

Dedukcija (lat.*deductio* – izsecināšana) – pēc loģikas likumiem izdarīts secinājums no vispārējā uz atsevišķo; spriedumu ķēde, kuras posmi (izteikumi) saistīti loģiskā secīguma attiecībām.³³⁵ Dedukcija ir tāda domāšanas forma, kad jaunās

³³⁴ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 52.lpp.

³³⁵ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 138.lpp.; Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.367.

zināšanas var iegūt tīri loģiskā ceļā izmantojot loģikas noteikumus. Pie tam jaunās zināšanas pamatojas uz jau esošām zināšanām – premisām. Jaunu zināšanu ieguves rezultāts tiek noformēts secinājuma veidā. Premisas var būt aksiomu veidā, jau pierādītu spriedumu vai zināšanu veidā, kas izrietējušas no jau zināmām zināšanām.

Dedukcija ir vispārīgo un atsevišķo izteikumu apvienošana; tas dod iespēju loģiskā ceļā iegūt jaunu atsevišķu izteikumu. Dedukcija ir teorijas veidošanas pamatlīdzeklis un pierādījuma pamatlīdzeklis. Dedukcijas sākums (premisas) ir aksiomas vai vienkārši hipotēzes, kurām ir vispārīgu apgalvojumu (“vispārējs”) raksturs, bet nobeigums – sekas no premisām, teorēmas (atsevišķais). Ja dedukcijas premisas ir patiesas, tad arī tās sekas ir patiesas.

Deduktīvās izziņāšanas metodes būtība ir sekojoša:

- 1) vispirms jāatrod to klasi, pie kuras pieder interesējošais objekts,
- 2) pēc tam jāattiecinā uz to likums, kas nosaka visas klases attīstību.

Tādā veidā notiek pāreja no vispārējām zināšanām (dotajā gadījumā – likums, kas nosaka visas klases attīstību) pie konkrētām zināšanām (zināšanām par izziņas objektu).³³⁶

Ar dedukcijas palīdzību tiek formulētas problēmas un hipotēzes, kuras paredz eksperimentālu meklēšanu sākumstadijā, kā arī tiek izsecinātas empīriskās sekas no šīm problēmām un hipotēzēm.³³⁷ Izmantojot dedukciju, var iegūt ne tikai drošicamas zināšanas, bet arī apgāzt izvirzīto hipotētisko pieņēmumu. Dedukcija, kurā secinājums nepieciešami seko no premisām kā pierādījuma pamats, vienlaicīgi kļūst arī par izskaidrojuma loģisko formu.

Indukcija un dedukcija zinātniskajā izziņā ir cieši saistītas. Dedukcija izpaužas kā induktīvā ceļā iegūta empīriskā materiāla izmantošana noteiktā veidā. Izpētes rezultātā filozofi V.Vorobjovs un A.Jelsukovs secinājuši, ka indukcija un dedukcija iemieso singulārā un vispārējā saikni izziņāšanā, to savstarpējo nosacītību; tās ir tādas izziņāšanas metodes, kurām pateicoties pastāv saikne starp teoriju un empīrisko, attīstās tādu izteikumu sistēma, kuri pieļauj eksperimentālu pārbaudi.³³⁸

Analoģija.

³³⁶ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 54.lpp.

³³⁷ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989, с.34.

³³⁸ Ibid.

Analoģija (grieķu *analogia* – atbilstība, līdzība) – objektu (parādību, procesu) līdzība kādās īpašībās vai attiecībās.³³⁹ Analoģijai ir būtiska loma zinātnes attīstībā. Daudzi zinātniski atklājumi izdarīti ar analoģijas palīdzību. Tā, piemēram, pirmā hipotēze par atoma uzbūvi tika izvirzīta pēc analoģijas ar saules sistēmu, skaņas dabas izpēte pamatojās uz analoģiju ar vilni ūdens virsmā un tml. Ar analoģijas palīdzību notiek pāreja no atsevišķām zināšanām uz vispārējām, no konkrētā uz abstrakto. Analoģija pamatota uz objektīvu kopīgu īpašību esamību dažādiem objektiem un procesiem; tas var izpausties dažādu jomu teoriju struktūru tāpatībā.³⁴⁰

Analoģija ir izziņāšanas metode, ar kuras palīdzību notiek pāreja no vairāk izpētīta objekta uz mazāk izpētītu, ja tiem ir kopīgas pazīmes.³⁴¹ Taču pēc analoģijas izdarītiem secinājumiem nav pierādījuma spēka, tāpēc izziņāšana notiek no secinājuma pēc analoģijas uz slēdzienu pēc nepieciešamības. Analoģija ir cieši saistīta ar modelēšanas metodi. Tas skaidrojams ar to, ka sprieduma pēc analoģijas loģiskā struktūra ir organizējošais noteikums, kas apvieno visus modelēšanas momentus vienotā mērķtiecīgā procesā. Objektu, kuru izziņām ar analoģijas palīdzību, sauc par modeli. Objektu, uz kuru tiek pārnesta modeļa izziņas rezultātā iegūtā informācija, pieņemts saukt par oriģinālu, paraugu, prototipu.

Jēdzieni “analoģija” un “spriedums pēc analoģijas” nav identiski. Spriedums pēc analoģijas ir kāda objekta apskatīšanā iegūtas zināšanas, kas tiek pārnestas uz mazāk izpētītu objektu ar līdzīgām būtiskām īpašībām, kvalitātēm.³⁴² Citiem vārdiem sakot, spriedums pēc analoģijas ir iespējams secinājums par pētāmā objekta līdzību pēc mūs interesējošās pazīmes ar citu objektu, pamatojoties uz zināmu šo objektu līdzību pēc vairākām citām būtiskām pazīmēm. Spriedums pēc analoģijas ir priekšmetiskās pasaules lietu vispārējāku attiecību atspoguļojums mūsu apziņā. Parasti pēc analoģijas zinātniski noskaidrots fakts pārbaudāms faktiski.

Analoģija balstās uz atziņu, ka vienā ziņā līdzīgas lietas ir līdzīgas arī pārējā ziņā. Izšķir vairākus sprieduma pēc analoģijas veidus:

- 1) vienkāršā analoģija – analoģija, kad no divu priekšmetu līdzības vienās pazīmēs secina par šo priekšmetu līdzību citās pazīmēs, liekot tos vienā un tajā pašā ģintī vai sugā;

³³⁹ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 46.lpp.

³⁴⁰ Герц Г.(Horz. Н.) Соотношение между экспериментом, моделью и теорией в процессе естественнонаучного познания. Грām.: *Эксперимент.Модель.Теория*. М. – Берлин: Наука, 1982, с.9.

³⁴¹ Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989, с.37.

³⁴² Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.53.

- 2) izplatītā analogija – analogija, kad pēc parādību līdzības secina par tās izraisījušajiem iemesliem vai pēc iemeslu līdzības – par to darbību līdzību;
- 3) stingrā analogija – ir analogija, kad no divu priekšmetu līdzības vienā pazīmē pāriet uz to līdzību otrā pazīmē, kas atkarīga no pirmās. Šī analogija pamatojas uz to, ka salīdzināmajiem objektiem īpašības, attiecības atrodas zināmā atkarībā;
- 4) nestingrā analogija – analogija, kad balstoties uz zināšanām par divu objektu līdzīgām pazīmēm, nonāk pie slēdziena par to līdzību kaut kādā jaunā pazīmē, par kuru nav zināms, vai tā atrodas atkarībā no zināmajām pazīmēm.

Pēc filozofa V.Jakubaņeca domām, novērtējot secinājumu, kas iegūts, izmantojot analogiju, ar nolūku izdibināt tā patiesuma pakāpi, jāņem vērā sekojoši nosacījumi:

- 1) jo vairāk salīdzināmo objektu kopējo īpašību mēs zinām, jo augstāka ir varbūtības pakāpe secinājumam pēc analogijas,
- 2) jo būtiskākas ir konstatētās salīdzināmo objektu īpašības, jo augstāka secinājuma patiesuma pakāpe,
- 3) jo dziļāki objekta izdibināto īpašību sakari, jo augstāka secinājuma patiesuma pakāpe,
- 4) ja tam objektam, par kuru tiek izdarīts secinājums pēc analogijas, ir pazīme, kas nav savienojama ar pārneseņa pazīmi, tad salīdzināmo objektu vispoārēja līdzība nav pamats secinājumam pēc analogijas, tai nav nozīmes,
- 5) kopējām īpašībām ir jābūt jebkurām salīdzināmo objektu īpašībām, t.i., tās izvēlas “bez aizspriedumiem” pret kaut kāda veida īpašībām,
- 6) īpašībām, kas ir konstatētas modelī, ir jābūt tāda paša tipa kā vispārējām īpašībām,
- 7) kopējām īpašībām ir jābūt pēc iespējas specifiskākām salīdzināmajiem objektiem, t.i., tām ir jāpieder pēc iespējas mazākam objektu lokam,
- 8) turpretī modeļa īpašībai ir jābūt mazāk specifiskai, t.i., jāpieder pēc iespējas lielākam objektu lokam.³⁴³

Veidot spriedumus pēc analogijas var tikai viena tipa vienu un to pašu objektīvās īstenības likumu darbībai pakļautu parādību jomā. Tomēr analogiju var piemērot arī

³⁴³ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, [b.g.], 40.-41.lpp.

dažādām parādībām, tomēr šajā gadījumā īpaši jāņem vērā ne tikai līdzība, bet arī parādību kvalitatīvā atšķirība.

Noziedzīga nodarījuma notikuma kriminālistiskās izzināšanas procesā analīzes un sintēzes, indukcijas un dedukcijas, analogijas pielietošana ir neaizvietoājama, lai sadalītu īstenību atsevišķos priekšmetos un parādībās, bet, savukārt, priekšmetus un parādības – elementos, atklātu to pamatīpašības, īpatnības, puses, pētītu tās katru atsevišķi, ārpus to sakariem un attīstībā. Pie tam būtu jāievēro, ka formāli loģisko izzināšanas metožu pielietošanas īpatnība ir tāda, ka katrā konkrētā domāšanas aktā izzināšanas objekti uzskatāmi par tāpatīgiem sev pašiem. Citiem vārdiem sakot, formālā loģika atspoguļo objekta relatīvo noturību katrā laika momentā vienā un tajā pašā attiecībā.

D) Matemātiskās izzināšanas metodes.

Ar matemātiskajām metodēm pieņemts saprast matemātisko teoriju aparāta izmantošanu kādā zinātnē. Iespēja izmantot matemātiskās metodes kriminālistikā nosacīta ar izzināšanas objekta – noziedzīga nodarījuma – īpatnībām; tam raksturīga ne tikai kvalitatīva specifika, bet arī kvantitatīvās īpašības un attiecības. Svarīgs matemātisko metožu pielietošanas priekšnosacījums ir atbilstības noteikšana starp konkrētajā matemātiskajā teorijā izmantojamajiem jēdzieniem un tiem objektiem un likumsakarīgajām, funkcionālajām atkarībām³⁴⁴, kuras pēta kriminālistikā. Šī sakarība nepieciešama katrā konkrētā gadījumā, kad nepieciešama empīrisku datu (precīza kvantitatīva objektu, parādību, procesu apraksta veidā) matemātiska apstrāde. Šāda apraksta rezultātā iegūst precīzus un skaidrus jēdzienus un secinājumus, kurus citādi iegūt būtu apgrūtināti vai neiespējami.

Kriminālistikas attīstības pirmsākumos matemātikas iesaistīšana ierobežojās ar elementāru jēdzienu pielietošanu un aritmētikas operācijām, lai noskaidrotu vienkāršākos kvantitatīvos raksturojumus un attiecības. Mūsdienās speciālās zināšanas kriminālistikā prasa daudzveidīgāka matemātiskā arsenāla pielietošanu, piemēram, rēķināšanas, izskaitļošanas, matemātiskās analīzes u.c.

Rēķināšana jeb numerācija ir naturālā skaitļa izteikšanas veidu kopums izteiksmes vai skaitļu apzīmējuma veidā. Jebkurā rēķināšanas sistēmā daži simboli

³⁴⁴ Dažām objektu kategorijām ir spēja regulāri radīt viena tipa sekas. Ja šādas sekas sekmē objekta saglabāšanu, tad zinātniskajā izzināšanā tās sauc par funkcijām.

(vārdi vai zīmes) kalpo noteiktu skaitļu apzīmēšanai; šos skaitļus sauc par mezgla skaitļiem, bet pārējie skaitļi (algoritmiskie) tiek iegūti kādu operāciju ar mezgla skaitļiem rezultātā. Senajā Babilonijā mezgla skaitļi bija 1, 10, 60; romiešu sistēmā mezgla skaitļi ir 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000, kurus apzīmē atbilstoši ar zīmēm I, V, X, L, C, D, M.³⁴⁵ Šodien viena no plašāk izmantotajām rēķināšanas sistēmām ir desmit zīmju sistēma ar cipariem 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. ESM pielieto divu ciparu rēķināšanas sistēmu, kurā katrs skaitlis izteikts ar divu ciparu (0 un 1) palīdzību. Rēķināšanas sistēmās kāds skaits n vieninieku, piemēram, desmit, tiek apvienots vienā otrās pakāpes vieninieka (desmits), tas pats skaitlis 3.pakāpē (simts) utt. Skaits n tiek saukts par rēķināšanas sistēmas pamatu, bet zīmes, ko izmanto, apzīmējot katras pakāpes vieninieku kvantitāti – par cipariem.

Izskaitļošana ir procedūra vai algoritms meklējamā lieluma nozīmes noskaidrošanai. Raksturīga izskaitļošanas procesu puse ir tā, ka meklējamā lieluma nozīmes izskaitļošana notiek secīgi no sākumlielumiem pēc noteiktiem, iepriekš zināmiem noteikumiem.

Aprēķināšana ir tādas zīmju sistēmas iegūšana, kas veidojas, izmantojot visu sintaksiski pareizu simboliskas izteiksmes no alfabēta burtiem sistēmas – aprēķināšanas valodas veidošanās procesu, t.i., tās terminus (vārdi) un formulas (frāzes), un potenciāli nozīmīgu (patiesu) skaitļošanas formulu (tās frazeoloģijas) izvešanas procesu no tajā pašā valodā fiksēta formulu-aksiomu kopuma³⁴⁶. Jebkuru aprēķināšanu viennozīmīgi nosaka aprēķināšanas alfabēta, alfabēta valodas veidošanās noteikumu, aksiomu un frazeoloģijas pārveidošanas (secinājuma) noteikumu kopas uzdevums. Nozīmju piešķiršana aprēķināšanas simboliem, t.i., aprēķināšanas kā zīmju sistēmas apskatīšana (aprēķināšanas interpretācija), pārveido aprēķināšanu formalizētā valodā.

Matemātiskā analīze – izziņāšanas metode, kuras teorētiskais pamats ir matemātikas sadaļa, kurā funkcijas un to vispārināšana tiek pētīta ar robežas metodi. Robežas jēdziens cieši saistīts ar bezgalīgi maza lieluma jēdzienu.³⁴⁷ Matemātiskās analīzes kā funkciju izpētes līdzekļa objektīvo svarīgumu nosaka tas, ka dabā sastopami procesi, kustības, kuras apraksta ar funkcijām.³⁴⁸ Matemātiskajā analīzē

³⁴⁵ Математическая энциклопедия. Т.5, Москва., 1985, с.314.

³⁴⁶ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1985, с.512.

³⁴⁷ Математическая энциклопедия. Т.3, Москва., 1982, с.559.

³⁴⁸ Матемātiskā funkcija ir atbilstība $y=f(x)$ starp mainīgiem lielumiem, sakarā ar ko katrai kāda lieluma x (argumenta) apskatāmajai nozīmei atbilst noteikta cita lieluma y (funkcija) nozīme.

ietilpst diferenciālā aprēķināšana, integrālā aprēķināšana, diferenciālvienādojumu risināšana, variāciju aprēķināšana, funkcionālā analīze u.c.

Matemātiskā statistika ir zinātne par sistematizācijas matemātiskajām metodēm un statistisko metožu izmantošanu zinātniskiem un praktiskiem secinājumiem.³⁴⁹ Daudzās sadaļās matemātiskā statistika pamatojas uz varbūtības teoriju, kas ļauj novērtēt uz ierobežota statistiskā materiāla bāzes izdarītu secinājumu ticamību un precizitāti

3.2.3. Sevišķās (kriminālistiskās) izziņāšanas metodes.

Sevišķā, specifiskā, speciālā metode ir vienas sinonīmu rindas jēdzieni. Sevišķās metodes funkciju pilda speciālās metodes, kuru nosaukums norāda uz tās jomas specifiskumu, kuras ietvaros metode radusies un pilda savu pamatfunkciju izziņāšanā. Parasti šādas metodes tiek nosauktas pēc zināšanu jomām, piemēram, fizikālās, socioloģiskās, vēsturiskās un tml.

Diskusijas varētu izraisīt, piemēram, I.Vedina piedāvātā zinātniskās izziņas metožu klasifikācija; pēc viņa domām zinātniskās izziņas metožu klasifikācija atkarībā no izplatības ir sekojoša:

- 1) vispārējās metodes, kuras pielietojamas visās zinātnes nozarēs, piemēram, sistēmanalīzes metode;
- 2) sevišķās metodes, kuras izmantojamas vairākās zinātnes nozarēs, piemēram, matemātiskās loģikas metodes, novērošana, eksperiments, modelēšana;
- 3) speciālās metodes, kuras izmantojamas atsevišķās zinātnes nozarēs.³⁵⁰

Šajā klasifikācijā jēdzieni “vairākas nozares” un “atsevišķas nozares” ir nepietiekami noteikti precīzai un skaidrai divu metožu grupu norobežošanai.

Jēdziens “kriminālistiskā izziņāšanas metode” ir apkopojošs un ietver vairākas specifiskas izziņāšanas metodes, kuru rašanos un attīstību noteikusi ne tikai kriminālistikas izziņāšanas sfērā ietvertu objektu daba, bet arī pētniekam izvirzītie uzdevumi.

Noziedzīga nodarījuma kā notikuma kriminālistiskās izziņāšanas pamatzdevums ir šā notikuma apstākļu noskaidrošana. Jebkuru notikumu var raksturot kā laikā un telpā noteiktu objektu kopumu, kā arī specifisku šo objektu mijiedarbību (procesu,

³⁴⁹ Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1985, с.769.

³⁵⁰ Vedins I. Metode un metodoloģija. LPA Raksti. Rīga: LPA, 2002., Nr.10, 11.-12.lpp.

kuros šie objekti iesaistīti). Tādējādi arī noziedzīga nodarījuma notikums ir objektu kopums un to specifiska mijiedarbība. Noskaidrojot šādas mijiedarbības rezultātu un raksturu, kā arī esot pietiekamam pamatam, iespējams kvalificēt notikumu kā noziedzīgu nodarījumu, vai kā notikumu, kam nav noziedzīga nodarījuma pazīmes.

Tādējādi galvenais risināmais uzdevums ir noskaidrot priekšmetus, kas “piedalījušies” notikumā. Šis uzdevums būtu risināms ar kriminālistiskās identifikācijas palīdzību. Savukārt, lai noskaidrotu mijiedarbības raksturu starp identificētajiem priekšmetiem, izmantojama kriminālistiskās diagnostikas metode. Bez tam, krimināltiesību praksē sastopami materiālās pasaules priekšmeti, kuru esamība pie noziedzīgā nodarījuma subjekta var ietekmēt vai nu noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses noteikšanu, vai arī tie ir noziedzīga nodarījuma kvalificējoša pazīme, piemēram, dažādi ieroču veidi, narkotiskās, psihotropās vielas, sprāgstvielas, indīgās, radioaktīvās vielas un tml. Lai noskaidrotu noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas sfērā nokļuvušas lietas būtību, kas norādītu uz noteiktu kaitīguma pakāpi, pielietojama kriminālistiskās klasifikācijas metode.

A) Kriminālistiskā identifikācija

Noziedzīga nodarījuma notikumu pieņemts uzskatīt par vienu no reālās īstenības materiālajiem procesiem; tas vienmēr ir pagātnes notikums un spriest par to var tikai pēc tā atspoguļojumiem (pēdām), ar kuru starpniecību pagātni iespējams izzināt. Tāpat kā jebkurš materiāls process, arī noziedzīgs nodarījums, mijiedarbojoties ar apkārtējo vidi, atspoguļojas tajā, radot vidē noziedzīgajam procesam adekvātas izmaiņas. Šādas izmaiņas (atspoguļojumus) kriminālistikā pieņemts saukt par noziedzīga nodarījuma pēdām. Klasificējot noziedzīga nodarījuma pēdas pēc atspoguļojuma formas, tās iedalāmas divās grupās: 1) ideālās pēdas, 2) materiālās pēdas.

Ideālās pēdas ir atspoguļojumi cilvēka apziņā, kuri saglabājas viņa atmiņā. Atspoguļojuma psihiskā forma, atšķirībā no materiālās formas, noris pēc specifiskām likumsakarībām un ietekmējas no citiem faktoriem, tāpēc tā būtu jāapskata atsevišķi. Savukārt, materiālo pēdu veidošanu veicina trīs matērijas kustības formas: fizikālā, ķīmiskā un bioloģiskā. Tā, piemēram, līdz šim tiesu praksē nav bijuši gadījumi, kad seifs uzlauzts, t.i., objektā izdarītas materiālas izmaiņas, tikai ar gribas palīdzību vai skatiena koncentrāciju uz atslēgas atveri slēdzenē.

Jebkuram noziedzīgam nodarījumam raksturīgi, ka tas noteikti atstāj materiālās pēdas, t.i., tam ir materiālas sekas (kā, zināms, saskaņā ar LR likumiem nepastāv noziedzīgs nodarījums domās). Vide, kurā noziedzīgs nodarījums rada izmaiņas, nav tikai viens objekts, bet gan objektu, procesu, parādību komplekss, kura katrs elements satur noteiktu informācijas “porciju” par noziedzīgo nodarījumu. Visi šie apstākļi, izmeklējot noziedzīgos nodarījumus, ļauj risināt specifisku uzdevumu – izcelt un identificēt cilvēku, priekšmetus, dzīvniekus un tml., kam tieši vai netieši ir sakars ar noziedzīgā nodarījuma notikumu.

Kriminālistikā šā uzdevuma risināšanai tiek izmantota īpaša izzināšanas metode – kriminālistiskā identifikācija. Vārds “identifikācija” cēlies no latīņu “idem” – tas pats, tāds pats, un “facere” darīt. Identifikācija (latīņu *identificare*) ir sakrītības noteikšana, kaut kā identitātes noteikšana ar kaut ko.³⁵¹

Dažādās zinātnes nozarēs terminam identifikācija ir dažāda interpretācija. Tā, piemēram, psiholoģijā un socioloģijā identifikācija nozīmē emocionālu vai citādu personības pašidentificēšanās procesu ar citu cilvēku, cilvēku grupu, paraugu; tehnikā, matemātikā tā ir izzināmā priekšmeta atbilstības noteikšana savam paraugam (zīmei), t.i., identifikatoram. Plašākā nozīmē identifikācija ir objektu tāpatības atzišana, atpazīšana. Pieņemts uzskatīt, ka visas lietas savstarpēji atrodas līdzības un atšķirības attiecībās; absolūto līdzību sauc par tāpatību.

Kriminālistikas praksē jēdzienu identifikācija pirmais ieviesa franču kriminālists A. Bertijons (Alfons Bertillon) (1853.-1914.). Viņš 1879.gadā detalizēti izstrādājis personas reģistrācijas antropometrisko sistēmu. Šīs sistēmas pamatus veidoja dažādu cilvēka ķermeņa daļu (augums, izplestu roku platumas, galvas, labās auss, kreisās pēdas garums un platumas u.c.) mērījumi. Kopumā tika piedāvāts mērīt 11 cilvēka ķermeņa parametrus. Šo mērījumu rezultātu komplekss tika izmantots kā līdzeklis cilvēka identifikācijai. Šās personas tāpatības noteikšanas metodes apraksts tika publicēts darbos “Antropometrijas praktiskā pielietošana” 1881.gadā, “Tiesu antropometrija Parīzē” 1889.gadā,

³⁵¹ Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca.; Музрукова Т.Г., Нечаева И.В. Краткий словарь иностранных слов. Москва: [b.i.], 1995, с.21.

“Antropometriskā tāpatības noteikšana” 1893.gadā.³⁵² A.Bertijons bija pirmais, kas zinātniski (kaut arī tikai empīriskā līmenī), izstrādājis noziedznieku recidīvistu atpazīšanas antropometrisko sistēmu, vārdisko portretu un signalītisko fotografēšanu, sāka pielietot identifikācijas metodi. Turpmāk identifikāciju kriminālistikas praksē sāka pielietot ne tikai personas, bet arī citu objektu noteikšanai.

Ilgu laiku objektu tāpatības noteikšanas metodei pēc to atspoguļojumiem nebija izstrādāts pietiekami pilnīgs teorētiskais pamatojums. Krievijas kriminālists (A.Bertijona skolnieks) S.Potapovs (1837.-1957.) 1940.gadā formulējis kriminālistiskās identifikācijas teorētiskos pamatatzinumus. Turpmākā laika periodā kriminālistiskās identifikācijas teorijas padziļinātai izpētei lielu vērību veltījuši vairāki pazīstami kriminālisti: L.Arockers, R.Belkins, A.Eismans, G.Granovskis, V.Kolmakovs, B.Komariņecs, K.Koristka, V.Mitričevs, T.Sedova, M.Segajs, N.Seļivanovs, V.Sņetkovs, B.Ševčenko, A.Šļahovs, I.Terzijevs u.c.

Krievijas kriminālists R.Belkins, apkopojot kriminālistiskās identifikācijas kā zinātnisku atzinumu sistēmas vēsturisko attīstību, secinājis, ka kriminālistiskās identifikācijas attīstībai ir trīs posmi:

- 1) no 1940.līdz 1950.gadam – kriminālistiskās identifikācijas teorijas vispārējo pamatu, tās pamatatzinumu un principu veidošanās posms;
- 2) no 1950.līdz 1970.gadam – uz vispārējās kriminālistiskās identifikācijas teorijas pamatu veidotu “objektu” identifikācijas teoriju rašanās: tiesu trasoloģiskā identifikācija, tiesu grafiskā identifikācija un tml.;
- 3) trešais posms turpinās arī mūsdienās; tam raksturīga kriminālistiskās identifikācijas teorijas atsevišķu vispārēju atzinumu pārskatīšana, precizēšana un papildināšana.³⁵³

Patreiz izzināšanas darbības, pielietojot kriminālistisko identifikāciju, teorētiskais pamatojums noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas sfērā ir pietiekami dziļš un viennozīmīgs. Pateicoties daudzu zinātnieku kriminālistu pūlēm šā jautājumā izpētē, jēdzienu kriminālistiskā identifikācija var apskatīt trīs nozīmēs:

³⁵² Белкин Р.С. Криминалистика. Краткая энциклопедия. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1993, с.9.

³⁵³ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.2., Москва: Юристь, с.245.

- 1) kriminālistiskā identifikācija kā noziedzīga nodarījuma zinātniskas izzināšanas metode;
- 2) kriminālistiskā identifikācija kā teorija;
- 3) kriminālistiskā identifikācija kā noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas process.

Kriminālistiskā identifikācija kā zinātniska izzināšanas metode

Krievijas kriminālists V.Koldins savos pētījumos secinājis, ka atbilstoši dažādai kriminālistiskās identifikācijas kā metodes uzdevumu izpratnei varētu formulēt trīs kriminālistiskās identifikācijas pamatkonceptijas:

- 1) kriminālistiskā identifikācija kā kriminālistiskās izzināšanas vispārīga metode;
- 2) kriminālistiskā identifikācija kā procesuālās pierādīšanas metode;
- 3) kriminālistiskā identifikācija kā materiālu objektu tāpatības noteikšanas (jautājuma par tāpatību atrisināšanas) metode pēc to pēdām.³⁵⁴

Skaidrojot kriminālistiskās identifikācijas kā vispārīgas metodes būtību, V.Koldins, atsaucoties uz S.Potapova darbu “Ievads kriminālistikā”³⁵⁵, apgalvojis, ka šajā nozīmē kriminālistiskās identifikācijas metode derīga jebkuru izzināšanas uzdevumu risināšanai, jebkuru izmeklējamā nodarījuma apstākļu noskaidrošanai.

Skaidrojot kriminālistiskās identifikācijas kā procesuālās pierādīšanas metodes būtību, V.Koldins galvenokārt atsaucas tikai uz V.Mitričeva³⁵⁶ un T.Sedovas³⁵⁷ pētījumu rezultātiem. Saskaņā ar šo koncepciju kriminālistiskā identifikācija ir visi izzināšanas praktiskie un pētnieciskie paņēmieni, kas virzīti uz “lietisko apstākļu elementu” sakara ar noziegumu izdališanu, individualizāciju un pierādījumu. Pēc V.Koldina domām galvenie argumenti šādam apgalvojumam ir sekojoši:

³⁵⁴ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002., с.41.

³⁵⁵ Потопов С.М. Введение в криминалистику. Москва: [b.i.], 1946., с.7.

³⁵⁶ Митричев В.С. Криминалистическая идентификация целого по частям. Теория и практика идентификации целого по частям. Вып.24. Москва: [b.i.], 1976, с.37-42.

³⁵⁷ Седова Т.А. Теория и практика доказывания при идентификации объектов на основе структуры и состава. Автореф. дисс. д.ю.н. Ленинград., 1987, с.39.

- 1) identifikācijas process ir pierādīšanas procesa ar mērķi noteikt meklējamo objektu elements (centrālais, sistēmu veidojošais, bet tomēr viens no elementiem);
- 2) identifikācijas process tiek veikts, pamatojoties uz patstāvīgu zinātniski tehniskas izpētes metodiku; šajā izpētē izdalāmas un novērtējamas salīdzināmo objektu identifikācijas pazīmes un īpašības, pamatojoties uz mūsdienīgu dabaszinātnisku un tehnisku analītisku un novērtēšanas metožu pielietojumu;
- 3) kriminālistiskās identifikācijas metodikas attiecināšana uz meklējamā objekta tāpatības noteikšanas un pierādīšanas procesu nevar nodrošināt pierādīšanas uzdevuma risināšanu;
- 4) nepieciešams izstrādāt patstāvīgu meklēšanas identifikācijas darbības metodiku vai atsevišķu meklējamo objektu tāpatības pierādīšanas tiesas procesā metodiku.³⁵⁸

Savukārt, trešās koncepcijas - kriminālistiskā identifikācija kā materiālu objektu tāpatības noteikšanas (jautājuma atrisināšana par tāpatību) pēc to atstātajām pēdām metodes - pamatojumu V.Koldins saskatījis tajā apstākļi, ka šī koncepcija pamatota uz elementāra tāpatības akta izcelšanu pierādīšanas procesā; to veic īpašs subjektu loks, nepieciešamības gadījumos tiesu ekspertīzes procesuālajā formā, pamatojoties uz salīdzinošās izpētes līmenī konstatētām identifikācijas īpašībām, ar mērķi risināt jautājumu par tāpatību. Pie tam identifikācijas akts tiek apskatīts kā atsevišķās pierādīšanas metodikas centrālais posms, kurā līdz ar jautājuma par tāpatību risināšanu, risināmi arī citi apakšuzdevumi.

Kriminālistiskās identifikācijas kā materiālu objektu tāpatības noteikšanas pēc pēdām metodes koncepcijas galvenie elementi pēc V.Koldina domām ir sekojoši:

- 1) atsevišķa noteiktā veidā ar izmeklējamo notikumu saistīta materiāla objekta noskaidrošana ir atsevišķās pierādīšanas metodikas priekšmets; tās izstrāde ir aktuāla kriminālistikas un kriminālprocesa problēma;
- 2) kriminālistiskā identifikācija ir šīs metodikas elements;

³⁵⁸ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002, с.47-48.

- 3) kriminālistiskā identifikācija ir pēdās atspoguļoto un izmeklēšanā noskaidroto objektu salīdzinoša izpēte ar mērķi atrisināt jautājumu par to tāpatību, lai tālāk ar kriminālprocesuālās pierādīšanas līdzekļiem noskaidrotu atsevišķu materiālu objektu un atklātu tā saikni ar izmeklējamu notikumu;
- 4) kriminālistiskās identifikācijas uzdevumu norobežošana no citiem pierādīšanas uzdevumiem veicina pierādīšanas dalībpersonu kompetences pareizāku noteikšanu;
- 5) Kriminālistiskās identifikācijas metožu savstarpējais sakars ar vispārējām procesuālās pierādīšanas metodēm, izmeklētāja un citu pierādīšanas subjektu sadarbība ar ekspertu un speciālistu ir pamats apskatāmās atsevišķās pierādīšanas metodikas sarežģītāko uzdevumu atrisināšanai.³⁵⁹

Kriminālistiskā identifikācija kā izzināšanas metode ir cēloniskā sakara noteikšana starp pēdu un varbūtējo pēdu veidojošo objektu. Metodes “kriminālistiskā identifikācija” īpatnība ir tāda, ka tās procesā tiek risināti ne tikai ar tāpatības noteikšanu saistītie jautājumi, bet arī ar objektu atšķirībām saistītie jautājumi. Tas saistīts ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu kā specifisku izzināšanas darbību.

Identificēt nozīmē noteikt vienu un to pašu objektu starp citiem vai vienu un to pašu objektu dažādos stāvokļos. Identitātes noteikšanai starp diviem objektiem ir sekojošas īpatnības:

- 1) identitāte tiek noteikta starp objektu un tā atspoguļojumu, vai starp objekta atspoguļojumiem;
- 2) identitātes noteikšanas pamats ir salīdzinošā izpēte;
- 3) salīdzināt var tikai atbilstošus objektus;
- 4) salīdzina nevis pašus objektus, bet to pazīmju kopumus;
- 5) objektu individualizācijai izmanto kopējās un atsevišķās pazīmes, bet identifikācijai – sevišķās pazīmes.

Gandrīz visos literatūras avotos, kas veltīti kriminālistiskās identifikācijas metodei, pamatā izmantots termins “tāpatība”, kas bieži var novest pie dažādas kriminālistiskās identifikācijas kā speciālas izzināšanas metodes izpratnes un

³⁵⁹ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002, с.48-52.

iespējām. Filozofe T.Gorskaja, pētot tāpatības kategorijas gnozeoloģiskās problēmas, secinājusi, ka sinhroni iespējams izšķirt četrus tāpatības veidus:

- 1) tīri formālā (Leibnica) tāpatība;
- 2) kvazikonkrētā tāpatība;
- 3) konkrētā tāpatība;
- 4) tāpatības noteikšana uz noteikšanas pamata caur abstrakciju.

Leibnica tāpatības definējumā minēti apstākļi, kuros dotais priekšmets var tikt apskatīts kā tas pats priekšmets. To var formulēt kā “ $x=y$ ” tad un tikai tad, ja visas x īpašības piemīt arī y , un otrādi. Analizējot reālus objektus, tas netiek piemērots; to piemēro tikai dažās zināšanu sistēmās abstraktu matemātisku objektu tāpatības noteikšanā, jo šādi objekti sistēmā tiek veidoti pamatojoties uz tiem piemītošo īpašību ierobežoto skaitu.

Lai noteiktu reāla priekšmeta tāpatību ar sevi pašu, būtu jāizmanto ierobežoti konkrētā tāpatība (kvazikonkrētā sinhronā tāpatība), t.i., nevis visu, bet tikai būtisko īpašību pārskatīšana. Izmantojot šo tāpatības veidu, praktiskajā darbībā tiek noteikta lietu tāpatība, nemēģinot noteikt visu to atsevišķo īpašību kopumu. Tā, piemēram, cilvēki viens otru atpazīst tikai paskatoties, nevis vēl arī mērot viens otram temperatūru, pulsu, asinsspiedienu un tml.

Konkrētā tāpatība ir dažādu priekšmetu tāpatības noteikšana, apkopojot vairākās vispārējās īpašībās atšķirīgo. Apkopojot dažādus priekšmetus, izšķiramas kādas tiem kopīgas īpašības, abstrahējoties no pētāmo priekšmetu atšķirīgajām īpašībām.

Tāpatības noteikšanu uz noteikšanas pamata caur abstrakciju var izmantot, apkopojot pētāmos priekšmetus pēc to sajūtamām īpašībām un atbilstošu jēdzienu izveidošanu par tiem. Tā parāda, kādā veidā tīri izšķiramas jutekliski neuztveramas atsevišķu priekšmetu īpašības.³⁶⁰

Ņemot vērā kategorijas “tāpatība” nozīmju daudzveidību, būtu lietderīgi vienvēidīgas izpratnes iegūšanai, izmantojot tāpatības kategoriju objektu kriminālistiskajā identifikācijā pēc to atspoguļojumiem, lietot sinonīmu “identitāte”. Tādējādi, kriminālistiskā identifikācija kā zinātniska izzināšanas

³⁶⁰ Горский Д.П. Обобщение и познание. Москва: [b.i.], 1985, с.13-33.

metode ir cēloniskā sakara noteikšana starp diviem objektiem, nosakot to identitāti vai identitātes neesamību.

Kriminālistiskā identifikācija kā zinātniska teorija

Kriminālistiskā identifikācija kā teorija ir identifikācijas metodes pielietošanas teorētiskais pamatojums, izzinot noziedzīgu nodarījumu. Par kriminālistisko identifikāciju kā zinātnisku teoriju būtu uzskatāma zinātnisku zināšanu sistēma, kas vispārinātā veidā ļauj apzināt objektu identitātes noteikšanas likumsakarības. Kā jebkurai zinātniskai teorijai, kriminālistiskajai identifikācijai ir savs jēdzieniskais aparāts, kas ir daudzu zinātnieku pētniecības darba rezultāts.

Terminu “kriminālistiskā identifikācija” apritē ieviesis Krievijas kriminālists S.Potapovs 1940.gadā. Viņš rakstīja, ka kriminālistiskā identifikācija ir noteikts izpētes process, kura rezultātā var secināt par tāpatības esamību vai neesamību.³⁶¹

Terminu “kriminālistiskās identifikācijas objekti” zinātnē arī ieviesa S.Potapovs, skaidrojot, ka kriminālistiskās identifikācijas objekti ir objekti, attiecībā uz kuriem tiek jautāts un risināts jautājums par tāpatības esamību vai neesamību. Kriminālistiskās identifikācijas objekti iedalāmi identificējamos, t.i., tādos, kuru tāpatības noteikšana ir identifikācijas uzdevums, un identificējošie, t.i., objekti, ar kuru palīdzību šis uzdevums tiek risināts. Salīdzināmie paraugi, pēc S.Potapova domām, ir objekti, kas speciāli izraudzīti vai izgatavoti identifikācijas mērķiem.³⁶²

Arī jēdziens “kriminālistiskās identifikācijas formas” ir S.Potapova veikto pētījumu rezultāts. Darbā “Ievads kriminālistikā” S.Potapovs skaidro šī jēdziena īpatnības sekojoši : “Identifikācijas metodes pielietošanas formas ir teorētiski noteikumi, kas attiecas uz identifikācijas metodes pielietošanas apstākļiem, un kuru ievērošana ir būtiski svarīga prakses gadījumos ticamu pierādījumu iegūšanai.”³⁶³

³⁶¹ Потопов С.М. Принципы криминалистической идентификации. *Советское государство и право*. №1. 1940.

³⁶² Потопов С.М. Введение в криминалистику. Москва: [b.i.], 1946, с.71.

³⁶³ Ibid., с.21.

Terminu “identifikācijas pazīmes” ieviesis Krievijas kriminālists B.Komariņecs (1910.-1979.). Skaidrojot šī jēdziena būtību, viņš norādījis, ka identifikācijas pazīmes ir tādas identificējamā objekta dzimtes un individuālās pazīmes, kuras var atspoguļoties identificējošajā objektā un tāpēc tiek izmantotas identifikācijā.³⁶⁴

Attīstot tālāk jēdzienu “identifikācijas pazīme”, Krievijas kriminālists A.Vinbergs 1956.gadā ieviesis aprītē terminu “identifikācijas pazīmju komplekss”. Pēc viņa domām, identifikācijas pazīmju komplekss ir individuāli noteiktu, noturīgu, pēc to savstarpējām attiecībām, izvietojuma, savstarpējā izvietojuma un citām īpatnībām citos objektos neatkārtojamu pazīmju kopums.³⁶⁵

Turpmākajos gados kriminālistiskās identifikācijas terminoloģijas aparāts tika intensīvi papildināts. Tā, termins “identifikācijas īpašība” uzskatāms par V.Koldina pētījumu rezultātu. Viņš definējis identifikācijas īpašības kā īpašības, kas izvēlētas meklējamā objekta pēdā, kalpo tā raksturošanai un ļauj atšķirt to no cita, tai skaitā, līdzīga objekta.³⁶⁶

Ukrainas kriminālists M.Segajs 1970.gadā ieviesis terminu “identifikācijas saikne”. Identifikācijas saikne ir objektīva saikne starp identifikācijas objektiem; tā nosacīta ar “nozieguma notikumam piesaistītu cilvēku un lietu mijiedarbību, kuras procesā notiek mijiedarbībā esošo objektu īpašību atspoguļošanās”.³⁶⁷

Identifikācijas saiknes iedalāmas sekojoši:

- 1) tiešā identifikācijas saikne ir tiešā saikne starp meklējamo objektu un tā identifikācijas īpašību atspoguļojumu;
- 2) apgrieztā identifikācijas saikne ir mijiedarbībā esošā objekta īpašību apgriežtais atspoguļojums, kuru uztvēris meklējamais objekts.³⁶⁸

³⁶⁴ Комаринец Б.М. Криминалистическая идентификация огнестрельного оружия по стрелянным гильзам. Дисс. канд.юрид.наук. Москва: [b.i.], 1946.

³⁶⁵ Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва., 1956, с.37.

³⁶⁶ Колдин В.Я. Судебная идентификация как доказывание тождества. *Вопросы криминалистики*. Вып.6-7. Москва., 1962, с.26-27.

³⁶⁷ Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Киев: [b.i.], 1970, с.27.

³⁶⁸ Сегай М.Я. Сущность судебной идентификации как способа доказывания тождества по взаимному отображения свойств. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып.3.Киев., 1966, с.104.

Krievijas kriminālists A.Eismans 1967.gadā savā darbā “Eksperta atzinums (struktūra un zinātniskais pamatojums)” aprakstījis terminu “identifikācijas lauks”. Pēc A.Eismana domām tas ir lietas īpašību noteikta sistēma, kas ir tiešais identifikācijas objekts.³⁶⁹

Savukārt, jēdzienu “identifikācijas periods” aprītē ieviesis V.Kolmakovs. Viņš komentējis to sekojoši: identifikācijas periods ir laika intervāls, kurā, ņemot vērā tāpatības noteikšanas objektu pazīmju noturību un mainīgumu, iespējams veikt tiesu identifikācijas procesu.³⁷⁰

Ukrainas kriminālists M.Saltevskis piedāvājis ieviest kriminālistiskās identifikācijas teorijā terminu “identifikācijas informācija”. Viņš 1965.gadā rakstījis, ka identifikācijas informācija ir informācija par identifikācijas objektu identifikācijas pazīmēm.³⁷¹

Minētos kriminālistiskās identifikācijas teorijas jēdzienus pētnieki intensīvi izmanto arī mūsdienās.

Pētot kriminālistikas literatūru secināms, ka daudzi pētnieki kriminālisti bieži atsaucas uz kriminālistiskās identifikācijas teoriju, tomēr nedefinē to, norādot tikai, ka dotā teorija ir kriminālistikas atsevišķa teorija. Tā, piemēram, Krievijas kriminālists R.Belkins savā apkopojošajā darbā “Kriminālistiskās identifikācijas un kriminālistiskās diagnostikas teorijas” izvairījies no kriminālistiskās identifikācijas teorijas definīcijas, norādot, ka “mēs neuzskatām par vajadzīgu izklāstīt kriminālistiskās identifikācijas teorijas atzinumus, kas vispārāzīti mūsdienu, trešajā šīs teorijas attīstības posmā, un savā kopumā veido tās paradigmu”.³⁷²

Krievijas kriminālists A.Bastirkins arī nedefinē kriminālistisko identifikāciju kā teoriju, bet nosauc kriminālistiskās identifikācijas īpatnības: 1)

1) kriminālistiskā identifikācija virzīta uz tādu faktu noskaidrošanu, kuriem ir tiesas pierādījumu nozīme, t.i., identifikācijas process jāpakļauj kriminālprocesuālā likuma prasībām un nosacījumiemkriminālistiskā identifikācija vērsta uz pagātņi;

³⁶⁹ Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). Москва: [b.i.], 1967, с.38.

³⁷⁰ Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Киев: [b.i.] с.97.

³⁷¹ Салтевский М.В. Идентификация и установление групповой принадлежности. Харьков., 1965., с.32.

³⁷² Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.2. Москва: Юристъ, с.257.

2) meklējamā objekta tāpatības noteikšana nozieguma izmeklēšanas procesā notiek pēc jau notikuša notikuma pēdām (tiešā un pārnestā nozīmē). Šādos apstākļos nozieguma notikums tiek izzināts nevis nepastarpināti to novērojot, bet caur daudzveidīgu ziņas saturošu avotu (roku, kāju, šāviena, uzlaušanas pēdas, aculiecinieku liecības, eksperta atzinums un tml.) izzināšanu, izpēti;

3) kriminālistiskā identifikācija vērsta uz konkrētu singulāru materiālu objektu vai to maksimāli šauru grupu noskaidrošanu (tāpatības noteikšanu). Tas nosaka, no vienas puses, nepieciešamību pēc mūsdienīga, pilnīga un droša kriminālistiskās izpētes tehniskā instrumentārija, bet, no otras puses, pamato kriminālistiskās identifikācijas teorijas un prakses lielo nozīmi izmeklējamā notikuma faktisko apstākļu noskaidrošanā un patiesības noskaidrošanā lietā.³⁷³

Kriminālistiskās identifikācijas teorijas jēdzienu definējusi T.Sedova: “Kriminālistiskās identifikācijas teorija ir mācība par vispārējiem principiem un noteikumiem konkrētu, singulāru materiālo objektu (veidojumu) tāpatības noteikšanai pēc to visiem iespējamajiem atspoguļojumiem nozieguma notikuma brīdī, pamatojoties uz speciāli izstrādātām metodēm ar mērķi noskaidrot viennozīmīgu sakaru ar šo notikumu”.³⁷⁴

Analizējot kriminālistiskās identifikācijas metodes īpatnības, tās dabu, specifiskās īpatnības, pielietošanas sfēru, secināms, ka kriminālistiskā identifikācija kā teorija ir zinātnisku zināšanu sistēma, kura vispārinātā formā ļauj aprakstīt un izskaidrot likumsakarības cēloniskā sakara vai tā neesamības noskaidrošanas procesā starp pēdu veidojošo objektu un atspoguļojumu.

Kriminālistiskā identifikācija kā teorija (tāpat kā jebkura zinātniska teorija) ir sistēma, kas sastāv no divām apakšsistēmām: vispārējās daļas un sevišķās daļas. Vispārējā daļā ietilpst:

- 1) kriminālistiskās identifikācijas vēsturiskā attīstība;
- 2) kriminālistiskās identifikācijas objekti, priekšmets, subjekti;
- 3) kriminālistiskās identifikācijas sistēma;
- 4) kriminālistiskās identifikācijas metodes, līdzekļi un principi.

³⁷³ Бастыркин А.И.Криминалистическая идентификация. Грām.: *Криминалистика. Учебник*. Под ред. И.Ф.Крылова, А.И.Бастыркина. Москва., 2001, с.37-38.

³⁷⁴ Седова Т.А. Криминалистическая идентификация. Грām.: *Криминалистика. Учебник*. Под ред. Т.А.Седовой , А.А.Эксархопуло. Санкт-Петербург., 2001, с.43.

Pēc T.Sedovas domām kriminālistiskās identifikācijas objekti ir jebkuri materiāli veidojumi, ja tie, pamatojoties uz tām vai citām pazīmēm, nosakāmi kā nozieguma notikuma materiālo apstākļu atsevišķi elementi.³⁷⁵ Te netiek ņemti vērā citi objekti, kas nav saistīti ar noziedzīga nodarījuma notikumu, tomēr arī sakara neesamība tiek noteikta ar kriminālistiskās identifikācijas palīdzību. Kriminālistiskās identifikācijas objekti ir materiālas dabas objekti, kas nokļuvuši noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas sfērā. Kriminālistiskās identifikācijas objekti veido divas grupas:

- 1) identificējamie (pārbaudāmie, meklējamie);
- 2) identificējošie (meklējamo objektu atspoguļojumi).

Skaidrojot identificējamo un identificējošo objektu būtību, Krievijas kriminālists N.Terzijs savā darbā “Identifikācija un dzimtes(grupas) piederības noteikšana” raksta, ka identificējamais ir objekts, kura tāpatības noteikšana ir dotās identifikācijas uzdevums, bet identificējošais objekts ir objekts, kas kalpo kā līdzeklis tāpatības noteikšanai.³⁷⁶ Precizējot jēdzienu “identificējamais objekts”, V.Koldins secinājis sekojošo: “Identificējamais objekts ir jebkura materiālas dabas lietas īpašību sistēma/apakšsistēma, kas atspoguļojas citos objektos, nosaka tās kvalitatīvo noteiktību un izmantojama tāpatības noteikšanā.”³⁷⁷

Identificējamo objektu iedalījums meklējamos un pārbaudāmos pamatots uz kriminālistiskās identifikācijas procesa analīzes nepieciešamību ar turpmāko mērķi noteikt meklējamo objektu. Šo aspektu detalizēti izstrādājis V.Koldins, kurš apgalvojis, ka meklējamā objekta pazīmes ir sekojošas:

- 1) singularitāte, materiālā daba, noturīga telpiska robeža;
- 2) sakars ar izmeklējamo notikumu, informāciju par kuru var saņemt, pētot jebkurus ar meklējamo objektu saistītus avotus;
- 3) iespēja to noskaidrot ar tāpatības noteikšanu; šo iespēju nodrošina viena objekta atspoguļojums otrā objektā.

Savukārt pārbaudāmā objekta pazīmes ir:

- 1) izmeklētāja (eksperta) pieņēmums par to, ka konstatētais singulārais objekts ir meklējamais objekts;

³⁷⁵ Ibid., c.54.

³⁷⁶ Терзиев Н.В. Идентификация и определение родовой (групповой) принадлежности. Москва., 1961., с.39-40.

³⁷⁷ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва., 2002., с.61-62.

- 2) precīzi noskaidrota objekta izcelsme, tā sakars ar konkrētu, noskaidrotu fizisku personu vai izmeklējamā notikuma apstākļiem.³⁷⁸

Svarīgs izziņāšanas procesa elements, pielietojot kriminālistiskās identifikācijas metodes, ir kriminālistiskās identifikācijas subjekti. Tie iedalāmi sekojoši:

- 1) tiešie subjekti (eksperts, liecinieks, cietušais, aizdomās turētais, apsūdzētais, tiesājamais);
- 2) netiešie subjekti (tiesnesis, prokurors, izziņas izdarītājs).

R.Dombrovskis savā darbā “Kriminālistikas teorētiskie pamati”³⁷⁹ neiedala kriminālistiskās identifikācijas subjektus tiešajos un netiešajos, tomēr secina, ka kriminālistiskās identifikācijas subjekti ir persona, kas veic izmeklēšanu, eksperts, liecinieks, cietušais, aizdomās turētais, apsūdzētais (tiesājamais).

Mūsaprāt, kļūdainu pozīciju, definējot kriminālistiskās identifikācijas subjektus, ieņēmis Latvijas Policijas akadēmijas profesors J.Konovalovs. Viņš apgalvojis, ka “kriminālistiskās identifikācijas subjekts ir persona, kas pilnvarota atklāt un izmeklēt noziegumus, atmākot vainīgās personas un nodrošināt to sodīšanu. Tātad tie var būt policijas darbinieks, eksperts, prokurors un tiesa”. Autors šādu uzskatu argumentējis ar to, ka policijas darbinieka, prokurora un tiesas identifikācijas rezultātus var izmantot krimināllietā kā pierādījumus.³⁸⁰ J.Konovalovs nepamatoti nav ievērojis to, ka atpazīšana (kā viens no identifikācijas veidiem), ko saskaņā ar kriminālprocesa normās noteikto kārtību veicis aizdomās turētais, liecinieks, cietušais, tiesājamais, kā eksperta veiktā identifikācija ekspertīzes veikšanas procesā arī var būt pierādījumi lietā.

Ņemot vērā kriminālistiskās identifikācijas subjektu iedalījumu tiešajos un netiešajos, Krievijas kriminālists V.Koldins savā darbā “Tiesu identifikācija” formulējis arī vispārējus tāpatības pierādīšanas subjektu sadarbības principus:

- 1) viennozīmīga tāpatības noteikšanas uzdevumu un līdzekļu izpratne;

³⁷⁸ Ibid., c.69-70.

³⁷⁹ Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004, с.109.

³⁸⁰ Konovalovs J. Kriminālistiskās identifikācijas subjekts, objekts, formas, veidi un pamatjēdzieni. Grām.: *Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA, 1997., 84.lpp.

- 2) katra tāpatības pierādīšanas subjekta funkciju norobežošana un vispusīga katra subjekta iespēju izmantošana;
- 3) tāpatības noteikšanas subjektu apmaiņa ar informāciju pēc atgriezeniskās saiknes principa, t.i., a) ekspertam uzdotie jautājumi jāformulē, ņemot vērā gan izmeklēšanas uzdevumus, gan tiesu ekspertīzes iespējas, b) ekspertam jāpaziņo visi atzinuma došanai nepieciešamie fakti, c) eksperts formulē atzinumu, ņemot vērā tā turpmāko izmantošanu lietā savāktu pierādījumu sistēmā.³⁸¹

Pēc V.Koldina domām, šo principu ievērošana veicinātu efektīvāku pierādīšanas uzdevumu risināšanu pirmstiesas izmeklēšanā un tiesā krimināllietās un civillietās.

Svarīgs kriminālistiskās identifikācijas kā noziedzīga nodarījuma notikuma izzināšanas līdzekļa būtības elements ir tās formas un veidi. R.Belkins nav saredzējis starpību starp kriminālistiskās identifikācijas formām un veidiem un piedāvā sekojošu identifikācijas veidu un formu klasifikācijas sistēmu:

- 1) pēc tiesiskās dabas – procesuāla un neprocesuāla;
- 2) pēc identifikācijas subjekta – operatīvā, izmeklēšanas, tiesas, eksperta;
- 3) pēc identifikācijas objektu veida – lietu(priekšmetu), dzīvu būtņu, parādību un procesu identifikācija;
- 4) pēc atspoguļojumu rakstura – identifikācija pēc materiāli fiksētiem atspoguļojumiem, pēc atmiņas tēla, pēc apraksta (visos tā veidos, tai skaitā arī pēc kodēta apraksta);
- 5) pēc objekta stāvokļa – nesadalīta veselā identifikācija, veselā identifikācija pēc tā daļām.³⁸²

Novērtējot katru no augstākminētajām kriminālistiskās identifikācijas veidu un formu klasifikācijām R.Belkins paskaidrojis, ka “neviens no šīm klasifikācijām nav “labāka” vai absolūta, tāda, kas izslēdz citu klasifikāciju izmantošanu. Tām visām ir funkcionāls raksturs, un tās tiek izmantotas atkarībā no tā, kāda identifikācijas procesa puse klasificējama konkrētajā gadījumā”.³⁸³

Lai atklātu kriminālistiskās identifikācijas formu un veidu būtību, aplūkosim tās sīkāk. Kriminālistiskās identifikācijas formas ir sekojošas:

³⁸¹ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002, с.40-41.

³⁸² Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.2. Москва: Юристъ, 1997, с.280.

³⁸³ Ibid.

- 1) procesuālā (atpazīšana, ekspertīze) forma. Procesuālā identifikācijas forma ir atkarīga no tās izmeklēšanas darbības formas, kuras ietvaros tā norisinās;
- 2) neprocesuālā (operatīvā-meklēšanas, sadzīves u.c.) forma.

Nosaucot šīs identifikācijas formas, V.Koldins atzīmējis, ka jāņem vērā tas, ka katrs identifikācijas subjekts risina jautājumu par tāpatību noteiktā faktiskā līmenī, pie tam identifikācijas rezultātiem ir dažāda pierādīšanas nozīme.

Eksperts risina jautājumu par tāpatību, pamatojoties uz salīdzināmo objektu identifikācijas pazīmju un īpašību atrašanas, salīdzināšanas un novērtēšanas pamata; tiesa un izmeklētājs risina jautājumu par tāpatību, pamatojoties uz visu lietā savākto identifikācijas informāciju.³⁸⁴

Kriminālistiskās identifikācijas veidus var iedalīt grupās pēc vairākiem pamatiem. Atkarībā no identifikācijas procesā izmantotā atspoguļojuma īpatnībām, kriminālistiskā identifikācija iedalāma sekojošos veidos:

- 1) identifikācija pēc materiāliem atspoguļojumiem;
- 2) identifikācija pēc ideāliem atspoguļojumiem.

Šajā sakarā diskutējams ir J.Konovalova apgalvojums, ka pastāv identifikācija pēc apraksta.³⁸⁵ Daktiloskopiskās identifikācijas vēsturē 20.gadsimta 30.gados zināms fakts, kad līdzīgu ideju mēģināts realizēt ar, t.s., daktiloskopiskās identifikācijas no attāluma palīdzību. Viens no šādas identifikācijas sistēmas izstrādātājiem bija pazīstamais Krievijas kriminālists B.Komariņecs (1910.-1979.).³⁸⁶ Tās ideja tika pamatota ar izstrādātu, t.s., "šifru" papillārrakstam pēc noteikta koda. Šādā veidā šifrētu informāciju varēja nodot pa telefonu, telegrāfu. Dotās informācijas saņēmējs, ja bija nepieciešamība veikt identifikācijas izpēti, tāpat kodēja pārbaudāmo rokas pirksta pēdu un tālāk veica tādā veidā "aprakstītu" rokas pirkstu pēdu salīdzinošo izpēti. Pie tam, kā redzams, tika veikta nevis pēdu, bet to "aprakstu" salīdzināšana. Turpmākā prakse parādīja augsto kļūdu pakāpi šādi izmantojamajā metodē, un tas, savukārt, piespieda pētniekus atteikties no šīs identifikācijas sistēmas. Līdzīga situācija vērojama arī ar cilvēka identifikāciju pēc ārienes apraksta. Tomēr būtu jāprecizē, ka šajā

³⁸⁴ Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002, с.38.

³⁸⁵ Konovalovs J. Kriminālistiskās identifikācijas subjekts, objekts, formas, veidi un pamatjēdzieni. Grām.: *Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA, 1997., 86.lpp.

³⁸⁶ Комари́нец Б.М. Дактилоскопическая идентификация на расстоянии. Москва., 1937.

gadījumā ar dažādiem panākumiem notiek cilvēka individualizācija viņa meklēšanas procesā, bet ne identifikācija.

Atkarībā no informācijas īpatnībām uz pēdu veidojošā objekta kriminālistiskā identifikācija iedalāma sekojošos veidos:

- 1) apjoma (formas) identifikācija. Šis identifikācijas veids pamatots uz informāciju par objekta ārējo struktūru, virsmu, piemēram, trasoloģiskā, portreta, veselā pēc daļām un tml.;
- 2) substancionālā (iekšēji strukturālā) identifikācija. Šis identifikācijas veids pamatots uz tādas informācijas izmantošanu, kura raksturo objekta substances īpašības, piemēram, genoskopiskā, odoroloģiskā identifikācija;
- 3) funkcionāli dinamiskā identifikācija. Šis identifikācijas veids pamatots uz tādas informācijas izmantošanu, kura raksturo gan objekta funkcionālās, gan dinamiskās īpašības, piemēram, fonoskopiskā, grafiskā identifikācija.

Šādu nostādni atbalsta arī kriminālisti R.Belkins un M.Segajs. Tā, darbā “Līdzīgs pats sev” minētie autori nosauc trīs kriminālistiskās identifikācijas formas (veidus):

- 1) identifikācija pēc objekta ārējās uzbūves pazīmēm;
- 2) identifikācija pēc objekta funkcionāli dinamiskajām pazīmēm;
- 3) objekta identifikācija pēc iekšējās struktūras vai sastāva.³⁸⁷

Kriminālistiskās identifikācijas principus (latīņu *principum* – sākums, pamats) formulējis S.Potapovs, un tie ir sekojoši:

- 1) identifikācijas objekti iedalāmi identificējamos un identificējošos;
- 2) identifikācijas objekti iedalāmi relatīvi pastāvīgos un nepastāvīgos;
- 3) identifikācijas objekti iedalāmi meklējamos un pārbaudāmos;
- 4) identifikācijas objekti pētāmi integrēti un attīstībā.³⁸⁸

Kriminālistiskās identifikācijas principu ievērošana nodrošina nepieciešamo loģiku objektu identitātes noteikšanas izzināšanas procesā.

Kriminālistiskās identifikācijas kā teorijas sevišķā daļa veidojusies vēsturiski un tai ir sekojošas sadaļas:

- 1) antropometriskā identifikācija;
- 2) trasoloģiskā identifikācija;

³⁸⁷ Белкин Р.С., Сегай М.Я. Равен самому себе. Киев., 1991, с.76.

³⁸⁸ Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации. *Советское государство и право*. Nr.1. Москва., 1940, с.61-81.

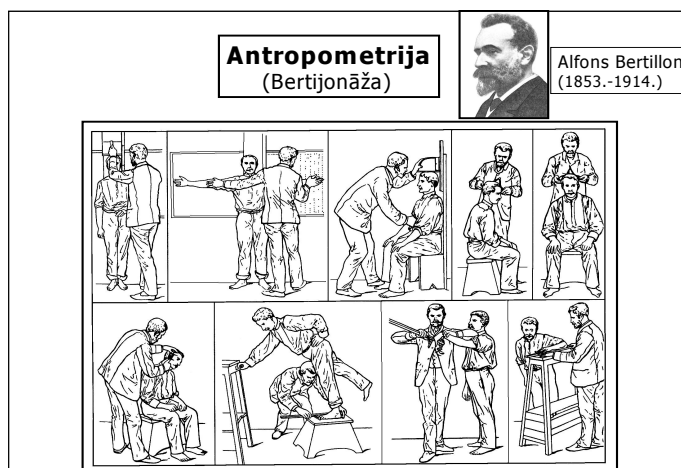
- 3) portreta identifikācija;
- 4) grafiskā identifikācija;
- 5) fonoskopiskā identifikācija;
- 6) odoroloģiskā identifikācija;
- 7) genoskopiskā identifikācija.

Būtu jāatzīmē, ka šis kriminālistiskās identifikācijas sadaļu saraksts nav galīgs; tas atkarīgs no zinātnes iespēju attīstības objektīvās realitātes izzināšanas procesā.

Antropometriskā identifikācija

Antropometriskās identifikācijas dibinātājs ir A.Bertijons.

Antropoloģiskās identifikācijas pamats ir cilvēka dažādu ķermeņa daļu (augums, izplestu roku platums, galvas, labās auss, kreisās pēdas garums un platums un tml.) mērījumi, kopskaitā 11 cilvēka ķermeņa parametri. Turpmāk šīs metodes sekotāji un piekritēji palielināja mērījumu skaitu līdz pat 32. Šo mērījumu rezultātu komplekss kalpoja kā līdzeklis personas identifikācijai. Šīs tāpatības noteikšanas metodes lielā darbietilpība (pēc dažiem datiem viena cilvēka mērījumu veikšanai bija nepieciešamas apmēram 2 stundas) kļuva par iemeslu tam, ka turpmāk kriminālisti atteicās no šīs metodes pielietošanas praksē. Dotās idejas vērtība bija tā, ka tas bija pirmais mēģinājums noziedzīga nodarījuma izzināšanas procesā ieviest identifikācijas metodi.

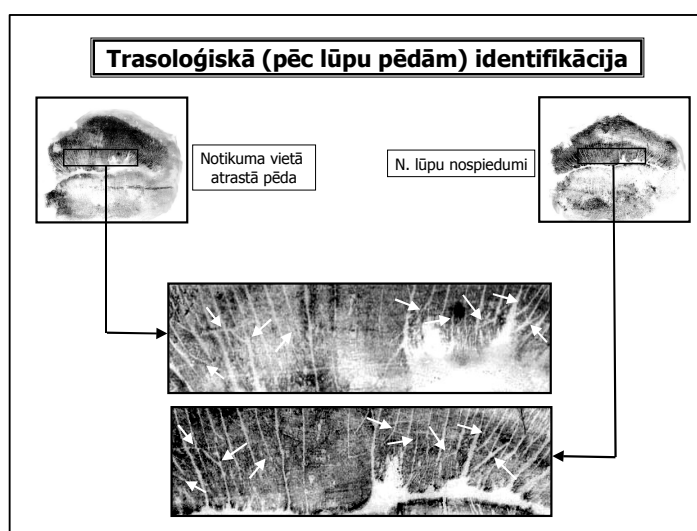
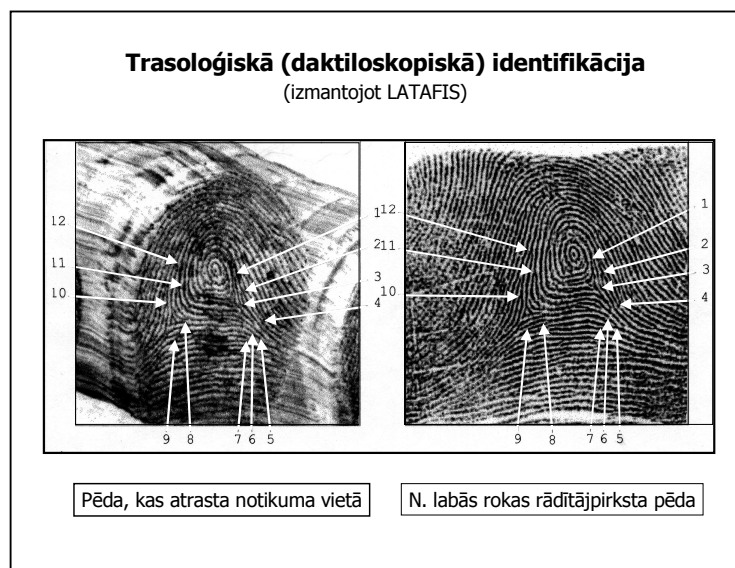
Trasoloģiskā identifikācija

Trasoloģiskajā identifikācijā kā pamats informācijai par meklējamo objektu ņemta informācija par tā formu. Pamatojoties uz trasoloģijas teorijas datiem, trasoloģisko identifikāciju atkarībā no meklējamā objekta īpatnībām iedala četrās pamatgrupās: homoskopiskā, homomehanoskopiskā, mehanoskopiskā un dzīvnieku identifikācija. Šo identifikācijas veidu teorētiskais pamats ir atsevišķas trasoloģijas teorijas: homoskopija, homomehanoskopija, mehanoskopija un dzīvnieku pēdas.

Homoskopiskā identifikācija ir cilvēka identifikācija pēc viņa ķermeņa daļu atspoguļojumiem. Šajā grupā lielākā praktiskā nozīme ir sekojošu objektu grupu identifikācijai:

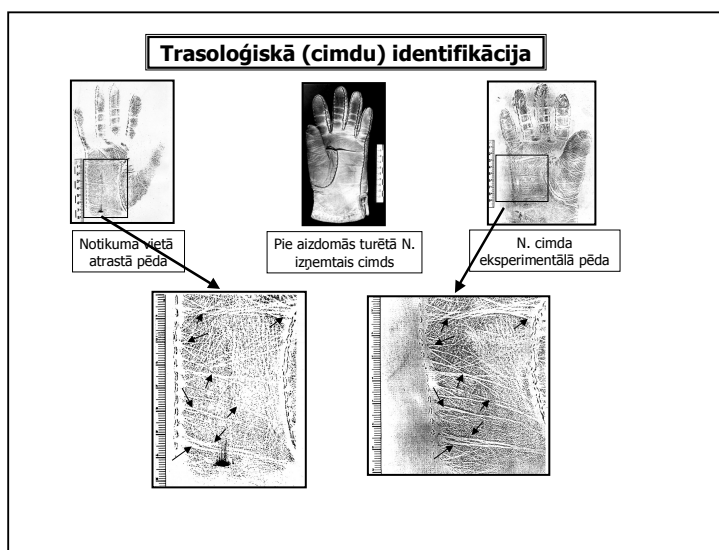
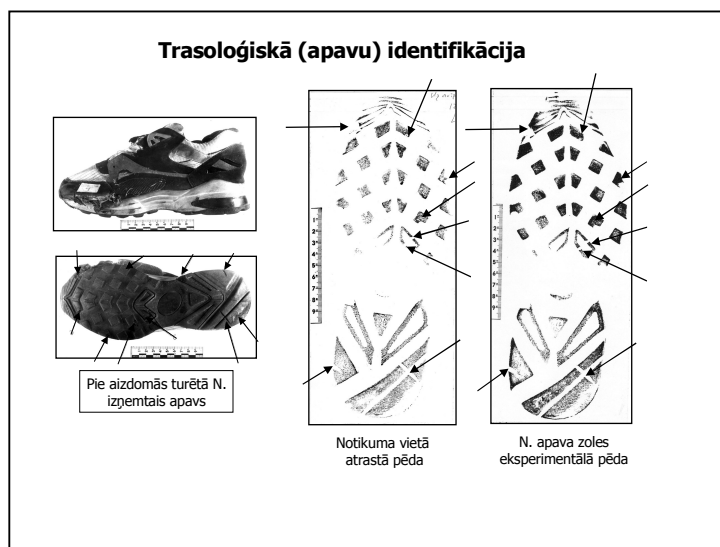
- 1) roku plaukstu pēc to pēdām;
- 2) kāju pēdu pēc to atstātajām pēdām;
- 3) zobu pēc to pēdām;
- 4) lūpu pēc to pēdām;
- 5) ausu pēc to pēdām;
- 6) pieres pēc to pēdām;
- 7) vaigu pēc to pēdām;
- 8) deguna pēc tā pēdām;
- 9) elkoņu pēc to pēdām;
- 10) ceļgalu pēc to pēdām.

Homomehanoskopģskā identifikācija ir cilvēka apģģrba elementu identifikācija pēc to atspoguļojumiem. Šajā grupā lielākā praktģskā nozģme ir sekojošu objektu grupu identifikācijai:

- 1) apavu pēc to pēdām;
- 2) cimdu pēc to pēdām;
- 3) zeķu pēc to pēdām;
- 4) virsdrēbju elementu pēc to pēdām.

Mehanoskopiskā identifikācija ir nedzīvās dabas priekšmetu identifikācija (izņemot cilvēka apģērba elementu identifikāciju). Šajā grupā lielākā praktiskā nozīme ir sekojošu objektu grupu identifikācijai:

- 1) uzlaušanas rīki pēc to pēdām;

- 2) ieroči pēc to pēdām;
- 3) ražošanas iekārtas un ierīces pēc to pēdām;
- 4) transporta līdzekļi pēc to pēdām.

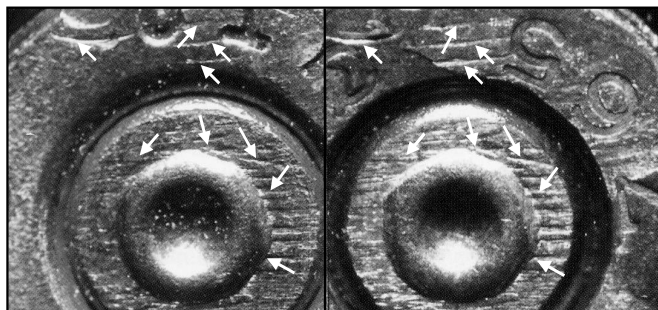
Šajā priekšstatā par identifikācijas objektiem būtu jāņem vērā, ka par uzlaušanas rīks uzskatāms jebkurš priekšmets, kas ticis izmantots darbībā, ko kvalificē kā šķēršļa uzlaušanu. Par ieroci uzskatāms jebkurš priekšmets, kas ticis izmantots kā rīks smagu vai nāvējošu miesas bojājumu nodarīšanai. Vēsturiski šaujamieroču identifikācija tika veikta ballistiskās ekspertīzes formā. Savukārt ballistiskās ekspertīzes īpatnība ir tāda, ka tā ietilpst tā saucamo klasisko kriminālistisko ekspertīžu grupā un ir speciālo zināšanu tiesvedībā pielietošanas forma.

Tiesu ballistikas un kriminālistiskās ballistiskās ekspertīzes veidošanās saistīta ar šaujamieroču prettiesisku izmantošanu. Ballistiskā ekspertīze ir speciāla izpēte, kas tiek veikta likumā noteiktā procesuālā formā ar mērķi iegūt zinātniski pamatotus faktus par šaujamieroci, tā munīciju un pielietošanas apstākļiem, kam nozīme izmeklēšanā un iztiesāšanā. Kriminālistiskās ballistiskās ekspertīzes objekti ir priekšmeti, kas saistīti ar šāvieni vai tā iespējām. Šo objektu loks ir visai daudzveidīgs; tajā ietilpst:

- 1) šaujamieroči, to daļas, sagataves;
- 2) šaujošas ierīces (celtniecības-montāžas, starta pistoles), kā arī pneimatiskie un gāzes ieroči;
- 3) šaujamieroču un citu šaujošu ierīču munīcija, atsevišķi patronu elementi;
- 4) paraugi salīdzinošai izpētei, kas iegūti eksperta eksperimenta rezultātā;
- 5) ieroču, munīcijas un to komponentu, kā arī uzkabes izgatavošanā izmantotie materiāli, instrumenti un mehānismi;
- 6) izšautas lodes un čaulītes, šaujamieroču pielietošanas pēdas uz dažādiem objektiem;
- 7) notikuma vietas materiālie apstākļi.

Latvijā ballistisko identifikāciju veic ekspertu institūcijās. Ekspertu sagatavošanu kriminālistiskās ballistikas objektu izpētei kopā ar ekspertu institūcijām veic Latvijas Policijas akadēmijā. Pēc atbilstoša teorētiskā kursa un prakses, persona, kas sekmīgi nokārtojusi kontrolpārbaudījumus, var pretendēt uz sertifikāta saņemšanu par tiesībām patstāvīgi veikt ballistiskās ekspertīzes.

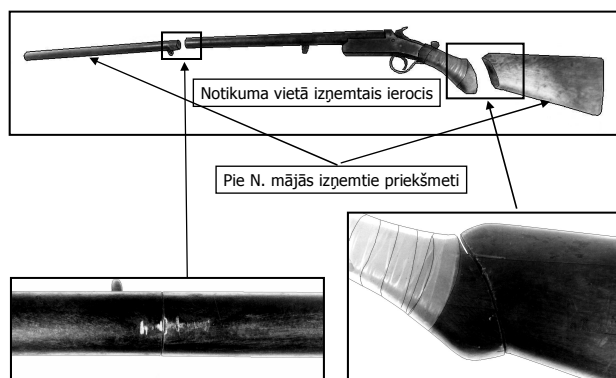
**Trasoloģiskā identifikācija
(pēc ugunsšaujamierocha pēdām)**

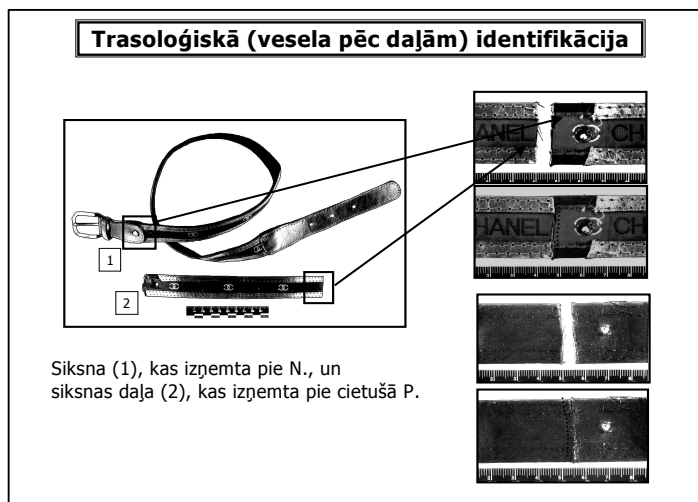

Patronas čaula,
kas atrasta notikuma vietā

Patronas čaula pēc šāviena
no N. piederošās pistoles

Trasoloģiskā (vesela pēc daļām) identifikācija

Identifikācija pēc dzīvnieku pēdām ir dzīvnieku identifikācija pēc to zobu, ķepu (pakavu) un purnu atspoguļojumiem. Šajā grupā lielākā praktiskā nozīme ir sekojošu objektu grupu identifikācijai:

- 1) suņi un to pēdas;
- 2) mājlopi un to pēdas.

Portreta identifikācija.

Portreta identifikācija ietilpst tā saucamo klasisko kriminālistisko identifikāciju grupā. Izmeklējot noziedzīgus nodarījumus, bieži tiek izmantota personas identitātes noteikšana pēc sejas ārējām pazīmēm. Tas iespējams, pateicoties tam, ka katram cilvēkam ir tikai viņam piemītošs sejas pazīmju kopums. Vispārējos personas kriminālistiskās identifikācijas jautājumus apskata kriminālistiskās identifikācijas teorijā, kuras atsevišķs gadījums ir personas noskaidrošana pēc sejas ārējām pazīmēm. Portreta identifikācija ir cilvēka sejas, materiālos objektos objektīvi atspoguļotu, ārējo pazīmju kriminālistiska izpēte, ko veic eksperts ar mērķi noskaidrot nezināmu personu.

Nepieciešamība veikt portreta identifikāciju var rasties:

- 1) meklējot noziedznieku, kurš slēpjas no izmeklēšanas vai tiesas vai kurš izbēdzis no apcietinājuma;

- 2) dokumenta piederības noskaidrošanai tā īpašniekam;
- 3) sakaru noskaidrošanai starp noteiktām izmeklēšanu vai tiesu interesējošām personām;
- 4) bojā gājušā personas noskaidrošanai;
- 5) bez vēsts pazudušu personu, kā arī personu, kas slēpjas ar citu vai izdomātu vārdu, meklēšanā;
- 6) ilgus gadus bezvēsts prombūtnē bijuša cilvēka personas noskaidrošanai;
- 7) risinot jautājumu par to, vai persona ir tā, par kuru uzdodas un tml.

Portreta identifikācijas metodika dod iespēju sekmīgi risināt jautājumus tikai par tādiem materiāliem objektiem, ar kuru palīdzību iespējama tajos atspoguļoto cilvēka sejas ārējo pazīmju pareiza analīze. Tādi materiālie objekti ir fotogrāfiskie attēli (fotouzņēmumi, kinokadri, videokadri, rentgenogrammas), atlējumi, cilvēka kaulu paliekas. Cilvēka sejas ārējo pazīmju atspoguļojumu mehānisms un apstākļi, cilvēka sejas kaulu pamatnes korelācijas pakāpe un raksturs izpētīti līdz pakāpei, kāda nepieciešama, lai drošticami spriestu par personu identitātes esamību vai neesamību. Pēc citiem objektiem, tai skaitā, sejas grafiskām vai skulpturālām rekonstrukcijām pēc galvaskausa, zīmētiem vai saliktiem cilvēka portretiem, aprakstiem, portreta identifikācija netiek veikta, jo ar to palīdzību nav iespējams precīzi noteikt cilvēka sejas ārienes detaļu īstenās pazīmes.

Portreta identifikācijas būtība ir vienādu nosaukumu pazīmju sakritību un atšķirību dabas noteikšana salīdzināmajos attēlos nofotografētajām personām. Pazīmju sakritība fotoattēlos var būt nosacīta ar sekojošo:

- 1) fotoattēlos attēlots viens un tas pats cilvēks;
- 2) nofotografēto personu ārienes vispārēja vai tipa līdzība, dažādu cilvēku noteikta pazīmju kopuma vai atsevišķu pazīmju radnieciska vai gadījuma līdzība;
- 3) šķietama pazīmju līdzība dažādām personām, kas radusies fotoattēlos sakarā ar dažādiem fotografēšanas apstākļiem.

Cilvēka sejas pazīmju atšķirības fotoattēlos var būt nosacītas ar sekojošo:

- 1) fotoattēlos attēloti dažādi cilvēki;
- 2) viena un tā paša cilvēka ārienes izmaiņas (noteiktu pazīmju izmaiņas vecuma dēļ, izmaiņas operāciju rezultātā, traumu, kosmētikas līdzekļu,

apzinātas ārienes maskēšanas dēļ, atšķirīgas sejas izteiksmes, sejas pēcnāves izmaiņas un tml.);

- 3) pazīmju izkropļojums uzņemšanas un attēlu izgatavošanas rezultātā; tas var novest pie šķietamu pazīmju rašanās un atbilstoši šķietamu atšķirību rašanās viena un tā paša cilvēka pazīmēs (dažādu objektīvu pielietošana, dažādi rakursi, retušēšana, apgaismojums un tml.).

Sejas ārējās anatomijas salīdzinošā izpēte pēc fotoattēliem veicama:

- 1) ar pazīmju vizuālās salīdzināšanas metodi (sarežģītos gadījumos, pielietojot “maskas” vai koordinātu tīklus);
- 2) ar attēlu savietošanas (pilnīgas vai daļējas) metodi;
- 3) ar sejas attēlu relatīvu lielumu salīdzināšanas metodi.

Secinājumi par identitātes esamību vai neesamību tiek pamatoti ar fotoattēlos attēloto sakrītošo un atšķirīgo pazīmju loģisko analīzi. Secinājums par identitātes esamību bāzējas uz sakrītošo pazīmju kopumu, kuras individualizē sejas ārieni; šāds secinājums tiek izdarīts gadījumos, kad novērojamās atšķirības var skaidrot ar pazīmju vecuma, slimības vai pēcnāves modifikāciju, uzņemšanas apstākļiem un tml. Pie tam tiek ņemta vērā gan relatīvi nemainīgu pazīmju sakrītība, gan mainīgu, nenoturīgu pazīmju sakrītība. Secinājums par tāpatības neesamību var tikt pamatots tikai uz atsevišķu, dažkārt singulāru pazīmju atšķirību, kuras raksturo galvas vai sejas elementus. Tāds secinājums izdarāms gadījumos, kad novērojamās atšķirības nevar izskaidrot ne ar dabīgām, ne slimīgām, ne pēcnāves pazīmju izmaiņām un citiem iemesliem, ne arī ar uzņemšanas un attēlu izgatavošanas apstākļiem. Eksperta atzinumā norādāma katras sakrītības un arī katras atšķirības rašanās iemesls.

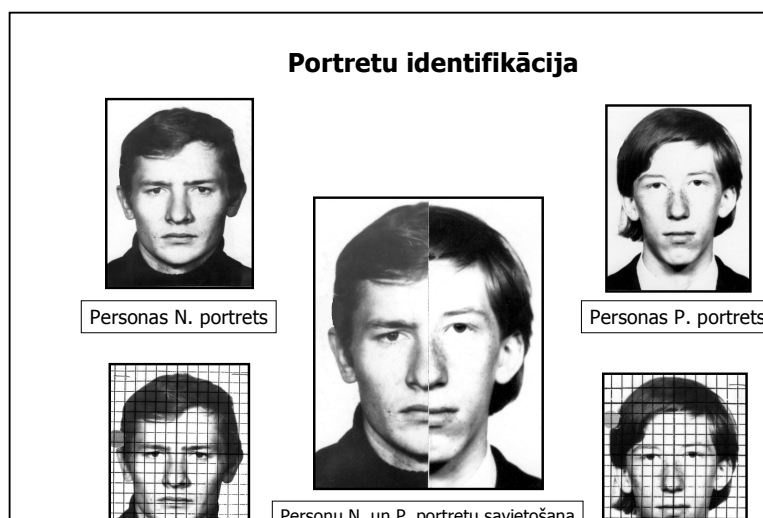
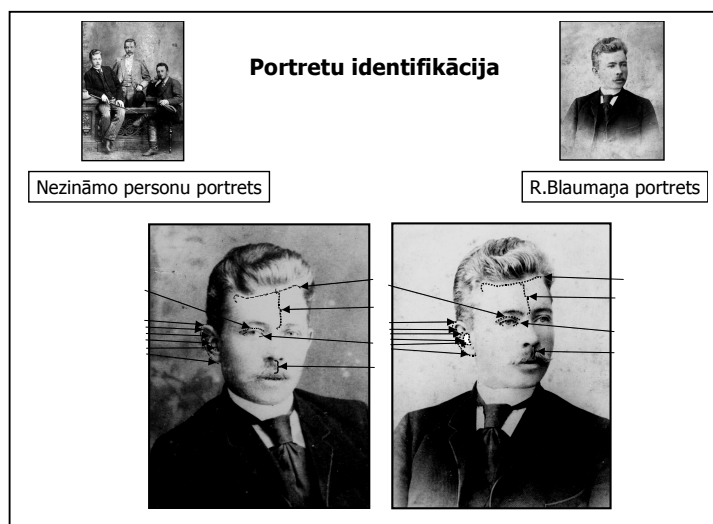
Portreta identifikācijas metodika ir vairāku posmu process; katram no tiem ir savi mērķi, saturs, izmantojamās metodes un izpētes līdzekļi. Mūsdienu kriminālistiskās identifikācijas procesa priekšstatā par portreta ekspertīzi kā identifikācijas izpēti, ietvertas sekojošas stadijas:

- 1) sākotnējā izpēte;
- 2) detalizēta objektu izpēte:
 - a) atsevišķa objektu izpēte;
 - b) eksperta eksperiments (mērķis – iegūt sejas attēlu adekvātos apstākļos tiem, kādos iespējams iegūts pētāmais fotoattēls);

- c) salīdzinošā izpēte;
- d) izpētes galīgo secinājumu formulēšana.

3) izpētes rezultātu formulēšana (eksperta atzinuma sastādīšana un fototabulas izgatavošana).

Latvijā portreta ekspertīzes veic Iekšlietu ministrijas un Tieslietu ministrijas ekspertu institūcijās, kā arī sertificēti speciālisti ārpus ekspertu iestādēm. Šā izpētes veida kvalificētu speciālistu sagatavošana pamatā notiek uz Latvijas Policijas akadēmijas bāzes, piedaloties LR IeM Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes speciālistiem.

Genoskopiskā identifikācija.

Noziedznieka personības identifikācija pēc ģenētiskajām pēdām ir metode, kas pamatota uz DNS ģenētiskās struktūras analīzi. DNS ir lielmolekulārs organisks savienojums (nukleīnskābe), kas satur ģenētisko informāciju un veido gēna ķīmisko pamatu. DNS sastāv no 4 nukleotīdu veidiem; katrs nukleotīds satur purīna bāzi (adenīnu, guanīnu) vai pirimidīna bāzi (citozīns, timīns), ogļhidrātu dezoksiribozi, fosforskābi. Nukleotīdi savstarpēji savienoti garās virknēs. Nukleotīdu secībā ietvertā ģenētiskā informācija nosaka, kādas olbaltumvielas šūna spēj sintezēt. DNS milzīgā molekula sastāv no 2 šādām virknēm, kas regulāriem vijumiem savītas ap kopēju asi, veido dubultspirāli. Nukleotīdu skaits dažādos gēnos ir dažāds. To izvietojums gēnos

veido gēnu struktūru, kurā kodēta organisma pazīmju attīstības programma.

Visa organisma gēnu kopumu sauc par genotipu.

Katrs gēns atrodas noteiktas hromosomas noteiktās vietās, ko sauc par lokusu, un šūnas dalīšanās laikā spēj vairoties. Šī gēna spēja reducēties ir iedzimtības mehānisma pamats. Šūnas dalīšanās procesā viena pāra hromosomas apmainās daļām jeb gēnu blokiem. Gēnus var ietekmēt apkārtējā vide, ierosinot pārmaiņas jeb mutācijas.

1985.gadā angļu ģenētiķis A.Džefrijs publicējis savu darbu par DNS molekulas struktūras individuālajām īpatnībām katrā cilvēkā. Tā no 1985.gada viņa atklājums ir saistīts ar jēdzienu “ģenētiskā pēda”. Viņš arī izstrādājis speciālu zondi DNS izpētei. No 1987.gada Lielbritānijā ģenētiskās ekspertīzes ir atzītas un “ģenētiskās pēdas” iekļautas to lietisko pierādījumu sarakstā, kurus izmantojušas britu tiesas civillietās paternitātes noteikšanā un imigrācijas strīdu risināšanā. DNS analīžu tehnika šajā jomā ir labi atstrādāta un plaši izmantojama.

Savukārt, 1989.gadā žurnālā “Nature” tika publicēti vairāki raksti, kas veltīti problēmām par DNS izmantošanu kriminālistikā, tai skaitā par DNS pēdu, kā lietisko pierādījumu izmantošanu tiesā.

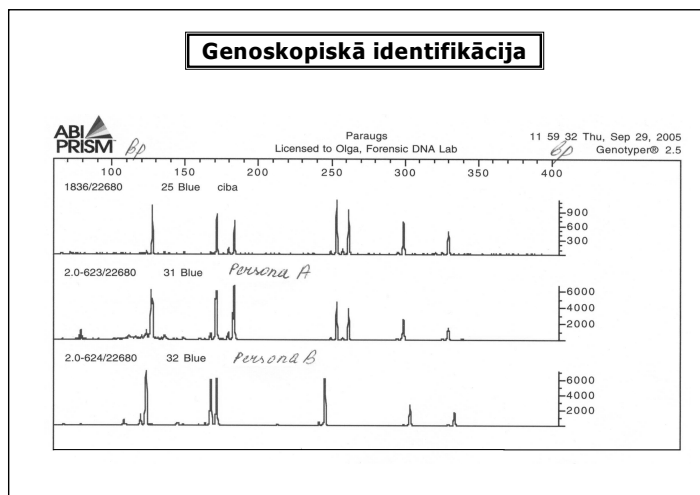
Personas identifikācija pēc asins, spermas, mata vai auda gabaliņa, ko īsteno ar DNS analīzi, ir iespējama pateicoties sasniegumiem molekulārajā bioloģijā. Zinātniekiem izdevies izdalīt gēnus no šķidrums, matiem un audiem, tādējādi iegūstot polimorfiskos marķierus. Pētījumu rezultātā zinātniekiem izdevies arī izstrādāt virkni metodisku rekomendāciju, kas saistītas ar lietisko pierādījumu atrašanu, izņemšanu un glabāšanu, kā arī citiem noteikumiem. Viens no svarīgākajiem DNS attīstības virzieniem ir biometriskās tehnikas pilnveidošana. ASV tiesību sargājošās institūcijas no 1986.gada izmanto automatizēto identifikācijas biometrisku sistēmu ABSI. Mūsdienas DNS stāvokli kriminālistikā var ilustrēt ar ASV paraugu. Pašreiz ASV izveidota lietisko pierādījumu nacionālā datu bāze DNS sistēma CODIS, kuru apkalpo 112 laboratorijas 43 štatos. ASV pieņemts, ka jābūt tipizētiem 13 lokusiem. CODIS bankā glabājas ap 750 tūkst. DNS paraugus. Katru gadu ASV 31 tūkstoti lietās izmanto DNS analīzi. No Baltijas valstīm labākais stāvoklis ir Lietuvā, kur ekspertīzes, kas saistītas ar DNS, var izdarīt par jebkuru noziegumu, ja tam būs pietiekams pamatojums. 2000.gadā tikušas veiktas vairāk nekā 600 ekspertīzes, tomēr DNS ekspertīzes pašizmaksa ir samēra liela (ap 100\$).

Latvijā DNS ekspertīzi veic sertificēti eksperti LR IeM Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldē un LR LM Tiesu medicīnas ekspertīžu centrā.

Kā vienu no noziedzīgu nodarījumu tehniskās izmeklēšanas veiksmīguma nodrošinātājiem jāatzīmē lietisko pierādījumu un salīdzinošo paraugu uzkrāšana un glabāšana, ievērojot cilvēktiesību prioritāti. Visu šo darbu jāregulē

ar precīzu likumdošanu. Tā, piemēram Francijas likumā, kas attiecas uz DNS objektiem un darbību ar tiem, šis aspekts stingri noteikts. Tā Francijas likumā “LOI relative an respect du corps human” (29 juillet 1994) 16-1. un 16-3.pantos uzrādīti apstākļi piekrišanai dot DNS paraugus; likumā “Par preventīviem pasākumiem seksuālo noziegumu izmeklēšanā” (LOI 98 – 468, Art. 766.54) noteikts, cik “tālu” var izmantot DNS (tikai seksuālo noziegumu izmeklēšanā). Pie tam arī ekspertu darbs stingri reglamentēts ar likumu. Tā, piemēram, Francijas Decret № 97 – 109 noteikts, kā akreditējami eksperti, kuriem ir tiesības veikt DNS ekspertīzes un DNS paraugu izņemšanu. Akreditētiem jābūt gan laboratorijām (Francijā tādas ir četras, viena no tām privāta), gan arī ekspertiem (ekspertu habilitācija). Francijā ekspertu akreditācija notiek uz pieciem gadiem, ar tiesībām atņemt akreditāciju; akreditācijas anulēšanas iemesls var būt eksperta profesionālā līmeņa pārbaudes negatīvi rezultāti. Pārbaude notiek divreiz gadā. Francijā pastāv akreditēto ekspertu saraksts ar novērtējumiem (21 eksperts), kurš ir pieejams katram tiesnesim.

Latvijā līdz ar tiesībaizsardzības institūciju tehnisko nodrošinājumu DNS datu bāzes veidošanai, tehnisko līdzekļu komplektiem DNS paraugu izņemšanai, saglabāšanai un izpētei, kvalificētu darbinieku sagatavošanu, būtu nepieciešams veidot tiesisko bāzi, kas nodrošinātu cilvēktiesības veicot šo izpētes veidu. Sākotnēji būtu jāizmanto attīstīto Eiropas un Amerikas valstu pieredzi šajā jomā.

Grafiskā identifikācija.

Grafiskā identifikācija iekļaujas tā saucamo klasisko kriminālistisko identifikāciju grupā, un tā ir speciālo zināšanu pielietošanas procesuālā forma kriminālajā tiesvedībā.

Latvijas Republikas Ministru Kabineta 1996.g. noteikumos № 154 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi” dota viena no dokumentu definīcijām, kurā teikts, ka dokuments ir jebkurā veidā un materiālā ierakstīta informācija, ko rada, saņem un uzglabā jebkura Latvijas Republikas valsts pārvaldes institūcija, valsts un pašvaldību iestāde, uzņēmums, uzņēmēj sabiedrība, kā arī sabiedriskā un reliģiskā organizācija vai fiziskā persona. Kriminālistiskā literatūrā starp dokumenta definīcijām vispopulārākā ir tā, kurā teikts, ka dokuments ir ikviens objekts, uz kura cilvēks apzināti ar kādām nosacītām zīmēm (burtiem, skaitļiem, hieroglifiem, piktogrammām utt.) vai tehniskiem paņēmieniem fiksējis kādu faktu vai ziņas par to. Tomēr dokumentu definējums dažādās valstīs ir atšķirīgs. Latvijā saskaņā ar KPL 127., 134. un 135.p. tikai daļa no dokumentiem tiek atzīta par lietiskiem pierādījumiem un līdz ar to nonāk kriminālistu izpētē; atsevišķi pierādījumu veidi Kriminālprocesa likumā ir dokumenti (ja tie pierādīšanā izmantojami tikai sakarā ar tajos ietverto saturisko informāciju) un elektroniskie pierādījumi.

Dokuments uzskatāms par lietisko pierādījumu, ja kādai izmeklējamai lietai svarīga fakta vai apstākļa konstatācijā ir nozīme tam, ka:

- 1) dokuments atrasts noteiktā vietā vai to iesniegusi noteikta persona, un šis fakts ir atbilstoši fiksēts,
- 2) dokumenta stāvoklis un izskats atrašanas vai iesniegšanas brīdī ir bijis tieši tāds, un tas ir fiksēts,
- 3) ir konstatēts, ka dokumentā izdarītas izmaiņas vai to kopumā vai daļēji ir izpildījusi noteikta persona, ar noteiktu zīmogu, rakstāmāšīnu vai datoru.

Dokuments kā lietiskais pierādījums lietā var būt:

- 1) noziedzīga nodarījuma īstenošanas līdzeklis,
- 2) noziedzīga nodarījuma pēdu slēpšanas līdzeklis,

3) līdzeklis lietai svarīgu apstākļu noskaidrošanai.

Bieži cilvēki fiksē savas domas, rakstot ar roku. Tāda domu fiksēta forma tiek saukta par rokrakstu. Pie tam nepieciešams atzīmēt, ka raksts ir cilvēka psihofizioloģiskās darbības izpausme, ar nosacītām zīmēm fiksējot indivīda domas. Mācoties rakstīt un tālākajā praksē lietojot šo iemaņu, cilvēkam izveidojas noteikts individuāls dinamiskais stereotips vai zināma īpaša kustību sistēma, kuras rezultātā nosacītās zīme (burti), saglabājot vispār pieņemto apveidu, lai tās viennozīmīgi varētu pazīt citi cilvēki, iegūst atšķirīgas pazīmes un to kopas. Rokraksta veidošanos nosaka daudzi un dažādi faktori – gan katra cilvēka anatomiskās un psihofizioloģiskās īpatnības, gan viņa pieredze rakstīšanā un šīs iemaņas apguves un pielietojuma intensitāte, gan ārējie apstākļi, kuros nākas rakstīt. Tādēļ katram cilvēkam izveidojas individuāls rokraksts. Pamatojoties uz šiem atzinumiem, rokrakstu dokumentu grafiskā izpēte veicama nolūkā noteikt tā autentiskumu vai atmāskot viltojumu, vai identificēt noteiktu personu.

Grafiskai dokumentu izpētei vēsturiski pastāvējuši dažādi virzieni, kas atšķiras viens no otra ar pētīšanas objektiem. Tā, piemēram, kaligrāfiskās rokraksta pētīšanas skolas pārstāvji pēta un salīdzina tikai atsevišķu burtu konfigurāciju, norobežojoties no rokraksta satura un neievēro pat noteiktam cilvēkam piemītošās rokraksta variācijas; pazīmju aprakstošās skolas pārstāvji izmantoja tipisko rokraksta elementu katalogu; grafometrijas skolas pārstāvji meklēja atsevišķas izmērāmas rokraksta pazīmes un burtu elementus un savus atzinumus pamatoja ar izmēru sakritību vai nesakritību; grafoloģijas pārstāvji pētīja un pamatoja rokraksta atkarību no cilvēka psihiskām īpašībām, viņa rakstura, dzimuma un veselības. Pašreiz grafiskās ekspertīzes ietvaros pēta, salīdzina un novērtē ne tikai rokraksta grafiskās pazīmes, bet arī raksta saturu, stilu, izteiksmes veidu, ievērojot konkrētā cilvēka izpildītā rokraksta iespējamās variācijas, kuras radušās rakstīšanas apstākļu vai rakstītāja stāvokļa iespaidā.

Īpatnējs grafiskās identifikācijas objekts ir personas paraksts. Paraksts ir personas uzvārda pašrocīgs grafiskais atveidojums uz dokumenta. Paraksts atšķiras no rokraksta pēc sekojošām pazīmēm:

- 1) satur pēc apjoma stipri ierobežotu grafisko materiālu,
- 2) bieži tā grafiskais atveidojums nesakrīt ar visiem uzvārda burtiem,
- 3) parakstus izpilda augstākā automātisma pakāpē nekā rokraksta tekstu.

Grafiskā identifikācija visbiežāk var noteikt:

- 1) vai rokraksta izpildītājs ir konkrētā persona,
- 2) vai divu vai vairāku dokumentu izpildītājs ir viena un tā pati vai zināma persona,
- 3) kādas ir rokraksta autora vai izpildītāja īpašības un pazīmes (dzimtā valoda, izglītība, profesija, vecums, dzimums, iespējamās psihiskās slimības utt.)

Lai noteikt rokraksta izpildītāju, nepieciešami paraugi salīdzināmai izpētei. Paraugi iedalāmi 3 veidos:

- 1) brīvie rokraksta paraugi,
- 2) nosacīti brīvie rokraksta paraugi,
- 3) eksperimentālie rokraksta paraugi.

Grafiskās identifikācijas izpētes rezultāti tiek noformēti rakstveidā eksperta atzinuma veidā. Latvijā dokumentu grafisko ekspertīzi veic ekspertu institūcijās vai arī persona, kurai ir kvalifikācijas sertifikāts par tiesībām patstāvīgi veikt grafisko ekspertīzi. Ekspertu sagatavošanu dokumentu izpētei kopā ar Latvijas ekspertu institūcijām veic Latvijas Policijas akadēmijā maģistrantūras programmas ietvaros. Pēc atbilstoša teorētiskā kursa un prakses persona pēc sekmīgas pārbaudījumu nokārtošanas var pretendēt uz sertifikātu par tiesībām patstāvīgi veikt dokumentu grafiskās izpētes.

Fonoskopiskā identifikācija.

Fonoskopiskā jeb vokalogrāfiskā identifikācija iekļaujas tā saucamo klasisko kriminālistisko identifikāciju grupā, un tā ir speciālo zināšanu pielietošanas procesuālā forma kriminālajā tiesvedībā.

Fonoskopiskā identifikācija, izmantojot kriminālistikas, elektroakustikas, matemātikas, medicīnas, lingvistikas, fizikas un citu zinātņu atziņas, dod iespēju identificēt personu pēc balss, vai noteikt skaņas avota īpatnības, kas fiksētas audio vai

videoierakstā, audio vai video ieraksta aparatūru, ar kuru izdarīts ieraksts, kā arī pēc šī ieraksta veikt dažādus diagnostikas pētījumus.

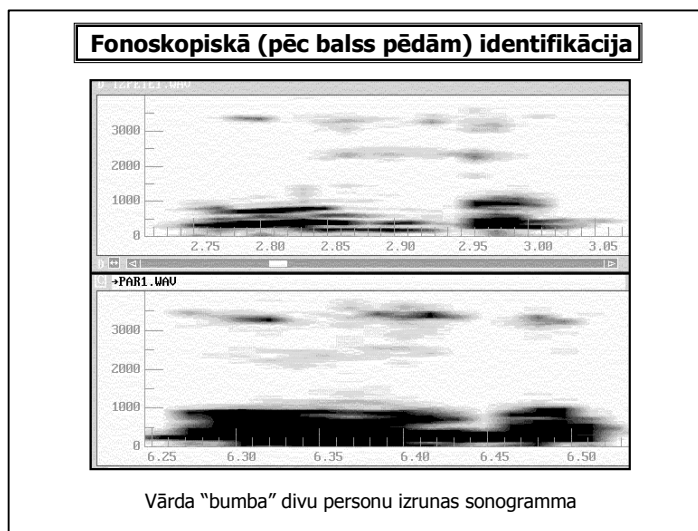
Fonoskopiskā identifikācija atkarībā no eksperta rīcībā nodoto objektu apjoma un kvalitātes var dot atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) kāds ir fonogrammā fiksētās sarunas saturs,
- 2) cik cilvēku piedalījās fonogrammā fiksētajā sarunā,
- 3) kuri sarunas fragmenti ir konkrētas personas balss,
- 4) vai fonogrammā ir fiksētas neverbālas skaņas; ja ir, kāds ir to avota raksturs (šāviens, zvans, dzīvnieka skaņa, motora troksni utt.),
- 5) uz kāda tipa, markas, klases tehniskā līdzekļa veikts fonogrammas ieraksts,
- 6) vai pētāmā fonogramma ir ierakstīta, izmantojot konkrētu tehnisko līdzekli utt.

Bieži fonoskopisko identifikāciju izdara kopā ar tehnisko ekspertīzi kompleksās ekspertīzes veidā.

Risinot personas identifikācijas pēc balss jautājumus, eksperta rīcība nododamas fonogrammas ar:

- 1) brīvās sarunas paraugu (monologs vai dialogs), kurš ierakstīts ārpus izmeklēšanas iestādes; tas nepieciešams nolūkā izvairīties no iespējamās balss izmaiņas,
- 2) nosacīti brīvās sarunas paraugu, kurš ierakstīts izmeklēšanas gaitā, bet ne tieši ekspertīzei: to tēmai jābūt kopējai ar pētāmās fonogrammas tēmu,
- 3) runas eksperimentālo paraugu (teksta lasījums, iepriekš sagatavota teksta izklāsts), kura tēmai arī jābūt kopīgai ar pētāmās fonogrammas sarunu. Eksperimentālo paraugu ieguves laikā ieraksta apstākļiem pēc iespējas jāatbilst pētāmās fonogrammas ieraksta situācijai, tātad pats magnetofons, mikrofonis, analogiska magnētiskā lente, ieraksta ātrums, telpas akustiskās īpašības u.c.

Kriminālistiskā identifikācija kā process.

Kriminālistiskās identifikācijas problēmu pētnieki lielākoties veltījuši uzmanību kriminālistiskajai identifikācijai kā procesam. Tā R.Dombrovskis savos šī jautājuma pētījumos secinājis, ka identifikācija ir konkrēta objekta noskaidrošanas process pēc tā atstātajām pēdām.³⁸⁹ Tālāk R.Dombrovskis precizē, ka terminam "identifikācija" ir divas nozīmes: pirmkārt, ar šo terminu apzīmē praktisku darbību objekta tāpatības noteikšanā, kura izpaužas izmeklēšanas darbību veikšanā, piemēram, ekspertīze vai uzrādīšana atpazīšanai. Pie tam ar identifikāciju saprot gan objekta tāpatības noteikšanas procesu, gan šī procesa rezultātu – tāpatības noteikšanu; otrkārt, ar šo terminu apzīmē zinātnisku zināšanu sistēmu, secinājumu un rekomendāciju kopumu, kas izstrādātas kriminālistikā un veido vienu no kriminālistikas teorijām – mācību par kriminālistisko identifikāciju.³⁹⁰

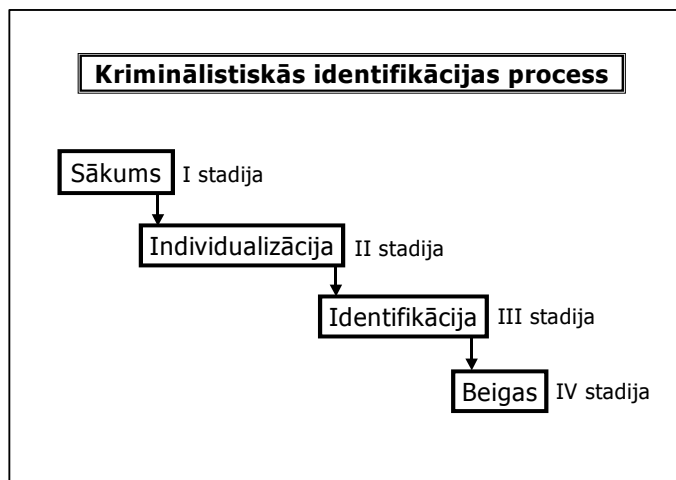
Krievijas kriminālists V.Obrazcovs arī uzskata, ka kriminālistiskā identifikācija ir objekta tāpatības noteikšanas process pēc vispārējām un atsevišķām pazīmēm.³⁹¹

³⁸⁹ Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004, с.103.

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ Образцов В.А. Криминалистика. Курс лекций. Москва., 2004, с.115.

Kriminālistiskās identifikācijas procesam ir četri pamatposmi; katram no tiem ir savas īpatnības.

Stadijas “Sākums” īpatnības ir sekojošas:

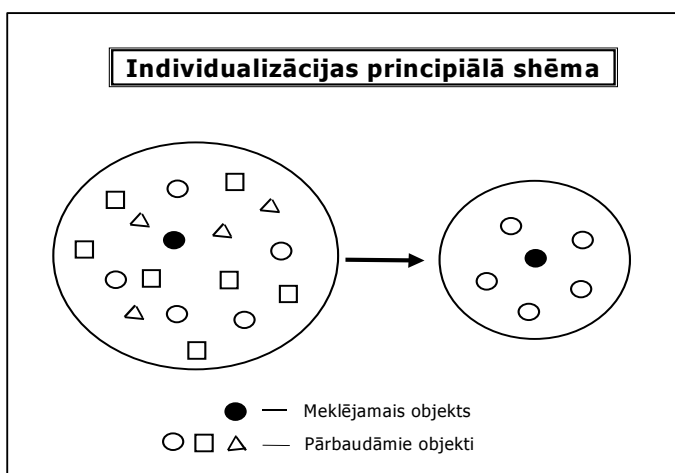
- 1) sākumstadijas uzdevums ir meklējamā objekta pēdas (informācijas avota) atrašana, fiksēšana, izņemšana un izpēte;
- 2) pēdas izpētes uzdevums – noteikt pēdā pēdu veidojošā (meklējamā) objekta.

Otrajai stadijai “Individualizācija” ir sekojošas īpatnības:

- 1) individualizācijas uzdevums – skaitliski minimāla pārbaudāmo objektu kopuma noteikšana pēc vispārējām un atsevišķām pazīmēm. Krievijas filozofs D.Gorskis savā darbā “Vispārināšana un izzināšana” norādījis: “Individualizētā formā var izpausties tipiskās dažu klašu, grupu, veidu un tml.tipiskās iezīmes. Individualizācija ir formāls nosacījums, lai orientētos jebkurā darbības sfērā; tai jāpasargā mūs no nepatiesām tāpatības noteikšanām. Zinātnieks, individualizējot objektus, vienlaicīgi nosaka to tāpatību (vismaz dažos to raksturlielumos) ar kādas grupas pārstāvjiem, padarot tos par dotās grupas īpašību izteicējiem.”³⁹² Individuālā ideja savā racionālajā izpausmē paredz kādu ierobežotu parametru (telpiskie, laika, substrāta u.c.) skaita izvēli, pēc kuriem dotā lieta tiek pretstatīta citām lietām. Lietu individualizāciju klasifikācija, pēc filozofa E. Liepiņa domām, izskatās sekojoši:

³⁹² Горский Д.П. Обобщение и познание. Москва: [b.i.], 1985, с.193-195.

1. telpiskā individualizācija: tiek uzdots jautājums - kāpēc dotā lieta pastāv tieši dotajā telpas punktā?;
 2. substrāta individualizācija: tiek uzdots jautājums – kāpēc lietai ir tieši dotais sastāvs un tai ir tieši šis stāvoklis?;
 3. laika individualizācija: tiek uzdots jautājums – kāpēc dotā lieta pastāv tieši dotajā laika momentā? Šim individualizācijas veidam ir jēga tikai uz attīstībā esošiem objektiem, t.i., uz tādiem, kas var pastāvēt dotajā veidā jebkurā brīdī pēc brīvas izvēles. Ja lieta var tikt atražota jebkurā laikā, tad laika individualizācijai attiecībā uz šādu lietu nav jēgas;
 4. Funkcionālā individualizācija: tiek uzdots jautājums – kāpēc dotā lieta ietverta kādā sarežģīti organizētā sistēmā?; vai arī dod novērtējumu no cilvēka vai sabiedrības specializācijas viedokļa.³⁹³
- 2) individualizācijas metodoloģiskais pamats ir pieņēmums, ka starp pārbaudāmajiem objektiem atrodas meklējamais objekts.

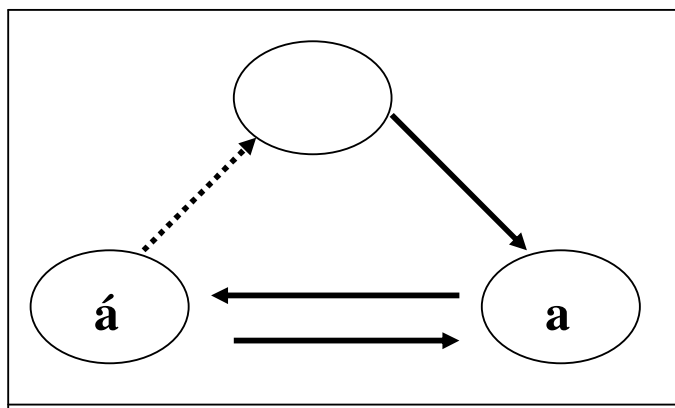

Trešajai stadijai “Identifikācija” ir sekojošas īpatnības:

- 1) identifikācijas uzdevums – ir salīdzinot objektus, atrisināt jautājumu par to identitāti vai identitātes neesamību;
- 2) identifikācijas metodoloģiskais pamats ir apgalvojums, ka jebkurš materiālais objekts ir neatkārtojams un idents tikai pats sev.

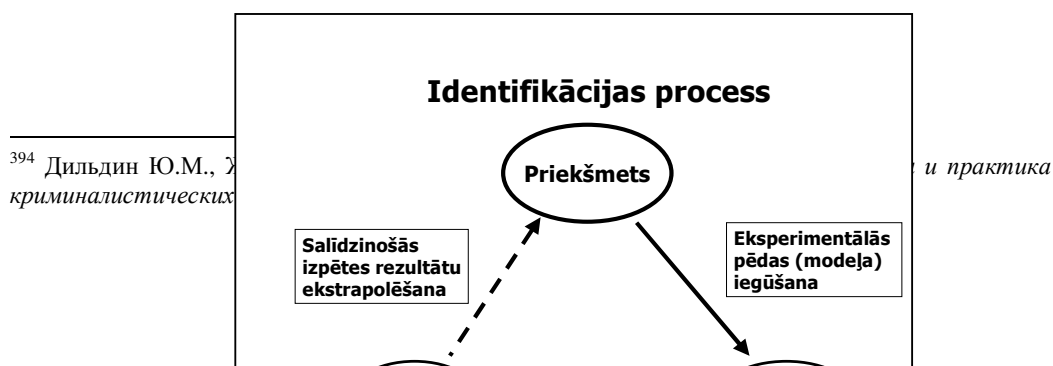
³⁹³ Лиепинь Э.К. Категориальные ориентации познания. Рига: Зинатне, 1986, с.152.

Krievijas kriminālisti J.Dildins un J.Žarovs 1988.gadā identifikācijas procesa detalizētas analīzes rezultātā secinājuši, ka doto procesu var atspoguļot sekojošā shēmā:

Aprakstot šās shēmas darbības principu, autori norādījuši: "Šā posma veikšanai nepieciešami visi trīs shēmas elementi **á**, **A** un **a**, vai arī informācija par tiem. Šajā gadījumā notiek elementu **a** un **á** salīdzinošā izpēte pēc plašāka pazīmju sortimenta, nekā tas bija diagnostikas posmā. Ja pēdu **a** un **á** salīdzināšanas rezultāti atbilst speciāli noteiktiem kritērijiem, tad tiek secināts, ka pēda **á**, kā arī pēda **a**, ir objekta **A** pēda. Ja pēda **á** nesakrīt ar pēdu **a**, tad tiek secināts, ka objekts **á** nav objekta **A** pēda. Izpētes virziens sākas no elementa **A**, jo pirmām kārtām nepieciešams iegūt drošticamu **a** atspoguļojumu un tikai pēc tam var veikt **a** un **á** salīdzinošo izpēti."³⁹⁴

Attīstot šo ideju, būtu jāprecizē atsevišķi momenti. Iedomāsimies identifikācijas procesu kā sekojošu shēmu:

Identifikācijas procesa sākuma dati ir stadijas “Individualizācija” rezultāti, kurā tika noteikts pārbaudāmo objektu kopums. Šajā kopumā var būt gan viens pārbaudāmais objekts, gan arī liels skaits objektu; viss atkarīgs no individualizācijas procesa pilnības un precizitātes.

Pamatojoties uz identificējošās pēdas izpētes rezultātiem ar pārbaudāmo objektu veicami eksperimenti ar mērķi ne tikai pārbaudīt iespēju iegūt analogiskus atspoguļojumus, bet arī ar mērķi iegūt paraugus salīdzinošai izpētei. Eksperimenta stadijā galvenā prasība ir maksimāla eksperimentālās pēdu veidošanas (objekta pēdu veidojošā virsma, pēdu veidošanās mehānisms un tml.) pietuvināšana tai, kāda atspoguļojusies pēdā. Tikai šī nosacījuma izpilde ir priekšnoteikums pozitīvam, objektīvam salīdzinošās izpētes procesam.

Objekta eksperimentālajā pēdā kā metodoloģiska nepieciešamība atspoguļojas ne tikai vispārējās un atsevišķās pēdu veidojošā objekta pazīmes, bet arī sevišķās pazīmes. Šis apstāklis ļauj salīdzinošo izpēti atšķirt, piemēram, no salīdzinošās izpētes “individualizācijas” stadijā. Gadījumā, ja sevišķo (identifikācijas) pazīmju kompleksi sakrīt, var spriest par salīdzināmo objektu identitāti (meklējamā objekta pēda un pārbaudāmā objekta eksperimentālā pēda). Ja netiek konstatēti salīdzināmo objektu sevišķo pazīmju kompleksu sakrītības, tad var spriest par salīdzināmo objektu identitātes neesamību.

Pamatojoties uz salīdzinošās izpētes rezultātiem, izdarāma salīdzinošajā izpētē iegūto secinājumu ekstrapolāciju uz sakaru starp meklējamā objekta pēdu un pārbaudāmo objektu. Ja salīdzinošās izpētes rezultāti ļauj spriest par salīdzināmo pēdu (meklējamā objekta pēdu un pārbaudāmā objekta eksperimentālo pēdu) identitāti, tad dotajā gadījumā secināms, ka pēdu atstājis konkrētais pārbaudāmais (meklējamais)

objekts. Gadījumā, ja salīdzinošās izpētes rezultāti neļauj spriest par salīdzināmo pēdu (meklējamā objekta pēda un pārbaudāmā objekta eksperimentālā pēda) identitāti, tad runā par cēloniskā sakara neesamību starp meklējamā objekta pēdu un pārbaudāmo objektu, un tādējādi secināms – pēdu, ko atstājis meklējamais objekts, nav atstājis pārbaudāmais objekts.

Kriminālistiskās identifikācijas ceturtajai stadijai “Rezultātu noformēšana” ir sekojošas īpatnības:

- 1) kriminālistiskās identifikācijas rezultātu noformēšana notiek saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 132.pantu “Eksperta un revidenta atzinums”, 203.pantu “Eksperta atzinums”, 137.pantu “Izmeklēšanas darbībās iegūtās ziņas”, 326.pantu “Protokola saturs”;
- 2) kriminālistiskās identifikācijas rezultātu noformēšana būtu jāveic atbilstoši Ministru kabineta 1996.gada Noteikumu Nr.154 prasībām;
- 3) kriminālistiskās identifikācijas rezultātu noformēšana notiek, ievērojot zinātniskā darba loģiski metodoloģiskās prasības.

Eksperta atzinums un izmeklēšanas darbības protokols ir procesuāli dokumenti. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 194.pantu eksperta atzinums tiek dots gadījumos, kad kriminālprocesam svarīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē. Šāda veida dokumentiem izvirzītas prasības, kas atspoguļo šā informācijas avota formālo un saturisko puses.

Latvijā formālās prasības eksperta atzinumam un izmeklēšanas darbības protokolam noteiktas Kriminālprocesa likuma 132.panta “Eksperta un revidenta atzinums”, 203.panta “Eksperta atzinums”, 137.panta “Izmeklēšanas darbībās iegūtās ziņas”, 326.panta “Protokola saturs” saturā, MK 1996.gada 23.aprīļa Noteikumu Nr.154 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi”³⁹⁵ saturā, kā arī loģiski metodoloģiskajās prasībās zinātniskās izziņas (izzināšanas) darbībai.

Saskaņā ar vispārējiem dokumentu noformēšanas noteikumiem eksperta atzinums vai izmeklēšanas darbības protokols jāizpilda tā, lai visā glabāšanas laikā nepazaudētu ne juridisko spēku, ne informatīvo funkciju, kā arī, lai varētu izgatavot šo dokumentu kopijas. Kriminālprocesa 203.pantā norādīts, ka eksperta atzinums dodams rakstveidā. Sastādot protokolu vai eksperta atzinumu, nedrīkst izmantot

³⁹⁵ Sīkāk sk.: Петров Ю.В. Культура мышления. Москва: [b.i.], 1990, с.74-113.

zīmuli vai citu viegli labojamu vai fiziski nepastāvīgu līdzekli. Šādā dokumentā nedrīkst būt dzēsumu, svītrojumu, papildinājumi, aizkrāsotas vietas, kā arī neatrunāti labojumi. Kļūdainos ierakstus jānosvītro, un jebkurš labojums jāatrunā.

Procesuālie dokumenti, tai skaitā, eksperta atzinums un izmeklēšanas darbības protokols sastādāms skaidrā literārā valodā, ievērojot valsts valodas pareizrakstību un kriminālistisko terminoloģiju. Vairāku valodu izmantošana eksperta atzinumā un protokolā pieļaujama, ja aprakstāmi simboliski teksti, kas attiecas uz aprakstāmajiem objektiem (marķējums, objekta nosaukums, uzraksti uz objektiem un tml.).

Eksperta atzinuma vai izmeklēšanas darbības protokola juridisko spēku nodrošina sekojoši rekvizīti:

- 1) eksperta atzinuma vai izmeklēšanas darbības protokola nosaukums;
- 2) eksperta atzinuma vai izmeklēšanas darbības protokola sastādīšanas datums;
- 3) eksperta atzinuma vai izmeklēšanas darbības protokola sastādīšanas un parakstīšanas vietas norāde;
- 4) tiesneša, prokurora, izmeklētāja vai eksperta paraksts uz katras atzinuma vai protokola lapas ar atšifrējumu (iniciāli un uzvārds);
- 5) teksts, kura saturs atbilst eksperta atzinuma vai izmeklēšanas darbības protokola nosaukumam;
- 6) eksperta atzinuma reģistrācijas numurs;
- 7) eksperta atzinuma beigās – dokumenta sastādītāja personīgā zīmoga nospiedums.

Kriminālistiskās identifikācijas ekspertīzes eksperta atzinums vai atpazīšanas protokols būtībā ir veiktā izziņāšanas procesa atskaite. Eksperta atzinumā vai protokolā atspoguļojama visa identifikācijas subjektu darbība konkrētās izmeklēšanas darbības izdarīšanas ietvaros. Ekspertīzes veikšanas vai atpazīšanas gaita izklāsts rakstāms tādā detalizācijas pakāpē, lai izmeklētājs, prokurors, tiesa vai citi procesa dalībnieki varētu saprast izpētes būtību un rezultātus, to novērtējot.

Tā, piemēram, uzsākot kriminālistiskās identifikācijas ekspertīzes atzinuma sastādīšanu, pieaicinātais eksperts aizpilda speciālu dokumentu (parakstu) par to, ka ir brīdināts par kriminālatbildību par atteikšanos dot atzinumu vai par apzināti nepatiesa atzinuma došanu. Paraksts pievienojams eksperta atzinumam kā patstāvīgs dokuments.

Eksperta atzinums sastāv no trīs pamatdaļām:

- 1) ievaddaļa;
- 2) izpēte;
- 3) secinājumi.

Eksperta atzinuma ievaddaļā norādāmas sekojošas vispārīgas ziņas:

- 1) ekspertu institūcijas nosaukums, ja ekspertīze tiek veikta ekspertu institūcijā;
- 2) atzinuma reģistrācijas numurs un sastādīšanas datums;
- 3) ekspertīzes veicējs (ziņām par ekspertu jābūt sīkām, lai procesa virzītājam būtu pilnīgs priekšstats par eksperta kvalifikāciju; parasti tiek norādīts vārds, uzvārds, personas kods, izglītība, specialitāte, darba stāžs specialitātē, zinātniskais grāds (ja tāds ir (sertifikāts par tiesībām veikt dotā veida ekspertīzes dati, ieņemamais amats(ja eksperts ir ekspertu institūcijas darbinieks)));
- 4) ekspertīzes veikšanas pamats, ekspertīzi noteikušās personas uzvārds un amats;
- 5) ekspertīzes veida nosaukums;
- 6) izpētei iesniegtie objekti (nosaukums un skaits);
- 7) ekspertam uzdotie jautājumi un citas vispārīga rakstura ziņas.

Atzinuma sadaļā “Izpēte” detalizēti aprakstāma objektu izpētes gaita. Izpētes gaitas un starprezultātu iegūšanas izklāsts notiek tādā secībā, kādā veikta izpēte. Sakarā ar to, ka kriminālistiskās ekspertīzes metodikā paredzētas noteiktas izpētes stadijas un to noteikta secība, tad arī izpētes gaitas izklāsta secībai jāatbilst dotā ekspertīzes veida metodiskajiem norādījumiem. Vēlams atzinuma analīzes ērtumam katras izpētes stadijas aprakstu atdalīt atsevišķā rindkopā ar stadijas nosaukumu. Izpētes gaitas apraksta nobeigumā nepieciešams īsi raksturot ierīces, instrumentus, materiālus, kas izmantoti izpētes procesā.

Trešajā eksperta atzinuma daļā “Secinājumi” formulējamas argumentētas atbildes uz ekspertam uzdotajiem jautājumiem. Atbildēm jāatspoguļo izpētes rezultāti bez atsaucēm. Piedāvāto atbilžu secība identifikācijas kriminālistiskās ekspertīzes eksperta atzinumā jābūt sekojošai: sākumā dota atbilde uz dotās ekspertīzes veida pamatjautājumu, bet pēc tam tiek formulētas atbildes uz papildjautājumiem. Tomēr atsevišķi kriminālisti uzskata, ka secinājumi formulējami tādā pat secībā, kādā ekspertam uzdoti jautājumi.³⁹⁶ Šis uzskats ir diskutējams, un tā pareizība determinēta ar visu izpētes procesa raksturu.

³⁹⁶ Лузгин И.М. Заключение эксперта. *Основы советской криминалистической экспертизы*. Москва: [b.i.], 1975, с.175.

Uzskatāmības un izpētes rezultātu drošticamības palielināšanai objektu izpētes gaitas aprakstam pievienojamas ilustrācijas – attēli un citi objekti vai materiāli, piemēram, zīmējumi, shēmas un tml.

B) Kriminālistiskā diagnostika

Kriminālistiskajā literatūrā termins “kriminālistiskā diagnostika” parādījās 20.gadsimta 70.gadu sākumā, kad Krievijas kriminālists V.Sņetkovs publicēja vairākus zinātniskus rakstus³⁹⁷, kuros viņš izklāstījis ideju par nepieciešamību ieviest jēdzienu “kriminālistiskā diagnostika”. Savukārt, 20.gadsimta 80.gadu sākumā Krievijas kriminālists J.Koruhovs izdeva metodisku līdzekli “Trasoloģiskā diagnostika”. Turpmākajos gados

³⁹⁷ Снетков В.А. Проблемы криминалистической диагностики. Кгāj.: *Труды ВНИИ МВД СССР*. Москва., Nr.23., с.103-106; Снетков В.А. Проблемы использования диагностики в криминалистике. Кгāj.: *Проблемы совершенствования следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий в аспекте ликвидации преступности в СССР*. Алма-Ата., 1974.

kriminālistiskās diagnostikas problēmu izpētei pievērsušies tādi kriminālisti kā Z.Kirsanovs, V.Orlova, N.Seļivanovs, T.Averjanova u.c.

Par galveno iemeslu kriminālistiskās diagnostikas jēdziena ieviešanai uzskatāma ekspertu uzdevumu klasifikācija; līdz tam tos iedalīja identifikācijas un neidentifikācijas uzdevumos, tomēr šis iedalījums būtu uzskatāms par nekorektu no loģikas viedokļa. Līdz ar kriminālistiskās diagnostikas rašanos, risināmo jautājumu klasifikāciju izdevies sakārtot, kaut arī daži autori līdztekus identifikācijas un diagnostikas jautājumiem minējuši arī klasifikācijas un situoloģijas uzdevumus.

Termina “kriminālistiskā diagnostika” ieviešana kriminālistikas jēdzienu aparātā notikusi pakāpeniski. Sākotnēji to izskatīja tikai ekspertu uzdevumu aspektā. Uzskatāmi tas redzams J.Koruhova darbā “Trasoloģiskā diagnostika”. Attīstot ideju par kriminālistiskās diagnostikas jēdziena ieviešanas nepieciešamību, J.Koruhovs formulējis atšķirības starp identifikācijas, klasifikācijas un diagnostikas ekspertu uzdevumiem. Pēc viņa domām, diagnostikas uzdevumi ir sekojoši: objektu īpašību un stāvokļu, objektu atspoguļojumu izpēte; darbību rezultātu (notikumu) izpēte; faktu (notikumu, darbību) vai objektu mijattiecības. Tas, savukārt, pēc J.Koruhova domām, ļauj iezīmēt galvenos kriminālistiskās diagnostikas teorijas attīstības virzienus:

- 1) diagnosticējamo objektu, pēdu, notikumu, parādību pazīmju izcelšana un analīze;
- 2) pazīmju izpētes metožu izstrāde un realizācija (loģikas aparāts, modelēšana, matemātiskā analīze un tml.);
- 3) notikumu, parādību, faktu pazīmju kopuma (simptokompleksu) uzkrāšana un klasificēšana; to dalījums specifiskos, būtiskos, nebūtiskos un tml.;
- 4) tipisko situāciju uzkrāšana un klasificēšana;
- 5) konkrētu diagnostikas uzdevumu risināšanas metožu un metodiku izstrāde.³⁹⁸

Atšķirībā no kriminālistiskās identifikācijas, kriminālistiskā diagnostika vēl tikai veidojas kā atsevišķa kriminālistikas teorija ar savdabīgu jēdzienisko pamatu. Krievijas krimināliste N.Mailis 1985.gadā publicējusi rakstu

³⁹⁸ Корухов Ю.Г. Трасологическая диагностика. Москва., 1983, с.52-53.

“Diagnostika: pamatjēdzieni”. Rakstā tiek piedāvāts izmantot sekojošas “diagnostikas” pamatjēdzienu definīcijas:

- 1) diagnostikas kā zināšanu jomas priekšmets – cilvēku, priekšmetu, parādību īpašību atspoguļojumu likumsakarības, kas ļauj noteikt to stāvokli un nozieguma izdarīšanas laikā tajās izdarīto izmaiņu raksturu.
- 2) konkrētās diagnostikas ekspertīzes objekts – objekta (priekšmeta, cilvēka, parādības) īpašību un tā atspoguļojumu kopums, kuru izpēti notiek, ņemot vērā dažādu nozieguma notikuma laikā radušos sakaru mijiedarbības un attiecību mehānismu.
- 3) diagnostikas sistēma kā zināšanu joma veidojas no vispārējiem diagnostikas teorijas atzinumiem un vairākām autonomām zināšanu struktūrām, kas attiecas uz lietītajām tiesību zinātnēm un atrodas noteiktās attiecībās arī ar tiesu ekspertīzes teoriju.
- 4) diagnostikas vispārējā metodika ir vispārīgi, uz visa veida diagnostiskām izpētēm un diagnostiskiem ekspertu uzdevumu paveidiem attiecināmi atzinumi, uz kuru pamata konstruētas atsevišķās ekspertu diagnostiskās metodikas.
- 5) atsevišķās diagnostikas metodikas ir programmas, kurās noteikta metožu sistēmas izmantošanas secība; šīs metodes ļauj risināt atsevišķus ekspertu diagnostisko uzdevumu paveidus.³⁹⁹

Savukārt, V.Šnetkovs, tālāk attīstot ideju par kriminālistisko diagnostiku kā specifisko dažādu objektu kriminālistiskās izpētes metodi, apgalvojis, ka kriminālistiskai diagnostikai ir vairākas īpatnības:

- 1) kriminālistiskā diagnostika (pazīšana, atšķiršana) pēta likumsakarības un uz tām pamatotas metodes un līdzekļus kriminālistisko objektu pazīšanai ar pierādīšanas un tiesu pierādījumu ieguves mērķiem;
- 2) izzināšanas diagnostiskais process nodrošina mērķtiecīgu nezināmas parādības izpēti ar dažādiem līdzekļiem un metodēm. Nezināmās parādības izzināšana (pazīšana) pamatota uz abstraktām zināšanām par vispārējo, nepieciešamo, būtisko; tā ir konkrētas parādības būtības izzināšana pēc tās pazīmēm, iedalot to noteiktā klasē;

³⁹⁹ Майлис Н.П. Диагностика: система понятий. *Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы*. Вып.3. Москва., 1985, с.1-6.

- 3) nepieciešams izšķirt kriminālistiskās diagnostikas procesuālās un neprocesuālās (operatīvās) formas;
- 4) diagnosticējamie objekti ir tikai konkrēti objekti, kuriem ir individuāls saikņu komplekss ar nozieguma notikumu. Diagnosticējošie objekti ir materiāli objekti (kolekciju paraugi, spektru uzņēmumi un tml.) un dažādas apkopotas ziņas par tiem (klases, ģints, veida, apakšveida pazīmju kopumi), kas publicētas atlantos, tabulās, mācību grāmatās, atspoguļotas personas atmiņā. Pazīmes, kas kalpo objekta dabas atklāšanai, ir diagnostiskās pazīmes. Diagnosticējošajā objektā tām atbilst klasifikācijas pazīmes (noteiktas klases, ģints, veida, apakšveida pazīmes).⁴⁰⁰

Viens no kriminālistiskās diagnostikas kritiķiem bija Krievijas kriminālists N.Seļivanovs, kurš mēģinājis pierādīt, ka diagnostikas piekritēji pārāk plaši traktē tās pielietojuma sfēru tiesu ekspertīzē. Pēc N.Seļivanova domām termins "kriminālistiskā diagnostika" neatbilst termina "diagnostika" tradicionālajam un jēgas traktējumam, kurā ar to apzīmē kādu defektu, patoloģiju, bojājumu atklāšanu. Pie tam, pēc N.Seļivanova domām, termins "diagnostika" saistībā ar kriminālistiku neatspoguļo tā seno jēgu – ne medicīnisko, ne tehnisko, bet sīkākā diagnostisko pētījumu izpētē konstatējamās grupēšanas pazīmes, jo izpētes mērķis ir grupas tāpatības noteikšana⁴⁰¹.

N. Seļivanovs nebija vienīgais pretinieks kriminālistiskās diagnostikas jēdziena ieviešanā. Viņa viedokli atbalstījuši arī vairāki citi Krievijas zinātnieki. Tā, piemēram, I.Aleksejevs, A.Zaicevs, J.Isajevs, K.Jugovs uzskatījuši, ka kriminālistiskā diagnostika ir vienkārša medicīnas termina interpolēšana kriminālistikas zinātnē.⁴⁰²

Kriminālistiskās diagnostikas ideju asi kritizējuši arī A.Protasevičs un V.Šikanovs rakstā "Tā saucamās "kriminālistiskās diagnostikas" kritiska analīze". Kā argumentus raksta autori minējuši sekojošo:

⁴⁰⁰ Снетков В.А. Диагностика при производстве криминалистических экспертиз. Крāj.: *Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты)*. Свердловск., 1989, с.42-53.

⁴⁰¹ Селиванов Н.А. Нужна ли криминалистике такая диагностика? *Социалистическая законность*. Нг.б., Москва., 1975, с.58-60.

⁴⁰² Алексеев И.В., Зайцев А.П., Исаев Ю.С., Югов К.М. Криминалистическая диагностика: алогизм или правомерное понятие? Крāj.: *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск., 1999, с.159.

- 1) starp klīnisko diagnostiku un kriminālprocesa virzītāju darbībām analogija nopietnam pētniekam nav pieņemama; kriminālprocesā, atšķirībā no medicīnas, darīšana ir ar unikāliem izpētes objektiem, un tas neļauj savietot atsevišķu parādību ar vispārēju jēdzienu;
- 2) kriminālistiskās diagnostikas atbalstītāji pamatojas uz novecojušu priekšstatu par monolītu kriminālistiku; tomēr patreiz jāatzīst nevis vienas, bet trīs (izmeklēšanas, ekspertu, kriminālmeklēšanas) kriminālistiku pastāvēšana. Šā atzinuma ignorēšana novedusi pie prettiesiskas vienas kriminālistikas atzinumu pārņemšanas uz citām kriminālistikām, piemēram, eksperta kriminālistikas atzinumu pārņemšana uz izmeklēšanas kriminālistiku. Tāpēc, A.Larina vārdiem runājot, kriminālistiskās diagnostikas konstrukcija šķiet “izdomāta un pārspīlēta”, jo tā pēc visām pazīmēm sakrīt ar lietas apstākļu izpēti, t.i., pierādīšanu;
- 3) termini “pazīšana”, “atšķiršana”, “definēšana” ir vienas sinonīmu rindas locekļi, atklājot jēdzienu “diagnoze”. J.Koruhovs rakstījis par trīs dažādām vārda “diagnostika” nozīmēm un uzskata tās par patstāvīgām diagnosticēšanas stadijām;
- 4) termina “diagnostika” izmantošana izkropļotā nozīmē liecina par J.Koruhova un citu kriminālistiskās diagnostikas piekritēju vēlmi pārvest visu kriminālistiku “uz diagnostikas sliekšni”.⁴⁰³

Krievijas kriminālists R.Belkins, pamatojoties uz to, ka terminam “diagnostika” ir trīs nozīmes: pazīšana, atšķiršana un definēšana, uzskatījis par pareizu apgalvojumu, ka kriminālistiskā diagnostika akumulē visas trīs šīs nozīmes, un to var definēt kā nozieguma mehānisma izzināšanas atsevišķu metodi, pamatojoties uz tā atspoguļojumu materiālās pasaules objektos.⁴⁰⁴

Viens no pilnīgākajiem darbiem kriminālistiskās diagnostikas jomā ir J.Koruhova 1998.gadā izdots darbs “Kriminālistiskā diagnostika noziegumu izmeklēšanā”. Tajā apskatīti sekojoši jautājumi:

- 1) diagnostikas veidošanās kriminālistiskajā ekspertīzē;
- 2) diagnostikas gnozeoloģiskā būtība;
- 3) kriminālistiskās diagnostikas priekšmets un uzdevumi;

⁴⁰³ Протасевич А.А., Шиканов В.И. Критический анализ так называемой криминалистической диагностики. Кгāj.: *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск., 1999, с.68-73.

⁴⁰⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.2. Частные криминалистические теории. Москва: Юристъ, 1997, с.283.

- 4) kriminālistiskās diagnostikas objekti;
- 5) kriminālistiskās diagnostikas metodoloģija;
- 6) eksperta kriminālistiskās diagnosticēšanas vispārējā metodika;
- 7) kriminālistiskā diagnostika izmeklēšanas praksē.⁴⁰⁵

Zīmīgi, ka sadaļā par kriminālistisko diagnostiku praksē, J.Koruhovs pirmo reizi aprakstījis diagnosticēšanas pielietojumu izmeklētāja darbā izvirzot izmeklēšanas versijas un noskaidrojot cēloniskās sakarības.

Pēc kriminālista G.Zorina domām būtu jāizšķir tādas kriminālistiskās diagnostikas formas kā:

- 1) kriminālās un izmeklēšana situācijas diagnostika;
- 2) noziedznieka, cietušā, liecinieka personas diagnostika;
- 3) izmeklētāja pašdiagnostika;
- 4) atsevišķa taktiska paņēmiena vai operācijas diagnostika izmeklēšanas darbību sistēmā;
- 5) praktiskās un zinātniskās problēmas diagnostika;
- 6) konflikta un afekta situāciju diagnostika veicot psiholoģiskās ekspertīzes;
- 7) procesuālā partnera dominējošo nostādņu diagnostika un tml.⁴⁰⁶

No Latvijas kriminālistiem problēmjaudājumi, kas saistīti ar kriminālistiskās diagnostikas būtības noskaidrošanu, savos darbos atspoguļojis tikai J.Konovalovs⁴⁰⁷. Pēc viņa domām nepieciešamība ieviest kriminālistisko diagnostiku, risinot noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas jautājumus, saistīta ar visa noziedzīgā nodarījuma mehānisma vai tā atsevišķu elementu noskaidrošanu, t.i., lai noskaidrotu noziedzīgā nodarījuma būtību un procesu. Tomēr pēc J.Konovalova domām, diagnostikas nozīme patiesības noskaidrošanas procesā ir dažāda. Diagnosticējošās izpētes secinājumi parasti ir ar iespējamu un orientējošu raksturu, kas ļauj noskaidrot noziedzīgā nodarījuma iespējamo procesu un izskaidrot pēdu rašanās iespējamību noteiktos apstākļos, kā arī cēlonisko sakaru starp faktiem un parādībām. Tas skaidrojams ar to, ka diagnostikas uzdevumu specifiku veido noteiktas noziedznieka īpašības (augums, spēks un tml.), ieradumi un citas īpatnības, kas atspoguļojušās pēdās. Attīstot šo ideju J.Konovalovs piedāvā savu diagnostikas definīciju:

⁴⁰⁵ Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений. Москва., 1998.

⁴⁰⁶ Зорин Г.А. Криминалистическая методология. Минск., 2000, с.233.

⁴⁰⁷ skat. Konovalovs J. Kriminālistiskā identifikācija un diagnostika. Rīga: LPA. 1992.; Konovalovs J. Kriminālistiskā diagnostika. Grām.: *Kriminālistika. 1.daļa. Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: LPA. 1997., 99.-101.lpp.; 1999., 101.-103.lpp; 2003., 101.-102.lpp.

”Diagnostika (no grieķu *diagnostikos* – tāds, kas spēj pazīt) ir noziedzīgā notikuma mehānisma un atsevišķu tā apstākļu rekonstrukcija domās, kas balstās uz nepieciešamās informācijas ieguvī, tās vispusīgu, sistemātisku un objektīvu izpēti, iegūto rezultātu analīzi, izvērtējumu un sintēzi”. Kā galvenos ar diagnostikas palīdzību risināmos uzdevumus J.Konovalovs minējis sekojošo:

- 1) noziedzīga notikuma mehānisma vai tā atsevišķu elementu noskaidrošana;
- 2) konstatēt objekta situāciju šajā brīdī un tā sākotnējo stāvokli;
- 3) cēloniskā sakara konstatācija starp atsevišķiem faktiem, parādībām, darbībām un to sekām;
- 4) noskaidrot iespēju izdarīt noteiktas darbības zināmos apstākļos.⁴⁰⁸

Mūsdienās kriminālistisko diagnostiku varētu apskatīt kā teoriju, kā metodi un kā procesu, kaut Krievijas kriminālists R.Belkins 2001.gadā darbā “Kriminālistika: mūsdienu problēmas” paudis viedokli, ka kriminālistiskā diagnostika ir izzināšanas process, nevis metode. R.Belkins argumentē savu viedokli ar to, ka diagnosticēšanas process norit, pielietojot vairākas izpētes metodes. Par to, ka kriminālistiskā diagnostika ir metode, varot runāt tikai tādā nozīmē, ka jebkura teorija galu galā ir izzināšanas metode, un arī kriminālistiskā diagnostika nav izņēmums šajā ziņā.⁴⁰⁹

Piesardzīgu pozīciju par kriminālistisko diagnostiku kā atsevišķu kriminālistikas teoriju ieņēmusi Krievijas krimināliste T.Sedova. Pēc viņas domām, pirms veidot teoriju, būtu jānosaka tās vieta kriminālistisko teoriju sistēmā, stingri jānosaka tās uzdevumi un funkcijas.”⁴¹⁰

Savulaik uzskatam par kriminālistisko diagnostiku kā specifisku izzināšanas metodi pretojies arī Krievijas kriminālists S.Kuzmins. Savus uzskatus viņš pamatojis ar to, ka kriminālistiskā diagnostika nav kriminālistiska metode, tāpēc ka tai nav metodei nepieciešamās īpašības regulatīvu noteikumu, principu un operāciju aparāta veidā.⁴¹¹

Diagnostikas problēmu pētnieku vidū izplatīts ir viedoklis, ka diagnostika un pazišana, izzināšana ir sinonīmi. Viena no termina “izzināšana” nozīmēm ir “pazišana”, izzināt nozīmē pazīt. Pazišanas pamats ir tiešās uztveres salīdzināšana ar atmiņā saglabātajām pēdām. Pazišana atšķiras pēc noteiktības,

⁴⁰⁸ Kriminālistiskā diagnostika. Grām.: *Kriminālistiskā tehnika*. LPA. Rīga. 1997., 92.-93.lpp.

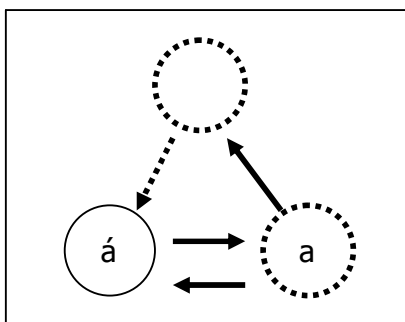
⁴⁰⁹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Москва: Норма, 2001, с.142.

⁴¹⁰ Седова Т.А. Криминалистическое распознавание как научная теория и прикладной метод. Крāj.: *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск., 1999, с.22.

⁴¹¹ Кузьмин С.В. Криминалистическое распознавание: метод или этап процесса распознавания? Крāj.: *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск., 1999, с.49-50.

skaidrības, pilnības un izvēles brīvības pakāpes. Jāatzīmē, ka pazišanas līmenis vienmēr ir augstāks par reproducēšanas līmeni neatkarīgi no pielietotajiem reproducēšanas paņēmieniem. Krievijas kriminālisti J.Dildins un J.Žarovs 1988.gadā publicējuši rakstu “Kriminālistikas vispārējās teorijas problēmas”. Rakstā autori izklāstījuši vairākus kriminālistiskajai diagnostikai metodoloģiski svarīgus atzinumus:

- 1) nozieguma notikuma izmeklēšanas ideja pamatojas uz to, lai pēc parādības noskaidrotu būtību, pēc sekām – iemeslu, pēc atspoguļojuma – atspoguļojamo;
- 2) kriminālistiskajā literatūrā sastopamo kriminālistisko uzdevumu un to risināšanas metožu analīzes⁴¹² rezultāti parādījuši, ka kriminālistikā nav nekādi citi, izņemot diagnostiskos un identifikācijas uzdevumi, tāpat kā to risināšanas metodes;
- 3) nozieguma notikuma izzināšanas procesa elementāro aktu var iztēloties divu posmu veidā: diagnostika un identifikācija;
- 4) diagnostikas procesu var attēlot sekojošā shēmā:

Skaidrojot shēmu, autori norādījuši, ka “ar **á** tiek apzīmēts objekts, kuru pieņem par pēdu vai atspoguļojumu, kura atspoguļotais objekts ir nezināms; objekts-

⁴¹² Жаров Е.А. Теория криминалистической идентификации – частная или общая? *Вопросы теории криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы*. №97. Москва., 1987, с.1-10.

atspoguļojums, kura atspoguļotais objekts ir zināms, apzīmēts ar **a**; pats atspoguļojamais objekts – ar **A**. Lai pēc notikuma vietā atrastās pēdas **á** noskaidrotu šīs pēdas veidotāju (vismaz aptuveni), pirmajā izpētes posmā nepieciešams salīdzinot piemeklēt atbilstošu pēdas analogu, kuram ir drošticami zināms sakars ar savu pēdu veidotāju. Ja šāds analogs atrasts, tad tā pēdu veidotājs **A** iespējams būs arī **á** pēdu veidotājs. Izpētes gaita sākas no elementa **á**”.⁴¹³

Atšķirīgās pieejas, definējot kriminālistiskās diagnostikas būtību, varētu pamatot sekojoši:

- 1) līdz šim nav noteiktas noziedzīgā nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas robežas (pārspīlēta apjoma un nepietiekami noteiktas kriminālistikas definīcijas) un sekojoši arī sevišķo izzināšanas metožu definīcijas neesamība kriminālistikā;
- 2) mēģinājumi mehāniski pārnest diagnostikas metodes izpratni medicīnā uz kriminālistisko izzināšanu⁴¹⁴, kur pamatā dažādās variācijās ņemtas sekojošas diagnostikas un diagnozes definīcijas: Diagnostika (grieķu *diágnōstikos* – spējīgs pazīt) – mācība par slimību atpazīšanas metodēm un principiem un diagnozes uzstādīšana. Diagnoze (grieķu *diágnōsis* – atpazīšana) ir slimības būtības un īpatnību noteikšana uz slimnieka vispusīgas izmeklēšanas bāzes.⁴¹⁵

Šādas situācijas rezultātā radušās sekojošas kriminālistiskās pazīšanas (lasi – diagnostikas) definīcijas: “Kriminālistiskās pazīšanas problēma vispirms jau ir to problēma, kas atklāj, novērš, pārtrauc noziegumus, kas ierosina krimināllietas, veic izziņu, iepriekšējo un tiesas izmeklēšanu, visu to problēma, kuriem nākas patstāvīgi risināt izziņošanas jautājumus līdz un pēc ekspertīžu veikšanas.”⁴¹⁶

Filozofijā kā pamatkategorijas tiek izmantoti būtības un parādības jēdzieni. Būtība ir lietas iekšējais saturs, kas izpaužas visu tās daudzveidīgo īpašību un attiecību vienībā; parādība ir lieta par sevi, tās pastāvēšanas ārējā forma. Kriminālistikā lietas būtības jēdziens (šeit un turpmāk ar terminu “lieta” apzīmēts noziedzīgs nodarījums kā notikums, kas atspoguļojies materiālajā vidē) ir aksiomātiska premisa tādā izzināšanas procesā, kāda ir kriminālistiskā identifikācija.

⁴¹³ Дильдин Ю.М., Жаров Е.А. Проблемы общей теории криминалистики. *Теория и практика криминалистических экспертиз и исследований. Сб. научн. трудов.* Москва., 1988, с.11-12.

⁴¹⁴ Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений. Москва: [b.i.], 1998, с.29-48.

⁴¹⁵ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 156.lpp.; Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985, с.387.

⁴¹⁶ Образцов В.А. Криминалистика. Курс лекций. Москва: [b.i.], 2004, с.10.

Šis apstāklis ir aktuāls visā noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas zinātnisko līdzekļu un metožu attīstības laikā. Daudzu zinātnieku pūļu rezultātā formulēti kriminālistiskās identifikācijas teorijas pamati. Tomēr noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā izzināšanā līdz galam neatrisināts palicis jautājums par lietas ārējās pastāvēšanas formas konstatēšanu (atrašanu), t.i., kā lieta (noziedzīgs nodarījums) atklāj savu pastāvēšanu; pie tam pastāvēšanu kā dažādu, lietu (noziedzīgu nodarījumu) veidojošu, objektu mijiedarbības formu. Krievijas kriminālists V.Obrazcovs nesaskatīja šo atšķirību starp noziedzīga nodarījuma būtību un tā parādību, kas, savukārt, novedis pie diagnostikas un identifikācijas uzdevumu sajaukšanās. Lekciju kursa “Kriminālistika” sadaļā “Kriminālistiskā izzināšana”(krievu – *распознавание*) V.Obrazcovs apgalvo, ka “krimināllietās tiek pazīti (izzināti):

- 1) nodarījumu izdarījusī persona (personas);
- 2) izdarītā mērķis un motīvs;
- 3) nodarījuma objekts, līdzekļi, kas izmantoti mērķa sasniegšanai;
- 4) izdarītā mehānisms, uzdevumu risināšanas darbības un veidi dažādos posmos;
- 5) sasniegtais rezultāts;
- 6) izdarītā sekas;
- 7) cēloniskais sakars starp darbībām (bezdarbību) un kaitīgajām sekām, kas iestājušās;
- 8) izdarītā apstākļi, tā laika un telpas raksturojumi;
- 9) kriminālistiski nozīmīgi nenoziedzīgas uzvedības elementi nodarījuma ar nozieguma pazīmēm ietvaros;
- 10) pirms un pēckrimināla rakstura notikumi, kas saistīti ar nodarījumu, kuram ir nozieguma pazīmes, ieskaitot nodarījumus, kas satur patstāvīgu noziegumu sastāvu pazīmes;
- 11) lietai noderīga informācija kopā ar tās nesēju, kā arī informācijas izplatīšanas sfēras un formas, tās nodošanas kanāli, iegūšanas un realizācijas apstākļi aiz kriminālprocesa robežām.”⁴¹⁷

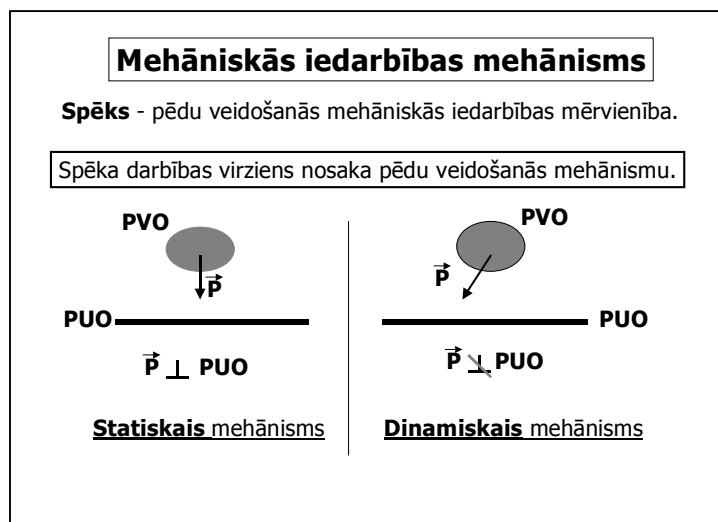
Mūsdienās zināšanu apjoms par noziedzīga nodarījuma kā materiālā vidē atspoguļota notikuma izmeklēšanas procesu ļauj ar pārliecību runāt par trim principiāli atšķirīgām jēdziena “kriminālistiskā diagnostika” nozīmēm: izzināšanas metode, teorija, process.

⁴¹⁷ Образцов В.А. Криминалистика. Курс лекций. Москва: [b.i.], 2004, с.113.

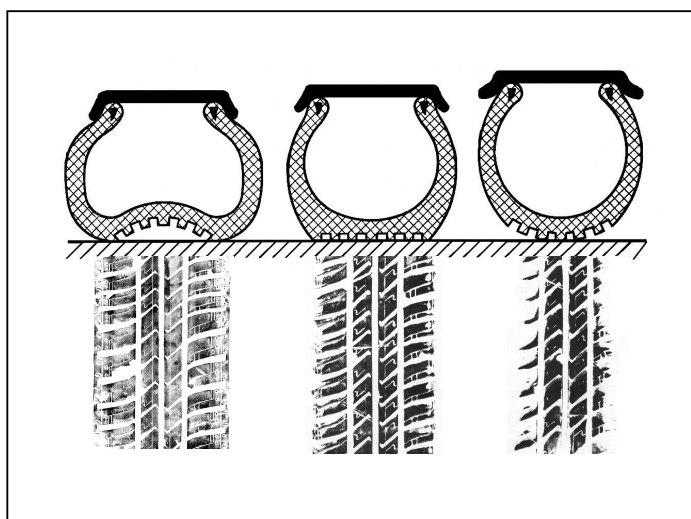
Kriminālistiskā diagnostika kā metode

Kriminālistiskā diagnostika kā metode ir cēloniskā sakara noskaidrošanas veids starp procesu, kura gaitā veidojas pēdas, un pēdu kā divu materiālu objektu mijiedarbības rezultātu. Tā, piemēram, divu objektu (pēdu veidojošā un pēdu uztverošā) mijiedarbībai atkarībā no mijiedarbības izpausmes formas var būt statisks vai dinamiska raksturs. Šajā gadījumā diagnostikas metodes izmantošanas rezultātā var atbildēt uz jautājumu par spēka vektora virziena īpatnībām. Ja pēdu veidojošā objekta spēka pielikšanas vektors \mathbf{P} virzīts perpendikulāri pēdu uztverošā objekta virsmai, tad šāda mijiedarbība izpaužas kā statiska. Gadījumā, ja pēdu veidojošā objekta spēka pielikšanas vektors nav virzīts perpendikulāri pēdu uztverošā objekta virsmai, tad tādu mijiedarbību sauc par dinamisku.

Kriminālistiskās diagnostikas metodes pamats ir eksperiments un salīdzinošā izpēte. Atšķirībā no identifikācijas, ar šo metodi iespējams noskaidrot pēdu veidošanos pavadošos apstākļus; tas savukārt, dod iespēju pareizi novērtēt izmeklējamā notikuma raksturu. Tā, piemēram, rokas pirksta pieskaršanās pēda naža rokturim neliecina par to, ka persona, kas atstājusi šo pēdu, veikusi dūrējgriezējdarbības ar doto nazi; automašīnas bremzēšanas pēdu neesamība ceļu satiksmes negadījuma vietā liecina par to, ka automašīna nav strauji bremzējusi un tml. Tādējādi ar diagnostikas metodi tiek noteikts uzdevumu loks, kuru īpatnība ir cēloniskā sakara noteikšana starp notikumu un tā atspoguļojumu pēdās.

Atšķirībā no identifikācijas metodes, kurā identificējamā objekta (vai tā drošticama atbilstoša atspoguļojuma) un identificējošā objekta esamība ir metodoloģiski obligāta, izmantojot diagnostikas metodi, par salīdzinošo objektu var izmantot šādas izpētes iepriekšējo pieredzi. Tā, piemēram, lai noteiktu, vai automašīnas pēdās atspoguļojies bremsēšanas vai sanešanas process, pietiekami ir izmantot iepriekšējās izpētēs iegūtos eksperimentālos datus, kuros noskaidrots automašīnas pārvietošanās raksturs vienā vai otrā kustības režīmā. Analogiski var risināt jautājumu par automašīnas piekraušanas stāvokli. Riepu protektoru pēdās atspoguļojas ne tikai virsmas īpatnības, bet arī slodzes stāvoklis uz riteņiem pēdu veidošanās momentā.

Šie piemēri ilustrē diagnostikas metodes būtību – noteikt lietu pastāvēšanas formu. Galvenā metodoloģiskā prasība, veicot salīdzinošo izpēti, ir tēze: “Salīdzinošā izpētē salīdzina analogiskus objektus”. Salīdzinot pēc dabas dažādus objektus, pozitīvu rezultātu iegūt nav iespējams.

Atšķirībā no kriminālistiskās identifikācijas teorijas, kurai ir vairāk kā gadsimtu ilga vēsturiskā attīstība, kriminālistiskās diagnostikas teorijai ir tikai nedaudz vairāk kā 30 gadu. Tāpēc šodien varētu runāt tikai par šīs teorijas pamatjēdzieniem, kuru izziņāšanas dziļumu nāksies sasniegt nākamajai zinātnieku paaudzei.

Kriminālistiskā diagnostika kā teorija

Kriminālistiskā diagnostika kā teorija ir teorētiskais pamats diagnostikas metodes pielietošanai kriminālistikā. Kriminālistiskā diagnostika kā teorija ir zinātnisku zināšanu kopums, kas ļauj aprakstīt, izskaidrot izzināšanas procesa likumsakarības, pielietojot diagnostikas metodi kriminālistikā. Pamats šīs teorijas uzbūvei ir zināšanu uzbūves shēma kriminālistiskās identifikācijas teorijā. Kriminālistiskai diagnostikai kā zinātnisku zināšanu sistēmai ir divas apakšsistēmas: vispārējā daļa un sevišķā daļa. Kriminālistiskās diagnostikas vispārējai daļai ir sekojošas sadaļas:

- 1) kriminālistiskās diagnostikas vēsture;
- 2) kriminālistiskās diagnostikas objekti, priekšmets, subjekti;
- 3) kriminālistiskās diagnostikas sistēma kā zinātnisku zināšanu kompozīcijas forma;
- 4) kriminālistiskās diagnostikas metodes, līdzekļi, principi.

Šāda zinātniskas teorijas struktūra ir kopīga visām zinātniskajām teorijām. Tā atspoguļo zinātniskās izzināšanas procesa īpatnību, izmantojot konkrētās teorijas pamatu veidojošās zināšanas.

Kriminālistiskās diagnostikas vēsture atspoguļo ne tikai šās zināšanu jomas īpatnības un rašanās nepieciešamību, parāda tās attīstības likumsakarības, bet arī formulē tās patreizējo stāvokli, kas dod iespēju prognozēt tās turpmāko attīstību.

Kriminālistiskās diagnostikas objekti iedalāmi divās principiālās grupās:

- 1) diagnosticējamie (pārbaudāmie, meklējamie notikumi);
- 2) diagnosticējošie (meklējamā notikuma atspoguļojumi).

Diagnosticējamais objekts var būt jebkurā notikums, kas pavada konkrēto pēdu veidošanos. Par diagnosticējošiem objektiem var būt materiāli fiksēti meklējamā notikuma atspoguļojumi, piemēram, priekšmetu izvietojums un savstarpējais izvietojums, objektu stāvoklis (slēdzenes slēdzošā mehānisma detaļu savstarpējais izvietojums, liķa poza u.c.), pēdu veidošanās mehānismi un tml.

Kriminālistiskās diagnostikas priekšmets ir to jautājumu loks, kuri atspoguļo diagnostikas procesa likumsakarības; šajā procesā tiek noteikts cēloniskais sakars starp notikumu un tā atspoguļojumu pēdās.

Kriminālistiskās diagnostikas subjekti atkarībā no izzināšanas lomas noteiktā noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas vai iztiesāšanas stadijā var būt tiesnesis (tiesa), prokurors, izmeklētājs, eksperts vai operatīvo dienestu darbinieks.

Kriminālistiskās diagnostikas formas ir sekojošas:

- 1) procesuālā forma (izmeklēšanas eksperiments, ekspertīze);
- 2) neprocesuālā forma (operatīvā, sadzīves un tml.).

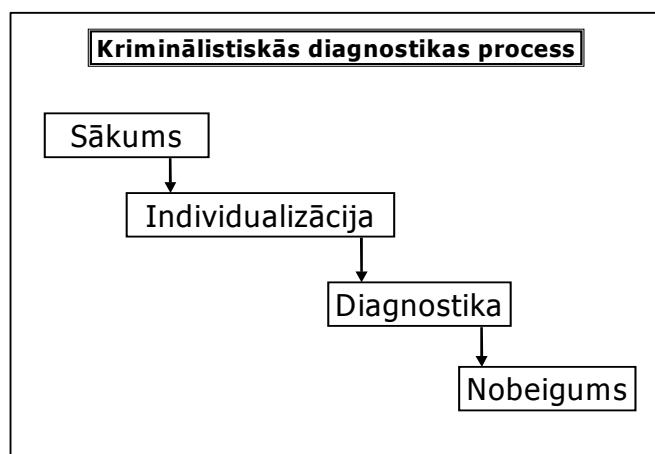
Viena no kriminālistiskās diagnostikas īpatnībām ir tāda, ka tā notiek tikai izmantojot noziedzīgu nodarījumu materiālos atspoguļojumus un atkarībā no izmantotajās informācijas rakstura var būt trasoloģiskā (priekšmetu, cilvēka, dzīvnieka trasoloģisko pēdu izmantošana), substancionālā (pēc ķīmisko pārvērtību produktiem var noteikt ķīmisko procesu, piemēram, degšana, pūšana u.c.), funkcionāli dinamiskā (balss dinamiskais raksturojums, rokas kustības rakstot u.c.).

Kriminālistiskās diagnostikas izzināšanas metodes ir no vispārējām kriminālistikas izzināšanas metodēm atvasinātas metodes; to izvēle un specifika atkarīga no noziedzīga nodarījuma materiāli fiksētu pēdu atrašanas, fiksēšanas, izņemšanas un izpētes.

Kriminālistiskās diagnostikas teorijas sevišķo daļu veido dažādi diagnostikas veidi: trasoloģiskā, fonoskopiskā, funkcionāli dinamiskā diagnostika.

Kriminālistiskā diagnostika kā process

Kriminālistiskā diagnostika kā noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas process ir četru, stingri noteiktu izpētes stadiju secība. Shematiski diagnostikas procesu varētu attēlot sekojoši:

Kriminālistiskās diagnostikas “Sākuma” stadijas īpatnības ir sekojošas:

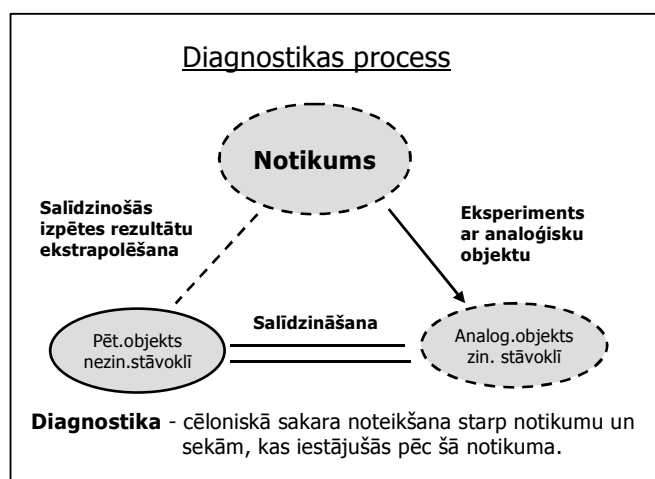
- 1) stadijas uzdevums ir noziedzīga nodarījuma materiāli fiksētu pēdu (informācijas avotu) atrašana, fiksēšana, izņemšana un sākotnēja izpēte;
- 2) noziedzīga nodarījuma materiāli fiksēto pēdu sākotnējās izpētes uzdevums ir pēdu veidošanos pavadošās parādības vispārējo un atsevišķo pazīmju atspoguļojuma konstatēšana pēdās;
- 3) noziedzīga nodarījuma materiālo pēdu sākotnējās izpētes metodoloģiskais pamats ir pieņēmums par to, ka pēdās atspoguļojas pēdu veidošanos pavadošās parādības īpatnības.

Kriminālistiskās diagnostikas procesa stadijas “Individualizācija” īpatnības ir sekojošas:

- 1) individualizācijas stadijas uzdevums ir minimāla to parādību kopuma noteikšana, kuras varēja atspoguļoties pēdās, t.i., kurām ir vispārējo un atsevišķo pazīmju kompleksi, kas noteikti noziedzīga nodarījuma materiālo pēdu sākotnējās izpētes rezultātā.
- 2) Individualizācijas metodoloģiskais pamats ir pieņēmums, ka starp pārbaudāmajām parādībām ir meklējamā parādība.

Trešā stadija “Diagnostika” ir svarīgākā kriminālistiskās diagnostikas procesa stadija un tai ir sekojošas īpatnības:

- 1) diagnostikas stadijas uzdevums ir cēloniskā sakara noteikšana starp noziedzīga nodarījuma materiāli fiksētu pēdu un iedomāto notikumu (parādību).
- 2) Diagnostikas stadija ir patstāvīgs process, kuru varētu attēlot sekojošā shēmā:

Ceturtajā stadijā “Nobeigums” noformējami kriminālistiskās diagnostikas procesa rezultāti, un tai ir sekojošas īpatnības:

- 4) noformējot kriminālistiskās diagnostikas rezultātus, jāvadās no Kriminālprocesa likuma 132.panta “Eksperta un revidenta atzinums”, 203.panta “Eksperta atzinums”, 137.panta “Izmeklēšanas darbībās iegūtās ziņas”, 326.panta “Protokola saturs” satura;
- 5) Kriminālistiskās diagnostikas rezultātu noformēšanā būtu jāvadās no MK 1996.gada Noteikumu Nr.154 prasībām;
- 6) Kriminālistiskās diagnostikas rezultātu noformēšanā jāievēro loģiski metodoloģiskās prasības, kādas izvirzītas zinātniskās izziņāšanas procesam.

C) Kriminālistiskā klasifikācija.

Rakstot par klasifikācijas problēmām kriminālistiskajā izziņāšanā, vairums kriminālistu apskatījuši klasifikāciju kā vienu no izziņāšanas metodēm tikai sākotnējā empīriskās izziņāšanas posmā. Šajā posmā pēc drošticamu empīrisku faktu iegūšanas, veicama datu sākotnēja analīze, apkopojot un klasificējot iegūtos datus.

Zinātniskās izziņāšanas metodikā noteikts, ka jebkura zinātniska jēdziena analīze sākas ar jēdziena definīciju un tā klasifikāciju. Klasifikācija (latīņu *classis* – grupa, rinda; latīņu *facere* – darīt) ir priekšmetu, jēdzienu iedalīšana grupās pēc vispārējām pazīmēm;⁴¹⁸ pareizi veikta klasifikācija ļauj noteikt kvalitatīvās, kvantitatīvās un loģiskās saiknes un attiecības starp iedalītajām priekšmetu, jēdzienu grupām.⁴¹⁹

Latvijas kriminālists V.Terehovičs savā 2004.gadā aizstāvētajā disertācijā “Mūsdienu pieeja auksto ieroču izpētes metodoloģijas problēmu risināšanā kriminālistikā”, izmantojot kā piemēru auksto ieroču klasifikāciju kriminālistikā, sīki formulējis izziņāšanas uzdevumus, kuri risināmi ar pareizi veiktu klasifikāciju. Viņš atzīmējis, ka teorijas un prakses prasības krimināltiesību piemērošanas jomā jautājumā par noteikta vispārīnāšanas līmeņa jēdzienu izmantošanu izvirzījušas

⁴¹⁸ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003., 370.lpp.; Tildes Latviešu sinonīmu datorvārdnīca.

⁴¹⁹ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004., с.71.

nepieciešamību sakārtot auksto ieroču klasē ietverto priekšmetu kopumu. Tādai sakārtošanai jābūt klasifikācijas formā, jo tā ir stingrākā jēdziena iedalīšanas forma. Lai sekmīgi atrisinātu klasifikācijas problēmu, pirmkārt, jāsaprot tās darbības sfēras daba un specifika, kurā šāda klasifikācija iekļaujama un arī vēlama, otrkārt, jāizmanto tās intelektuālās procedūras, kuras ir pamatā klasifikācijas problēmas risināšanai.⁴²⁰

Iezīmējot galvenos praktiskos uzdevumus, ko varētu risināt ar klasifikācijas palīdzību V.Terehovičs, ņemot par paraugu aukstos ieročus, secinājis sekojošo:

- 1) klasifikācija nepieciešama, lai risinātu virkni praktiskus uzdevumus. Pirmkārt, tie ir informatīva (latīņu *informatio* – izskaidrojums, izklāsts) rakstura uzdevumi. Pareiza, praktiski nozīmīga klasifikācija ļauj jēdzienu formā aprakstīt kvalitatīvās, kvantitatīvās un loģiskās saiknes un attiecības starp priekšmetiem, kas veido jēdziena loģisko apjomu.
- 2) klasifikācija risināti hermenētiska (grieķu *hermeneutikós* – izskaidrojošs, paskaidrojošs) rakstura uzdevumus. Šajā ziņā auksto ieroču klasifikācija ļauj noskaidrot katras auksto ieroči klases, veida un apakšveida nosacītību, izejot no katras auksto ieroču klases, veida, apakšveida pielietošanas uzdevumiem un iespējām.
- 3) prognozēšanas (grieķu *prógnōsis* – paredzēšana, pareģošana) uzdevuma izpilde ar klasifikācijas palīdzību ļauj noteikt, piemēram, auksto ieroču klasifikācijas veidojumu virzienu, formu un ceļus nākotnē.
- 4) klasifikācijas pragmatiskā (grieķu *prāgmatos* – darīšanas, darbība) funkcija noteikta ar iespēju zinātniski pamatoti organizēt speciālo zināšanu pielietošanu, kā arī veikt pareizu ekspertu apmācības organizāciju, piemēram, auksto ieroču kriminālistiskās ekspertīzes jomā, ņemot vērā izpētes objektu un priekšmetu.
- 5) klasifikācijas evristiskā (grieķu *heuriskō* – sameklēju, atklāju) funkcija noteikta ar to, ka pēc savas būtības objekta izpēte ar mērķi noteikt tā piederību, piemēram, auksto ieroču grupai ir jaunu zināšanu iegūšana. Konkrētās auksto ieroču klases, veida, apakšveida noteiktība ļauj koncentrēt un sistematizēt jaunas zinātniskas zināšanas šā iedalījuma robežās; tas, savukārt, var kalpot par pamatu jaunu ideju, pieeju, koncepciju, principu un metožu radīšanai, lai risinātu uzdevumus pētot

⁴²⁰ Ibid., c.76-77.

konkrētus objektus ar mērķi noteikt to piederību, piemēram, auksto ieroču grupai.⁴²¹

Līdz šim nevienā zinātnieku kriminālistu darbā klasifikācija, atšķirībā no kriminālistiskās diagnostikas un kriminālistiskās identifikācijas, nav izskatīta kā viena no pamatzdevuma – noziedzīga nodarījuma apstākļu noskaidrošana (izzināšana) - risināšanas metodēm. Tomēr vairākus noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijai nepieciešamus faktus, kurus objektīvi var iegūt tikai pateicoties klasifikācijas izpētei (piemēram, noskaidrot, vai priekšmets ir ierocis, aukstais ierocis, narkotiskā viela un tml), var tikai, izmantojot “kriminālistiskās klasifikācijas” metodi.

Tas, ka daudzu zinātnieku kriminālistu darbos nav pieminēta “kriminālistiskās klasifikācijas” metode, būtu skaidrojams, pirmkārt, ar zināmu inertumu jaunu terminu ieviešanā kriminālistikas zinātnē, un, otrkārt, ar nepietiekami skaidru priekšstatu par šīs metodes būtību un iespējām.

Mūsaprāt, piesardzīgā klasifikāciju izmantošana kriminālistikas praksē skaidrojama ar vairākām nepilnībām to izveidē: pamatnepilnība ir to veidošana, galvenokārt, uz izmēģinājumu pamata, ar novērošanas metodi vai vienkārši uzskaitot priekšmetus, kā arī bez skaidra teorētiskā pamatojuma. Mēģinot novērst šo nepilnību, V.Terehovičs uz jēdziena “aukstie ieroči” klasifikācijas kriminālistikā izpētes piemēra formulējis vairākus būtiskus atzinumus, kurus varētu likt “kriminālistiskās klasifikācijas” kā specifiskas objektīvās īstenības kriminālistiskās izzināšanas metodes teorētiskajā pamatojumā:

- 1) priekšmeti, kas ietverti klasē “aukstie ieroči” veido kopumu. Lai sekmīgi risinātu praktiskus uzdevumus, izmantojot šo kopumu, vispirms nepieciešamas konkrētā kopuma dalīšanas formāli loģiskās procedūras. Šādas procedūras paver lielas iespējas, jo klases elementu kombinēšanu var veikt izdalot praktiski nozīmīgas vienu vai vairākas auksto ieroču pazīmes, pēc kurām tad arī notiek konkrētu auksto ieroču paraugu sagrupēšana.⁴²²
- 2) klasifikācija parasti sākas ar sākotnējā jēdziena dalīšanu; šim jēdzienam jābūt noteiktam. Tas nozīmē, ka sākotnējā jēdziena apjomam jābūt precīzi norobežotam, t.i., jēdzienam jābūt definētam skaidri un tieši. Ja nenovērs sākotnējā jēdziena

⁴²¹ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004., с.77.-78.

⁴²² Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004., с.78.

nenoteiktību, tad veidot auksto ieroču klasifikāciju uz stingra pamata nav iespējams.⁴²³

- 3) auksto ieroču kriminālistiskā klasifikācija būs pareiza no formālās loģikas prasību viedokļa tikai tad, ja sākotnējais un atvasinātie jēdzieni būs loģiski sakārtoti. Auksto ieroču kriminālistiskās klasifikācijas atšķirības iezīme izpaužas tajā, ka būtisko pazīmju izdalīšana un tādas auksto ieroču klasifikācijas pamata izvēle notiek, ņemot vērā praktiskos uzdevumus, kurus, savukārt, nosaka prasība noskaidrot noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus.⁴²⁴
- 4) auksto ieroču būtisko pazīmju, kuras savā vienotībā loģiski izsmel visu dotās dzimtes priekšmetu klasi, meklēšana un fiksēšana var notikt, ja uzkrāts noteikts empīriskā materiāla apjoms.⁴²⁵
- 5) auksto ieroču kriminālistiskās klasifikācijas efektivitāte izpaužas kā patiesuma kritērija lietišķā izteiksme.⁴²⁶ Tas nozīmē, ka no praktiskā viedokļa auksto ieroču kriminālistiskā klasifikācijai vispirms jābūt saprātīgai, optimālai un ērtai izmantojot, kā arī tai jāpiemīt kvalitātei maksimāli ātri noteikt objektu piederību auksto ieroču klasei vai noteiktai grupai. No teorētiskā viedokļa auksto ieroču kriminālistiskajai klasifikācijai jābūt loģiski pamatotai visos līmeņos, tai jābūt objektīvai, jāatbilst zinātniskās analīzes principiem un formālās loģikas prasībām.⁴²⁷
- 6) veicot zinātniski nozīmīgu auksto ieroču kriminālistisko klasifikāciju, nepieciešams ievērot sekojošas prasības: ievērot visus jēdziena loģiskā iedalījuma noteikumus, precizēt uzdevumus, kuru risināšanai pielietota klasifikācija, izvēlēties klasifikācijas pamatu, kas būtisks tieši dotā uzdevuma risināšanā, un pēc šī pamata veikt klasifikāciju.
- 7) Faktors, kas ietekmē auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena veidošanos, ir tiesu teorijā un praksē ieviešamo jēdzienu vērtības. Juridiskajā domāšanā patiesuma moments ir otršķirīgs attiecībā pret vērtībām.⁴²⁸ Tāpēc pirms noteikta, citās

⁴²³ Ibid., c.78.

⁴²⁴ Ibid.

⁴²⁵ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004., с.79.

⁴²⁶ detalizēti patiesuma jēgas pamatojumu izklāstījis filozofs J.Vedins darbā "Domāšanas struktūra, patiesums un pareizība" ("Структура, истинность и правильность мышления") 1979.gadā.

⁴²⁷ Ibid., c.81.-82.

⁴²⁸ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004., с.59.

cilvēka darbības sfērās izmantota jēdziena ieviešanas juridiskajā aprītē nepieciešams veikt šā jēdziena konkretizāciju, izmantojot klasifikāciju pamatu krustojumā pēc pamatiem, kas atspoguļo juridiskās vērtības.

Ņemot par piemēru auksto ieroču jēdziena kriminālistisko klasifikāciju pamatu krustojumā, iespējams atspoguļot, piemēram, auksto ieroču definēšanu, kas, pateicoties tajā iekļautajām juridiskajām vērtībām, var tikt izmantota juridiskajā praksē. “Auksto ieroču” jēdzienam šīs vērtības ir ne tikai dotā ieroču veida realizēšanai izmantojamais enerģijas veids un ieroča pārvaldīšanai nepieciešamais cilvēku skaits, bet arī konkrētā ieroča tehniskais stāvoklis. Nosakot auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena apjomu, izmantojamas loģikā plaši izplatītās vertikāli horizontālās tabulas klasifikācijas pamatu krustojumā. Tā, lai ieviestu jēdzienā “aukstie ieroči” juridisko vērtību “reāla bīstamība”, iegūstams sekojošs rezultāts klasifikācijas pamatu “enerģijas veids” un “tehniskais stāvoklis” krustojumā:

Auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena konkretizācija divu pamatu krustojuma klasifikācijā			
Pēc izmantotās enerģijas	Pēc tehniskā stāvokļa		
	Ir tehn. kārtībā	Nav tehn. kārtībā	Stāvoklis, kas izslēdz ieroča izmantošanu
Aukstais ierocis			
Citi ieroču veidi			

kur - auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena apjoms,
 - citu ieroču jēdzienu apjoms.

Veicot jēdziena “aukstie ieroči” klasifikāciju pamatu krustojumā pēc “enerģijas veida” un

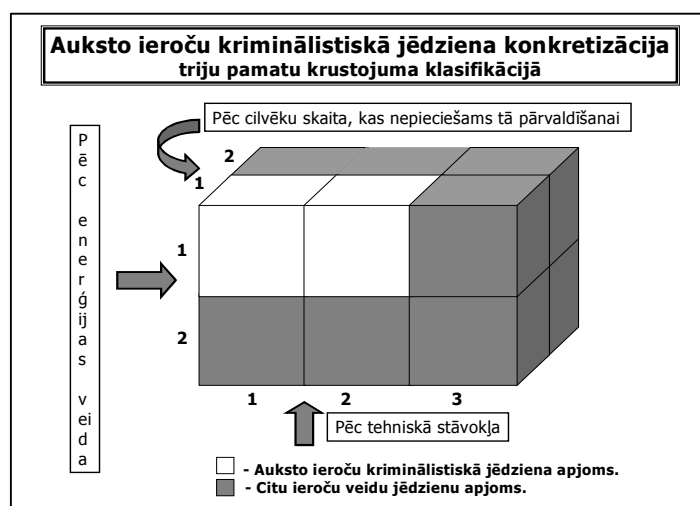
“izmantošanas individualitātes” iespējams iegūt sekojošu rezultātu:

Auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena konkretizācija divu pamatu krustojuma klasifikācijā		
Pēc izmantotās enerģijas	Pēc cilvēka skaita, kas nepieciešams ieroča pārvaldīšanai	
	Individuālie	Kolektīvie
Aukstie ieroči		
Citi ieroču veidi		

kur - auksto ieroču kriminālistiskā jēdziena apjoms,
 - citu ieroču jēdzienu apjoms.

Tas skaidrojams ar to, ka krimināltiesību teorijā tiek izmantots atzinums par kriminālatbildības individualitāti, kas, savukārt, dod iespēju, konkretizējot auksto ieroču kriminālistisko jēdzienu, veikt klasifikāciju arī pēc cilvēku skaita, kāds nepieciešams aukstā ieroča pielietošanai.”⁴²⁹

Apkopojošu auksto ieroču jēdziena konkretizāciju, kuru iespējams izmantot juridiskajā praksē, iespējams attēlot sekojoši⁴³⁰:

Šādā veidā, mūsaprāt, varētu iegūt jebkura juridiskas vērtības saturoša jēdziena apjomu. Tā, piemēram, kvalificējot noziedzīgu nodarījumu pēc Krimināllikuma 249.panta “Narkotisko un psihotropo vielu ražošanas, iegādāšanās,

⁴²⁹ Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. Рига-Вильнюс: АПЛ, 2004, с.67.

⁴³⁰ Ibid., с.68.

glabāšanas, uzskaites, izsniegšanas, pārvadāšanas un pārsūtīšanas noteikumu pārkāpšana”, juridiska vērtība ir ne tikai fakts, ka noteikta viela ietilpst narkotisko vielu klasē, bet arī fakts, ka konkrētā narkotiskā viela ir noteiktā daudzumā. Tā, piemēram, vairākos žurnālos, kuros atspoguļots policijas darbs Eiropā, norādīts uz to, ka apgrozībā nonākušas eiro banknotes, uz kuru virsmas ir heroīna pēdas. Šāda veida pēdu rašanos policisti skaidro ar trubiņā satītu banknošu izmantošanu par ierīci kokaīna ieelpošanai. Tomēr minimāls kokaīna daudzums, kas atrodas uz banknotes virsmas nevar radīt narkotiku ietekmi uz cilvēka organismu. Tādējādi, banknošu ar kokaīna pēdām esamību nevar inkriminēt kā likuma pārkāpumu. Tāpēc ar likumu aizliegtas narkotiskās vielas esamības noteikšana jāveic ar jēdziena “narkotiskā viela” konkrētizācijas palīdzību klasifikācijas pamatu krustojumā. Un tikai noteikts jēdziena “narkotiskā viela” apjoms var tikt izmantots, lai kvalificētu doto nodarījumu pēc Krimināllikuma 249.panta. Analogiski nosakāms arī šaujamoču, sprāgstvielu u.c.apjoms.

Lai viennozīmīgi, skaidri izmantotu noteiktus jēdzienus, juridiskajā praksē būtu jāveic tādas jēdzienu klasifikācijas, kurās ieviestas juridiskās vērtības. Tikai salīdzinot konkrēta objekta pazīmes ar esošajās klasifikācijās ietverto priekšmetu pazīmēm, varētu iegūt viennozīmīgu, zinātniski pamatotu atbildi uz jautājumu : vai tas vai cits objekts ietekmē noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju?. Tāpēc izzināšanas metodi, kuras pamatu veido jēdzienu klasifikāciju veidošana, ņemot vērā juridiskās vērtības, un ar mērķi turpmāk veikt pētījumus pēc analogijas, varētu nosacīti (tikai tāpēc, ka terminam vēl priekšā adaptācijas ceļš kriminālistiskās terminoloģijas sistēmā) nosaukt par kriminālistisko klasifikāciju.

Kopsavilkums.

Pētījuma rezultātā var atbildēt uz trim vispārmetodoloģiska rakstura jautājumu blokiem, kas atspoguļo noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas īpatnības: kāda ir kriminālistikas kā zinātniskas teorijas vieta zinātnisku zināšanu sistēmā?, kādas ir kriminālistikas izzināšanas objekta īpatnības?, kāda ir noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metožu būtība?. Atbildes uz norādītajiem jautājumiem veido atbildi uz promocijas darba pamatjautājumu.

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai sekojošas pamattēzes:

- 1) kriminālistika kā noteiktu zināšanu kopums par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu izpaužas vismaz četrās zināšanu sistēmās: sadzīves zināšanu sistēmā, dažādos mākslas žanros izmantojamo zināšanu sistēmā, zinātniski populāru zināšanu sistēmā un zinātnisku zināšanu sistēmā. Atkarībā no tā, uz kādu zināšanu sistēmu kriminālistika attiecināta, mainās arī ar terminu kriminālistika apzīmējamo zināšanu ticamība, objektivitāte un pilnīgums;
- 2) kriminālistikas vieta zinātnisku zināšanu sistēmā līdz šim nav noteikta viennozīmīgi: optimālākas zināšanu sistematizācijas meklējumi un Eiropas vēsturiskās attīstības īpatnības radījušas divus uzskatus par to, kādā zināšanu sistēmā iekļaujama kriminālistika: 1) kriminālistika iekļaujama zināšanu sistēmā kā zinātniska teorija (drošticamu, loģiski nepretrunīgu zināšanu kopums par noteiktu īstenības sfēru), 2) kriminālistikas vieta zinātnisku zināšanu sistēmā nosakāma, ievērojot tās būtiskākās saiknes ar citām zinātnēm, kuru atziņas izmantojamas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesā. Pēc H.Grosa domām kriminālistika ietilpināma kriminoloģijas, precīzāk, kriminālās fenomenoloģijas sistēmā; Krievijā izplatīti trīs pamatviedokļi par kriminālistikas vietu zinātņu sistēmā: 1) kriminālistika ietilpst dabaszinātņu grupā, 2) kriminālistikai ir duāla daba (tehniski juridiska zinātne), 3) kriminālistika ir juridiska zinātne; Vācijā populārs ir viedoklis, ka kriminālistika ietilpst kriminālo zinātņu (Die Kriminalwissenschaften) grupā. Latvijas kriminālists R.Dombrovskis kriminālistiku iedalījis krimināltiesisko zinātņu grupā; Krievijas kriminālists M.Kaminskis kriminālistiku iedalījis reincidento zināšanu sistēmā; Ukrainas kriminālists G.Matusovskis apraksta kriminālistiku tikai dažādu zinātņu nozaru mijattiecību sistēmā, utilitāri izmantojot kriminālistikas zināšanas. Ir izteikti arī citi viedokļi par kriminālistikas vietu zināšanu sistēmā.
- 3) Latvijā Juridiskās zinātnes reorganizācijas rezultātā 2001.gadā kriminālistika kopā ar operatīvās darbības teoriju veido patstāvīgu juridiskās zinātnes nozari. Šis apstāklis liedz iespēju konstatēt kriminālistikas loģiskās saiknes ar tradicionālo zinātņu sistēmu. Tas, savukārt, rada šaubas par tēzes: kriminālistika ir zinātne – pareizību. Formulējot kriminālistikas vietu zinātnisku teoriju sistēmā, pirmkārt, jāņem vērā zinātnisko zināšanu sistēmu deduktīvās saiknes, nevis saikņu “novērojamība” praktiskajā darbībā. Tas ļautu spriest arī par izziņas objektu kriminālistikā.

- 4) Aprakstot noziedzīga nodarījuma kā zinātniskas izziņas objekta īpatnības, nošķirami krimināltiesiskais, kriminālprocesuālais, kriminoloģiskais, tiesu psiholoģiskais u.c. aspekti, kuri formulēti, nosaucot noziedzīga nodarījuma pazīmes, kas konstatētas, izpētes subjektam pielietojot noteiktas metodes un līdzekļus. Līdzīgi noziedzīga nodarījuma pazīmes būtu jāmeklē arī kriminālistikā kā zinātnē. Šis apstāklis metodoloģiski nepieciešams, lai novērtētu norādīto zināšanu sistēmās iegūto spriedumu drošticamību.
- 5) Vēsturiski izveidojusies situācija, ka noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais aspekts aprakstīts atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu (paveidu) kriminālistiskā raksturojums veidā, nevis definējot noziedzīgu nodarījumu kā izpētes objektu kriminālistikā.
- 6) Kriminālistiskās izziņas objekts ir noziedzīgs nodarījums kā notikums, kas atspoguļojies materiālā vidē. Kriminālistiskās izziņas objekta īpatnības apskatāmas noziedzīga nodarījuma zinātniskas izziņas procesa struktūrā. Tas ļauj atklāt korelatīvās saiknes starp izziņas objektu un šī objekta izziņas metožu sistēmu.
- 7) Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas metodes veido sistēmu, kas sastāv no divām apakšsistēmām: izziņas vispārējo zinātnisko metožu sistēma un izziņas speciālo (kriminālistisko) metožu sistēma. Šis iedalījums ļauj konstatēt kriminālistiskās izziņas un zinātniskās izziņas loģiskās saiknes, un vienlaicīgi atklāt kriminālistiskās izziņas metožu specifiskumu.
- 8) Kriminālistikas vispārējo metožu sistēmu veido izziņas empīriskā un teorētiskā līmeņu metodes, kā arī loģiskā un matemātiskā jaunu zināšanu iegūšanas veidu metodes. Šis iedalījums atbilst vispārpieņemtajam zinātnieku viedoklim par zinātniskās izziņas līmeņiem, kā arī par jaunu zināšanu iegūšanas un pārbaudes veidiem.
- 9) Izziņas speciālo (kriminālistisko) metožu sistēmu veido kriminālistiskā identifikācija, kriminālistiskā diagnostika, kriminālistiskā klasifikācija. Šo apstākli līdz šim nav ņēmuši vērā daudzi zinātnieki kriminālisti.
- 10) Izziņas speciālo (kriminālistisko) metožu sistēma determināta ar noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas mērķiem (noziedzīga nodarījuma apstākļu noskaidrošanu) un kriminālistiskās izziņas objekta īpatnībām (notikums, kas atspoguļojies materiālā vidē).

- 11) Kriminālistiskā identifikācija ir cēloniskā sakara noteikšanas metode starp diviem objektiem, nosakot to identitāti vai identitātes neesamību.
- 12) Kriminālistiskās identifikācijas teorētiskais pamatojums ir kriminālistiskās identifikācijas teorija. Šī apstākļa nenorādīšana daudziem zinātniekiem nav ļāvusi viennozīmīgi noteikt kriminālistiskās identifikācijas vietu kriminālistikas sistēmā. Līdz šim kriminālistu darbos parasti atrodamas norādes tikai par to, ka kriminālistiskās identifikācijas teorija ir atsevišķa kriminālistikas teorija.
- 13) Kriminālistiskās identifikācijas procesam ir četras pamatstadijas: sākums, individualizācija, identifikācija un nobeigums. Katrai kriminālistiskās identifikācijas stadijai ir stingri noteikti uzdevumi un īpatnības. Šī noziedzīga nodarījuma notikuma kriminālistiskās izziņas aspekta trūkums mācību un speciālajā literatūrā neļauj pilnībā izprast pašu drošticamas, acīmredzamas un pareizas informācijas iegūšanas procesu par izmeklējamā notikuma apstākļiem.
- 14) Kriminālistiskā diagnostika ir cēloniskā sakara noteikšanas metode starp procesu un pēdu kā divu materiālu objektu mijiedarbības sekām.
- 15) Kriminālistiskās diagnostikas teorētiskais pamatojums ir kriminālistiskās diagnostikas teorija. Šī aspekta nenorādīšana daudziem zinātniekiem nav ļāvusi noteikt kriminālistiskās diagnostikas teorijas vietu kriminālistikas sistēmā. Parasti iepriekš kriminālisti norādījuši tikai to, ka kriminālistiskās diagnostikas teorija ir atsevišķa kriminālistikas teorija.
- 16) Kriminālistiskās diagnostikas procesam ir četras pamatstadijas: sākums, individualizācija, diagnostika un nobeigums. Katrai kriminālistiskās diagnostikas stadijai ir stingri noteikti uzdevumi un īpatnības. Šī noziedzīgā nodarījuma notikuma kriminālistiskās izziņas aspekta trūkums mācību un speciālajā literatūrā neļauj pilnībā izprast pašu drošticamas, acīmredzamas un pareizas informācijas iegūšanas procesu par izmeklējamā notikuma apstākļiem.
- 17) Kriminālistiskā klasifikācija ir juridiski nozīmīgu jēdzienu veidošanas metode, ieviešot tajos pazīmes, kurām ir juridiska vērtība. Pazīmju ieviešana jēdzienos notiek ar jēdziena klasifikāciju pamatu krustojumā pēc pamatiem, kas satur juridiskas vērtības.

Anotācija.

Promocijas darbā sniegtas atbildes uz trim vispārmetodoloģiska rakstura jautājumu blokiem, kas atspoguļo noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas īpatnības: kāda ir kriminālistikas kā zinātniskas teorijas vieta zinātnisku zināšanu sistēmā?, kādas ir kriminālistikas izzināšanas objekta īpatnības?, kāda ir noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas metožu būtība?. Atbildes uz norādītajiem jautājumiem veido atbildi uz promocijas darba pamatjautājumu.

The PhD thesis “Theoretical Aspects of Criminalistic Doctrine About Criminal Offence” sets down answers to three groups of general methodological questions reflecting specific character of criminal offence criminalistic cognition: what is the position of criminalistics as scientific theory in the system of scientific knowledge?, what are the specific characters of criminalistic’s object?, what kind is the essence of methods of criminalistic cognition? The answers to the questions mentioned before serve as the answer to the basic question of the thesis.

Promocijas darba izpētes objekti ir dažādu valstu zinātnieku darbi par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas teorētiskajām un metodoloģiskajām problēmām, zinātnes metodoloģiskām, filozofiskām un loģikas problēmām.

Promocijas darba priekšmets ir noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izzināšanas objekta un metožu ģenēze.

Promocijas darbā izmantotas sekojošas pamatmetodes: vēsturiski loģiskā analīze izmantota, lai izpētītu noziedzīga nodarījuma kriminālistiskās izziņas pamatterminu attīstības loģiku un līmeni; sistēmas strukturālā analīze izmantota, lai noskaidrotu un izvērtētu loģiskās, kvantitatīvās un kvalitatīvās attiecības starp noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā izzināšanā izmantotajiem jēdzieniem; formalizācija izmantota, sniedzot pētījumā iegūtos datus; apkopošana izmantota, lai iegūtu augstāka loģiskā līmeņa kategorijas un jēdzienus; idealizācija un abstrahēšana izmantotas teorētiskiem veidojumiem ērtu ideālo tēlu veidošanai.

Izpētes rezultāti prezentēti 7 zinātniskajās konferencēs, no kurām 5 ir starptautiskās; publicēti 12 raksti par dažādiem kriminālistikas teorētiskās uzbūves aspektiem, tai skaitā, tādos izdevumos kā “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki”, “LU Raksti”, “Jurista Vārds”, “Jurisprudencija” (Lietuva). Izpētes gaitā rastās idejas izmantotas studentu apmācību procesā kursā “Kriminālistika” LU Juridiskajā fakultātē.

Promocijas darbs sastāv no ievada, 3 nodaļām, kopsavilkuma, anotācijas, izmantotās literatūras un normatīvo aktu saraksta.

Annotation.

The PhD thesis “Theoretical Aspects of Criminalistic Doctrine About Criminal Offence” sets down answers to three groups of general methodological questions reflecting specific character of criminal offence criminalistic cognition: what is the position of criminalistics as scientific theory in the system of scientific knowledge?, what are the specific characters of criminalistic’s object?, what kind is the essence of methods of criminalistic cognition? The answers to the questions mentioned before serve as the answer to the basic question of the thesis.

The research objects of the thesis were results of scientific researches of scientists from different states devoted to theoretical and methodological problems in criminal offences investigation, as well as methodological, philosophical and logical problems in science. The topic of the research is genesis of criminalistic’s object and methods.

The following basic methods were used during the research: historically logical analysis is used in order to study development logics and level of criminalistic cognition basic terms; system structural analysis is used in order to clear up and upraise logical, quantitative and qualitative relationship between concepts used during criminalistic cognition of criminal offence; formalization is used to provide data; generalization is used in order to obtain categories and concepts of higher level; idealization and abstraction is used to make ideal images for theoretical formations.

Results of the research were presented during 7 scientific conferences and seminars (five of them – international), published in 12 scientific articles about different aspects of theoretical structure of criminalistics in such editions as “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki”, “LU Raksti”, “Jurista Vārds”, collections of the materials of scientific conferences, “Jurisprudencija”.

The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion, annotation and bibliography.

Аннотация.

В промоционной работе сформулированы ответы на три блока вопросов общеметодологического характера, которые отражают особенности криминалистического познания преступного деяния: Каково место криминалистики как научной теории в системе научных знаний? Каковы особенности объекта познания криминалистики? Какова сущность методов криминалистического познания преступного деяния? Ответы на вышеуказанные вопросы служат ответом на основной вопрос данной работы.

Объектами промоционного исследования являются работы ученых различных стран по теоретическим и методологическим проблемам расследования преступного деяния, а также труды по методологическим, философским и логическим проблемам науки.

Предметом данного исследования являются вопросы генезиса объекта и методов криминалистического познания преступного деяния.

Методы, которые были использованы в промоционном исследовании: историко-логический анализ использован в целях проследить логику и уровень развития основных понятий, используемых в криминалистическом познании преступного деяния; системно-структурный анализ использован для установления и оценки логических, качественных и количественных отношений между понятиями, используемыми в криминалистическом познании преступного деяния; формализация использована для систематизации, полученных в процессе диссертационного исследования, данных; обобщение использовано для получения категорий и понятий более высокого логического уровня; идеализация и абстрагирование использованы в целях формирования идеальных образов, которые могли быть использованы для теоретических построений.

Сообщения о результатах исследования представлены на 7 научных конференциях, 5 из которых международные; опубликовано 12 статей по различным аспектам теоретических построений криминалистики в таких изданиях как „Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki”, „LU Raksti”, „Jurista Vārds”, „Jurisprudencija” (Lietuva), в сборниках материалов научно-практических

конференций и семинаров. Идеи диссертационного исследования активно используются в учебном процессе по дисциплине «Криминалистика» в Латвийском университете.

Структура работы. Работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и нормативных актов.

Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts

Literatūra.

1. Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Turība, 2003.
2. Dombrovskis R., Kūtris G. Kriminālistikas propedeitika jeb ievads kriminālistikā. Rīga: LVU, 1997.
3. Eriksons S.A., Risplings U. Identifikācijas pamati. Rīga: LPA, 2000.
4. Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978.
5. Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa.. Rīga: P&K, [b.g.].
6. Jenzena V., Laiviņš J. Kriminālistiskās metodikas teorētiskie pamati. Rīga: LPA, 1996.
7. Judins A., Loskutovs A. Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams, un cik bīstams. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 31.janvāris, nr.194.
8. Kangers A. Krimināltehnikās izmeklēšanas metodes. Rīga, 1930.-31.
9. Kangers A. Zinātniskās tiessekspertīzes nozīme noziegumu atklāšanā. *Tieslietu ministrijas vēstnesis. Nr.5/6.*, 1928.
10. Kavalieris A. Noziegumu kriminālistiskā klasifikācija. *Latvijas Policijas akadēmijas Raksti*. Rīga: LPA, 1997., Nr.4.
11. Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga: LPA, 1999.
12. Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga: LPA, 2004.
13. Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. *Jurista Vārds*. Nr.34(292) 23.09.2003.
14. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. 1.grāmata. Rīga., 1999.
15. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Rīga: TNA, 2001.
16. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2003.
17. Krauss D., Pastile K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.
18. Kriminālistiskā tehnika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliera zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 1997.

19. Kriminālistiskā tehnika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliera zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 1999.
20. Kriminālistiskā tehnika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliera zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 2003.
21. Kriminālistiskā metodika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliera zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 1998.
22. Krimināltehnikās izmeklēšanas metodes. *Augstskola mājā*. Nr.73., Rīga, 1932/33.
23. Konovalovs J. Kriminālistiskā identifikācija un diagnostika. Rīga: LPA, 1992.
24. Konovalovs J., Ivančiks J., Miķelsons U. Narkotiku noziedzības izmeklēšana. Rīga: LPA, 1995.
25. Kriminoloģija. Mācību grāmata juridiskām augstskolām. Autoru kolektīvs A.Vilka vadībā. Rīga., 1998.
26. Kriminoloģija. Mācību grāmata. Latvijas neatkarīgo kriminologu asociācija. Rīga: Nordik, 2004.
27. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. Rīga: [b.i.], 1998.
28. Latviešu konversācijas vārdnīca. Rīga, 1929.-1939.
29. Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980.
30. Loģika. V.Kirilova redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1969.
31. Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. 1999.
32. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. Rīga: Raka, 2000.
33. Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U.Krastiņa komentāriem. Rīga: TNA, 2005.
34. Nīmande E. Kriminālistiskās mācības par noziedzīgu nodarījumu vēsturiskie aspekti. *Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā. Tiesības, vēsture un kultūrvēsture. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne, 2002.
35. Nīmande E. Noziedzīgu nodarījumu dažādu raksturojumu problemātika. Krāj.: *Sabiedrība un Kultūra. Rakstu krājums*. Liepāja: LiePA, 2004.

36. Nīmande E. Noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskais aspekts. *Personība. Laiks. Komunikācija. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne, 2003.
37. Nīmande E. Noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskās izpratnes problēmas. *LU Raksti*, 2003.
38. Nīmande E. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma vēsturiskais aspekts. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki*. Nr.4(48), Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2002.
39. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Autoru kolektīvs. A.Kavaliņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: LPA, 2000.
40. Smilgānis V. Ekoloģisko noziegumu kriminālistiskais raksturojums. Grām.: *Ekoloģiskie noziegumi. Izmeklēšanas metodika un iztiesāšanas problēmas*. Rīga:[b.i.], 1990.
41. Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Turība, 2002.
42. Stumbina Ē., Birkavs V., Niedre A. Kriminoloģija. Rīga: Zvaigzne, 1981.
43. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden AB, 2003.
44. Šķērstiņš J. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana un atklāšana. Rīga: [b.i.], 1929.
45. Vedins I. Loģika. Rīga: Avots, 2000.
46. Vedins I. Metode un metodoloģija. LPA Raksti. [B.v.], 2002., Nr.10.
47. Vedins I. Sistēmiskās izziņas metodoloģija. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*. Nr.1(30). Rīga: LPA, 2005.
48. Vilks A. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums. Maģistra darbs. Rīga, 2000.
49. Zauers A. Kriminālistiskā ekspertīze Latvijā laikmetu griežos. Rīga: LPA, 2001.
50. Almong Joseph. Forensic Science Does not Start in the Lab: the Concept of Diagnostic Field Tests. Krājuma: *Justice Through Science*, IAFS Meeting, Hong Kong, 21-26 August, 2005.
51. Ashbaugh David R. Quantitative-Qualitative Friction Ridge Analysis. CRC Press LLC, 1999.
52. Avato S.J. Scientific Methodology. Krāj.: *Fire and Arson Investigator*, July 2000.

53. Balvig F. Studies on Theft. English summary of a dissertation about the act of theft in regard to population, time and geographical space. Institute of Criminal Science University of Copenhagen Denmark, January 1988.
54. Beavan Colin. Fingerprints. Murder and the Race to Uncover the Science of Identity. Fourth Estate. London, 2002.
55. Blac's Law Dictionary. 6th edition, St.Paul, Minn. West Group, 1998.
56. Bluemelhuber Friederike. The role of the criminal profiler in the case of Jack Unterweger. www.ktpi.at/zeitung_corpus.htm. (aplūkots 2005.gada 10.novembrī)
57. Blumer H. Symbolic Interactionism. Englewood Cliffs. N.I., Prentice-Hall.1969.
58. Ceccaldi P.F. From Crime to Evidence. Int.Police Journal. 1974.
59. Chiricos T., Eschholz S. The racial and ethnic typification of crime and the criminal typification of race and ethnicity in local television news. *Journal of research in crime and delinquency*. Vol.39, No.4, November 2002.
60. Clarkson C.M.V. Understanding Criminal law. Third edition, London, Sweet and Maxwell, 2001.
61. Cope Nina. Crime Analysis: principles and practise. *Handbook of Policing*, Willan Publishing Ltd., 2003.
62. Crime: emerging issues. By James A.Inciardi and Harvey A.Siegal. Praeger publishers, New York, 1977.
63. Criminal Law. Second edition. Wayne R.LaFave. Austin W.Scott. 2001.
64. Dantzker Mark L. Research methods for criminology and criminal justice: a primer. Butterworth-Heinemann, 2000.
65. DeHaan John D. Kirk's Fire Investigation. 5th ed. Pearson Education Inc., 2002.
66. Dialectical logics for the political sciences. Rodopi, Amsterdam, 1982.
67. Ekelöf P.O. Free evaluation of evidence. Evidence and Proof. Dartmouth Publishing Company Ltd.,1992.
68. Gottfredson Michael R., Hirschi Travis. A general theory of crime. Stanford University Press, [b.g.].
69. Heard Brian I. Handbook of Firearms and Ballistics. Examining and Interpreting Forensic Evidence. John Wiley & Sons., England, 1997.

70. Iove David, DeHaan John D. Forensic Fire Scene Reconstruction. Pearson Education, 2004.
71. Inman K., Rudin N. Principles and Practise of Criminalistics: the Profession of Forensic Science. New York: CRC Press LLC, 2001.
72. Jones L.V., Gabard C. Scientific Investigation and Physical Evidence. Handbook for Investigators. Charles C Thomas, Springfield, MA, 1959.
73. Kirk P.L. The Ontogeny of Criminalistics. *Criminal law, Criminal Police Science*, No.54., 1953.
74. Maxfield M.G., Babbie E. Research Methods for Criminal justice and Criminology. Wadsworth Publishing Company, 1995.
75. Megargee Edwin I., Bohn Martin J. Classifying Criminal Offenders. A new System Based on the MMPI. Sage Publications, 1979.
76. MO and signature compared.
www.faculty.ncwc.edu/toconnor/401/401lect08.htm.(aplūkots 2005.gada 12.decembrī)
77. Nimande E., Terehovich. Logically methodological Aspects of Positioning Criminalistics in the System of Scientific Knowledge. *Jurisprudencija. Mokslo Darbai*. 65(57) tomas, Vilnius, 2005.
78. Penry J. Looking at Faces and Remembering Them. A guide to Facial Identification. Elek Books, London, 1971.
79. Personality in Handwriting. A Handbook of American Graphology. By Alfred Mendel. Newcastle Publishing Co., Inc., North Hollywood, CA, 1990.
80. Police Technology. Encyclopedia Britannica, 2004.
www.search.eb.com.heimdal.bib.sdu.dk:2048/eb/article?eu=115165. (aplūkots 2004.gada 6.jūnijā).
81. Russel F., Locke C. English law and language. [b.i.].
82. Quinney R. Criminology. Boston. Little, Brown, 1975.
83. Quinney R., Wildeman J. The Problem of Crime. 3rd ed., Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, 1991.
84. Reid Sue Titus. Crime and Criminology. 10th ed., 2003.
85. Ross M.Gardner. Practical Crime Scene Processing and Investigation. CBC Press. Boca Raton, London, New york, Washington D.C., 2005.

86. Saferstein R. Criminalistics: an Introduction to Forensic Science. New Jersey, 2001.
87. Selič Polona. The analysis of special psychological profile: beginning of profiling in Slovenia. College of Police and Security Studies, Slovenia, 1996. www.ncjrs.org/policing/pro375.htm (aplūkots 2005.gada 14.aprīlī).
88. Shephard I. Sociology. St.paul West Publishing, 1981.
89. Sherlock Holmes and the Birth of Criminal Science. Preliminary Considerations. By Sergio Agostinis, 2002. www.soalinux.comune.firenze.it/holmes/inglese/ing_agostinis.htm (aplūkots 2005.gada 14.aprīlī)
90. Siegel Larry J. Criminology. 3rd ed. West Publishing Company. 1989.
91. Studies on Crime and Crime Prevention. Biannual Review Vol.5 No.2, 1996.
92. Suicide Terrorism: Development and Characteristics. www.ict.org.il/articles. (aplūkots 2002.gada 5.oktobrī)
93. Sutherland E., Cressey D. Principles of Criminology. 6th ed., Philadelphia: J.B. Lippincott, 1960.
94. Turvey Brent E. Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. Academic Press, London, 2001.
95. The object of criminalistic analysis, the demonstrability of organization. www.okri.hu/english/socio_economic_changes.htm (aplūkots 2005.gada 28.oktobrī)
96. Van Heerden T.J. Criminalistics. University of South Africa, Muakleneuk, Pretoria, 1982.
97. Weston Paul B.and Kenneth M.Wells. Criminal investigation. Basic perspectives. 5th edition, Prentice Hall, 1990.
98. Willmer M.A.P. Crime and Information Theory. Edinburgh University Press, 1970.
99. Ackermann R., Koristka C., Leonhardt R., Wirth I. Zum Stellenwert der Kriminalistik. Sonderdruck aus Kriminalistik 9/00, 10/00, 11/00 und 12/00. Kriminalistik Verlag. Hüthig Gmb H&Co, 2001.
100. Forker A., Kriminalistik als wissenschaftliche Disziplin. In: *Kriminalistische Kompetenz – Kriminalwissenschaften, Kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis*, Bd. 1, Verlag Schmidt-Römhild, Lübeck, 2000.

101. Gertig B., Schädlich R. Lehrbuch für Kriminalisten. Die allgemeinen Verfahren und Arbeitsmethoden der Kriminalistik. Verlag für Fachliteratur der Volkspolizei. Berlin. 1955.
102. Kriminalistik Lexikon. Kriminalistik Verlag, Heidelberg. 1996.
103. Kube, E., Schreiber, M. Theoretische Kriminalistik, in: *E.Kube, H.U.Störzer u. K.J.Timm (Hrsg.): Kriminalistik – Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Bd. 1, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart u.a. 1992.
104. Schmelz, G., Die Kriminalistik im System der Kriminallwissenschaften, in: *Kriminalistik 8-9/97*.
105. Niceforo A. La police et l'enquete judiciaire scientigue. Paris., 1907.
106. Reiss A. Manuel de police scientifique. Lausanne., 1911.
107. Kuklianskis S., Matuliene S. Kriminalistines Nusikaltimu Charakteristikos Samprata. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 29(21) tomas, Vilnius, 2002.
108. Matuliene S. Kriminalistine Nusikaltimu Charakteristika Nusikaltimu Tyrimo Metodikoje: Teoriniu Ir Praktiniu Problemu Šiuolaikine Interpretacija. Vilnius, 2004.
109. Алексеев И.В., Зайцев А.П., Исаев Ю.С., Югов К.М. Криминалистическая диагностика: аллогизм или правомерное понятие? *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск., 1999.
110. А.Л. Что такое криминалистика. *Журнал министерства юстиции*. 1900, Но.9.
111. Аннерс Э. История европейского права (пер.со шведского). Москва: Наука, 1996.
112. Антонов Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. Москва., 2000.
113. Артамонов И.И. Методологические аспекты криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Москва., 1984.
114. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. Опыт системного исследования. Москва., 1973.

115. Баев О.Я. И все же реальность или иллюзия (еще раз о криминалистической характеристике преступлений). *Вестник криминалистики*. Вып. 1(3), Москва. Спарк, 2002.
116. Баев О.Я. Предмет криминалистики и теория судебных доказательств. *Правоведение*. 1983., nr.3.
117. Барабанщиков Ю.Ю. Криминалистика. Москва-Ростов-на-Дону., 2003.
118. Басалаев А.Н., Гуняев В.А. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение). *Методика расследования преступлений*. Москва., 1976.
119. Бастыркин А.И. Криминалистическая идентификация. *Криминалистика. Учебник*. Под ред. И.Ф.Крылова, А.И.Бастыркина. Москва., 2001.
120. Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования. *Вестник криминалистики*. Вып.1. Спарк, Москва., 2000., с.16-22.
121. Бахин В.П., Карпов Н.С. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения. Лекция. Киев., 1999.
122. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва., 2000.
123. Белкин Р.С. Криминалистика. Краткая энциклопедия. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1993.
124. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Москва., 2001.
125. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3-х т. Москва: Юристъ, 1997.
126. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т.1: общая теория советской криминалистики. Москва., 1977.
127. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. Москва., 1970.
128. Белкин Р.С. Методы криминалистики. *Криминалистика*. Москва., 1967.
129. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). Москва., 1966.

130. Белкин Р.С. Сущность экспериментального метода исследования в советском уголовном процессе и криминалистике. Москва., 1961.
131. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва., 1964.
132. Белкин Р., Быховский И., Дулов А. Модное увлечение или новое слово в науке (еще раз о криминалистической характеристике преступлений). *Соц.законность*. 1987., №9.
133. Белкин Р.С., Сегай М.Я. Равен самому себе. Киев., 1991.
134. Бердичевский Ю. О предмете и понятийном аппарате криминалистики. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва. 1976., Вып.24.
135. Большой энциклопедический словарь. Политехнический. Москва., 1998.
136. Бражников Ю.М. Сущность и структура метода. *Роль методологии в развитии науки*. Новосибирск: [b.i.], 1985.
137. Бурбулис Г.Э. Роль методологии в системе человеческой деятельности. *Роль методологии в развитии науки*. Новосибирск., 1985.
138. Бычко И.В. Познание и свобода. Москва., 1969.
139. Васильев А.Н. О задачах криминалистики в деле усиления борьбы с преступностью и повышения раскрываемости преступлений. *Ленинский принцип неотвратимости наказаний и задачи советской криминалистики: тезисы докладов*. Москва., 1970.
140. Ведин Ю.П. Познание и знание. Рига., 1986.
141. Виденин В.И. Некоторые черты понятия классификации как средства познания в советской криминалистике. *Сборник статей адъюнктов и соискателей*. Москва: ВШ МВД СССР., 1973.
142. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва., 1956.
143. Возгрин И.А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск: [b.i.], 1983.
144. Воробьев В.Я., Елсуков А.Н. Теория и эксперимент. Минск: Высшая школа, 1989.
145. Ган И.И. Понятие, значение и задача новейшей уголовной дисциплины криминалистика. *Судебная газета*. 1903. 13 апреля. №15.

146. Герасимов И.Г. Научное исследование. Москва.,1972.
147. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск: [b.i.], 1975.
148. Герц Г.(Hörz H.) Соотношение между экспериментом, моделью и теорией в процессе естественнонаучного познания. *Эксперимент. Модель. Теория. Наука.* Москва - Берлин., 1982.
149. Горский Д.П. Обобщение и познание. Москва., 1985.
150. Гребельский Д.В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик преступлений. *КХП. Сборник научных трудов.* Москва., 1984.
151. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Москва: Лексэст, 2002.
152. Грязнов Б.С. Логический анализ понятия “объект научного исследования”. *Грām.: Проблемы исследования структуры науки.* Новосибирск: [b.i.], 1967.
153. Густов Г.А. К разработке криминалистической теории преступления. *Правоведение.* 1983., №.3.
154. Густов Г.А. Моделирование - эффективный метод следственной практики и криминалистики. *Актуальные проблемы советской криминалистики.* Москва: [b.i.], 1980.
155. Диалектический материализм. Гр.авторов под рук. К.П.Шептулина. Москва., 1975.
156. Дильдин Ю.М., Жаров Е.А. Проблемы общей теории криминалистики. *Теория и практика криминалистических экспертиз и исследований. Сб.научн.трудов.* Москва., 1988.
157. Домбровский Р. Криминалистическое учение о преступлении (методологические аспекты). *Совершенствование форм и методов борьбы с преступностью. Сборник научных трудов.* Рига: [b.i.], 1989.
158. Домбровский Р.Г. Объект и предмет криминалистики. *Вопросы борьбы с преступностью. Уч.зап. ЛГУ.* Т.212. Рига., 1974.
159. Домбровский Р.Г. Проблемы криминалистического учения о преступлении. *Повышение эффективности расследования преступлений.* Иркутск: [b.i.], 1986.
160. Домбровский Р.Г. Теоретические основы криминалистики. Рига: БРИ, 2004.

161. Дубривный В.А. Деятельность следователя по расследованию преступлений. Саратов., 1987.
162. Дулов А.В. Задачи, функции и предмет криминалистики. Grām.: *Криминалистика*. Минск., 1996.
163. Зорин Г.А. Криминалистическая методология. Минск: [b.i.], 2000.
164. Зотов А.Ф. Структура научного мышления. Москва: [b.i.], 1973.
165. Зырянова В.П. Криминалистическая характеристика преступления как модель преступного события.
www.jur-lib.kharkov.ua/zyryanova/3.htm. (aplūkots 2004.gada 11.februārī).
166. Зырянова В.П. Некоторые спорные вопросы криминалистической характеристики преступлений.
www.jur-lib.kharkov.ua/zyryanova/2.htm. (aplūkots 2004.gada 11.februārī).
167. Зырянова В.П. Криминалистическая характеристика преступлений и типовая информационная модель преступной деятельности.
www.jur-lib.kharkov.ua/zyryanova/1.htm (aplūkots 2004.gada 11.februārī).
168. Зуйков Г.Г. Криминалистическое понятие и значение способа совершения преступления. Кrāj.: *Труды ВШ МВД СССР*. Nr.15. Москва., 1967.
169. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления. Автореферат дисс. ...доктора юрид наук. Москва:[b.i.], 1970.
170. Зуйков Г.Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент: [b.i.], 1984.
171. Зуйков Г.Г. Содержание криминалистического учения о способе совершения преступления. *Возможности раскрытия преступлений по способу их совершения. Материалы 2-й научно-теоретической конференции*. Рига., 1972.
172. Жаров Е.А. Теория криминалистической идентификации – частная или общая? *Вопросы теории криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы*. Nr.97. Москва., 1987.
173. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика. Москва., 2003.

174. Кабанов П.П. О так называемом криминалистическом аспекте понятия преступления. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып.45. Москва., 1987.
175. Каминский М.К. Что есть, что может быть и чего быть не может для системы криминалистика. *Вестник криминалистики*. Вып.1(3). Москва., 2002.
176. Карпович В.Н. Системность теоретического знания. Логический аспект. Новосибирск., 1984.
177. Ключков В.В. Объект, предмет и система советской криминалистики. *Предмет и система криминалистики в свете современных исследований*. Москва., 1988.
178. Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности функция моделирования. *Сов.государство и право*. 1987. Но.2.
179. Колдин В.Я. Предмет криминалистики. *Сов.государство и право*. 1979. №4.
180. Колдин В.Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002.
181. Колдин В.Я. Судебная идентификация как доказывание тождества. *Вопросы криминалистики*. Вып.6-7. Москва., 1962.
182. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков: [b.i.], 1965.
183. Колмаков В.П. Введение в курс науки советской криминалистики. Одесса., 1973.
184. Колмаков В.П. Преодолеть отставание в разработке вопросов советской криминалистики. *Соц.законность*. Москва., 1952. Но.2.
185. Комаринец Б.М. Дактилоскопическая идентификация на расстоянии. Москва., 1937.
186. Комаринец Б.М. Криминалистическая идентификация огнестрельного оружия по стрелянным гильзам. Дисс.канд.юрид.наук. Москва., 1946.
187. Корноухов В.Е. Исторический подход к определению предмета криминалистической науки. Grām.: *Курс криминалистики. Общая часть*. Москва., 2000.
188. Корноухов В.Е. Методы науки криминалистики. *Курс криминалистики. Общая часть*. Автор.колл. Москва., 2000.

189. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений. Москва., 1998.
190. Корухов Ю.Г. Трасологическая диагностика. Москва., 1983.
191. Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. Москва., 1979.
192. Криминалистика. Москва: Юрид.лит., 1973.
193. Криминалистика (актуальные проблемы). Москва., 1988.
194. Криминалистика. Книга 1. Техника и тактика расследования преступлений. Под ред. А.Я.Вишинского. Москва., 1935.
195. Криминалистика. Ч.1. Под ред. А.И.Винберга и С.П.Митричева. Москва., 1950.
196. Криминалистика. МГУ. Москва., 1963.
197. Криминалистика. Под ред. Р.С.Белкина, Г.Г.Зуйкова. Москва., 1968.
198. Криминалистика. 2-е изд. Москва., 1973.
199. Криминалистика. Под ред. Б.А.Виноградова, Р.С.Белкина. Москва., 1976.
200. Криминалистика. Т.1. Под ред. Р.С.Белкина, И.М.Лузгина. Москва., 1978.
201. Криминалистика. Под ред. И.Ф.Пантелеева, Н.А.Селиванова. Москва., 1984.
202. Криминалистика. Под ред. Р.С.Белкина. Москва., 1986.
203. Криминалистика. Под ред. А.Н.Васильева. Москва., 1980.
204. Криминалистика. Под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. Москва., 1994.
205. Криминалистика. Под ред. И.Ф.Крылова и А.И.Бастрыкина. Москва., 2001.
206. Криминалистика. Под ред. В.А.Образцова. Москва., 2001.
207. Криминалистика. Под ред. В.А.Образцова. Москва., 2004.
208. Криминалистика. Под ред. Т.А.Седовой. А.А.Эксархопуло. Санкт-Петербург., 2001.

209. Криминалистика. /Под ред. Н.П.Яблокова. Москва., 2001.
210. Криминалистическая характеристика преступлений. *Сборник научных трудов*. Москва., 1984.
211. Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия). Москва., 1998.
212. Корноухов В.Е. Исторический подход к определению предмета криминалистической науки. *Курс криминалистики. Общая часть*. Москва., 2000.
213. Кузьмин С.В. Криминалистическое распознавание: метод или этап процесса распознавания? *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск. 1999.
214. Курс криминалистики. В 3-х т. Т.1. Под ред. О.Н.Коршуновой и А.А.Степанова. Санкт-Петербург: юридический центр Пресс, 2004.
215. Кучеров И.Д. Методы познания и методы решения познавательных задач в криминалистике. *Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью. (Тезисы республиканской научной конференции)*. Вильнюс. 1986.
216. Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений. I. Дактилоскопия. Санкт-Петербург., 1909.
217. Лекторский В.А. Принципы воспроизведения объекта в познании. *Вопросы философии*. Но.4., 1967.
218. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. Москва:УРСС, 2001.
219. Лейчик В.М. О языковом субстрате термина. *Вопросы языкознания*. Но.5.Москва., 1986.
220. Лиепинь Э.К. Категориальные ориентации познания. Рига., 1986.
221. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. Киев., 1979.
222. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Санкт-Петербург: [b.i.], 1908.
223. Лубин А.Ф. Криминалистическая характеристика преступной деятельности в сфере экономики понятие, формирование, использование. Н.Новгород., 1991.

224. Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности. Автореф. дисс. д-ра юрид.наук. Н.Новгород., 1997.
225. Лукьянов И.Ф. Сущность категории "свойство". Москва: Мысль, 1982.
226. Любарский И. Объем и методы криминалистики. *Административный вестник*. НКВД. 1929., №4.
227. Майлис Н.П. Диагностика: система понятий. *Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы*. Вып.3. Москва., 1985.
228. Маннс Г. Криминалистика, ее значение и место в системе юридического образования. *Советское право*. 1927. №6(24).
229. Маннс Г. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Сборник трудов профессоров и преподавателей государственного Иркутского университета*. Иркутск. 1921., Отд.1. вып.2.
230. Марков Б.В. Проблемы обоснования и проверяемости теоретического знания. Ленинград: [b.i.], 1984.
231. Математическая энциклопедия. Т.5. Москва., 1985.
232. Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков., 1976.
233. Медведев Н.Н. Теоретические основы расследования. Краснодар., 1977.
234. Микешина Л.А. Методы и формы познания теоретического уровня. *Grāt.*: Философия науки. Москва., 2005.
235. Митричев В.С. Криминалистическая идентификация целого по частям. *Теория и практика идентификации целого по частям*. Вып.24. Москва., 1976.
236. Музрукова Т.Г., Нечаева И.В. Краткий словарь иностранных слов. Москва., 1995.
237. Натансон В.М. Основы техники расследования преступлений в конспективном изложении. Вып.1. Харьков., 1925.
238. Образцов В.А. Криминалистика. Курс лекций. Москва., 2004.

239. Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. *Криминалистическая характеристика преступлений. Сборник научных трудов.* Москва., 1984.
240. Образцов В.А., Протасевич А.А., Шиканов В.И. Основания и некоторые перспективы формирования криминалистического учения о преступлении. *Повышение эффективности расследования преступлений.* Иркутск: [b.i.], 1986.
241. Орлов В.Н. Роль научного описания в историческом исследовании. *Философские науки.* №.1. Москва., 1966.
242. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1982.
243. Петров Ю.А. Культура мышления. Москва: МГУ, 1990.
244. Плескачевский В.М. Методы криминалистики. Grām.: *Криминалистика.* Под ред. А.Г.Филиппова. Москва., 2000.
245. Подкорытов Г.А. О понимании научного метода. *Вести ЛГУ. Сер.экономики, философии и права.* Вып.2. Но.11. Ленинград. 1962.
246. Потапов С.М. Введение в криминалистику. Москва., 1946.
247. Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации. *Советское государство и право.* №.1. 1940.
248. Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук. Обзор итогов дискуссии во ВНИИ криминалистики. *Социалистическая законность.* 1952. №.3.
249. Протасевич А.А., Шиканов В.И. Критический анализ так называемой криминалистической диагностики. *Проблемы криминалистического распознавания.* Иркутск., 1999.
250. Салтевский М.В. Идентификация и установление групповой принадлежности. Харьков., 1965.
251. Салтевский М.В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики. *Труды Киевской высшей школы МВД СССР.* Киев., 1972. Вып.6.
252. Салтевский В.П. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе. Автореферат дисс.д-ра юрид.наук. Харьков., 1969.
253. Самыгин Л.Д. Расследование преступлений как система деятельности. Москва: [b.i.], 1989.

254. Сандеуар П. Введение в право. Москва., 1994.
255. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Киев., 1970.
256. Сегай М.Я. Сущность судебной идентификации как способа доказывания тождества по взаимному отображения свойств. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып.3. Киев. 1966.
257. Седова Т.А. Криминалистическая идентификация. *Криминалистика. Учебник*. под ред. Т.А.Седовой , А.А.Эксархопуло. Санкт-Петербург., 2001.
258. Седова Т.А. Криминалистическое распознавание как научная теория и прикладной метод. *Проблемы криминалистического распознавания*. Иркутск. 1999.
259. Седова Т.А. Теория и практика доказывания при идентификации объектов на основе структуры и состава. Автореф.дисс.д.ю.н. Ленинград., 1987.
260. Селиванов Н.А. Нужна ли криминалистике такая диагностика. *Социалистическая законность*. Но.6.
261. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений совершаемых при производстве строительных работ. Автореферат дисс. канд.юрид.наук. Москва:[b.i.], 1966.
262. Снетков В.А. Диагностика при производстве криминалистических экспертиз *Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты)*. Свердловск. 1989.
263. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. Москва., 1978.
264. Советский Энциклопедический словарь. Москва: Советская Энциклопедия, 1985.
265. Стальмахов А.В., Сумарока А.М., Егоров А.Г., Сухарев А.Г. Судебная баллистика. Саратов, 1998.
266. Шавер Б. Об основных принципах частных методик расследования преступлений. *Соц.законность*. 1938., №1.
267. Шавер Б. Предмет и метод советской криминалистики. *Соц.законность*. 1938., №6.
268. Шиканов В.И. Междисциплинарная характеристика отдельных видов преступлений-информационная модель расследуемого события. *Вопросы теории и методов следственной работы*. Иркутск:[b.i.], 1988.

269. Шурухнов Н.Г. Криминалистика. Москва., 2002.
270. Терехович В.Н. Современный подход в решении проблем методологии исследования холодного оружия в криминалистике. Док.дисс. АПЛ. ЛЮУ. Рига-Вильнюс., 2004.
271. Терзиев Н.В. Идентификация и определение родовой (групповой) принадлежности. Москва., 1961.
272. Трубицин Ю.Н. О предмете и объекте знания. *Философские проблемы естествознания. Материалы конференции 20 октября 1971г.* Москва., 1971.
273. Турчин Д.А. О понятии криминалистической характеристики. *Вопросы теории и методов следственной работы.* Иркутск: [b.i.], 1988.
274. Шавер Б.М. Предмет и метод советской криминалистики. *Соц.законность.* 1938. Но.6.
275. Черноволенко В.Ф. Мирозрение и научное познание. Киев., 1970.
276. Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). Москва., 1967.
277. Эйсман А.А. Предмет криминалистики. *Советская криминалистика: теоретические проблемы.* Москва., 1978.
278. Филиппов А.Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений.* Ташкент: [b.i.], 1984.
279. Философская энциклопедия. Т.3. Москва., 1985.
280. Юдин Э. Как понимать объект и предмет научного познания. *Политическое самообразование.* 1967. №3.
281. Яблоков Н.П. Криминалистика. Краткий учебный курс. Москва: НОРМА, 2001.
282. Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика. Изд.2-ое. Москва: Издательство НКВД РСФСР, 1929.
283. Якубович Н.А. Теоретические основы предварительного следствия. Москва., 1971.

Normatīvie akti.

284. Krimināllikums. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 1998.8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).
285. Kriminālprocesa likums. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 2005. 11.maijs, Nr.74 (3232).
286. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: AFS, 2002.